

T A R T A L O M

▶	3	FEKETE VINCE	
		Föld, Víz. A szülőhely kartotékai. Egy nyelv	(versek)
▶	5	GERGELY ÁGNES	
		Egy Robert Lowell témára	(vers)
▶	6	NOSZLOPI BOTOND	
		Juhász Gyula búcsúversei	(versek)
▶	9	KOCSIS CSABA	
		Pilátus a keresztfúton	(vers)
▶	14	ANTAL BALÁZS	
		Augusztus	(elbeszélés)
▶	21	BIRTALAN FERENC	
		Veszés, Szóravatal, Szombat	(versek)
▶	23	SASS ERVIN	
		elfutottál vagy követtél, a szeretet olyan dolog, titokfákból meseerdő	(versek)
▶	26	DUDÁS SÁNDOR	
		Holnap is lesz ma, Mikor szeretsz, Minden elképzelésünkből, Állunk a Tiszánál	(versek)
▶	29	VÉGH ATTILA	
		Hogy szívedet kiűrítsd	(regénynyitány)
▶	35	JÓNÁS TAMÁS	
		FW, Ki Ő?, Ásta más, Nyers poetica	(versek)
▶	37	KISS JUDIT ÁGNES	
		Költözés, Hasonlatos	(versek)
▶	38	DÁVID PÉTER	
		Hajnal	(vers)
▶	41	VARGA NÓRA	
		Szodoma gazellája	(elbeszélés)
▶	43	MOLNÁR ILLÉS	
		Vaktérkép	(versek)
▶	45	DÉKÁNY DÁVID	
		Dagály előtt, senkinek	(versek)
▶	48	VASZILIJ BOGDANOV	
		A bányarédek. Beszámoló a szovjet pokolról	(vers)
			MŰHELY
▶	53	UNGVÁRI LÁSZLÓ ZSOLT	
		Egyetlen arc az idő vetítővásznán – Bogdán László költészetéről	(esszé)
▶	57	HALMAI TAMÁS	
		Régi kottából új hang – Rába György költészetéről	(tanulmány)
▶	62	Z. URBÁN PÉTER	
		A költő-én megalkotásának kísérletei Nemes Nagy Ágnes ars poeticájában – Nemes Nagy Ágnes: Mesterségemhez	(tanulmány)

71	SZAKOLCZAY LAJOS „Rács és világűr, ég és bilincs” – Az esszéíró Nemes Nagy Ágnes (esszé)
74	GÁSPÁR GYÖRGY „...azzá legyünk, akik lehetnénk” – Beszélgetés Gálfalvi Györggyel
81	GÁLFALVI GYÖRGY A gazember, aki voltam (esszé)
92	ILIA MIHÁLY Besúgóim, akik barátaim is voltak – Györe Balázs könyvéről (esszé)
94	DOMÁN CSABA Titkos rocktörténelem és irodalomtörténet – Szőnyi Tamás: Titkos írás 1-2. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet, 1956–1990 (kritika)
97	NAGY T. KATALIN Figyelem vagy figyelmeztetés – Szurcsik József művészetéről (esszé)
101	IBOS ÉVA Interbarokk – Noll a lápvilágból, Nyisztor János kiállítása, Munkácsy Mihály Múzeum (esszé)
103	LIKTOR ESZTER Lépteinkből valahogy út lesz – DESZKA Fesztivál 2013
109	LACKFI JÁNOS Bogár, Sátánkutya, Amerikában (versek)
112	MÉSZÖLY ÁGNES Hanna és a lényegrablók (mese)
115	BOTH GABI „Barátságos apróműfaj”* – Beszélgetés N. Tóth Anikóval
117	HERMANN ZOLTÁN Történelmi lecke fiúknak – Pintér Bence–Pintér Máté: A szivarhajó utolsó útja. Fejezetek a Duna-menti Köztársaság történetéből (kritika)
119	HOVÁNYI MÁRTON Tekeredik a líra, kérész akar lenni – Marno János: Kairos (kritika)
122	KOVÁCS FLÓRA Emlékközpontúság – Molnár Illés: Hüllők és izzók (kritika)
124	KISS GEORGINA Ugyanazt a fagyot – Miklya Anna: Eső (kritika)
126	XANTUS BORÓKA A történet vagy az olvasó kételye? – Vida Gábor: A kétely meg a hiába (kritika)
128	TARJÁN TAMÁS OJD negyven felé – Orbán János Dénes: Alkalmi mesék idegbeteg felnőtteknek; Sándor vagyok én is... (kritika)

Lapunk a következő internetcímen érhető el: www.barkaonline.hu

FEKETE VINCE ◀

FÖLD, VÍZ.

A 100 éve született Fekete Vince emlékére

Csepereg a csatorna,
éled a nap, melegenget;
fagyos a test, s a lélek is,
a melegtől felenged.

Legboldogabb lakója
a földnek én lehetnék,
ha most kezded zörögö, szögö
szívemre tennéd!

S én mint pajkos sealecke,
holld-hajadba tűrnék,
s járnék veled a Föld körül,
és tőn azon is túl még.

Mint hold, mi lezúgog,
vagy az égből dörög le,
úgy rohannék le hozzád,
s lennék veled örökre.

A szülőhely kartotékai. Egy nyelv

„Az almáskert volt mindenünk.
Így hát mindenünk elveszett?”
Király László

„Látod, most épp a csemetés-kertbe értünk,
gyermekkorom fakardos (fapados) vidéke ez;
olyan lepusztult, gizgazos, bokros a táj most, s
tán nem is korom, mi reánk itt csendben permetez...”

A dombon túlról kékes füstök lógnak arcunkba akkor,
amikor kettesben egyszer majd erre járunk; magyarázok,
mutatok körbe, hogy tudod, ez volt egykor mindenem
nekem, és most ez lett, amit itten még belőle látunk...

A múltba ingázni vissza, ó milyen régi, giccsbe dermedt
közhely ez, de hogyan mutathatnám meg másképp,
Mindenem, Neked, hogy ez volt a hely, ahol egykor
éltem, és ez az a hely, ami most már végképp elveszett...

Hiszem, újratanultam lenni, várni, élni, járni érted.
Újra az őszt, a telet, a tavaszt... Fáradtan, álmosan ülünk
egy bárban, teádat szürcsölöd éppen, én nézlek téged, majd
költő barátom versét súgom: „Már akármit tehetsz, megmaradsz!”

S akarom most, hogy ülj ide mellém, akarom, hogy nézz
ide, hogy figyelj rám, kérdezz! Kérdezz, és én mesélek
Neked. Mert létezik egy postafiók valahol, s benne, mint
egy levél, egy nyelv, s ezen a nyelven az élők közül egyedül
csak Te értesz...

GERGELY ÁGNES ◀

Egy Robert Lowell témára

Szegény ártatlan jószág,
a biztonság utolsó állomása:
szülőházam nem sokkal a háború után
elkelt, öt tágas ablakával, a kerttel és
a kúttal együtt. A gazdálkodótól később
megvette egy boltos, kinyitotta az üzletet,
a kertben ládák heverték, üresen,
nyitva, sokat sejtetően, s a közfalak
ugrásra készen várták a kőművest.
Az átszabott ház visszaálmodta
a tornác vasárnapjait, nagybátyám
hegedűjét, a szakajtónyi túrós delklt,
hiába, mindent elnyelt a kút. A sárga
falon felirat: *Eladó vagy kiadó.*
A legrosszabb az egészben a *vagy*.
Mindegy, mennyi időre, csak szabadulni
egy ingatlantól. S a betört ablaküvegre
még odasiklik anyám elfelejtett nevéte
a nyomdászbál után.

2013. február

Juhász Gyula búcsúversei

Bárcsak én lehettem volna
egyszer címzettje egyetlen nőnek:
Amor-nyilak, s nem pisztolyok
lettek volna, mik mellbe lőnek.

Csak egyszer küldte volna el
egy tincsen illatát hajának,
hírét sem hallottam volna
soha a pszichiátriának.

Romlott lisztet adó búza
Anna, szívtelen Medúza.
Álmok görbe koldusbotján
támaszkodom itt, a postán,

míg megtelnek sárga ívek
s kitisztulnak mind a rímek,
hatni kezd a régi vegyszer,
s jól csinálom végre, egyszer.

Miként éter át a gézen,
odaszivárgok fehérén,
hol, mint kézből hulló pennák
törnek kínok, álmok, Pannák.

Nem vált be az olcsó méreg,
dél zajai visszatértek.
Pedig dicső, hős korokban
nyiffanhattak sokkal jobban.

Amíg rabszolgák legyezgettek,
ernyedve hültek ki a testek:
méregkehely rúzsoltot őrzött,
s örök homállyá váltak gőzök.

A mában csak hűvös Duna-szél
Lánchídon állván fülön-izél,
hogy igéző fuvallat-testre
ráléphetnék s a mélybe esve

gerincem a hullámok jegén,
mint kiszáradt tortán a krém
szétporladna, s nem kéne tartani
terhét e húsnak, csak lazítani.

Barátaim már mind kinevetnek,
hogy terhedet ledobni nem tudom.
Hogy évekig merengek feletted,
s álmomban is nevedet suttogom.

Hogy veled telik el minden óra,
miközben nem vagy itt, csak a képed,
ahogy a frigyünk felleghajója
evezt fent, s beissza mind a kéket.

Lehet, hogy túl magasra repültem.
Tán innen nem nyílnak új irányok.
Tested gáz-tüzétől áthevülten
ledobnám magam, mint homokzsákot.

Ma is a boldogtalanság,
mint tavasszal sorvadó ág
nő belül, ahol a magány
szétfolyt a rothadás szagán.

Szememben a mélység éje
kigyullad, hogy terád nézve
egy ábrándban forogsz, nevetsz,
meqlátsz engem, és megszeretsz.

Egy ábrándban, Anna, jó vagy
nem az űr, mit most e szó hagy.
Egy ábrándban, mint húsevő virág
ontja tested halálos illatát.

S a nászhoz kis esti zene kél,
egy ábrándban minden hófehér.
Egymásra lelnek boldog mátka-párok,
s a bálteremben én egyedül állok.

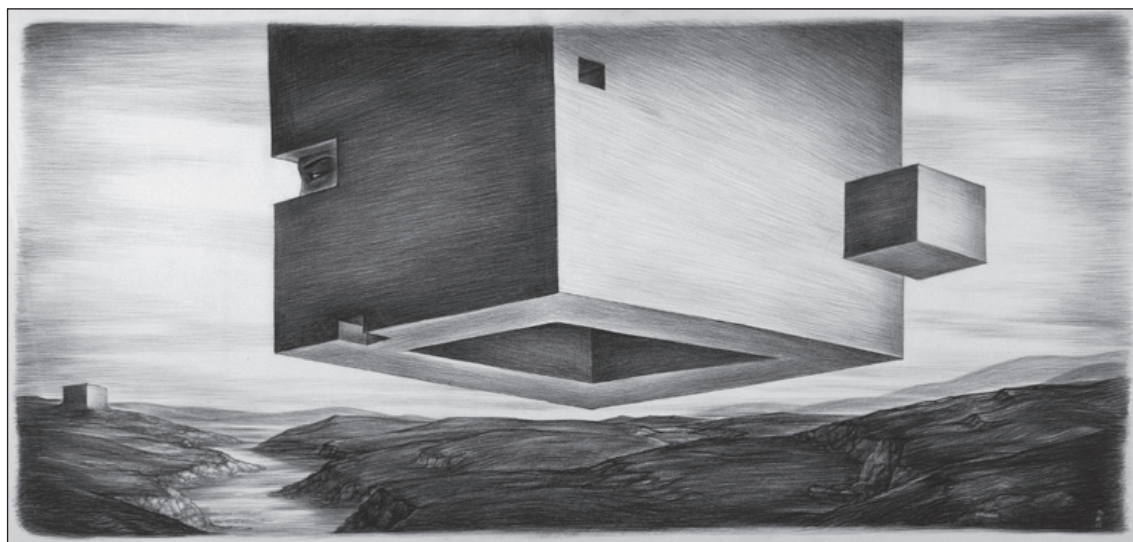
Látom jól, hogy mi vagy te, Anna,
színésznőcske, kopottas proli.
Álmokon rongyolódó cafka,
ki feltörhet egykor, azt hiszi.

Kinek nem maradt semmi kincse,
mit a tengerbe bedobálna.
Nincsen, aki illemre intse,
s vetkőzteti a melodráma,

melyben kurva és szűz is egyben,
engem üldöz az üldözött,
így válva eszményképpé bennem,
ami hiteget, hogy: Anna örök.

De tudom, hogy nincsen szelíd nő,
kinek része önmagam fele.
Az asszony állatszelídítő,
csak rabságban élhetnék vele.

Látom, hogy te vagy – másodkézből
a vezetőm, aki kitalál
e bús vergődésből, a létből:
pisztolygolyó, Duna, Veronál.

Délután (2009; szén, textil; 83x176 cm / 156x260 cm)

Pilátus a keresztúton

I.

éjszakám
álmatlan
hirdetem
ártatlan
ti zúgtok
keresztre
én azt
mondom
ne vesd
meg
vére
rajtatok
vére
rajtam
ártatlan
látjátok
feleim
hiába
mosom
kezeim
több
mint
kétezer
esztendeje

III.

követlek
szűk
utcák
alacsony
boltívei
alatt
mert fáj

II.

üdvözlégy
zsidók
királya
fejeden
tövisből
korona
megvetnek
téged
imádnak
téged
áldanak
téged
náddal
verik a
fejedet
leveszik
palástod
nyakadba
akasztott
címtábla:
Iesus
Nazarenius
Rex
Iudeorum

IV.

követlek
mindenhová
nekem is
volt anyám
eltemettem
szerencsés
voltam

minden
ostorcsapás
más
belehalt
volna
neked
élned
kellett
vinni a
keresztet
csőcselék
tapossa
sarumat
először
estél el
uram
Jézusom

V.

követlek
álruhában
mindenfelé
segítenék
neked de
nem lehet
senki se
tudhatja
ki vagyok
feljebbvaló
ne legyen
részhajló
a mezőről
érkezik
Simon
sarlóval
kezében
egy katona
rámutat
nincs
menekvés
egy darabig
segít a
cipelésben

vagyok
nincs annál
nagyobb
fájdalom
ha ők
temetnek
egyetlen
magzatot
van aki
gyermekkel
van aki
fájdalommal
terhes
Mária
Mária
Szent anyja
Istennek

VI.

megyek
veled
rövid
séta
ha nem
cipelsz
terhet
megtettem
százszor
az utat
én is
kétezer
lépés a
dombig
nekem nem
nyújtott
kendőt
senki
mikor
vissza-
néztem
a városra
ahol
élek

VII.

nem
tudok
segíteni
pedig
elestél
megint
fölkelni
elesni
fölkelni
kell a
tömegnek
egy kis
izgalom
nincs
bennük
irgalom
szeretnék
már látni
szenvedésed
utat
engednek
neked, hogy
kövessenek
a Golgotáig

IX.

engedjétek
hozzám
hirdetted
és most
apró
kövekkel
és szeméttel
dobálnak
a gyerekek
bocsásd meg
nekik
nem tudják
mit
cselekszenek
mint
érett kalász
a magot

VIII.

nem
mindenki
követ
hol a sok
ember
akiket meg-
gyógyítottál
Jeruzsálem
fehér
halmait
rázza
a sírás
megállsz
egy percre
erre még
van időd
vigasztalni
a nőket
és az
ellened
vétkezőket
ne érted
ejtsenek
könnyet

X.

az Ígéret
földjére is
sorsot
vetettek
és így
választanak
bűnbakot is
varratlan
öltözköd
vizslatják
avatott
kezek
abban
egyet
értenek
kár lenne
négyfelé

viselte
a terhet
Mária
most ő is
meghajtja
fejét a
súly alatt

XI.

megmentettél
másokat
mégis
gonoszok
közé
soroltak
jobbról
és balról
felszegeztek
egyet-egyet
a csuklódba
neked is
szögeket
verték
a radius és
az ulna közé
fához
szögeznek
a lábakat
ecettel
itatott
izsóppal
oltják a
szomjadat

XIII.

halálodra
már
kevesen
kíváncsiak
nem olyan
érdekes
mint a
szenvadás

vágni
ezt az
értékes
ruhát
döntsön
sorsvetés
kié legyen

XII.

Jeruzsálem
felett
fellegek
a nap
elsötétedett
a templom
függönye
széthasadt:
beteljesedett
nem éreztem
semmit
csak nagy
ürességet
azt hittem
ha meghalsz
megnyugszik
a lélek
végül
megértettelek
meg kellett
tisztulnom
teljesen
hogyan egészen
befogadjalak

XIV.

József
levette
tested
gyolcsba
göngyölte
én csak
távolról
néztem

Mária
Mária
tört szárnyú
galamb
a fiad
mielőtt
magához
ölelne
minket
leveszik
hogyan
pihenjen
szent
anyja
ölében
Istennek

ahogy a
hátsó kertbe
visznek
sziklába vájt
sírba
tesznek
előre követ
hengergetnek
az asszonyok
ott maradtak
nekem
el kellett
mennem de
még láttam
hogyan leülnek a
sírral szemben

Augusztus

Akkor már egy ideje figyelte, amikor végül kilépett a bozótosból, minthogyha véletlen járna arra, mert tovább már nem bírta mozdulatlanul, és odament hozzá. A Holland addigra majdnem feladta a kínlódást, hogy a kulccsal sem bírta meglazítani a csavarokat. Csúszó csak intett neki, ujjait a svájcisapka szegélyéhez érintve, mintha tisztelegne, meg mormogott valamit hozzá, de semmilyen nyelven nem mondott semmi igazán értelmeset. A Holland felegyenesedett és kézfejével letörölte a homlokáról az izzadságot. Janapot, mondta a maga szokott idegen ejtésével. Defekt, bökött a fejével a hátsó kerékre, Csúszó meg bólintott, hogy látja. Akkor a Holland nekifeszült megint, de már csak hogy mutassa, nem megy. Legörbítette a szája szélét és a fejét csóválta. Csúszó megnézte a kereket, azután nyújtotta a kezét a kulcsért. Az emelőt a Holland már betolta a kerék mögé, csak még nem volt rá módja, hogy megtekerje. Csúszó fogta a vasat, és leguggolt, és ráillesztette az első csavarra, és megnyomta, azután kissé felegyenesedett, hogy rá tudjon dőlni, a Holland meg csípőre tett kézzel állt mellette, és izzadtan lihegve nézte, hogy neki sikerül-e. Amikor a csavar végül engedett és azután sorban a többi is, a Holland felélénkült. A csomagtartóhoz ment, és kiemelte a pótkereket, Csúszó meg, miután kilazította a négy csavart, matatni kezdett az emelővel, de a kulcsot közben úgy tette maga elé, hogy nagyon is kézközelben legyen neki végig. Az az, mondta közben a Holland, meg hogy Nagyon köszönöm. Leguggolt ő is Csúszó mellé a pótkerékkel, hogy átvegye, de Csúszó már végigcsinálta, ha egyszer nekikezdett. Kitekerte a csavarokat, és mind a négyet a díszláncába helyezte, amit még a Holland pattintott le a lelegején, hogy ne legyenek porosak, azután levette a kereket, és a Holland elébe tolta, attól meg elvette a pótkereket, és felillesztette a tárcsára, aztán a Hollandra nézett, az meg órá, és Csúszó jól megtapogatta a gumit a pótkeréken, hogy a Holland is értse, és az öklével is mutogatott. Pumpá, bólintott végül a másik, ertem, mondta. Otthon, mutogatott meg bökődött a kocsí felett a kanyar felé, a tanyán. Csúszó egy vállrándítással jelezte, hogy neki mindegy. Felvette, és egyenként jól megköpökdötte a csavarokat, mielőtt becsavarta volna őket.

Amikor végzett, és felállt, és leporolta magát, a Holland adott neki egy rongyot a csomagtartóból, hogy abba törölje a kezét, azután megszorongatta a tenyerét, Csúszó meg akkor ledobta a kezéből a kulcsot, amit egész addig ott szorongatott a Holland háta mögött. Nagyon köszönöm, mondta közben a Holland. Várni, mondta aztán, és az ujjával figyelmeztetőleg mutatott. Beült az autóba, gyújtást adott, letekerte maga mellett az ablakot és kiszólt, hogy Várni, és megint mutatta is, azután manőverezni kezdett, és megfordult, és Csúszó elé állt, és kinyitotta előtte az utasoldali ajtót. Jöjjön, szólt ki neki. Csúszó intett, hogy hagyja csak, de a Holland a tenyerével a műbőr üléshez csapott, Jöjjön. Csúszó beült, és becsapta maga után az ajtót. Az utastérben édeskés politúrszag úszott az amúgy is fojtogató, levegőtlen forróságban. A Holland vigyorgott, és behajtott a faluba a keskeny utcán. Egyet iszik, mondta közben, és Csúszó hiába mondta, hogy nem, a Holland csak bólogatott. Egyet koccint, úgy mondja, vigyorgott tovább, és a kocsmakert előtt az útszéltre húzódott, és leállította a motort. Mutatta Csúszónak, hogy üljön le, még kint a kertben a szabad ég alatt és kérdően nézett rá. Sör? Csúszó a fejét rázta. Palinká? Tonik. To. Nik, ismételte Csúszó tagoltan. A Holland bement, és kihozta a poharakat, és leült Csúszóval szemközt. Egesegetre, mondta a Holland, és koccintottak, a Holland ásványvízzel, Csúszó meg tonikkal. Én Jan vagyok, mondta a Holland, Berci, felelte erre Csúszó. Itt laksz, kérdezte a Holland. Úgy valahogy, bólintott Csúszó. Nemrég kerültem ide. Mit csinálsz? Autóhoz ertesz, látom, mondta a Holland mindvégig a maga szögletes, nyakatekert ejtésével. Mindenfélét, vonta meg a vállát Csúszó, s hozzá lebígyesztette a szája szélét. Mindenfélét, az mi, kérdezte Jan, a

Holland, hunyorogva. Hol ez, hol az, magyarázta még mindig a vállát vonogatva Csúszó. Ja, emelte fel a homlokát a Holland, Az jó, tette hozzá. Akkor Csúszó is elmosolyodott és bólogatott. Az nagyon, mondta ő is. Látom, érted már, mondta, és együtt nevettek.

Később hátrament az udvaron, hogy a kerítés foghíját átlépve az árokpartra vizeljen, aztán visszafordultában látta meg a fiatal férfit ott, az asztaluknál, ahogy éppen lekezel a Hollanddal, és akkor mégis leengedte lépés közben a lábát a kerítés fölé, és inkább visszahúzódott az épület sarka mögé Csúszó. Onnan nézte el a két férfit, az idősebb, kopaszodó, pocakos hollandot, meg a magas, fiatal másikat. Az utca szélén támasztotta le a biciklijét, mintha csak menet közben ugrott volna le róla, hogy bejöjjön köszönni a Hollandnak, és már ment is tovább. Ismered Dobrot, mutatott a férfi után a Holland, amikor Csúszó visszaült, és a férfi addigra már sehol se volt. Vigyázza a tanya, mikor otthon vagyok. Én holland vagyok, mondta a Holland. Tudod, hol van Hollandia? Persze, bólintott Csúszó, Amerikában. A Holland nevetett, Ott, ott, mondta hozzá. Magyarország szép, mondta tovább Jan, a Holland, Relycsent szeretem nagyon. Csúszó bólintott. Amerika is szép, tromfolt rá. Egyszer én is majdnem kimentem oda. A Holland hallgatta. Festő voltam én a gyárban. A kéményt festettem odafele. Annyit kerestem, mint az igazgató. Kis híján, no. Utána hívtak Tengizbe. Fúrótoronyhoz. Olaj, érted, kérdezte, a Holland meg bólintott. Mert jól dolgoztam. Volt magassági tapasztalatom. De nem mentem, vont vállat Csúszó. Jobb itthon. Meg aztán anyámat se hagytam. Nagyapát. Papa, érted. Pedig ott nem hogy annyit, még többet kerestem volna, mint az igazgató. Nem is jött haza egyik se, amelyik oda akkor elment. Legfeljebb látogatóba, tudod, megpakolva mindenfélével. Vagy mint te, nyaralni. Halidéj, tudod. Na és ők mondták, hogy milyen szép hely az. Akkor még én is kimehettem volna, mert fiatal voltam, de most már maradok. Hazaviszlek, mondta később a Holland. Gyere. Csúszó leengedte a poharat, az meg nagyot koppant az asztal lapján. Nem kell, bigyesztette le a szája sarkát. Még maradok. Izzadtak, egy ideje a fák már nem vetettek árnyékot az asztalra, amelynél ültek. Maradsz? Aha. Akkor jó, mondta a Holland és felállt. Köszönöm meg egyszer, mondta és kezet nyújtott. Viszontlatas.

Csúszó megvárta, míg kifordul az autóval, és elmegy a tanya felé, aztán felemelkedett ő is. Az útszélről még elnézett az autó után, de már egyáltalán nem is látta, aztán meg hazaballagott a hegyoldali kulipintyójába. Bement a szobába, és meglátta az üveget az asztalon, és megemelte, és az üveg üresen állt. Az asszonyt elkerülte, inkább a ház mögött szöszmötölt csöndesen egész délután. Mikor aztán lefeküdt, ahogy volt, ruhástul az ágyba, éppen csak a svájcisapkáját vette le a fejéről, hogy a párna alá dobja, elaludt egyből, és még mindig csak kora este, szinte egészen világos volt. Majd aztán az éjszaka közepén kelt föl, még hajnal előtt. Az asszony a földön feküdt, a matracon, a szekrény előtt, mert a szoba olyan keskeny volt, hogy nemhogy nagyobb ágy nem fért, hanem még csak a matracot se lehetett a dikó mellé teríteni. Csúszó átlépte, éppen csak a sarkával taposott rá a lábára véletlenül, amire az asszony morogni meg mocorogni kezdett, de azután abbahagyta. Kiment a fürkébe a szoba előtt, amelyet konyhának használtak, a lavóról vizet lögyölt az arcába, azután megtörülközött, feltette a fejére a sapkát, majd nagy nyikorgással kinyitotta az ajtót, és aztán becsapta maga után Csúszó. Nem tartottak a háznál órát, de odakint mindjárt látta, hogy olyan nagyon sok már nem hiányzik hozzá, hogy hajnal legyen, ő meg átaludta az egész estét meg az éjszaka nagy részét. Visszament a házba a kis fürkébe, és villanyt gyújtott, és mikor az asszony odabent a szobában morogni kezdett, a vásznat leakasztotta a szögről, és elfedte vele a két helyiség közötti ajtónyílást, azután szétnyitotta a kotyogós kávéfőzőt, és egy kanál nyelével kikaparta belőle a zaccot, és kávé tette bele meg vizet, és a főzőt a villanyrezsóra rakta, azután megvárta, míg a víz kikotyog belőle. Odakint, a csillagok alatt kortyolgatta el a forró kávé, majd az üres csészét az ablakpárkányra tette, kinyitotta a kiskaput, és kiment, de aztán visszajött, a kiskaput nyitva hagyta, és elment hátra a ház mögé, és a favágatóról felvette a kisbaltát, de a konyhában a villanyt akkor se jutott eszébe lekapcsolni.

Lement a lépcsőkön az utcára, aztán az úton felkapott a hegytetőre a templomhoz, majd a túloldalra beereszkedett a lefele tartó úton. Az aljban, az elágazásnál letért a falusi útról, és a patakpart innenső oldalán a meder mentén ment tovább a kertek alatt. Ott az elején még sűrűn, a mederhez közel álltak a házak, de aztán, ahogy egyre nagyobb portákhöz ért, már csak a korai órán néptelen kertek maradtak mellette, és így aztán nem látta senki végigmenni hajnaltájban az inge alá dugott kisbaltával, ami miatt az egyik kezét úgy kellett tartania végig különben, minthogyha béna lenne.

Mikor az erdőhöz ért, már jött fölfele a nap is, aztán a száraz nyári forráság lassan szétterült a lapályos partoldalon, hogy a növények végén áttetsző cseppecskékben imbolygó hajnal menten felszívódott a semmiségbe. Átlépett a meder alján sárgálló sekély posványon a két part megsűrűsödő füzesének rejtekében, de akkor már a kisbaltát kézbe kellett vennie, mert az ingébe dugva nem tudott nagyobbbat lépni tőle, majd a kopár földút szélén a tuskbokrok közé görnyedve előresietett a műút felé, de akkor volt pár pillanat, amikor az ablakból közben megláthatták volna, bár olyan távolságból, szemközt a betűző vörös nappal, nehezen ismerhették volna fel. Akkor onnan a bozótból már látta, hogy több autó is áll a tanya udvarán, a lelakatolt kapu mögött, és azt mondta magában, hogy megette a fene az egészet. De azért később mégiscsak közelebb settenkedett az úthoz, majd még tovább, egész addig, ahonnan már nincsen visszafelé, begörbedve a lopakodásba, miközben már a nap is magasan járt, csak a kisbaltát hagyta a bozótban, mert most már akadályozta volna, hogyha fognia kell az egyik kezében. Az ablakok alatti kiskert oldalsó kerítésén ugrott át, az udvartól minél messzebb, a kutya miatt, és a hozzá közelebbi ablak alatt a töviskes bokor tövéen meg is találta a bicskáját, és gyorsan zsebre rakta, éppen csak visszacsukta a pengét. Aztán beleskelődött felágaskodva az ablakon, megnézte a képet a falon, amely mögött a falba vágott lyukban a fémkazettát tartották, aztán a másik ablakhoz ment. Ott, az ablak mögötti szobában, egy fiatal nő álldogált majdnem meztelen, és ásítozott, és csak egy fürdőköpenyt viselt, de az elől nyitva volt, úgyhogy kilátszott mindene. Csúnyácska volt, de Csúszó attól elnézte volna még, csak meghallotta a zár csörgését a ház másik oldaláról, amire a kutya előjött, és persze egyből megérezte a szagát, és egy nagy horkantással előrontott, és üvöltve rohant az udvart a kerttől elválasztó kis kerítés felé, de mikorra odaért, Csúszó már a drót tetején járt a másik oldalon, ahol bemászott, és át is vetette rajta magát.

Annyi ideje már így sem maradt, hogy legalább az úttesten átvágjon, és a bozótban az árokba vesse magát, mert éppen nagyon is pontosan végigmondta magában, hogy annak a nőnek, ha egy csepp esze van, már az ablakban áll, és akkor neki mindegy, úgyhogy inkább nem is erőlködött a meneküléssel. Úgy lépett a kapu elé, minthogyha megint csak véletlen járna arra, még oda is fordult, és intett az embernek, aki meg a tornácon állt a lépcsők tetején. Hej, csak én vagyok. A férfi a hálóköntösben hunyorogva méregette, mint aki elsőre nem ismeri fel, aztán látszott rajta, mikor kapcsolt. Á, jo reggelt, szervusz, kiáltotta akkor. Jó reggelt, mondta akkor ő is. De mérges kutyád van. A férfi odament a kapuhoz, és rákönyökölt a tetejére, a kutya meg jött utána, úgyhogy végig zavargatta közben. Mit csinálsz reggel itt, kérdezte. Korán, tette még hozzá. Tegnap, kezdte Csúszó, tudod, mikor a kocsit csináltuk. A férfi bólintott, és megint rászólt a kutyára. Itt hagytam valahol a baltámat. Balta, kérdezte bizonytalanul a férfi. Balta, magyarázta Csúszó. Tudod, amivel fát lehet vágni. A Hollandnak felcsillant a szeme, és egy nagyot bólintott. Tudom, baltát, már tudom. Itt hagytad, mondta. Itt. Elfelejtkeztem róla. Fat vágsz, kérdezte megint a Holland. Muszáj, vont vállat Csúszó. Jobb most, mint majd a hidegbe télen. Te vágsz magadnak. Én hát. Más nem vág nekem. A Holland mondott akkor valamit, de a kutya beleugatott, úgyhogy megint rákiáltott. Kell neked munká, kérdezte. Te csinálsz nekem munká, én meg adok neked fa. Hát itt a fa, mutatott Csúszó a háta mögé az erdőnek. Vagy adok akkor forint neked, mondta a Holland. Csak várj, mondta, és hátat fordított, és elsietett be a házba a kutyát maga előtt terelve a tornácig, aztán mindjárt jött is vissza, a kezében a kulccsal, de előbb elkapta a kutya nyakörvét, és annál fogva valahova hátravonszolta, aztán leguggolt a fal tövéen, és egy halk csörrenéssel a lánc karabinerét beakasztotta a kutya nyakörvébe, majd előrejött és kinyitotta a kaput Csúszó előtt. Gyere csak, mondta. Hát én nem tudom, mondta Csúszó. Gyere csak. Meglátod, megmondod, mondta a Holland.

Bevezette az udvarra, majd azután egyenesen föl a tornácra, a nyitott ajtóba, az autók mellett. Kicsit várjal, mondta, és próbálta keresni a szavakat, ahogy végigmutatott a hálóköntösén. Veszek valami... valami... Ruhát, egészítette ki Csúszó. Ja, bólintott a Holland. Mindjárt. Csúszó várt, és elnézelődött befele a házba, ahol valami bútorozott szoba előtt állt éppen, ami akkor ezek szerint egyenesen a tornácra nyílt a bejárati ajtó mögött. Egyszer csak bejött egy nő, nem az, akit az ablakból látott, hanem egy másik, anyaszült meztelenül, és ugyan egyből meglátta Csúszót, de csöppet sem zavartatta magát, csak áttipegett a szobán, és azután eltűnt a szeme elől. Aztán jött a férfi felöltözve, és elvitte hátra Csúszót egy nagy rakás tönkfához egy féltető alatt. Nezzed meg, mondta neki. Ezt kellene, hogy is mondja, folytatta bizonytalanul. Felhasogatni, mondta Csúszó. Igen. Vagni. A férfi várt, és Csúszó arcát figyelte.

Csúszó úgy tett, mint aki felméri a dolgot. Csípőre tette a kezét. Fejsze nincs, kérdezte. Vagy balta? Ez a Dobróé, mutatta meg a Holland. Hozzad a tied, mondta Csúszónak. Csúszó a fejét ingatta. Az nem lesz jó, mondta hozzá. Elvásik. Nezzed, mondta a Holland, és vezette tovább. Megkerülték a féltetőt, és mögötte a domboldalra felfutó kert aljába értek. A kertben megmetszetlen gyümölcsfák álltak, a burjánzó gaz meg a térdig érő fű közt. Ez is, mondta a Holland. Meg az udvar is. Minden. Rendbe tartani, aztán vihetsz fa, gyümölcs, amit akarsz. Hát az a fiú, kérdezte Csúszó, Dobró? Dobró nyaron nincsen, mondta a Holland. Ilyenkor acs. Tudod, aki tetőt csinál haznak, magyarázta. Telen vigyaz. Visszavezette Csúszót a teraszra. Közben már mindkét nő, akiket korábban látott, felöltözött. Nem hívta be a házba Csúszót a Holland, úgyhogy ott álldogált a tornácon támaszkodva, amíg a Holland elő nem jött megint, és hol a padlót vizsgálta, hol meg a kilátást, és közben magában többször is végigmondta a ház hátulsó részének elrendezését, hogy merre mi lehet. Na, kérdezte akkor a férfi. Mit szolsz? A kutyával mi lesz, kérdezte Csúszó. Mostantol megkötöm, mondta a Holland.

Csúszó két napig a tanyának a környékére se nézett. Harmadnap hajnalban a házzal szembeni dombon ült egymagában, egy fűszálat szopogatva. A zsebében szorongatott valamit, összezárta rajta az ujjait, aztán elernyesztette. A kutya mindenségit neki, azt mondta magában. A ház előtt autók álltak aznap is egész hosszában végig. A kaput bezárták, át kellett megint másznia a kerítésen, mert még aludtak, hanem a kutyát tényleg megkötötték. Különben csak felnézett rá, morrantott meg nyüsztett, azután behúzódott az ölbe, és aztán sokáig nem is bújott onnan elő. Nekiállt fát hasogatni, úgy hajnaltájban, és már magasan járt a nap, mikor a Holland előkerült a házból, úgyhogy jó mélyen aludhatott, ha egyszer a fejszecsapások hangjára se ébredt fel. Jo reggelt, mondta a Holland. Szevasz, mondta Csúszó. Koran kezded. Nem szeretek a forráságban. Ertem. Kellene a kasza. Kasza? A kertben lekasználám a fűvet. Míg kánikula nem lesz. Ez meg ráér, bökött a fejével a farakás felé. Árnyékban van. Akkor már látta, hogy a Holland nem értette annak a felét se, úgyhogy inkább mutogatni kezdett neki, a Holland meg végül elvezette egy csukott ajtóhoz, és kinyitotta a lakatot. A csomó limlom közt megtalálta Csúszó a fenkövet meg a kaszát. A vasat teljesen szétette a rozsdá, de azt azért mindjárt látta Csúszó, hogy amire neki kell, arra jó, ahogy van. Már javában vágta a rendet, munkáskabátját a derekára kötve csak úgy az átizzadt szürkés-kék atlétában a füledt dögmeglemben a ház fölötti domboldalon, amelyre a kert futott, amikor egyszer, hogy a homlokáról a verítéket törölgette csak úgy a keze fejével, de a svájcisapkát akkor se vette volna le magáról, odalent meglátta a Hollandot, ahogy azt a Dobró-t vagy kit kísérte ki a kapuhoz. Csúszó elnyomott magában egy káromkodást. Amikor visszament a féltető alá, az árnyékba, ahol a forráság úgy megsűrűsödött, hogy szinte kapaszkodni lehetett bele, és nem találta sehol sem a fejszét, a Holland azt mondta neki, hogy elvitte Dobró. Az öve, mondtam neked. Mért vitte el, nincs neki másik, kérdezett vissza Csúszó. Azt mondta, amit te. Hogy elkopik.

A Holland nemsokára szólt, hogy bemegy a faluba, úgyhogy odaadja neki a kapukulcsot, hogyha közben elmenne, be tudja maga után zárni, reggel meg, ha korán jön, bejöhessen vele. Csúszó csöndesen méregette az aprócska, jéghideg vaskulcsot a markában, mielőtt az ujjait összezárta. De mielőtt a Holland beszállt volna az autóba, még utánaszólt. Figyelj csak, kezdte. Mondani akarok valamit. Nem könnyű ez. A faluban senkinek ne mondd, hogy én. Érted? Ne mondjam, ismételte a Holland. Tudod az itteni csak aszongya erre, hogy cseléd, mondta Csúszó. Cseléd? Szolga. Csicska. Érted? De te nem vagy szolga, mondta a Holland. Én tudom, meg te is tudod, de ők nem tudják. Jó? Jo, bólintott a Holland. Nem mondd? Nem mondom. Jó, bólintott megint a Holland. Oké. Akkor szevasz. Csúszó kinyitotta neki a kaput, és aztán becsukta utána, aztán meg visszament szöszölni a kertbe, és jöttében-mentében messzire elkerülte a tornácnak még a környékét is. Kiment a bozótosba a kisbaltáért, ahol napokkal korábban felejtette, és közben kipróbálta a kulcsot, amit a Hollandtól kapott, és akkor meggyőződött róla, hogy valóban jó a kapun a lakatba. Jó darabig vágta a fát magában, azután fogta a kisbaltát, és menni készült, de a kapuban megállt, és aztán visszament a féltető alá, a fészerbe, és letette a baltát, aztán még egyszer visszajött, és felvette a tönkről, csak hogy aztán a kapuból visszaforduljon megint, csak akkor már nem a tönkön hagyta, hanem betámasztotta az egyik sarokba, ahol nem volt szem előtt. Aztán még egyszer visszajött a kapuból, és szemügyre vette a kutyaól környékét meg a láncot. A tápot véletlen vette észre a féltető alatt a kartonzsákban még korábban. Fogott egy marék szarszagú kekszet és a kutya elé állt, oda, ahova már biztos nem érhetett a lánc, és hívta, de a

kutya nem jött elő, csak kinézett. Végül odadobta elé az egészet, bezárta maga után a lakatot a kapun, és ment egyenesen az erdőnek, hogy a fák meg a bokrok között kapaszkodjon fel megint a dombra, amelyiken hajnalban is érkezett.

Még félúton sem járt hazafelé, amikor meglátta Faragót a munkásruhájában az erdészeti út szélén ülni, csak úgy, a füves partoldalon, ahogy a nagy ormótlan bakancsát próbálta kifordítani, a mocskos lábfejét meg közben feltartotta a magasba, és az is meglátta őt. Mi a faszom, mondta Faragó, Mindig összefújja a szemetet a szél. Jól van, Farkas baszod, válaszolta Csúszó, és odaért mellé, és megállt. Mi rosszat csinálsz, kérdezte a férfi, és felnézett Csúszóra, de csak hunyorogva, mert a szemébe tűzött a nap. Csúszó izzadt. Semmit, válaszolta. Még mindég gyűjtögetel? Gomba, vagy mid van? Látod, hogy nincs semmim, felelte Csúszó. Látni látom, vont vállat az ember. De az csak egy dolog. Csúszó úgy tett, mint aki nem érti, nem is nagyon a nézett a férfire, hanem a vállá fölött a völgybe fürkészett le a falu felé, ahol semmi se mozdult a nagy melegben, se mögötte, ott, túl a tanyán, de arra még csak a szeme se rebbent el Csúszónak. Akkor, kérdezte tovább a férfi. Megjártad? Megjártam, bólintott Csúszó. Meg hát, mi az, hogy, ugye, nevetett fel a férfi, és akkor Csúszó is értette már, hogy mire gondol. Mit érdekel téged, kérdezett vissza Csúszó. Csak, hogy kitart-e még. Majd kibaszik veled is. Oszt mentsz vissza. Csúszó csak vállat vont. Mit érdekel téged, azt mondta megint. Jól van, bólintott a férfi, és felhúzta a bakancsát, és most már felállt. Figi kijött, mondta Csúszónak. Meglátogatod? Nálam. Vagy inkább majd meglátogat ő, mondta tovább. Csak maradjon, válaszolta Csúszó. Fosol, vagy mi van? Te jössz, kérdezte az arcába vigyorogva Faragó. Én megyek, felelte Csúszó. Akkor jó, bólintott a másik. Megmondom neki, hogy nem szaladsz el előle. Úgy, úgy, helyeselt Csúszó. Csak mondd meg. Nem fosok be egyikőtöktől se. Faragó már indulni készült, mikor Csúszó még utána szólott. Nem tudsz egy jó ácsot ebbe a faluba? Lassan ránk szakad a tető. Mindjárt gondoltam, hogy szaglászol te valaki után itt e, bólintott egy nagyot Faragó. Ha omlik, azért csak úgy állj, hogy a nagyja őrája dőljék.

Odahaza, amikor az asszony megkérdezte tőle, mi baja, Csúszó megmondta neki, hogy Faragóval találkozott. A kurva anyját, mondta az asszony, de ebbe mindent beleadhatott, mert csak úgy dobogott a hangja Csúszónak a fülében ott belül. Akkor voltam bolond, amikor egyáltalán szóba álltam vele. Vagy te, vagy ő, mondta erre Csúszó. Mit, kérdezett vissza az asszony. Hogy valamelyiktek biztosan, vonta meg a vállát a férfi.

Nehezen és sokára aludt el, viszont másnap már javában tartott a reggel, amikor felébredt. Felült az ágyon, és egyből észrevette a hokedlin a doboz cigit, és gyorsan kivett belőle egy szálát, és rá is gyújtott. Azután fogta magát, és a zsebébe dugott pár szálát a pakliból, és aztán gyorsan visszadobta. Aztán még egyszer kivett belőle valamennyit, és gyorsan ledobta megint. A kávéstégely üres volt, kanálhegyre való se maradt benne. Lófasz a seggébe, mondta magában. Kiment az udvarra, és megmondta az asszonynak, hogy ha megitta, akkor eredjen el a boltba, és vegyen. Szíjjá gázt, ennyit mondott neki arra az asszony.

Fönt, a hegyi úton, a falut elkerülve ment a tanyára. Míg lefelé tartott, a hegyoldalról, ahonnan mindehova belátott, jól megnézte magának azt az utcát onnan fentről, amelyiknek az utolsó házában lakott Dobró, a fiatal ács, a helyes kis feleségével meg a kislányával. A Holland aznap délelőtt egyedül magában üldögélt a tornácon kigombolt ingben, rövidnadrágban, napszemüvegben, és szivarozott csak úgy, elnézelődve. A kapu nem volt zárva, úgyhogy Csúszó benyitott, a Holland meg a szemüvegébe tűző fényben grimaszolva ránézett, azután felállt, és kezét fogtak. Csúszó közlőrl soha még csak nem is látott szivart. Elementel tegnap, mondta neki a Holland. Dolgom volt, vont vállat Csúszó. De nem vittel semmit, mondta a Holland. Mit, riadt fel Csúszó. Minek? Ami jarandoság neked. Ami kell belőle. Miből? Barmiből. Csúszó akkor legyintett, Ráér. Nem, nem, mondta a férfi. Miből elsz? Van neked asszony? Gyerek? Csúszó csak legyintett megint. Van, hagy el. Gyerek? Az asszonynak van egy nagyfia, mondta Csúszó. De az most nincsen idehaza. Akkor kell neked ez s az. Nem jövő heten, hónap vege, mostan, vigyed is el. Nem beszéltük meg, ingatta a fejét Csúszó. De megbeszel, mondta rá a férfi. Végül Csúszónak meg kellett ígérnie, hogy másnap hoz magával egy kézikocsit, amiben elviheti a jussát, mert a Holland már erősködött, hogy telepakolják az autója csomagtartóját, és ő maga szállítja el a járandóságát Csúszó házához, ő neki meg már csak az hiányzott volna, hogy végigfurikázzanak ők ketten egymás mellett a falun, hogy mindenki lássa. Akkor Csúszó rendes ételt igazában már négy vagy öt nap óta

nem evett, és most meg már csak kávét se, amit addig legalább, úgyhogy csak a rég nem látott egy szál cigareta volt benne, és kilátásban még az a pár, amit a zsebébe csúsztatott a pakliból. Aztán ehhez jött még, mikor a Holland megkínálta szivarral, ami nagyon jólesett, csak annyira erős volt, hogy Csúszó köhögött meg köpködött utána, de az éhség elmúlt belőle, ide vagy oda az a hiányzó reggeli kávé meg a többi hemehumí, ami amúgy hiányozni szokott az embernek, ha sokáig nem vesz magához belőle egy huncut falást se. Hát neked, kérdezte szivarozás közben Csúszó. Család? Famíli? Aj, legyintett a Holland. Megnötek. Nagyok. A feleség meg..., hogy mondja, tanakodott és mondott valamit valami idegen nyelven. Elváltam. Értem, bólintott Csúszó. Akkor te nem is jársz tilosban ezekkel a fehérnépekkel itt ne, kacsintott rá, de a Holland egyáltalán nem értette, hogy mit beszél, úgyhogy el kellett neki magyaráznia, hogy mire gondol. Akkor a Hollandnak felcsillant a szeme. Á, a pipihusi finomka, bólogatott és nagyon vigyorgott hozzá. Én meg aszitterem, örülsz, hogy messze van Amerika, vigyorgott rá Csúszó. Husikak most nem jön, mondta aztán a száját lebiggyesztve a Holland. Nem? Nem. Par napig. Most eleg volt beloluk. Mindent meg lehet unni, mi, vigyorgott még egy sort Csúszó.

Valamikor kora délután még a rekkenő hőségben egyszer csak beborult az ég, és a fennsík csupasz sziklataraja felől fodros szélű, baljósan fehér felhő vitorlázott a völgy fölé. Csúszó onnan föntről látta az egészet, de nem várta meg, hogy nyakába szakadjon a jég, hanem az első nagy reccsenésre eldobta a kaszát a kezéből, és leroht a lankán az aljba, ott meg beállt a féltető alá, a fásszínbe, és onnan hallgatta, hogy milyen rettegve szűkül a kutya is, de már így is jól megázott. A Holland csak akkor jött elő, mikor a jég végigvert az udvaron, akkor a tornácról kereste Csúszót a szemével, de mikor megtalálta, és integetve hívta be a házba, Csúszó csak jelzett neki, hogy mindegy, meg hogy nem tud. Aztán később mégis a feje fölé tűrte az inge szárnyát, és átfutott az udvaron, mikor már nem vert a jég, de az alatt a néhány pillanat alatt is egészen bőrig ázott megint. A Holland leültette egy puha székbe abban az első helyiségben, amely a tornácról nyílt, Csúszó meg összegörnyedve bámulta, hogy milyen fekete víz csöpög róla a kőpadlóra, és azt mondta magában, hogy a teste nem is lehet ennyire mocskos, úgyhogy biztos belülről csöpög ez a víz oda ki a kőre belőle, mert úgy már volt valami elképzelése róla, hogy mi lehet odabent benne ennyire piszkos. A házban üldögélve várta ki, míg a vihar elült, a Holland közben mindkettejüknek főzött kávét, és míg azt szürcsölték, a szörnyű időjárást emlegették. Mi van a zsebedbe, kérdezte nevetve a Holland egyszer, mert Csúszó eléggé kitekередve tartotta a kávét is, meg a cigarettát is, és csak akkor döbbsent rá elsápadva Csúszó. Nincs benne semmi, mondta, de addig maga se vette észre, hogy ott tartja a kezét öklöbe szorítva és elernyesztette az ujjait és akkor eresztette el a kést is, azután szép lassan kihúzta a zsebéből a kezét. Csak a megszokás, tódította hozzá.

Utána, mikor végképp elmúlt a vihar, Csúszó visszament még a kertbe, a domboldalra, és megint nekikezdett, de nem tudta volna megmondani, hogy éppen mit csinál. Aztán meg ott topogott a fásszín oldalában, az udvar meg a kert között. A Hollandnak azt mondta, hazamegy megnézni, nem tett-e kárt a vihar a házban. A Holland mondta neki, hogy holnap hozzon kocsit, meg hogy nem kell-e neki mostan pénz. Csúszónak nem kellett, de a Holland nem engedte pénz nélkül el mégse, és a zsebébe tuszkolta az összetekert bankókat. A kapu előtt egy kicsit még megint topogott Csúszó, azután szokása szerint a patakon átkelve, az erdő alatt indult visszafelé, de félúton keresztben átkelve lejött a dombról, be a házak közé, elment oda, ahol a pincében italt mértek, és a nagy hűvösben ivott két pohár nagyon savanyú, felvizezett tablettás bort, a háziak meg közben vödörrel meg rongyokkal a vizet szedték fel a padlóról, ami ilyen nagy esőkben újabban mindig feljött. Vett két üveg bort otthonra is, és törlesztésnek otthagya a pénzt, amit a Hollandtól kapott. Mikor hazaért, az asszony nem volt otthon, és nem volt villany sem. Csúszó lefeküdt a rászáradt ruhában és a mennyezetet nézte egy jó darabig, csak úgy, maga fölött. Aztán felkelt, és megint megpróbálta, és még mindig nem volt áram. Akkor fogta magát, és kiment, és látta, hogy leszedték a vezetőket vagy valahogy leeshetett magától, és akkor visszadobta, majd még egyszer, és aztán újra, amíg fel nem akadt megint. Akkor zsebre dugta a kezét, és körülnézett, és fütörészett mindehhez Csúszó. Húzott a kútból vizet, és a villanyrezsóra tette a legnagyobb kondérban. Kivette az állványból a lavórt, és a padlóra letette, aztán gatyára vetkezett, leemelte a nagy kondér vizet a rezsóról, és a nagyját belezúdította a lavórba, ő meg beleguggolt, és alulról-felülről jól megmosta magát, aztán megtörülközött a levett ingébe és kiment, hogy megszáritkozzon, és a lócán üldögélve, a hátát a falnak vetve szívta el az utolsó szál cigarettáját az aranyfényű melegben, és megkezdte az egyik üveg bort is, ott, a napon sütkezve.

Megvárta, míg hazajött az asszony, de már feküdt az ágyban abban az egy szál gatyájában Csúszó, és már sötét este volt, ám még mindig olyan meleg, hogy eszébe se jutott betakarózni, csak félre-rugdosta az odvas pokrócot magáról, be a dikó meg a fal közötti résbe, ahol bogarak mászkáltak, és addigra egy üveg bornak már régen vége volt. Te még ébren vagy, kérdezte az asszony mogorván, amikor bejött, és egyből meglátta, hogy felül az ágyban Csúszó. Téged vártalak, mondta erre ő. A kurva anyádnak szíjjad el a cigijét máskor, vakkantotta oda neki az asszony, erre meg Csúszó talpra ugrott mindjárt, és egy szökkenéssel keresztüllendült a szobán, aztán meg elkapta az asszony állát, és fölfelé tolta az egész fejével együtt, jó erősen megszorítva a torkát, amitől az szép lassan hátrálni kezdett a főzőfülkében, ahol az ilyesmire úgy különben nem nagyon volt elég hely ám. Nekem nem ugatol, te ótvaros, mondta, és aztán eltaszította, amitől az asszony nekitántorodott a kissekreénynek, amiben jól megcsörrent mind az összes semmi, amit benne tartottak. Higgadjál le, buzi fasz, ordította az asszony, és az állát dörzsölte a tenyerével, amíg a másik kezével megtámaszkodott. Arról beszélnél inkább, hogy hon kuncsorogtál, ordított vissza akkor már Csúszó is. Ahol akartam, visította az asszony, Csúszó meg elfordult és visszaballagott az ágyba, az asszony meg egy kicsit még ott állt a szekrénynél az állát dörzsölve, de a nagy kenyérszelő kést nemsokára kiengedte a kezéből vissza a mosogatótálba.

Aztán már nem szóltak egymáshoz, amíg az asszony is le nem vetkezett, és lefeküdt a szoba közepén a matracra, csak előbb még megmosta az arcát, a nyakát meg a hóna alját a koszos vízben a lavórban, amit Csúszó visszatett az állványra, ahogy volt, miután megmosakodott benne, és aztán kiszállt a lavórból, bár amikor a matracon megigazította a lepedőt, amit Csúszó jól összegyűrt, ahogy az előbb átvágtatott rajta jövetbe-menetbe is, a férfi ráfordult még a dikóról, hogy bassza le azt a kurva villanyt, mert különben pofán csapja megint. Arról meg már tudhatja, hogy milyen. De mikor sötét lett, és az asszony elhelyezkedett, a férfi nagy surrogással felkelt a dikóról, és befeküdt mellé a dunnahaj alá, a matracra. Akkor egy kicsit dulakodtak még, aztán sokáig kuncogtak, nevettek. Lassan megitták a másik üveg bort is, közben meg valamikor elaludtak.

Még akkor is aludt Csúszó, amikor az asszony felkelt mellőle a matracról, és kiment a kis fürkébe a szoba elé, amit jobb híján konyhának mondtak, és anélkül, hogy villanyt gyújtott volna, holott a fürke tanyernyi ablakán még csak egy fia csillag se sütött be, kitapogatta a mosogatódézsát, abban meg a kenyérvágó nagykést, kivette a vízből, és a kezével letörülte, aztán meg még le is rázta róla a cseppeket, majd két kézzel tartva a melléhez szorította, és hideg volt, azután meg erőt vett magán, és bement vele vissza a szobába, és leroskadt a matracra, ahol nem olyan régen utoljára szerették egymást Csúszóval ők ketten.

Másnap Csúszó meg a Holland ott ültek egymás mellett a tanya udvarán, és a Holland cigarettáját szívták.

El se hiszem, bazmeg, mondom, hogy el se hiszem, mondta Csúszó.

Vegul is nem történt semmi, nem, vonta meg a vállát a Holland.

Leszúrt volna, az kurva isten.

De nem tette meg.

Hát nem. De azért gondolhatod, milyen arra kelni, hogy a fejed mellett a párnán van egy baszott nagy kés.

Ezt mar mondtad.

Kitervelte a bűdös kurvája. Ezt már kigondolta jó előre.

Aztan meggondolta, hala istennek.

Meg. Nem merte. Rájött, hogy kevés ő ahhoz.

Nem hiszem. Elmúlt benne. Rájött, hogy te vagy oneki. Van az ugy neha, hogy.

Micsoda?

Veled meg nem volt? Ne mondd.

Micsoda?

Meg sose akartal megolni valakit? Sohase gondoltad egy pillanatra se?

Nem én, szívott bele a cigarettájába. Soha egy pillanatra se, mondta a Hollandnak Csúszó, és kivette a csikket a szájából, és egy nagy mozdulattal messzire elpöckölte, aztán meg utána köpött.

BIRTALAN FERENC ◀

Veszés

ma nem volt orvos csak a bolt
gyógyszertár se
senki hozzám se szólt
kit érdekelne
járkálok polcok között
akárhanyadszor fel le
mérgezett egér körözök

mint logodis részegedten
minden ál hamis
amit a kosárba tettem
mert enni kell és inni
hiába kínzó rossz erek
akárhanyadszor fel le
venni kell mik kellenek

panaszkozhatnak az árak
nem számít semmi
hőzöng az ember lázad
inni kell enni
lüktető láb az erek rosszak
akárhanyadszor fel le
itt kell botladozzak

hogy eddig eljöttem érdem
pihenek oda-vissza
majd lazul a vádlim térdem
minden érthető tiszta
a mai napra csak a bolt van
akárhanyadszor fel le
milyen úr vendége voltam

a kasszás unottan nézi
mintha ott se lenne
minden mindenem tréfli
elmagyarázni kell-e
megyek visz rozoga lábam
akárhanyadszor fel le
neonégboltos csepli spárban

Szóravatal

Elszöktek a mesék.
Éjjel háromkor álmot öl ez ég.
Hűlő arcomra versek szőnek
krizantémkendőt szemfödőnek.

Szombat

minden szürke
az ég a fényt a délelőttre szűrte
lágerőrök
felhőkig érő stadionlámpák
kattogó idő
szél billegteti a távoli nyárfát

szirénaszó
valaki mindig meghal végül
erősödik a rettenet hangja
semmibe szédül

az ember elesik
az ember szárnyal
a halál jön megy
kint fő a hús káposztával
megérint az elmúlás itt hagy
konyhából beúszik a
csomborillat

szombatszürke
helyenként átnéz a nap
mégse tűnik el minden
nem hagyom legyőzni magam

szerelmet álmodtam éjjel
mi fontosabb
mint ónszínű égen a fényjel
ha hozzám bújsz ha vagy

a nyár második délelőttje
ború fény szerelememlék
káposzta ahogy anyu főzte
terített asztal
egy mindig várt vendég

SASS ERVIN ◀

elfutottál vagy követtél

a szó mint egy nagy tengerár
hozzád ma még utat talál
nem kérdezi honnan jöttél
elfutottál vagy követtél
van-e kedved elmondani
te vagy-e vagy más valaki

aki vallani nem szégyell
akit a bánat szed széjjel
akit a csend emel oda
ahol zajos a palota
ahol álmokban barangol
aki önmagával harcol

aki végre talán mégis
olyanná lesz mint az ég is
fényes derűs és időtlen
napsütötte sűrű ködben
mert a világ már csak ilyen
örökös nem egyszer igen

ha azt mondja örök áron
meg is venne egy vásáron
vagy elhiszed vagy pedig nem
elrágódsz sok ígéreten
vagy maradsz az aki voltál
szavak között kóboroltál

a szeretet olyan dolog

most csak ennyi most csak annyi
van időd még számolgatni
merre honnan meddig hogyan

több lesz-e az ami most van
ha elárulod szeretet
a jósnő szegény kinevet

honnan vettem mit gondolok
a szeretet olyan dolog
magától terem a fákon
leszedem ha megtalálom
máris van belőle mázsa
a piacon olcsó ára

szépen be is csomagolom
karácsonykor odaadom
annak aki a szeretet
őrizze csak a többletet
csillogjon a szeme tőle
nem holnapig sok időre

most csak ennyi most csak annyi
ha hiányzik lehet kapni
hívó szóval rímkalanddal
lehet kapni nagykalappal
szeretet te ősi bálvány
ha enyém vagy nincs több ármány

titokfákból meseerdő

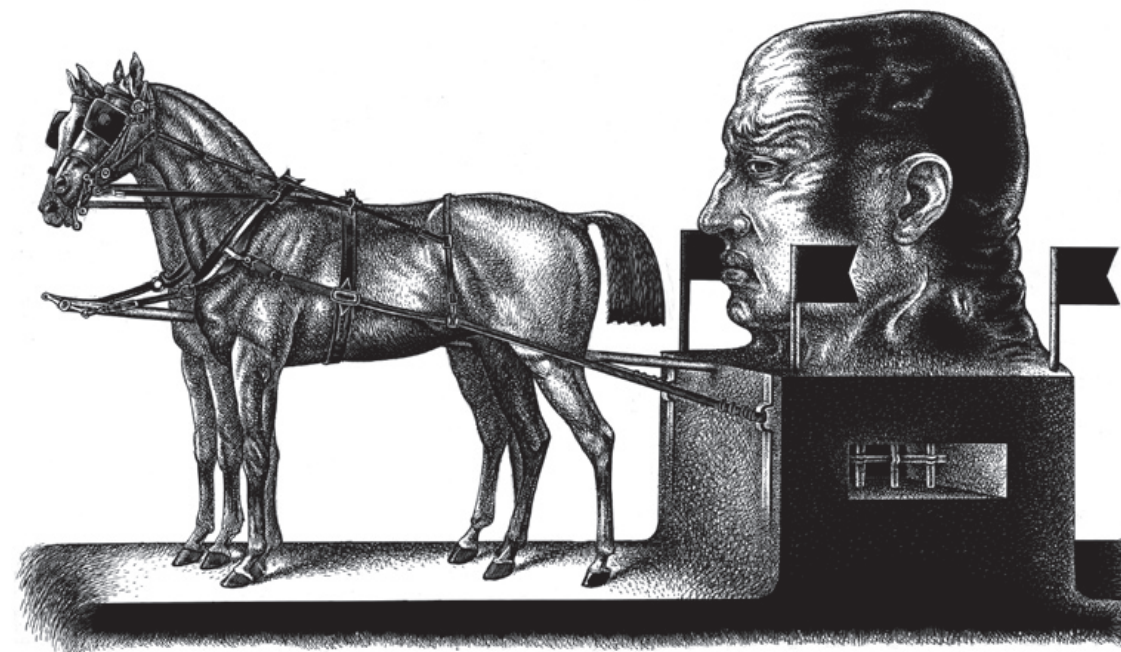
valahogy szebben élni volt
mindennap a gondolatfolt
piros színű vagy néha kék
vagy éppen zöldarany vidék
az is lehet görcsoldó csend
hegyek közt és völgyekben lent

magam sem tudom mi volt még
a szebben élni mint egy kép
volt hajó is megérkező
titokfákból meseerdő
csillagjelölte pálya volt
acélsíneken zakatolt

a nagy csodát ide tudtam
mikor anyámat hallottam

a hangját ahogy hozzám szól
a túlvilágról valahol
arra buzdít éljek szebben
hiszen az nem lehetetlen

szebben élni egy nagy játék
mindig fény és sosem árnyék
valahogy szebben ha lehet
ejt rabul az emlékezet
ott ülsz majd egy orgonánál
éjjel-nappal muzsikálnál

Fogar (1989; tus, papír; 320x440 mm)

Holnap is lesz ma

Holnap is lesz ma, halaszd hát
tegnapi
emlékeid jobb időkre!
Amit múltunkhoz ad tudatunk,

képzeletünk játéka, az
csak többlet,
semmiképp nem nevezném
vágycsalásnak, tévesztésnek.

Begyűjtött virágaink
vázában
éppoly kedvesek, mint a
kertben illatozók. Csak őket

megérintette a hervadás.
De szemed
ha rám néz, tavaszhitető
bimbó-habzást, ágak nélküli

rügyeket látok, érzem az
illatuk:
emberlétünk kiteljesedését
a vissza és előrejátszó időben.

Mikor szeretsz

Mikor szeretsz, az ablaküveg
rám kacsint.
Feléd fordulok, mézízű
a fény, mosolyod: más Nap!

Közénk téved régi fenyves,
elnézést

nem kérve alkalmatlankodik.
Felzuhog véremben

a tűlevelűség, az ózonillat.
Kitörő
vihar csap idegeimbe, régi
emlék, zúg, zuhog a félelem.

Tüdőt bénító embervihar,
a mai
holnapért, célja: kimondani
bennem a csendet, mintha

ide neszek, zenék, hangok nem
érnének,
csak nyár lenne, amit megértünk,
s csak kettőnk ünnepe az élet!

Minden elképzelésünkből

Minden elképzelésünkből
hajó lesz,
elindulunk végtelen kékséget
tükröző tengeren, csendünkből

hullámok csapnak az égis.
Özönvíz
előttiek: Noé biztonságos
bárkájára menekítjük

emlékeink a mindent elsodró
jelenségek
elől, ami velünk, értünk, de
mindenképpen miattunk történik.

Csillagaink is csupán azért
ragyognak,
hogy feléd navigáljak.
Ragadozó halaink, bálnáink:

nyugtalanságaink szétúsznak.
Nem törvény
és nem hangulat. Partjainkban
megmártóznak a hullámok.

Állunk a Tiszánál

Állunk a Tiszánál. Mellőled
költözöm
a parti fákba, kő-mellvédbe,
a folyó lusta hullámaiba.

Lombok áttetsző zöldjéből
ragyogok
feléd. Ágaim között elbújt
madarak trillájával hívlak.

Simogat kavicsnéma csönd:
ujjaim
játszanak így bőrdön, érzed
az önmegadó vágyak melegét?

Szellő hűsíti arcod, ám
hirtelen
szoknyád alá szökik, felkacagsz.
Arcod ilyenkor elragadó!

A Nap verejték-aranyat
csurgat rá,
kúszó gyöngyök. Kő-árnyékból
repedés-kígyók sziszegnek.

VÉGH ATTILA ◀

Hogy szívedet kiürítsd

(regénynyitány)

A rituális ének halkul, ahogy közeledik a menet az oltárhoz. Mészkölapja a rászáradt vértől olyan már, mint egy hatalmas vérkő. Hozzáköti a fiút. Kékes lombok közt dereng a szarvasfejű, hold-szemű istennő méltóságteljes arca. Lakomára jött. Amíg a papnő az imát mormolja, elcsattan az első korbácsütés. Az áldozat néma, még tartja magát. A második csapás a sebbe talál. Felnyög, szemén a reménytelenség hályoga. Fontos, hogy minden újabb találat ugyanazt a megnyílt hússávet érje. A mez-telen fiú elájul, de Artemisznak még ez sem elég. Csak amikor a vér az oltárra fröccsen, akkor tűnik el a szarvastehen arca a látomásból.

A templomszolga eloldozza a fiút, fehér vászonlepedőt terít rá. Szállás, mélyvörös csík szivárog át a szöveten. Közben besötétedett, az éjszaka hangjai élednek a berekben, Epheszosz ormai lassan beleolvadnak a fekete égbe. De a fehér vászon messze világít, égő vörös csíkkal a közepén.

A sötétben fehérlik a szeme. Vörös vonal a pupilla. Egyenesen az arcába néz. Minden múlt ott van benne, az egész történelem, annak minden szépsége és förtelme, az idők végezte. Ezt érzi, amikor a furcsa alak, akit kiválasztott magának az üvegen túlról, odahúzza asztalához a piros műbőr széket, és elmondja, amit nem kellett volna, amit előre tudott, amitől mindig is félt, amit hallani boldogság és gyötrelme volt. „Érdekes, hogy pont úgy néz ki, ahogy a szar amerikai filmek rendezői elképzelik.”

Amikor a fekete posztókabátos férfi belefog mondandójába, a szavak úgy hullnak a szájából, ahogy a balsejtelmek teljesülnek. A jelenetnek nincs kezdete, vége, csak folyamatos jelene, de ez a jelen úgy áll a holtbiztos jövő előtt, ahogy kínzója előtt a reszkető áldozat.

A keze. Kék erekben kanyarog a jéghideg vér. Eltévedt lélek kék turistaútja. Olyan ujjai vannak, mint az egyébként is borzalmas arcú Schellingnek. Mancs, karmokkal. Ezüstgyűrű: szőrös mutatóujját sárkánykarmok fonják át. Időnként kinyúl a semmibe, levegőt markol. Amikor szünetet tart a beszéd-ben, két kezét a műmárvány asztallapon nyugtatja. Csöndet zongorázik. És a hangja! Száraz, rekedt, nyugodt. Beszéde mintha valami olyasminak a folyamatos föltartóztatása volna, ami egyszer majd kitör. Mintha csak azért beszélne, mert valamiért még nem akarja, hogy kizúduljon, ami odabent tornyosul.

Arca, ruházata átlagos. Üzletembernek néznénk, aki művésznek képzei magát. Pénzhalmozó-nak, aki szabadidejében – nincs neki sok – dilettáns olajképeket fest, vagy amatőr költőnek, aki egyre elkeseredettebben jelenteti meg keménykötésű, fólia-borítású magánkiadásait. Egyre reménytelenebb helyzet – egyre keményebb kötés.

Persze hogy nem üzletember. Mindig csakis egyetlen üzlet érdekelte: amit az arra érdemesekkel megköt. Melanchton, Goethe, Marlowe, Chamisso, Thomas Mann és a többiek életük mélypontján találkoztak ezzel az emberrel, aki itt ül, szemben Alapi Vincével, a születésnapos költővel, az Ágnes presszó félhomályában, sárkánygyűrűjét csavargatva, most, amikor kezdődik a kezdetetlen.

0. ODABENT TORNYOSUL

2013. február 13-án, hatvanhatodik születésnapja reggelén Alapi Vince, a vízivárosi albérletében élő költő úgy döntött, megreggelizik. Kikészítette a hozzávalókat: szeletelt kenyér, vaj, szilvalekvár. Föltett egy kávét, betolta a szeleteket a kenyérpirítóba, és visszafeküdt még egy kicsit, míg kijön a kávé.

A kávéfőzőnek semmi baja nem lett attól, hogy Alapi elszunyókált, de a pirító valahogy magasabb fokozatra volt állítva, mint amit ezek a lézerrel szelt műkenyerek megkívánnak: hármashelyett tízesre. A szobába tekeredő füstcsík szerencsére fölbresztette Alapit, még mielőtt a lángoló szeletektől az asztal, a nejlönfüggöny, a lakás lángra kapott volna. Káromkodva rohant eloltani a mini-tűzvészt.

Nincs magányosabb tett, mint hatvanhat éves, elvált költőként születésnapit reggelizni egy füstölő garzonlakásban. Alapi létének egén ennek a konstellációnak kellett összeállnia, hogy – depresszióra egyébként nem hajlamos – lelkében megszülessen egy olyan érzés, amely gondolat formájában már sokszor előállt, de ilyen erővel, ilyen sorsfordító lendülettel még soha. Gyakran van úgy, hogy valami, ami azelőtt csak vissza-visszatérő gondolat volt, hirtelen egész bensőnket átvillámló, feltétlen parancsként születik újjá, amit követnünk kell, életünk árán is. Ki tudja, miért.

Alapi a füstszagot követve jutott el abba a konyhába, ahol megszületett benne élete legelkeseredettebb – és ebben a percben úgy tűnt: utolsó – döntése. Ül a konyhaszéken, bámul kifelé az ablakon; páncélszínű felhők mögött, láthatatlanul kel a nap, szürke fénye végigömlik a hézagos macskakövön, amelyen álmos rabszolgák kopogják ki a semmilyen élet napi ritmusát, végtelenül távol járva mindattól, ami gyerekkorukban a felfedezés vágyát bírta rá szívükre, mert mióta ezt a szívet vérnyomáscsökkentők és ritmusszabályzók dagasztják, és mióta a kíváncsiság, a csodálkozás kialudt bennük, mióta tehát az érdeklődés teher, a szeretet harc, a viszonzó szeretet pedig megtorlás, és mióta minden, a világról alkotott véleményüket a közvélemény ozmotikus nyomása préseli renyhe zsigereikbe, amelyek már jó ideje átvették az agy szerepét, nagy méltósággal persze, „lehet, hogy senki vagyok, de vagyok, aki vagyok”, azóta ebben a szívben nincsenek év- és napszakok, csak az áthatolhatatlan, macskaköveken gomolygó homály, egyetlen nagy időtöcse, amely nyomtalanul, de megnyugtatóan szárad föl majd, amikor eljön az idő.

Alapi számtalanszor átélte már ezt hangulatot, de mint tudjuk, minden reggel az új öröklét kezdete: a fényben ébredő játékos felejtés elsüllyeszti a sötét gondolatokat, pontosabban eddig még mindig elsüllyesztette, mert az új napon mindig érkeztek a teendők, a megírandók és elolvasandók, a találkozások barátokkal, szeretőkkel, rajongókkal, egyszóval jött az élet, amely Alapiban – bár nem annyira, mint Ady Endrében, de mégis – olyan nagyon akart élni, hogy a poétának soha nem volt szüksége senkire, aki irányt mutasson, nem volt mestere, aki kijelölte volna számára a betartandó tanulás- és feledésirányt. Tudott ő emlékezni és felejtetni magától is.

Ez a felejtés most cseppet sem volt játékos. Nem óvta meg az öreg költőt a végső kétségbeeséstől. Már nem volt mire emlékeznie. Nem lett amnéziás, az emlékezés működött még benne, de már csak úgy, mint valami beültetett, mesterséges szerv: a merengés a múlt képein és szavain már nem szaggatott föl tudatában semmit, amiből valami út kialvadt volna. Érzéketlenül figyelte, ahogy a földégett képek elvonulnak előtte.

A szakítás Máriával nem volt egyszerű. Gödöllőn, az egyetem előtti parkban ismerkedtek meg. Alapi végzős agrárhallgató volt. Ismerősei közül senki nem értette, miért erre az egyetemre jelentkezik, hiszen az állattenyésztés meg a növénytermesztés sosem érdekelte. Amikor erre rájött – az első félév második hetében –, benyitott a dékáni hivatalba, és megkérdezte a lila kiskosztümös hivatalnoknőtől, nem folytathatná-e tanulmányait egy másik egyetemen. A kérdésre, hogy vajon az állatorvosira-e, nemmel felelt, és elmondta, hogy az irodalom és a filozófia érdekli. Miután közölték vele, hogy ő valószínűleg elmebeteg, távozott az irodából, és elvégezte az agrárt.

Alapi egész jól berendezkedett itt, Magyarország legkomcsibb egyetemén, amelynek tetején aránytalanul nagy vörös csillag éktelenkedett: megfigyelőként anarchizmus-szemináriumra járt az ELTE történelem tanszékére, és belevetette magát a pesti éjszakába: punk-bulikon pogózott, az egyetemre pedig ávos bőrkabátban járt be, láncokkal kiverve, Sid Vicious frizurájára emlékeztető, fölcukrozott hajjal (akkor még nem lehetett Magyarországon hajszelét kapni). Vizsgáit kettőse kipuskázta, közben verseket írt és filozófusokat olvasott: Stürnert, Nietzsche-t, Schopenhauert. Heidegger hatására görögül kezdett tanulni.

Gödöllői tanulmányai utolsó évében, október 24-én Petyával, legjobb barátjával a Hídláb Tanszék fedőnevű népkocsmá felé tartott, amikor jelenést látott: szőke, hosszú hajú, farmeröltönyös lány lebegett előttük. A két suhanc összenézett, és egyszerre mondták: igen. Ez a felelet volt az el nem hangzott kérdésre: megdugnád? Alapi elbúcsúzott barátjától, és a lány után eredt.

Mária a világ legjobb nője volt. Nem sokkal azelőtt szakított barátjával, és e fölötti bánatában rendszeresen fölívta az ereit. Hosszú időbe telt, mire a halálosan szerelmes Alapi megvigasztalta, de a vigasztalás túl jól sikerült: amikor évekkel később beleszeretett egy tanítónőbe, és egy este közölte Máriával, hogy másnap elköltözik, az rezignáltan bevonult a fürdőszobába a hajszárítóval. A halálsikolyra berontó Alapi meglepően higgadtan viselkedett. Kihúzta a konnektorból a hajszárítót, kiemelte félholt barátját a vízből, a kád szélére ültette, és lekevert neki egyet, amitől beszakadt a lány dobhártyája. Aztán elvitte a balesetibe, Mária több napig feküdt itt. Betegtársai, a komolytalan öngyilkosok hősként csodálták: végre a saját szemükkel látnak valakit, aki megtette, aminek ők csak a paródiáját merték, aki nem húsz kalmopyrint vett be, hanem derekasan benyomta a hajszárítót a kádba.

Amíg Mária kórházban volt, barátja elhatározta, hogy ha hazaengedik, tényleg lelép. Egy öngyilkossal nem lehet egy fedél alatt élni. A jövő mégsem teljesen így alakult. Mert ezután, ha valakibe szerelmes lett, elköltözött ugyan – Mária ilyenkor igyekezett az érzelmi zsarolás különböző módjait alkalmazni, beleértve az újabb öngyilkossággal való metakommunikatív fenyegetőzést –, de végül mindig visszatért. Közben összeházasodtak, gyerekük született, elváltak, ám a végső szakítás csak hatvanéves korában történt meg, amikor a költő beleszeretett egy olvasójába, a szokottnál sokkal halásosabban.

Andrea elsőéves magyar szakos hallgató volt. Mozgása riadtan kecses, mint egy szarvasünnő. Érintése lepke, sötétbarna pillantása átviszi a betont. Rengeteg Alapi-verset tudott kívülről. Szerette a görög irodalmat is. Egy felolvasóest után ismerkedtek meg. Andrea egy régi Alapi-kötettel a kezében állt meg az épp dedikáló költő előtt: a *Li mester könyve* című, ál-buddhista fabulagyűjtemény volt nála. A lány némán a szerző elé tolta a könyvet. Az fölnezett, és tudta, hogy a sors áll előtte. Megkérdezte a lány keresztnevét, és beírta a könyvbe: „Li mester elveszett – Andreának, szeretettel”.

Annyi ereje volt még, hogy elhívja a lányt egy kávéra. Felszabadultan társalgott – a fűzés mindig az ő terepe volt, nagyon érezte azt a játékot, ami beindul, ha egy férfi és egy nő beszélgetése többről szól, mint amiről, és hát általában ez a helyzet. Együttlétük árammal telítődött, Alapi megfiatalodott, de persze taktikai érzékét nem veszítette el. A vén vadász ügyelt rá, hogy ne csak „az egóját tolja”, hanem érdeklődést mutasson a lány iránt, és arra is, hogy érdeklődése maradjon visszafogott, ne lássa rajta az áldozat, hogy legszívesebben itt, a kávézóban leszaggatná róla a ruhát.

Alapi látta magát a lány szemében, de hát a lélekhez a testen át visz az út. Tetszett neki, hogy Andrea természetes módon izgató: nem kihívó, mozdulataiban és hangszínében nincs semmi megjátszás. Igazi zsákmányállat, ráadásul a legmélyebb fajtából: olyan, akinek végül a ragadozó esik áldozatul. Alapi titkon érezte, hogy amit most elkezd, annak szomorú vége lesz, de nem azért volt költő, hogy ez visszaretentse. Hiszen ez az élet.

Az élet úgy alakult, hogy mintegy félórányi ismeretség után az ógörög nyelvet elég jól beszélő költő elvállalta, hogy görögre tanítja a lányt, ingyen. Andrea azt mondta, szereti Szophoklész, de zavarja, hogy csak fordításban olvashatja. A probléma megoldásának egyetlen módja: Alapi Vince minden szerdán hatkor megjelenik Andrea Eötvös utcai albérleti garzonjában.

A szerdai órák az éjszakába nyúltak, a beszélgetést sosem bírták abbahagyni. Az öreg róka, miközben nagyon magasztos szellemi dolgokról társalogtak – amelyeket persze ő igyekezett mindig lelki, vagy ahogy ő mondta, „ontológiai” irányba eltolni –, morfondírozott ugyan, milyen lehet Andrea puncija, és fantáziált is, milyen lenne lassan lehúzni a bugyiját, és a finoman remegő combok közé fúrva a fejét a lány nagyajkaival csokolózva hallgatni az elfojtott sóhajokat, fölnevezve olykor, szerelmünk élvezés közben vajon beharapja-e alsó ajkát, de a kapcsolat, amely láthatatlan indáival lassan lélekdzsungellé nőtte szerda esténként a szobát, messze túlment az egyszerű baszásvágyon, és az ellefejtett Éden gobelinjét szövögette.

A -mi végű görög igék különböző típusainak ragozásánál jártak, amikor Alapi nem bírta tovább: átkarolta a lányt, és megcsókolta. Ellenállás nélkül simultak össze a testek; a vetkőztetés rítusa csillapította-hergelte, ami odabent régóta tornyosult.

A pillanat igazi mélysége, sokat hirdetett, de oly ritkán átélt időtlensége akkor jön el, amikor valami úgy történik meg, ahogy vártuk, miközben teljesen váratlanul. Megtörténik a várt várhatatlan. Az öreg rétor nyelvvel körüljárta a lány mellbimbóit, majd lehúzta a bugyiját. Mindig a bugyi lehúzása

volt a kritikus pillanat: Alapi ezt a mozdulatot világeletében túl funkcionálisnak, elidegenítőnek érezte, és sohasem tudta megoldani úgy, hogy ne zökkenjen ki a mámorból, és főleg, hogy ne féljen attól, hogy a lányt kizökkenti. Igyekezett úgy felfogni, hogy ez a praktikus mozdulat a cezúra, amely szakaszolja az ösztönök örületét, de ha az effajta felfogási kísérleteknél tartunk, akkor már régen rossz.

Túl voltak a nehezen, szokatlanul harmonikusan ment minden. Alapi gyengéden szétnyitotta a combokat, a húskagylót hüvelykujjaival föltárta, és belenyalt az öröklétbe. A test megvonaglott alatta. Nem olyan atavisztikusan, ahogy a nimfomán lányok teste, akik már az első érintéstől szinte elélveznek, és akikkel szeretkezni nem út, hanem piknik; nem is rángógörcs-szerűen, ahogy a neurotikus testek élik át a férfi számára egyre ijesztőbb orgazmust. Andrea hullámozott, mint a selyem.

Az öreg költő késleltette a behatolást, már nem evilági időben élt. Megnyílt alatta az ágy, és süllyedni kezdett, le a pillanat feneketlen mélyére, le önmaga alvilágába, le az otthonos ismeretlenbe, ahol kozmikus szerelmek, ókori rítusok, etruszk romok, összeolvadt sorsok élnek, ahol a régi Balaton vizén átszűrűt napsütésben átokhínár táncol az iszapba süllyedt világháborús, föl nem robbant bombák fölött, legyen ő ez a tánc, a vaksötét világ égő izgalma, az érzékek öngyilkossága, a saját határain átcsapó, mindent betöltő testi világ szelleme, a pillanat, amely nem múlik el akkor sem, ha vége.

„Gyere be” – súgta Andrea, és ő engedelmesen birtokba vette a világűr. Reggelig szeretkeztek, többször, nagyon lassan, egymás szemébe nézve, szavak nélküli ígérlet leple alatt. Andrea – mit sem törődve azzal, hogy szülei előbb kitagadással, majd kollektív szeppukuval fenyegetőztek – már másnap megkérdezte tőle, nem akar-e hozzá költözni.

Hat évvel ezelőtt történt mindez. Andreával azóta – bár közös útjukat kisebb hullámvölgyek tarkították – együtt éltek. A vég, amit Alapi már ott, a kávézóban megsejtett, néhány hónapja érkezett el. Egy pesti kiskocsmában vitatkozni kezdtek. Andrea mondott valami olyat, hogy sors nem létezik, mert előttünk a végtelen szabadság birodalma húzódik, és a mi akaratunk dönt mindenről, minden pillanatban. „Akarni csak a végzetet lehet” – fogta meg a könnyebbik végén a dolgot Alapi, a *Varázshegy* Naphtáját idézve. A vita elfajult, egyre személyesebb síkra terelődött. Végül a lány úgy érezte: itt már a saját szabadságára megy ki a játék. Keményen harcolt érte, Alapi pedig egyre fölényesebben ellenkezett. A költő kifejtette, hogy ha valamit teszünk, meg tudjuk mondani, miért tettük. Esetleg még ezt az okot is meg tudjuk okolni. De ennek az oksági láncnak a végén az a mondat áll, hogy „mert így akartam”. Az akarat tehát, amire Andrea olyan büszke, nem más, mint a kód, amelyben tettei indítékai eltűnnek. A lány hadonászva ellenkezett, Alapi pedig kiborult: „Szerintem előbb-utóbb föl kellene fognod, hogy mindig valami homályra vagy büszke. Ez szellemellenes. Méltó tagja vagy a generációnak, amely bevégi majd az emberi szellem elpusztítását.”

„Soha nem fogsz megkötözni ezzel a sors-dumával! Elegem van belőled, a kurva nagy okosságodból! Egy fölényes, magamutogató, nagyképu pöcs vagy! Én meg szabad!” – kiabálta a lány, és kirohant az utcára. A teherautó sofőrje éppen tüsszentett. Egy pillanat figyelmetlenség elég volt ahhoz, hogy a tragédia megtörténjen. Amíg Andrea elvérzett a macskakövön, Alapi a kocsmában révedezett: haditerveket eszelt ki, hogyan szerezze vissza a lányt. A szeme teherautó-fényszóró: a semmit fúrja.

Utolsó szerelmének eltűnésével eltűnt minden, ami lehetett volna. Eltűnt a múlt is: Alapi ponttá zsugorodva állt a konyhában. Fájó pont ez, mondhatnánk, ha viccelődni akarnánk, de ki akar viccelődni egy öreg kutyán? Állapítsuk meg inkább tárgyilagosan: ez a reggel más volt. Vagy patetikusan: az utolsó ítélet reggele. És maradjunk a pátosznál: a reménytelenség, a tompa állati lét evőtere ez a konyha. „Itt kajáltam be annyi éven át, hogy van értelme az életnek. Akkor most alászálllok. Remélem, az Alvilág nem enged vissza.”

Kezdett komikussá válni a monológ. Ha ez így megy tovább, a nagy életbúcsú konyhajelenetében a főszereplő, miután a maradék pirítóst elrágcsálta, és akkurátusan elmosogatta a bögrét és kiskanalat, kezében az alpakka vajazókéssel talán még Dido búcsúáriáját is elénekli önmagának, azaz a szomszéd öregasszonynak: „When I am laid under the Earth...” (A női vénségnek, mióta rájött, hogy szomszédja reggelente irodalmi monológokkal és operaáriákkal szórakoztatja magát, egyetlen öröme, hogy – Sherlock Holmes módszerét követve – egy, a falra tapasztott üveg pohárral hallgatózik.) De Alapi, ahelyett, hogy rázendített volna az áriára, egy költőiségében nem csököttebb, mégis kevésbé geil módját választotta az öngyilkosságnak, amely – és ebben talán megegyezhetünk – az egyetlen

logikus folytatása volt mindannak, ami az utolsó reggelin költői agyában lezajlott. „Most lemegyek az Ágnesbe, és halálra iszom magam.”

Az Ágnest ekkoriban már John Bullnak hívták. De Alapinak gyerekkorában, amikor errefelé, a Kapás utcában lakott, a Mechwart-térre menet a Margit körútra kifordulva – ami akkor Mártírok útja volt – az Ágnes presszó előtt kellett elhaladnia, és hát a gyerekkori nevek ragadósak, főleg itt, Budán, ahol minden változás ellenére valahogy emberibb, nyugodtabb az élettempó, mint Pesten. Alapi gyerekkorában a környékbeli boltokat még így nevezték: Billein, Schlederer. Pedig hol volt már akkor Billein, a zöldséges, hol volt a régi Buda német kultúrájának egyik utolsó őrzője, a derék Schlederer família!

A költő néhány hónappal ezelőtt, amikor utolsó szerelme is eltűnt, itt, az Ágneshez közeli utcácskában vette ki azt a garzonlakást, amelynek konyhájában megismertük őt. Bika János kocsmalelke persze egészen más volt, mint Ágnesé. Kemény műzöld és műarany belső. Kimódolt népi elegancia, drága sörök.

A hatvanas-hetvenes években salakkráter volt a szív, belőle minden reggel egy sirály szállt föl, lezuhant estére. A krátereket az Ágnes-csatorna kötötte össze: áradáskor hajózható víz, egyébként eléggé mocsárszagú, de legalább olyan, mint az élet. Most meg ez az ír vagy milyen pub: ha most ilyen az élet, akkor Alapi elkészedett tervét mélyen helyeselték.

Fájdalmas, ahogy változnak az idők, de nem kevésbé fáj a helyek színeváltozása. Alapi egyszer éppen itt, ahová most igyekezett, tartott rögtönzött előadást egy fogatlan nyelvésznek arról, hogy a város házainak, hivatalainak és kocsmáinak falait örökké változó szokások, köszönések, helyzetek mossák, míg az egyre szivacsosodó falak némán, rendületlenül állják körül őket, sajnálkozva, tehetetlenül. A kimutathatatlan részvét súlyától aztán egyszer csak összeroskadnak.

A John Bullt már senki más nem hívta Ágnesnek. Ez általában értetlenséget szült; ha valakivel, aki nem élt a régi időkben, ide beszélt meg találkozót, mindig el kellett magyarázni, hogy most John Bullnak hívják, ami ugyanolyan fárasztó volt, mint amikor Ferenciek tere helyett reflexből Felszab teret mondott, aztán ezt is meg kellett magyarázni. Alapi mégis ragaszkodott hozzá, hogy megpróbáljon ellenállni az idők rohanatának. A capuccinót kapucínernek mondta, és ragaszkodott hozzá, hogy mindennapi kapucínerét egy nemlétező presszóban igya meg. És ha az a presszó létezik ugyan, de John Bull álnéven kifordult magából, akkor annál inkább. Fájjon, aminek fájni kell. Akkor a metafizikai tettnek, hogy az ember olyan helyen iszik, amely a semmiben van, valamiféle melankolikus forradalom-színezete is lesz. Egy lépés a Nirvána.

Csilingel az ajtó, ahogy benyit. A John Bullban majdnem teltház. Nem remélhetjük, hogy átérezzük, amit Alapi most, az utolsó napon, élete utolsó helyszínére érve, de próbáljuk meg!

Jelenet egy lengyel filmből: a főhős a siralomházban ül, jönnek érte. Milyen lehet olyan szobában ülni, ahonnan már csak sehová mehet az ember? A folyosón menekülni próbál, őrjöng, visít, lefogják. Amikor nyakába akasztják a kötelet, már nyugodt. Egy kirándulás képe: az Árpád-kilátó előtt napoznak Anyával, Apával. Nappali pávaszem száll kinyújtott karjára. Szerelmek suhannak el, Mozart Requiemje, Lacrimosa. Andreával csókolózik a váci vonaton. Nejlönfüggönyön tör át a fény, Napa és Namika szobája tükröződik a tévé képernyőjén, hétfő van, adásszünet. Rilke sírja, párdúc kering a pesti állatkertben, téli kirándulás Kepával Budakeszin, amikor még nem volt vadaspark, a miszlai házi kolbász íze, fölrebben egy fácánkakas, elnyeli a vakító ég.

A legsötétebb sarkot választja. Most úgy utazik, ahogy szokott: egyhelyben. Ül a széken, körülötte fecseg a zsibvásár, egyedi esetek, mindennapi történetek, világnagynak érzett lelki nyugók cserélnek gazdát, „és képzeld el, akkor azt mondta nekem, hogy ő már ezt régen tudta, csak nem akarta elárulni”, „engem, baszd meg, nem érdekel, kivel megy Párizsba az a geci”, „nézze, Júlia, én azt gondolom, hogy másféle kondíciók mentén kellene életbe léptetni a tendert”, ilyeneket hall, de nincs ott. Nem arról van szó, hogy ő egyáltalán ne lenne ott, ahol van, hanem inkább arról, hogy ő mindig itt-ott van.

Eszébe jut az érdekes fotó, amit tegnap látott egy újságban: A Rajna kincse bayreuth-i előadásának díszletképe. Opera a Rajna mélyén. Víz alatt vagyunk, a színpad a folyómeder, álmennyezete valami nejlön vagy fénypaplan, amelyre emberárnyak hajolnak. Így lát az örvénylő Rajna.

Kavargatja a tejeskávét, szeme sarkából a presszóból kifelé figyel. És a kirakatüvegen túli forgalomban éreztetni kezdi magát egy közeledés: a zebrán igyekvő tömegből kiválik egy érdekes és nyomasztó figura, egy fekete kabátos, középkorú ember.

„Nem lesz rossz vége ennek?” – kérdi a pincéernő, asztalra téve a korsó Unicumot. Alapi riadtan kapja föl a fejét, mert hirtelen azt hiszi, a nő belelát, tudja a tervét. A nő persze nem vár választ, már riszál vissza a pulthoz, ő meg elfordul, kinéz az utcára. Még mindig ott van.

A kiszúrt férfi jön, mint a szárszói tehervonat. „Ezzel az alakkal nekem dolgom lesz.” Volt már így, nem egyszer. Pedig utálja az ilyen misztikus izéket. Valamikor nyáron a Mammutha akart menni; éppen a Széna téren állt a piros lámpánál, szemben a várakozó gyalogoshad, amikor meglátott egy teljesen átlagos külsejű fiút. Rögtön tudta, hogy amaz majd mond neki valamit. És amikor a zöld fényre megindult két tömeg összeért, a srác a szemébe nézett, és azt mondta: „Helló, király!” És továbbment. Ki érti ezt?

Ez a bizonyosság most más. Végzetesebb. Napszemüveg van rajta, mintha a Mátrixból jönne. Alapinak beugrik barátja, Tarló B. Alfonz, a szerencsétlen életű költő, aki az egész városnak tartozott, és aki – Alapi látomása szerint – úgy jár-kel Budapesten, mint Neo, aki látja a mátrix járókelőinek digitális, zölden égő röntgenképét, csak hogy Tarló B. látókérgén az ismerős emberalakokat számok töltik ki: kinek mennyivel lóg.

A vicces Tarló-sztori nem elég ahhoz, hogy eltüntesse a félelmesen hullámozó bizonyosságot. Az elegáns férfi nem néz vissza rá – vagy ha igen, hát nem a szemével –, de ahogy a zebrán átér, irányt vesz az Ágnes felé.

Alapi tudja, hogy a sorsszerűen várt események bekövetkezte ambivalens – Ananké ránt egyet a létpórázon, „coki, ne”, és a szabadság, amire máskor olyan büszkének tudunk lenni, oda; másrészt épp ellenkezőleg: az embert előnti a ráhagyatkozás könnyűsége, és érzi, hogy most akarni nem szabad, hogy aki most akar, az nem szabad. Ebben a fölismerésben az ember önmagává válik, mert ebben a pillanatban nincs betöltetlen lehetőség. A baj csak az, hogy a váratlanra nem lehet várni. Ha önmagunk akarunk lenni, nincs mire várni. Minden pillanatunkba bele kell állnunk, hogy így legyünk tévedhetetlenek. Valamikor írt erről egy esszét, de ez most nem jutott eszébe, mert a lassan elhatalmasodó szorongás elhárított minden menekülési kísérletet.

Alapi csak akkor könnyebbül meg némiképp, amikor az idegen az ajtón belépve az asztalához sompolyog, és behízelt hangon így szól: „Ha meg nem sértem.” Maga alá húz egy széket, leül.

„Tessék” – feleli a költő, amikor az idegen már rég ül. Erről két dolog villan be: hogy ehhez az emberhez képest ő mindig mindenben el lesz késve, és hogy valódi párbeszéd soha nem lehet közöttük, mert őhozzá képest visszhang marad. És most megjelenik Alapi előtt Platón Szókratésze, akihez képest a beszélgetőtársak csak visszhangok, és aki a társalgások alkalmával – olykor olcsó, szemfényvesztő szócsavarások után – végül mindig maga hirdeti ki, mit is kell a szóban forgó dologról gondolni, ha továbbra is embernek akarjuk nevezni magunkat. De Szókratész és Platón most hallgat. Nem bölcsen, ahogy szoktak, hanem kislíusan, megszeppenve.

„Ne ijedjen meg attól, hogy most a szakállas szóbüvészek sem igazíthatják útba; mit is tehetnének hozzá ők a valódi élet bajaihoz, amikor minden gondolatukat kedves tanítványaimtól, a szofistáktól lopták” – kezdi beszédét a sötétruhás, miközben szertartásosan kitesz maga elé egy kerek, faragott fadobozt, egy furcsa sárkányrajzzal díszített, fekete, bőrkötésű könyvecskét, és egy vörös kődarabot. „A filozófusok mind gyerekek. Igaz, én hitettem el velük, hogy az ember azonos az eszével. Na de csak finomabb megoldás ez, mint csúszkálni a saját taknyunkon az egek ura előtt. Látta már, hogyan megy át az éticsiga a küszöbön? Ezek még a semmin is rajta hagynák a nyomukat. Ahelyett, hogy hagynának megtörténni valamit.”

„Nem iszik valamit?” – kérdezi Alapi.

„Nem, köszönöm, vérkőre sosem iszom. Maga miért akarja megölni magát? Egyenest Epheszoszból jövök, a húgom lakomáját hagytam ott, hogy megkérdezzem. Nézze csak!”

Kinyitja a dobozka fedelét. Egy zsebtükör. Alapi belenéz, de nem a saját arcát látja, hanem egy szarvasfejű nőalakot, amelynek lassan oldódó arca végül megadja magát a költő kétségbeesett ábrázatának.

FW

Add tovább, add tovább! Mindegy, hogy kurvák, ostobák, mindegy, hogy néha aljasít, te adj tovább alkalmasint! S ha lenne hozzá még erőd, hallgass az átadás előtt, vagy tékozzolj (az is csodás adás), tudd meg: az utad állomás, szabagságod energiaital, add tovább, csak egy fontos: a dal, a tánc, amid van, vagyonod, ha van, te add tovább hamar, egy valamirevaló nem rossz isten nem turkál olcsó bűneidben, a megbocsátást, kegyelmet szavald, ne is a dalt, tényleg, ne a dalt, szerezz meg mindent, add tovább a részt is, még ha felemészt is.

Ásta más

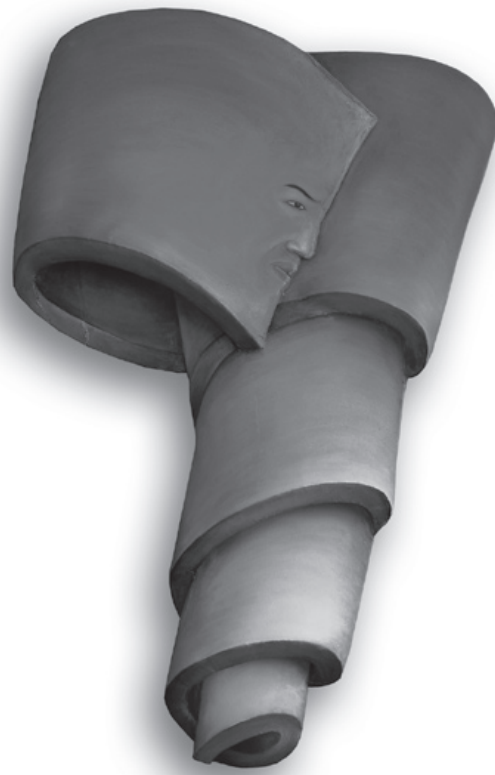
Dühös vagyok, ég az ég! Elég, elég, elég, elég!
Ez a város Ninive! Még csak nem is kicsibe!
Hamis, csonka lelkeket, véres zászlót lengetek!
Bordáimat széttöröm, arcom vájja tíz köröm!
Engedjetele közelebb, minegyiketek tönkre megy!
Hadd kiáltsak szájba csendet! Engem is egy ördög renget!
Rengeteket rettegek! Elme, elme, elmegyek.
Addig forrong vérem, üstben. Talpig vérben, nyakig üstben.
Szelíd vagyok, mint a vas. Ne olvass, csak simogass!

Ki Ő?

árnyalja a kedvet langyos lágy ecsettel
gyilkosságra sarkall szó nélkül szigorral
könyörögve rombol lakásokat éget
hosszú utak sarát felcsapja a szembe
ide-oda tesz-vesz évekig türelmes
lassabb mint az ostor gyorsabb mint a vérkör
csilingel tavasszal behavaz ha nyár van
leveleket ír bont általában koldul
szeme nincs de nem vak hall bár füle nincsen
ruhákat tapogat drága turkálókban
oké én ismerem mély titok hogy honnan
most parancsolt rám hogy írjak róla verset

Nyers Poetica

Egyre gyakrabban ritka, nincsen egyetlen titka.
Ültetvény, labirint. És abból is megint.
Nem is emlékszem már, mikor volt egy kantár.
Egy szem, egy csekkszelvény. Egy sín és szerelvény.
Már nem is nő, ördög. Lila vagy kék körmök.
Sorsból is több van ám. S ha egyszer meghalván
várnád a nyugalmad, lesz egy, de túl halvány.
Nekünk már nincs eszünk. Jobb, hogyha messze tűnt.
Mit mondjak? Ildi nincs. Cili is csonka tincs.
Persze, van két gyermek. De sokkal több nincs meg.
Lehetnék kába is. De hamis már az is.
Akad pár véletlen, mindegyik életlen.
Trancsírozott versek. Megírom, s nem lesznek.

Fogat (1989; tus, papír; 320x440 mm)

KISS JUDIT ÁGNES ◀

Költözés

Bőr- és körömdarabok. Csontszilánkok.
Valaki élt itt. Néhány hajszál.
Hanyagul a padlóra dobva
Egy itt felejtett horkolás.
A falakból éjjelente régi
Lélegzet szivárog.

Üres tér. Kitágult pórusok.
Keskeny, fekete könnycsepp
A kihullt pilla a
Szorosra zárt szemhéj alatt.
Ki nem nyitni, inkább nem látni semmit,
Mint látni azt, hogy többet nincsen itt.

Hasonlatos

A szerelmed, mint az a hosszú, csíkos
Sál, mi úgy tetszett rajtad, elveszett rég.
Az érintésekről a vágy, akár a
Cipőről a talp, lekopott, csak emlék,
Mint aszfalton a lépteid nyoma.
Agyonhasznált sportzokni volt, lemállott
Rólam soká hordott ragaszkodásod –
Nem stoppolja meg senki már, soha.

Hogy meg ne fázz, magadnak újat vettél
Télikabátot, kesztyűt és barátnőt,
A régi megy segélycsomagba. Mint egy
Alsót, mire a tested mocska ránőtt,
Kukába dobtad viselt éveinket –
Megszűntem, mint egy elkapott tekintet.

A végső halálból ez csak előleg.
Ideje már kivetköznöm belőled.

Hajnal

azt mondtad inkább visszafekszel
függönyöd mögött szétömlik már a nap
üvegre loccsant gyilkos vegyszer
képlékeny szenvedő anyag

takaródon édes tested átvilágít
csak állok én némán amíg Te fekszel
ez így egészen más világ itt
a vízszintes – függőlegessel

ampulla kávéval kúrálom önmagam
felejtsem el – nem jó ez így sem
szájpadrólomra a nyelvem föltaadt
mérgezett nagy patkány lett a szívem

a hajnal sem forral fel minket
leülepedett bennünk a zacc
felvettem már nadrágot inget
hagyom – akár ma délig alhatsz

ampulla kávémm már színültig zaccal
tested gyilkos képlékeny anyag – hagyom
mérgezett nagy patkány most a hajnal
– délig kirágja mellkasom

*

kövek között szilánkos parton
emberek között az utcán úgy megyek
arcodon a bőr csak néma karton
nem láttalak – csak összetörtelek

— kihagyás – törés ez is a versben
— mert kinyújtana karját a reggel –
— nincs kinek már hogy befejezzem –
azt mondtad inkább visszafekszel

azt mondtad, inkább visszafekszel
csészédbe tejszínt öntenék – hiába
kihűlt kávénk a bánat issza majd fel
szilánkos partunk csak a tenger nagy hiánya

olyan vagyok – nem értek én a szóból
arcodra kéne mosolyt hajtogatni
nem hittem hogy törött kagylóból
nincs esély rá – egy gyöngyöt összerakni

emberek között szilánkos utcán
olyan vagyok – kihagyás a versben
te is – törött kagyló vagy nagy hiány
nincs esély rá – hogy elfeledjem

*

nem tudom – Te mentél-e vagy én maradtam
lovaink közül a boldog úgyszólván elcsatangolt
elkérjek mindent én – vagy visszaadom
végleg néma lett a zongoránk – vagy félrehangolt

minden bizonytalan még most is
mi olcsó bádóg és igaz nemesfém
– gazdag fiákerből lett ócska konflis –
mondatainkban közös állítmányt keresnek

felriadni akkor láttalak csak egyszer
álmodtál sötétbillentyűs zongoráról
azt mondtad inkább visszafekszel
pedig sejtetted már – azon hiába játszol

nem tudom – én – maradtam – Te – mentél
összetévedt most az állítmány alany
régem nem futja – látod – többre ennél
még a mondat is alaktalan

Te vagy én – minden bizonytalan volt
végleg néma lett az állítmány alany
lovaink közül a boldog régem elcsatangolt
pedig – igaz nemesfém vagy Te – színarany

*

öltözzünk – mondtad – inkább fel kabátba
hideg van még ilyenkor lenni a parton

– törött kagylók és végtelen határa –
magad kellett csak eltakarnod

felejtsd el – elveszett a szó hogy boldog –
a vízfelszín ma hajnalban iszapot tükröz
a mélységet is látni – mert a dolgok
közel kerültek most a lényegükhöz

külön két ember ez csak – nem mi
nem köthetünk egymással alcut
én – külön – Te – talán – azon túl semmi
mosolyainkat már régen elharaptuk

a sűrű hallgatásba visszafekszel
szövegeten keresztül is mindig értelek –
azt mondanád – jobb lenne kővel
a vízbe írni hullámverseket

a hideg lényeghez közel kerülni –
a mélységet a végtelent – felejtsd el
ez csak egy vers hajnalban – azon túl semmi
azt mondtad inkább visszafekszel

Hősök I. (2010; szén, pasztell, textil; 70x100 cm)

Szodoma gazellája

A kora esti órákban, amint a lemenő nap ereje kissé alábbhagyott, az élet is megélenkül Bera király városában. Amíg égetett, addig az alsó részében lakók, akiknek nem volt saját kertjük, igyekeztek az árnyéket adó narancs- és babérligetekben menedéket találni. Némely élénkvrös és kék színben pompázó ház tetején is voltak ugyan buja zöld bokrok és fák, de ide az emberek csak estefelé szoktak kiülni, amikor a ligetek felől narancsvirág és leander fűszeres illatát lehelte a felbátorodott szél.

A felső részen, ahol a tehetősök fehér és vörös márvánnyal burkolt, aranykupolás palotái állottak, a szolgák sarkig tárták az arany szárnyú szantálfa ajtókat, hogy a hatalmas termekből a bizsergetően édes levegő kiűzze a nappali forróságot. A kupolákról még egyszer szétfröccsent a lebukó nap sugara, majd eltűnt, átadva helyét a csendes kigyúló csillagoknak.

Csak a templomok voltak méltóságteljesek és hűvösek; az oltárokról fel-felszálló tömjén szaga körbelengte a bálványok egykedvű aranyarcát. Minden fenséges és időtlen volt.

A paloták sora felől egy könnyű, aranylemezékből készült, nyitott hintó közeledett, melyet két szelídített, éjszórnyű oroszlán húzott. Az emberek mind utána fordultak és megbámulták.

– Tabithá... – szédítő virágillat kavargott a levegőben. A kocsiban Tabithá, Szodoma mindenható urának, Bera királynak kerubarcú szeretője ült. Azt mesélték az öregek, hogy Tabithának olyan szeme van, mint két csillag, két gyönyörű türkiz csillag; aki egyszer belepillant, az mind megvakul a fényétől. Így járt a kis púpos fővezér fia, és Szodoma legnemesebb ifjai is vakká lettek, mikor a türkiz ragyogású szemekbe tekintettek.

Most a gazdag és előkelő Áháb fia, Malakiás volt soron. Az éjjeli holdfénynél néhányan látták, amint a leány háza előtt összekuporodva sír. Hiába hordta a mesés Holdváros öklömnyi gyémántjait Tabithá kényes lábai elé, az ajtón mégsem nyert bebocsátást.

Szodoma gazellája fenn a dombon, egy szép, tágas, aranytetős palotában lakott. Rendszerint a késő délutáni órákban kelt fel baldachinos ágyából. Kinyújtóztatta karcsú tagjait és megrázott egy finom, áttetsző zöld kőből csiszolt apró harangot. A kristályos zenére két fedetlen keblű, fekete leányzó lépett a hálókamrába. Aranyos tálcákon nyújtották át úrnőjük reggelijét, mely szőlőből, narancsból, érett gránátalmából és hegyi barlangból feltörő, tiszta forrásvízből állott. Amíg Tabithá lustán felült, addig az egyik lány az ágy mellett álldogáló szantálfából faragott asztalkára helyezte a tálakat.

– Azt álmodtam – hangja olyan volt, mint a lágyan csobogó patakvíz –, hogy ma éjjel is a kicsi Malakiás ült kapum előtt. Palotám lépcsőjét könnyeivel öntözte, türoszi bíborból varrt ruhájával törölgette. – Hattyútoll fehérségű, szép ívű ujjaival szájába tolt egy kimagozott szőlőszemet.

– Úrnőm, álmaid eddig még sosem hagytak cserben! – felelte huncut mosollyal az egyik szolgáló. – Most is elmondták neked az istenek, ó, Asztarté lánya, hogy ki volt az a pimasz, ki álmodat zavarni merészelte!

Hirtelen olyasféle ordítás hallatszott, mint mikor a makacs szamarat bottal továbbhaladásra ösztökéli a gazdája. Tabithá összevonta gyémántos szemöldökét.

– Mi történt? – kérdezte haragosan. Szolgái kitekintettek a boltozatos ablakon.

– Csak egy koldust kergettek el az örök – felelték –, mert tiszteletre méltó háza előtt ült.

– Ó, igazán? – pici szája a csalódástól lefelé görbült.

Eközben a kis Malakiás megalázva botorkált a liget irányába. Arca égett, szemeit bánat felhőzte. Orra már-már az utat súrolta. A szomorúságtól mintha még jobban összement volna. Apró termetű volt ugyan, ám származása és a vagyona miatt minden nő szívesen fogadta. De Tabithá nem olyan volt, mint a többi drága szajha.

Vaktérkép

(részletek)

A várost, ahol felnőttél, téglánként hordták el.
A kórház, ahol felsírtál, a földdel lett egyenlővé.
Megárvult, csonka kövek között hullók napoznak,
az évszak végére megsárgul a fű, emlékezőfehérjéid
egyesével oltogatja ki egy gondos ujjbegy, mióta nem
nézel vissza. Egy másik város kopogtat homlokod mögött,
farzsebedben négybe hajtott vaktérkép, ha odaérsz,
kiteríted és elsőnek a kapuját rajzold meg, hogy
biztosra menj, hogy tudd: már odabent vagy.
Sok várost kell még kihordanod, hogy bejárhasd
a víztükörré épült csipketornyok kecses remegését,
a föld alá épült utcák tompa morajlását, a klónozott
óriástölgybe vájt, lakóikkal együtt növvő házak és utak
erezetét, a saját szennyvízhálózatába zuhanó metropoliszt
és a csatornából előbújó fényérzékeny nemzedéket.
A falakban hallgatózó hamuszürke arcokat,
makacs maltert, melyről minden festék lehámlik,
a felismerést, hogy az élet a hibákban van elrejtve,
és akárhogy csapkodszt a nyelveddel, a jelentést
végül a botlások szegmensei adják, a barázdák egy
agyonhallgatott lemezen, egy agyongyötört arcon.

*

Simára gyalul az idő. Nem akarsz
kimenni a fényre, mert ott túl sokan
vannak, és túl nagyra nő az árnyékod.
A hálóban csak a lyukakat látod,
a textúra hiányát, a vákuumot, ami
motivál, ami szippant önmagába.

Olajosnak, magvasnak gondolunk
mindent a héj alatt, pedig a lényegét
a felület barázdái rajzolják körül.

Az ébredés utáni első belégzés csendje
és az útrakelés megelőzőtt némasága

– Úgy látszik – gondolta Malakiás –, még több elsőrendű kost és mirhát kell vinnem az isteneknek.
Az emberek már nem is emlékeztek arra, hogy a leány a keleti hadjáratról hazaérkező katonákkal
jött, elcsigázottan és rongyos ruhában. Sűrű, rézszerű fűrtjeivel, halovány arcával rögtön nagy feltű-
nést keltett ezen a helyen, ahol mindenkinek szurokfekete haja és sötét bőre volt. Amikor esténként a
kikötőbeli csapszékekben túl sok bort ittak az evezőslegények, néha Tabithá is szóba került. Az ital
megoldotta nyelvüket, és furcsa meséket terjesztettek róla. Azt suttogták, hogy Tabithá nem is húsból
és vérből való asszony, hanem maga Asztarté, minden gyönyörök istennője.

Miközben Szodoma előkelőit mind örületbe kergette, keskeny kezéből észrevétlenül csorgott ki
a sárga arany, liliom lábaival kincseken taposott. Pedig még ma is borzongva gondolt a végeláthatat-
lan izzító sivatag hevére, és a mindenhova behatoló alattomos homokszemek roppanására egészséges
gyöngyfogai alatt. A hosszú út alatt sokat áldozott a szerelem istennőjének, úgy látszik, nem hiába.
Rengeteg katona ágyában megfordult, főleg a magasabb rangúak érdekelték. Így aztán nem is csoda,
ha az istennő kegyes volt hozzá, és egy hét múlva már Bera király palotájában, az asszonyok részére
elkerített lakhelyen aludt. Tudta, hogy szerencsecsillaga felragyogóban van, mert Asztarté malachitból
faragott, mozdulatlan arcán mintha megrebbentek volna a redők.

A kis Malakiás megcsúfolása után Tabithá rózsajalokkal és bódító fűszerekkel illatosított fürdőt
vett, majd bokáig erő, dús rézhaját művészi fonatokba rendezte, és smaragd tűkkel tűzte a feje tetejé-
re. Szemöldökét picit meghosszabbította, pilláit megsötétítette, ajkaira akácvirág fényt lehelt. Ruhája
finom és áttetsző opálszerű szövetből készült, apró smaragdok ragyogtak rajta. Gyűrűi egy-egy össze-
tört élet és egy fél birodalom. Utóbb kocsiába ült, és a királyhoz hajtatott.

A szürkületben puhán nyújtózva siklott a két szelíd oroszlán vontatta hintó. Az egyik fényűző ház
előtt dühösen összeverődött tömeget látott.

– Kinek a háza az? – kérdezte szolgájától, pávatoll legyezőjével csiklandozva meg annak oldalát.

– Lót lakik ott, a gazdag és híres kereskedő, úrnőm – felelte készségesen.

De hogy mit akarnak tőle azok az emberek, arra már ő sem tudott válaszolni.

Bera király termei zsúfolásig teltek pompásan öltözött férfiakkal és nőkkel. Mind részeg volt.
Tabithá leheveredett a király melletti ágyra. Fejét rózsás tenyerébe hajtotta, úgy figyelte a mulatozókat.
A meztelen táncosnők után zenészek következtek. Sípjaik egy ismeretlen, szomorú nótát kísértek.

*„Bort és álmat adjanak az istenek,
fedjen be fénylő csillagok sátora,
örökre búcsúszom tőled, szerelmem,
testem takarja szétmálló föld pora.”*

Tabithá hirtelen elérzékenyült. Eszébe jutott, hogy valaha ő is szeretett. Igazán szeretett egyszer
valakit.

A király intésére visszajöttek a táncosnők, és a rikoltó zenére puha, kigyózó mozgásba kezdtek.
Talpak alatt megdobbant a padló, ahogy egyszerre mozdultak.

Reggelre sárga párát és különös kénes szagot hozott a városba a feltámadt szél. Ez a szag, mint
valami rossz előjel, végigszaladt a szűk sikátorokon, felszökött egészen a fényes palotákig. Megtöltötte
aranyosan csillogó termeiket. Hirtelen megremegett a föld, a házak falai is megrepedtek. A lezúduló
kövek között sikoltozva futottak az emberek. Senki sem tudta, mi történt.

Lót és a kis Malakiás izzadtan és rémülten ért a hegy tetejére. A várost épp akkor nyelte el a föld.
Odalettek a tornyos paloták, a csúcsos templomok. Az emberek és az állatok. Papok és szajhák, gyer-
mek és vének. Mind egy szálra odavesztek.

Malakiás csendesén sírdogált.

– Hát nem örülsz annak, hogy élsz? – kérdezte tőle csodálkozva Lót.

– Csak annyi hibátlan kost és mirhát ne áldoztam volna. – És poros szakállába törölte a lecsorduló
könnyeket.

összekoccan. A fej huzatos üregeinél
lehet-e mélyebb sebhelyed? A világot
szemeiddel gyúrod és dagasztod,
de a nyelv pogácsaszaggaató. És hiába
keletlen, ha teljes testeddel emészted.

*

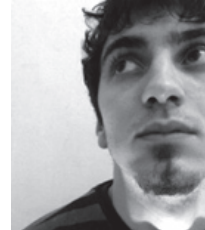
Álmaidban egy árok mélye vár, megmártózol
tisztá és mély vizében, a túlpartra való sietség
nélkül, neked az árok medence: nem határ,
inkább állapot. Mire felébredsz, a gondolataidat
is árkok veszik körül, füledben nagy robajjal zúg
minden szóköz, sortörés. Azután elhallgat, és hiába
evickélsz a túlpartra, csak vizes lesz, de semmihez
sem közelebb. Az idő ráncosra áztatja bőröd,
az érintések viszolyogtatóvá, a mozdulatok ívei
könnyedebbé válnak. Egy adott mélységen túl a fénynek
az emlékét sem ismerik. A határok nem ott húzódnak,
ahol térkép mutatja, nem az itt és ott, nem is a fent
és lent között, hanem közted és közöttük.
Egy arc rejlik a ringatag tükör homályában.
Légmozgások fodroznak ráncokat homlokára,
mint felvonón, indul most feléd, egyes szám harmadik,
egyes szám második, egyes szám első személy.

*

Barlang mélyére szállsz, darabokra tört
agyagedények szilánkos szépsége hajt.
Csak ami megtört, annak van története,
csak ami nincs már, arra emlékezhetsz,
léket vágva a hártvás szárnyú, dermedt időn.

Mondhat-e bármit a korsó alakja a vízről.
Beszél-e neked a kút mélyéről, a patak
ritmusáról, a folyam erejéről, az eső
erotikájáról. A szilánk szemet szúr.
A rozsdá eret vág. Az agyag törmelék,

félbehagyott mondat. Levegőt vesz
és új testet gyúr magának, be nem áll,
kiszáradt a szája, otthonra lel egy folyó
szemgödrének tisztító torkolattüzében.

Dagály előtt

szörfözni megyünk a partra,
az utolsó motel már alig látszik a visszapillantó tükörben,
a kesztyűtartóban egy teli doboz töltény,
még a dagály előtt oda fogunk érni.

most nincsenek égtájak,
most a madarak röptéből tájékozódunk,
az ölyvek szárnyacsapásaiból.

biztonsági öv nélkül, túlexponált mosollyal,
fiatalok, gyönyörűek vagyunk,
a deszkák árnyéka hullámokat vet
az út menti repceföldeken.

mérföldekkel mögöttünk
a betört szélvédő üvegmozzsáin lépkednek,
sárga műanyagszalaggal kerítik el a területet,
és megrajzolják a fantomképünket.

fiatalok, gyönyörűek vagyunk,
napszemüvegben, mintha beborult volna,
és estére otthon is észrevesznek belőled annyit,
hogyan nem nyírtad le a füvet.
alsó középosztálybeli fehér szülők,
törlesztőrészletekkel.

ott a munkanélküliség,
akár egy gyógyíthatatlan betegség –
pénzérme nagyságú foltokban hullik az állatok szőre,
mintha a kölcsön kapott évszakokat próbálnák visszafizetni.
a kerti asztal felhőlyagosodott,
és kopaszak a pergolák,
átsüt rajtuk a nap,
mint az elvékonyodott bőrön.

de gondolj az útlezárásra,
az autópálya-építéskor talált dinoszauruszcsontokra,

mert az öbölben
most velünk is valami más fog történni,
valami sokkal több, mint amiért elkezdtek.

ma elhiszünk minden városi legendát,
mégis a móló felé indulunk,
és a kukákat felborító mosómedvéktől,
a hétfő esti pankráció sokadik ismétlésén elalvóktól,
mindentől,
a poros bekötőutaktól is távol,
kitépjük az éjszaka torkát.

senkinek

a sírásók káromkodtak a fagyott föld miatt.
az öregek közül sokan nem tudtak elmenni.
az összes adón végignézték az erről szóló híreket,
konyháikban időnként megmoccantak
a fal mellett sorba állított, rosszul elmosott tányérok,
amiken ők már nem látták meg az odaszáradt zsírfoltokat.

talán reggel, a gabonapehely dobozán az összetevőkből,
a novemberi cseréptető nyálkás pikkelyeinek
vagy az iskoláig vezető platánfák kérgének mintájából
kiolvasható lett volna.
talán ha felhívjuk az egyiket
a wc-ajtók belső oldalára filctollal felírt telefonszámok közül.

az egymás nélküli közös múlt tartotta őket össze –
mindketten császármetszéssel jöttek világra,
tehát tulajdonképpen meg sem születtek soha,
és mindkettőjük nevét bemondták már,
mikor elvesztek a hipermarketben,
hogyan a vevőszolgálati pultnál...

egyikük anyja ugyanabban az iskolában volt takarítónő,
szülői értekezletre nem járt, a folyosón nem köszöntek egymásnak.
udvarukon ablakkeret, alkatrészek, ázott kartondoboz,
lezárt vödörökben steril anyagok, sóderdomb gyönyörű kavicsokkal.
könnyűszerkezetes házaival körülakta őket a munkanélküliség,
és abban az utcában a mérges szömörce megfojtotta a fákat.

talán ha valaki tudja,
hogyan ők rúgták szét az automatát a téren,

és a szétguruló érméket is, mert csak az üdítők miatt.
ők tapostak gabonakört a város menti földeken,
és röhögtek a riadt polgárokon,
akik a szalagcímekeket lesve a világvégét várták.

talán ha valaki észreveszi
a feltört furgon kesztyűtartójában hagyott, teli doboz töltényt,
az ökölnyi, piszkos-ragacsos golyóvá összegyűrt szigetelőszalagot,
a fölborult benzineskannából párolgó folyadék illatát,
a bekapcsolva maradt tévét, amiben épp akkor autós üldözés ment,
ha valaki tudott volna az erdőben felakasztott-felgyújtott kutyákról.

a másik fiú mindig hátul ült az iskolabuszon,
légkondicionált félelmei között, izzadt tenyérrel.
utálta a sportokat, születésnapjára mégis baseballütőt vettek neki,
és kipróbálhatta az apja duplacsövű vadászpuskáját.
üres konzervdobozokra célzott,
nem nagyobbakra, mint egy létfontosságú szerv.

aztán kedden, az utolsó óra után,
az ebédlőben, a fal mellett sorba állított diákok,
először a sportolók, mert ők olyan sokat tudtak
a szerelemről, barátságról és a szimbiózis többi formájáról.
a rosszul felmosott padlón a testek, ahogy időnként még megmoccantak,
aztán a szétroncsolt halántéklebeny, és vége.

a városban semmi sem változott.
a menzán a hús ugyanolyan mócsingos,
a fiúk helyére felvettek két új pizzafutárt.
a szülőkhöz házkutatási engedéllyel kopogtak be,
megtalálták a kutyák bőre alól kivágott azonosító chipet,
és senkinek sem tűntek fel a helyesírási hibák a sírköveken.

A bányarémekek. Beszámoló a szovjet pokolról

*Több dolgok vannak földön és egen...
(Shakespeare: Hamlet)*

1. A geológus

A geológussal 1943. január tizenhetedikén találkoztam. Szikrázó téli reggel volt, de legalább sütött a nap, leballagtam a forráshoz, de csak néhány kortyot tudtam inni, jéghideg volt a víz. A levegőben nagy, fekete madarak kerengtek, árnyékuk a hóra vetült. Már indulni akartam vissza, amikor észrevettem a prémekekbe öltözött férfit. Kíváncsian bámult rám, jelenlétem megdöbbenhetett, láthatólag nem volt felkészülve, hogy a manysi törzs szálláshelyén oroszokkal is találkozhat. Én is megdöbbenem, akkor már több mint három éve nem találkoztunk idegenekkel. Egy pillanatig meg is rémültem, mi lesz, ha feljelent? De ő, közelebb lépve, barátságosan üdvözölt, s kulacsát nyújtotta felém. Ittam a vodkájából, és kérdésére, hogyan is vetődtem ide, az isten háta mögé, elmondtam, hogy a szovjet írószövetség műfordítói szakosztályának megbízásából kerültem a vándorló törzs tagjai közé, hogy közelebről ismerkedhessek meg életformájukkal és rendkívül gazdag, az orosz olvasók előtt részben ismeretlen népköltészetükkel. „Maga író?” – kérdezte, s amikor kezet nyújtva bemutatkoztam, elmosolyodott, és cigarettával is megkínált. „Olvastam a fordításait – nevetett. – A Nyomorultakat, a Monte Cristo grófját, a Három testőrt, a Nemo kapitányt, a Moby Dicket, A rejtelmes szigetet. A verseit sajnós nem – tette hozzá büntudatosan. „Ez egyáltalán nem az Ön hibája volt, nem közölték őket, utolsó verseskönyvem, Az orosz ábrándok, még az

emigrációban, Párizsban jelent meg, 1924-ben, hónapokkal hazatelepedésem előtt...” Sétálgattunk a csípős, reggeli hidegben, a forrás körül, kortyolgattuk a vodkát. Kérdésemre elmondta kutatásokat végez a tajgában, de nem részletezte, a háborúra terelődött a szó. „Jut hírekhez?” – érdeklődött. Elmondtam, van egy telepes rádióm, örülök, hogy a németek mégsem tudták elfoglalni Moszkvát... „Most már változik a helyzet!” – mondta komoran a geológus. Most már vannak hadvezéreink... Megkértem, senkinek ne beszéljen arról, hogy találkozott velem, mit lehet tudni? Mosolygott, és elővett néhány doboz cigarettát, s két tábla csokoládét, a lányomnak és a feleségemnek, akiket melegen üdvözölt. Kezet ráztunk, jó szerencsét kívánt, megigazította vállán lógó karabélyát, s már tett néhány lépést, amikor visszafordulva, legnagyobb meglepetésemre a bányarémekekről kérdezett. „A vogulok ugyan nem bányászok, de tudja, hogy van, terjednek a legendák. Ittléte során hallott valamit a bányarémekekről?” „A bányarémekekről konkrétan nem, de annál többet a démonokról, ők a vogul és a szibériai vándorló, kis népek egymással sok ponton összekapcsolódó mitológiájának visszatérő szereplői. Állandóan érezni baljós jelenlétüket... Igen, a gonosz megtestesítői ők, az alsó világ rémisztő, baljós hírnökei...” És meséltem neki a végtelen járatokról is, ahol egyszer furcsa motoszkálást hallottam a föld alól, hanyatt-homlok elmenekültem és utána soha többé nem találtam meg azt a helyet, s napok múlva tovább is vándoroltunk, de az a feneketlennek tűnő gödör azóta is kísért, nem tudom feledni, rémálmaimban is visszatér. Látom, amint kimászik a nagy szőrös és szárnyas démon és szemei vöröslenek, mint egy-egy lampion és felém nyújtogatja karmait, hogy elragadjon és elvigyen végtelen és rémisztő, föld alatti birodalmába, ahonnan nincsen visszatérés.

2. A rémtörténet

„Igen, ez is bizonyára izgalmas – sóhajtott a geológus –, s kapcsolatban is lehet azzal, amiről mesélni szeretnék. Nem tudom?” – És belém karolva, a forrás körül sétálgatva, s mivel kis kulacsa kiürült, egy, a feneketlen hátizsákjából előkerülő vodkás üvegből kortyolgatva, egyik cigarettáról a másikra gyújtva, s pőfékelve, mint egy gőzmozdony, a következő történetet adta elő. – „Csoportunk

hónapokkal ezelőtt, pontosabban 1942. augusztus 13-án kezdett el fúrni egy mély lyukat a tajgában, innen körülbelül százötven versznyi távolságra. Babonás olajmérnök barátom mondotta is, várjunk még egy napot, ne épp tizenharmadikán, ráadásul pénteki napra is esett, kezdjük el a fúrást, rossz ómen. De kinevettük, ma már tudom, hibáztunk. Nem szabadott volna el se kezdeni. Speciális megbízatással érkeztünk, olaj után kutattunk. Tudja, ez a csodálatos vidék teljesen kihalt, itt még teljes pompájában él és virul a természet. Szégyelltem magam, hogy megzavarjuk a táj békés nyugalját, de nem várhattunk tovább a fúrás megkezdésével, és kágébés kísértőink is rettenetesen idegesek voltak. Ma már sejtem, miért. Egyszerűen nem lehetett várni. Három-négy perc múlva kezdett terjengeni a furcsa, leginkább záptojásra emlékeztető, szúrós, rendkívül kellemetlen szag, majd hirtelen, recsegések-ropogások közepette megakadt a fúrófej. A gép hörögni kezdett, hamarosan le is állott, és pillanatok múlva félelmetes, egyszerűen megmagyarázhatatlan rotáció, fékezhetetlen rázkódás kezdődött. Azt hittük, földrengés, de nem az volt, viszont a hőmérséklet, a körülbelül kétszáz méteres lyuk mélyén rémisztően emelkedett. Villámgyorsan száz-százhusz foknyi magasságba kúszott, majd a mérőműszer villámlott egyet, és kihunyott. Leeresztettünk egy kamerát is a lyukba, és egyszerűen nem akartunk hinni a szemünknek. Egy ember formájú, szárnyas lény mászott felfelé, hatalmas vöröslő szemekkel, penetráns szagú gázfelhőbe burkolózva. Ilyenek lehetnek a vogulok démonai is, nem? Ilyen lehet az is, amelyik magát kísérti álmában. Amikor elérte a földfelszínt, kibújt a lyukból, észre se vett minket, a kágébések pisztolyt rántottak, többször rá is lőttek, de ő ezzel sem törődött, felemelkedett a levegőbe, és hangos rikácsolások közepette, elrepült az erdő felé. Egyes munkatársaink pánikba estek, voltak azonban olyanok is, akik megőrizték a nyugalmaikat, és leeresztették a gőzölgő lyukba egy mikrofont. Ami azután következett, az kész horror volt, Vaszilij Ivanovics. Ha nem hallottam volna, nem is hinném. A legmélyebb pontról iszonyatos emberi kiáltásokat, sikoltozásokat, nyögéseket hallottunk. A hangfelvétel utólagos vizsgálata során kiderült, hogy nem egyetlen, hanem több száz, esetleg több ezer elkárhozott lélek üvöltéséről volt szó, hiszen sápadt,

mélyen megdőbbsen olajmérnök barátunk eladagolta, hogy megtaláltuk a szovjet pokol egyik lejáróját, s el lehetünk készülve mindenre, maga a sátán is megjelenhet. *Ne beszéljen marhaságokat!* – mordult rá a legidősebb, szintén sápadt, kágébés tiszt, egy őrnagy, és a rádióon kapcsolatba próbált lépni feletteseivel, de csak későre tudott beszélni is velük. A hatás leírhatatlan volt. *Azonnal csomagolni* – üvöltötte. – *Sürgősen el kell hagynunk a helyszínt, ez parancs. Nem is kellett volna erre jönnünk, nem is szabadott volna itt fúrunk...* *Nem is ez volt az úti cél! Elkéveredtünk a tajgában...* Nem értettünk semmit, zavartan bámultunk egymásra, aztán az olajmérnök keresztet vetve megkérdezte: *És ő?* – mutatott a még mindig gőzölgő lyuk felé. – *Velük mi lesz? Magukra hagyjuk őket?* – És újra kihívóan keresztet vetett. – *Ez nem lehet. Számítanak ránk, a segítségünkre, istenfélő keresztény emberek vagyunk, segítenünk kell nekik. Pofa sújba!* – üvöltött rá az őrnagy. – *Ez parancs. Csomagolni. Gyorsan, gyorsan. Minél hamarabb el kell hagynunk ezt az elátkozott helyszínt. Ez parancs. Késedelemnek helye nincs.* Összecsomagoltunk, és erőltetett menetben hagytuk el a helyet, már hónapok óta keresem, mert én megleptem a táborból, már körözhettek is azóta, de nem találok, sehogy sem bírok ráakadni, akárcsak maga, a végtelen járatokba vezető gödrére.” „És a lyukkal – kortyoltam a vodkásüvegből. – A lyukkal mi lett? Nem tömték be?” „Nem – válaszolt a geológus komoran, és elsápadt. – Annnyira siettünk, hogy úgy hagytunk mindent. Mi minden mászhatott ki onnan azóta, hogy rászabaduljon a mi védtelen tajgánkra.”

3. Lehetséges magyarázatok

„És arra nem gondolt? – kérdeztem a döbbsen geológust, hogy esetleg a kágébések hipnotizálhatták magukat?! Hogy tömegszuggesztio áldozataivá váltak, és semmiféle szárnyas démon nem repült ki a lyukból.” „De miért tették volna ezt?” – nézett rám ijedten. „Hogy eltereljük a figyelmet a mélységben sivatkozóról...” „Mire gondol?!” „Konkrétan arra, hogy egy föld alatti börtön lehet ott, amelynek a pusztaság létét is titokban akarták tartani. Ez magyarázza azt is, hogy miért kellett oly sietve, lóhalálában

Egyetlen arc az idő vetítővásznán Bogdán László költészetéről

„...Mindenki elment. Poharába fült,
részegen dümnyög, didergőz a múlt.
Elkövetkeznek az árnyalatok”.

Bogdán László: A nyári színpör

A kortárs szerepjátszó költészet hangsúlyos megszólaltatójává lett pár év alatt Bogdán László is, mint Kovács András Ferenc, de a két költő írásmódja és szerepfelfogása között eltérés van, nemcsak irányultságban, hanem szerepverseik formai és gondolati felépítésében is. Bogdán László szerepverseiben a költői alany alakmásainak eredetije létezett valamikor; a vers szereplője egyénített, sokszorozott énképpel rendelkezik. Nem a korabeli nyelvi megformáltság és időbeli elhelyezés által vesznek fel itt változó alakot a költői többszörözés révén születő alakmások, mint Weöres *Psyché* című versregényében, amelyhez Kovács András Ferenc szerepköltészete közelíthető, kinek költői alakmái szintén léteztek; hanem az életrajzukhoz és kulcverseikhez kötődő, emlékező lírai átlényegítésben, amely nem a nyelvezetre összpontosít elsősorban, hanem a gondolati ívre, amelyből végül megíródik a vers. Szellemidézés is ez, a versebe hívott, ismert költők előbújnak az egyetemes költészet múzeumából, vezetik a valóságban élő költő tollát, társaivá lesznek.

Sokirányú világgöltészeti és -irodalmi műveltséget hordozó kötetében, a *Felröppenő flamingó*ban¹, Bogdán alakmásainak seregével találkozunk – több *apokrif* költői énnel. Az angol, argentin, provanszál, német, olasz és magyar líra költőinek, íróinak élettörténetét és költészetét kelti életre velük Bogdán – egyéni szerepfelfogással és költői eszköztárral. Átváltoznak egyszerre, csak az *állandó* költői alanyra vonatkoztatható *versszereplő*kké. Bogdán azonosul e költők versvilágával, így építi fel szétágazó, gazdag költői világegyetemet és a hozzá kapcsolódó magánmitológiát. Megváltoztatja a sokszor merev költészettörténeti elhelyezést is, amely e költőkhöz kapcsolódik, és párbeszédviszonyt alakít ki velük; az alakmásaival való azonosulás hiteles. Szabad asszociációs írástechnikával járja végig Bogdán a világlíra fő állomásait, költők mezét felöltve

¹ Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2009.

elhagyni a helyet, még be se tömve a lyukat...”
„Akkor is megkeresem! – igazította meg zsákját és karabélyát a sápadt geológus. – Nincs mit tennem, higgye. Ha nem találom meg, nem lenne nyugtom egész szomorú életemben.” „És ha megtalálja, mit csinál? Már biztosan körözi magát.”
„Majd elvállal – legyintett, és még egyszer, keményen kezét rázva velem, megindult a vágottas felé. – És én még azt hittem, felfedeztük az orosz poklot.”
„A szovjetet fedezték fel – szóltam utána. – De lehet még rosszabb, mint a másik, az igazi...”

A háromrészes prózavers nem szerepel a szibériai füzetekben, egy lemezborítóból, Csajkovszkij Hattyúk tavának borítójából került elő a kitépott lapokra írott, hosszú történet. Léna nagymama sem ismerte, a csokoládéra, amellyel egy téli napon nagypapám meglepte őket, viszont ő is és édesanyám is jól emlékezett. „Ritka kincs volt ez ott, de amikor – méltózt el Léna nagymama – elmondotta, hogy kitől kapta, kissé megijedtem. Mi lesz, ha ez a geológus feljelen? Ez nem, nevetett kesernyésen nagypapa, menekülő ő is, de nem részletezte...” Noha az első vers elején a költő pontosan jelzi, hogy mikor is történt a váratlan találkozás a tajgában magányosan bókászó geológussal, 1943. január 17-én, nehezen döntöttem, hogy hová is soroljam? Ezúttal precíz nagypapám nem datálta a verset, s az, hogy egy költő az őt kísértő élményt mikor írja meg, azonnal-e vagy hosszú esztendőig hordozta magában, eldönthetetlen. Saját, démonokkal kapcsolatos élményeit is évekig érlelte, hiszen már a geológusnak is beszélt róla, de csak 1945-ben írta meg... Végül úgy döntöttem, a szibériai versek végére illesztem be, a Szibériától búcsúzó versek elé. Hogy nagypapám rejtegette, témáját tekintve nem is csoda. Kevesebért is kerültek lágerbe akkoriban a költők. S ha tényleg megtörtént, bizonyítéka lehet annak, hogy Szibéria isten háta mögötti területein tényleg léteztek föld alatti börtönök. A vers kájkai, boschi látomást jelenít meg, méghozzá egy eléggé egyszerű ember szabatos, az őt ért bizarr és félelmetes élményekkel semmit kezdeni nem tudó ember előadásában. Ettől válik hitelessé és felkavaróvá az egész. Amikor a gyűjteményes, kétkötetes verseskönyvet szerkesztettem, már a kilencvenes évek elején, újra ellátogattam Pétervárra. Léna nagymama már nem élt, de egy ismerősöm összehozott egy híres orosz geológussal, akinek elmeséltem az egészet. Hümmögött, s úgy nézett rám, mint egy marslakóra. Ekkor megmutattam neki nagypapa versét. Elolvasta, elsápadt, az expedícióról tudott, a geológus, aki a forrás mellett nagypapámmal találkozott s elmesélte az egészet, jó barátja volt. „Mi történt vele?” – kérdeztem kíváncsian. „Eltűnt az expedíció során – sóhajtott. – Hogy léteztek-e efféle szovjet poklok, nem tudni, de az újabb expedíciók során kiderülhet ez is!...” – nyugtatott meg, s megkért, hogy juttassam el neki majd a vers egy példányát, s majd értesít az újabb fejleményekről. Megtörtént, postáztam neki a kéziratot, de azóta is hallgat. Nincsenek hírek? – Tatjana Bogdanova

egyéni, egyszemélyes életéhez, számbaveszi megtett útját – szembenéz saját énjének tükrével.

A *Rika erdeje* című prózavers a történelmi múltú erdősegről írott lírai helyzetjelentés. A költő belevész a tájba, és emlékezik a Bodvaj vashámora melletti 1848-as katonatemetőre – az erdő visszakéri a tőle elvett földdarabot – a sírokat benövik a fák – a feledés. Az emlékezés adja az egésszé tömbösített verspróza szervezőelvét, a halottak emlékezete, az ősrendetegben bujdosók, asszonyok suttogását hallani – jelzi a költő. A táj élményének kifejezési eszköztára gazdag, a történelmi emlékeket ébresztő valóságérzékelés szomorúságot visz a versbe; a titokzatosság állandó. A szomorúságot fokozza a tájképzet elemeiből lassan felépülő prózavers, a zárlatában jut el a költő a felismeréshez: a múlt feltámaszthatatlan, a lírai beszélgetés az erdővel lezárul, nincs visszajelzés sehonnan. Az emlékké változott katonatemető nem a valóságban, hanem a szellemben él már, mint a Rika erdejét rejtő legendárium.

Az *ezeréves tölgy* című, harmadfeles, jambikus szonett kiegészítő verse a *Rika erdejének*. A tölgy a konok emlékezés jelképe a versben: „A fa árnyéka ránk vetül. / Alóla messze látni. / Törzsében golyók. Lombja közt / a múlt haramiái.” Korabeli feljegyzések szerint a Rika erdeje nemcsak a bujdosóknak adott menedéket, hanem rejtőhelye volt a környéken életveszélyes rablóknak is. *Istenkás* a Rika legsűrűbb erdőrése volt, 1848 után több honvédeknek adott évekig menhelyet, akik csak ítéletfelfüggesztés után jöttek le az erdőből. Noha az ezeréves tölgyet említi előző versében is a költő, ott nemlétezésére ad több indokot, de e szonettben az eleven múlt fejeződik ki általa: „...Csak a tölgy marad. / Látott élőket, holtakat. / Elnyújtózik a fényben. // A pusztá helyek árnyai / sem tudnak neki ártani. / Úgy áll ott, mint egy őrszem”.

A *nyári színekör* című, tizenegy Shakespeare-szonettből álló versciklusnak *Őszikék* az alcíme. A színekör itt nemcsak az évszakkal áll összefüggésben, de a körköröség képzetét is hordozza – a költő számvetése ez életével, az indulástól a megtett útig, amely még befejezetlen. A Rétyi Nyír a színhely, amely e versek terét és keretét adja. Őszi szomorúságában tűnik fel itt, ezt közvetíti a költő az öregkor küszöbén, midőn a szellemi beérés összhangja helyett az esőverte napokon korán elveszített szerelme tűnik fel előtte – Viola. Érzékelhető, hogy e szerelem nem múlt el, a kedves tragikus, véletlen okozta halála felerősítette emlékét a költőben. E lány, aki fölött nem járhatott el az idő, a lírikus vízióiban él már, és jelképtértékűek a hozzá írott Viola-versek, bár más nő látogatja az öregedő költőt a nyíresben, szerzünk erről tudomást az *Almában a nyí* című, második szonettben: „Az ember végül kinyílik, mint a sír. / És jó a múzsa. Lenge, halovány. / S ő elnyújtózik nője oldalán. / Szőke? Vérveres? Karsú, büszke nyír? / Lehet, hogy néma. Siket is talán. /

Körös-körül zúg, bőg a rétyi nyír.”. Személytelen a lírai alany, a közöny helyzettrögzítése itt fájdalomtalan: valódi kedvesét nem helyettesítheti más nő.

Motívumok összefüggései lelhetők fel a szonettek között, ezekre fűzhető fel szerkezetileg a teljes mű. Az ötödik, *Didergünk, esik* című szonett kérdéssorozatokból áll össze, e verssorokban is bujkál a szomorúság, tetten érhető a művész bizonytalansága, hogy küldetése tétjét nem tudja – vagy már nem akarja újraértelmezni, hanem fölülvizsgálja: „Az ember lankadt veszsző. Egyre ír. / Kitakarhatják-e írásjelek? / Mondatok, rímek átjáróiban / rejti hasonlat? Gazdátlan lebeg?”. Visszatér az önértelmező mondat, mint lírai gesztus: „Az ember végül éli a csodát...” – önvigasztalás ez, de a papírhajóként elsüllyesztett vagy eltépett versek mást jeleznek, már e szonettben is tagadja a vigasztaló állítást, önértékét bírálva: „Az ember ócska cipő, sál, kabát...”. „Lelke – ha van meg? – ószer, lom, bazár.” – írja már az *Almában a nyí* című második szonettben. A *Soha* című hetedik szonett már felütésében utal szerelmére, Violára, nem szerelmes vers ez már, hanem a szerelem emlékét őrző költő vershelyzete: „Soha nem az jó, ami kellene, / Viola helyett csak cigányzene, / noha szeméhez ez is illene, / áradó avar ázó képze, / az összement tej lúdbőrző föle, / kíváncsian rám táruol óle...”. A múlthoz, annak felelevenítéséhez a környezet is hozzásegíti a költőt, mert szerelmüknek sokszor volt állandó színhelye a rétyi nyír, s talán a ház is azonos a régivel, a tárgyak is idézik a lányt, szürkülő tájban és életidőben, amikor már az emlékezés az erőtartalek az íráshoz. A költő a szonett utolsó két sorában jelen idejűvé élénkíti a múltat, amelyet nem tud befejezettségében szemlélni, mert átáramlik rajta az idő, és vízióiban ott kísért a halott szerető: „Lüktetek, belé feszülő híve. / Fölöttem ott ver, lüktet a szíve.” E kép művészi értéke a múlt szemszögéből dől el, az elvesztett kedves életre keltésében válik egyszerűvé a szonettet záró kulcsszóval. A *Schol a díszőz* című, nyolcadik szonett nyíltan feltárja a végső elbizonytalano-dást a költőben, aki szembesül életével, melyet összegezni még vagy már nem tud, így nem tehet mást, mint harcolni, a kételyek árnyékai, a magány közepette is, az írás fegyverével, mindenre felkészülten, ami jöhet még. Jogos állítani, hogy a költő, az író élete a szavak világa, az írás ellenállhatatlan kényszere, e vonzó és egyszerre taszító tehetetlenségi erő alól nincs szabadulás, csak az élet végén: „Az ember végül magára marad, / ripacskodna még, de nincsen kinek. / Felvág-hatná az ereit. Minek / éljen tovább, ha .../...nem kell senkinek? / Zátönyra futott élet. Fikció. / Báb-rém-álmom. Elhibbant vízió. / Latolgathatja: tegnap mire kérte? / És megérte-e, ami meg nem érte?” / (...)Eny-yit adott, ki ezt néki kimérte.” Közel tragikus tény-állást rögzítenek a tömör, pattogó, gyors tempójú szó-mondatok. Felülírja itt a költő a szerepjáték felé való elmozdulását is, a szó-együttesben színészi kelléktár

jelölődik ki, itt a szerepjátászó költő kibújik a szerepek-ből és kegyetlenül bírálja magát: megkérdőjelezi létét az általa bábként, véltén rosszul eljátszott szerepek emlékeit idézőn, tárgyilagos számvetéssel. Vigasztaló, hogy nem a semmi irányába hajlik el a mérleg ingája, hanem a *van* és a *nincs* között villózik a lírikus önértékelése, ez reményt ad az ellentétek kirajzolódásában a teremtésre. Fel tudja mutatni és vállalja is a *semmit*, mely így egésszé válik, mert tárgyasulván a versben, igazságértéke avatja a művészi önkifejezés eszközévé. A zárt szonettforma fölényes kezelésén átút a szellemi erő, mint a *Keserédes...* című tizedik szonett kezdő-soraiban: „Kujtorog. Úgy tesz, mintha volna / valaki még, nyakig *scholba*.”. A felfüggesztett térképzet jelzi a lírai alany elveszettségét a verstérben és -időben, e hiányjel aggodalomra adhatna okot számára, ha nem tudná, hogy a teremtés ugrás az óskáoszba. A magány képze áll a középpontban a *Kosztümös darab* című kilencedik szonettben, az élet szélmalom-harcát Don Quijote alakjával idézi meg a költő, azonosul is a hőssel, de a szonettcím ellenére sem válik szerepverssé a költemény. A költészetet szent hiábavalósággként kezeli, de döntése a harcra irányul. Tudja, csak az alkotás az egyetlen, ami szellemi és érzelmi feszültségét enyhítheti: „Hátrálhatna is – előre halad! / Ostromol sárkányt, szélmalomokat. / Körötte homoktenger, sivatag. / Megsáritja, megaszalja a Nap, / de látja még a bősé légvárakat. / Dárdát szegez (versben még szabad!) / még akkor is, ha egyedül marad...”. Nem nevezi meg pontosan, hogy a légvár micsoda, de az élete hiányaiért nemcsak ő felelős, hanem a történelmi kor(szak)ok is, amelyekben élt, s talán azért fordul a magányhoz, mert nem tud békét kötni a világgal és így – magával sem. Maradnak a versek élezett kardjai, a szellemé, mely csak akkor szabadulhat ki az élet kötöttségeiből, ha teremt. A ciklust záró tizenegyedik szonett, *A vendég*, magyarázat a cikluscímre is, a színekör főszereplője itt a költő, aki a lélek záróráját éli meg, kivonul a ciklus versteréből, sejtetve, hogy az értékhiany ésszerű rögzítése a közöny regisztrálása is, hideg fölénnel érzékeltetvén, hogy élete, mely a kezdetekkor ígéretes volt, az elért célok ellenére üres, amelyet talán – és ebben ő maga is bizonytalan – hamarost a végbúcsú követ. Jövőjét megélte már, de útja kétirányú maradt végig: a magával vívott harc volt a legnehezebb az írás a pokol- és istenjárásaiban, az éjjeli víziók rettenetében: „A rétyi színekör délután bezár. / Elmarad búcsú és végeladás, / könnyek, perpatvar, az előadás. (...) / Legázol rémes, harsány térzene, / és jó az éj, a félel-meivel.”. A ciklus négy zárósorában ismét megidézi szerelme alakját, jelezve, hogy a jelen e pillanatában nem enged múltó múzsákat magához, s ha teszi is, korán elhunyt kedvese emlékéhez marad csak hű, e szellemalakhoz, mellyel összenőtt az emlékezésben, és költészetében fedte fel lényét: „Viola harminc éve már halott, / kék fénybe öltözik a végeken. / S ő hozzá köl-

tözik az elágazó / ösvények kertjébe. Agyó, agyó...”. A ciklus záróversében bukkan felszínre a transzcendentális hite a költőnek, a nyugalom megtalálásának egyetlen útja a másvilágba való belépés, a találkozás a kertben, ahol a költő sorsa Violáéval válik eggyé, és így örökkévalóvá.

Az *Egyedül* című versnek *A színlelő művész eltéved* az alcíme. Az eltévelyedés a költő íróházában történik, mely bábeli könyvtárat rejt. E versben a lépcsőzetes építkezés a szervezőelv. A tárgyak eltűnése a házból mintha a költő létét szüntetné meg, az íróházat, hol élete nagy része telt, s ez a történet az önfelcsapódás félelmét rejt, ahogy írja a vers elején: „És jön majd egy délután, mikor / eltévedsz majd a házban...” – előlegezi meg már a vershelyzet pontos kijelölésében a versépítő, arányos gondolatvezetést, amely lépésről lépésre halad előre a ház teljes eltűnéséig, ahol nem leli meg már íróasztalát sem: „Rettegész. A stúdiód helyén / kopár vízmosás. Fázol. / Könyvespolcaid tetején / lidércfény libeg. Mászol / fölfelé, sziklás csúcsra fel.” Az áttekinthetetlen könyvtár képze az eltelt élettel azonosítható, mely labirintussá lett már az öregedő költőben: „Ez volt lakásod. Szétesett. / Átváltozott a fényben. / Tovatűnt. Az előjelek / figyelmeztettek: részen / kell lenned. Nem figyeltél. / Vízióidban éltél. / S itt hagyott észrevétlen.”. A víziók megszűnése költői világegyetemének szétesését előlegezi meg, a látomás feltétele az alkotásnak, helyette a meztelenítőt, ijesztő vákuum marad, melyben a költő elvesz: „Ott volt az íróasztalod / és rajta az írógéped, / Krúdy-, Borges sorozatok...” – jelenti ki a költő reménytelenül. Az alkotómunkához szükséges alapeszköz tűnik el a könyvekkel együtt, megszűnik létezni az egyszemélyes ország, amely egykor teljességet nyújtott a költőnek. Hiánya a végső leszámolás előszele már: „Soha nem jutsz el székedig. / (...) / És valahol már élezi, / lakásod dzsungelében / a tört, mi szíved járja át. / Nem éled túl az éjszakát, / hiába maradsz ébren.”. Az ébrenlét éjszakai, teremtő utazásai a látomások magasrepüléseiben megszűnnek, nem az alkotást sokszorozzák, hanem a végleges sötétséget, amely elérheti bármikor az öregedő költőt, aki felfüggesztve élete célszerűségét, leltárt készít magáról és íróházáról, számvetést, s értékítéletet hoz, céltévesztésről tanúskodó költői attitűdjével: „Az voltál: színlelő művész, / félalvók vezetője. / Csapdába csalt a tiszta ész / elrontott útvesztője.”. A Viola-szerelmem kedves nőalakja most is feltűnik, de reménytelenségben hagyja a költőt, mert itt halott emlék ő már, nincs esély a találkozásra sem, e szerelem beteljesületlen marad élete végéig. A vers utolsó szakaszáig a hiány képze uralkodik a műben, feszültséget fokozó hatása van, és a tragikumot hordozó lírai megfogalmazás ezt növeli. Az utolsó versszak hozza vissza reményt: a költő rádöbben, hogy látomás volt az íróháza eltűnését jelző képsorozat: „Magadhoz térsz. Ablakban állsz. / Mő-

Régi kottából új hang

Rába György költészetéről

„Jóságon a pontosat érti”
Balla Zsófia¹

1. Távolsgok és távlatok

Jelképes körülménynek tetszik, hogy Rába György (1924–2011) első versét, a *Csaba nyomában* címűt a *Nyugat* utolsó száma közölte, 1941 augusztusában, Babits halála előtt néhány nappal. Hiszen, a kellő irodalomtörténeti távlat birtokában, ma már tisztán látni: a korai Rába-líra egy lezárulófélben lévő hagyományból merített ugyan inspirációt, ám legfőbb célja aligha lehetett más, mint e hagyomány „újrhangszelése”, *újjaalkotása*. S ezzel korántsem volt egyedül.

A huszadik század derekán írástudók több nemzedéke számára válhatott világossá: az Ady-, Kosztolányi- vagy Tóth Árpád-féle versnyelv, az élménylíra legösszetettebb változataiban is, immár elégtelen fogódzókat nyújt a háborús kataklizma, a diktatórikus közállapotok s egyáltalán: a modern embert kívülről övező veszedelmek s belülről emésztő szorongás irodalomma fordításához, művészetté transzponálásához. Az artistikusan modulált, a stilizáció és az esztétizálás lehetőségeit a végletekig kimerítő lírai beszédmodorból óhatatlanul kellett kifejlennie valami – nem többnek, se szebbnek, se jobbnak, csupán – másnak. Értelmezői iskolák között ha egyebekben nem is, ebben egyetértés van: új korszak kapuja nyílt meg.

A késő vagy másodmodernségnek nevezett költészettörténeti alakulat képzeletbeli középpontjában az 1946–48 között működött *Újhold* állt: a politikai tiltásnak korán áldozatul eső folyóirat szerzői-szerkesztői köréből s szellemi vonzáskörzetéből indultak újtukra azok a törekvések, amelyek a hermetikus-tárgyas líramodellt teljesítették ki. (A vallomásosra hangolt, népies alaktantól ihletett, mítoszi képekben gazdag s közösségi képviselőre szegődni is kész versalkotás ezzel párhuzamosan bontakozott ki, elsősorban Juhász Ferenc és Nagy László korszakos köteteiben;

míg Weöres Sándor keleti bölcsesletekkel érintkező világlátása az én poétikai „szétjárszásában” rejlő talákokat példázta.)

Az elvont tárgyiasság s személytelenítő gondolatosság versnyelvi mintáit mindenekelőtt Rilke, Pound, T. S. Eliot, illetve a kései Babits és a *párhuzamosan kései* József Attila művei szolgáltatták. Nem meglepő, hogy az ilyes tradíciókkal bizalmas viszonyt ápoló műhelyt a „szocialista realizmus” kultúrpolitikai képviselője kártékonynak s elfogadhatatlannak ítélte: „...az Újhold nyelve nemigen volt beilleszthető a keleti hatalmi diszkurzus rendjébe. Nem, mert az európai klasszikus modernség (avantgarde tradíciókat is magába olvasztó) második hullámának hagyományából keletkezett, és pedig úgy, hogy ezt az új lírai formációt Babits és a kései József Attila formakultúrájára támaszkodva honosította meg a modern magyar költészetben” (Kulcsár Szabó Ernő).²

Mindenesetre Rába – akinek első kötete, *Az Úr vadászata* 1943-ban jelent meg – e közegekből indult, s e poétikai tartománynak lett jelentékeny szereplője. Olyannyira, hogy a korszak legjelesebb értője Pilinszky és Nemes Nagy mellett jobbadán nem mulasztják el nevesíteni őt sem. Schein Gábor vonatkozó tanulmánykötete³ is e három alkotóval foglalkozik kismonografikus keretben; Rábáról szólva tanulságos recepciótörténeti észrevételt is téve: „Rába György költészetére 1969-ig, negyedik verseskötetének (*Fér-fihangra*) megjelenéséig alig figyelt a kritika, holott első versét a *Nyugat* utolsó száma közölte, pályakezdő könyvét (*Az Úr vadászata*) pedig huszonhat évvel azelőtt, 1943-ban adták ki. E bő negyed század olvasói tapasztalatairól viszonylag kevés nyom tanúskodik.

2 KULCSÁR SZABÓ ERNŐ, *A magyar irodalom története 1945–1991*, Argumentum Kiadó (Irodalomtörténeti füzetek 130.), Budapest, 1994 [2. kiad.], 72.

3 SCHEIN GÁBOR, *Poétikai kísérlet az Újhold költészetében*, Universitas Kiadó, Budapest, 1998; illetve: <http://www.pim.hu/object.CB2F7538-75AE-4354-A2BC-CC717822D613>. ivy [a letöltés ideje: 2012. szeptember 18.].

1 BALLA ZSÓFIA, *Búcsú nélkül. Rába György emlékére*, Holmi, 2011. április; valamint: <http://www.pim.hu/object.33a6d2e0-9bfe-47d9-b568-95c084cd0308>. ivy [a letöltés ideje: 2012. szeptember 25.].

götted a lakásod. / Nem hitted, hogy visszatálasz. / Egyre azt a lányt látod. / Megvagy te is. Minden megvan. / Krúdy, Borges... a sarokban / haldoklik látomásod.” – így a vers zárószakasza. Az íróház, a könyvtár, a költőhöz nőtt tárgyak, amelyek meghitt csöndjében ült éveken át, nem tűnt el – megvan és köréje épül ismét nyugalmat adván. De a költő látomássorozata az eltűnés képzetével az író-lét megszűnését előlegezve – öregkori szorongás: a vég megszüntetheti az írószoba misztériumát; mikor egy művész elmegy végleg, lakatlan lesz az íróház. A megírt művek maradnak; a tenyérszerű hely, ahol majdnem egész életét töltötte, üressé válik.

Sovrogof című versében Bogdán László a tragikusan elhunyt költőnek, Sütő Istvánnak állít emléket, akit állítólag vonaton ért a fagyhalál, amelyre valós bizonyíték ma sincsen. Felelevenedik emlékezetében a Sugáskert, az 1970-es években Sepsiszentgyörgyön történt költőrajzásban a törzssasztal, ahol költők társalogtak művészetről. Az azóta szintén elhunyt Veress Gerzson alakja is feltűnik itt. A verspróza témája anekdotikus. A nyárikertbe éppen megérkező Sütő István – becenevén Dani – vitaindító témaként megemlíti Sovrogof orosz író, akiről a költők – tudásukat és műveltségüket bizonyítandó – élénk eszmecserébe kezdenek, Günter Grass, Mrozek, Bulgakov írásművészetével hasonlítva össze az orosz író regényeit. Az életképhez hasonlítható anekdotikus történet vége Sütő István ironikus, szégyenítő mondatával válik érthetővé: a sovrogof tükörszó: a *fogorvos* szó fordítottja, amely Sütő Istvánban fogorvoshoz tett látogatásakor született meg. Megszégyenülnek az asztaltársaság résztvevői – a nemlétező orosz íróról való eszmefuttatásuk tudatlansággal társuló szellemi erőfitogtatással fókuszódik le.

Az azonos helyszín, a Sugás nyárikertje jelenik meg a *Darkó Zsiga pohara* című, Seprődi Kiss Attilának ajánlott versben, amely a Bogdán-verseskönyvet zárja. Transzcendentális szférába emelkedik a költemény, a rég elhunyt Darkó Zsigmond szellemét idézi. A versindítás négysoros versszaka refrénesre komponálva más változatban tér vissza a vers zárlatában. Az *Őrző* a versben az istenképzetnek felel meg. Darkó Zsigmond szellemidézése a szervezőelv, amelyre a

költemény felépül. A keretvers elején, a tízes, jambikus lüktetésű sorokban a költő regisztrálja a tizenhét éve nemlétbe áttűnt beszélgetőtárs után maradt hiányt, Darkó személyét, aki a múltban a Sugáskert törzssasztalának közösségét formáló és összetartó alakja volt: „Megyünk az úton. Többen. Egyedül / vagyok mégis, csak álthatom magam? / Valaminek már, tudom, vége van.”. A békeidők elmúltak, a szellemi közösség, mely hajdanán barátokkal gazdagította a költő életét, megszűnt már: „Csak álmainkban kísértesz. A hangod / hallom néha, és látom még az arcod.” – írja a költő, és a barátjához intézett költői kérdések sorozatával érdeklődik a másvilág törvényeiről: „Lehet-e szerelem nélkül élni? / A másvilágon, mondd, szoktál-e félni? / Mivel kötöd le magad, líderként / kerengve Erdély felett, égi fényként?”. A költő is közeledik az átlépéshez a másvilágra, jelzést ad elhunyt barátjának, a találkozás reményével, ha majd érkezik a vég. E kijelentéssel zárja a barátjához intézett kérdéssorozatot: „Sok kérdés, tudom, válaszod várom, / míg találkozunk a túlvilágon, / a mennyei Sugás asztalánál.” Összegez a vers zárlatában, egyéni lírája végére teszi ki – a remélhetőleg nem végleges – pontot. A lírára, mely hiteles átéltségével válik valódi művészi értékke: *egyetlen* tükörben *egyetlen arc* jelenik meg. A szellemidézés költője emlékezik, várja a találkozást a korán elhunyt költőtársakkal, barátokkal, akikkel folytatja majd a bölcs beszélgetést a mennyei törzssasztalnál, amelynek földi nyárideje tovatűnt, mint a reménykedő ifjúság. A még megélendő egyszemélyes életben a költő, öregedvén, képzeletben néha átlép a túlvilági társakhoz magányos jelenidejében. A verset és a verseskönyvet is záró sorok emlékeztetése, s bár üres már a törzssasztal, a költő emlékezik a békeidőkre:

Eső seper át most a nyárikerten.
Összebb húzódunk, ázó magyarok.
Már nem tart soká. Jövünk. Várjatok.

Tizenhét éve nem iszik,
vár a rumos pohár.
Darkó Zsiga törzssasztalán
lobog egy régi nyár.

[...] A nyolcvanas évek kritikái először tettek kísérletet arra, hogy Rábát az *Újhold* poétikai és szemléleti formáit középpontjába állító, egyre erősebben reprezentált kánon egyik vezető alakjává emeljék, és ezzel egész kései modern líránk legkiemelkedőbb alkotói között jelöljék ki a helyét”.⁴ (Schein másutt sem kenderőzi el nagyrabecsülését. Lásd például: „A háború után induló költők közül Rába György volt az, aki az automatikus írásnak egy sajátos technikáját kidolgozva a legtudatosabban merített ösztönzést a francia szürrealizmus stílusvímányaiából”.⁵) És Kulcsár Szabó Ernő irodalomtörténeti kézikönyve is – a Pilinszky- és a Nemes Nagy-fejezet után – akként fordítja méltatásba a szinopszist: „Az irányzat arculatának kialakításában számottevő szerepet játszó költők közül mindenekelőtt Rába Györgyöt (1924) kell kiemelnünk, aki a tárgyas-intellektuális tudatlíra szolamát szigorú, tömörszerű zártsággal társította. Az inkább gondolati, mintsem képi-imaginatív »nehézkedésű«, kompakt lírai összhatás bonyolult belső szerkezetekre megy vissza: a nyelv retorikai eszköztelensége a nagy szemantikai terhelésű struktúrák kialakításában vall rá a költői nyelvhasználat kivételes tudatosságára”.⁶

E sorok írója megkockáztatja: amikor – nagyvonalú fölszínességgel – nyugatos–újholdas vershagyományról szoktunk beszélni, lényegében *József Attila-i* hagyományról beszélünk – amennyiben egyrészt József Attila költészetében valósul meg – tényszerűségében és színvonalában is páratlan módon – a klasszikus modern magyar költői áramlatok *szintézise* (a szecesz-szió, az esztétizmus, a rilkei gondolatiság, az Ady-féle istenesség, az új népiesség, az újklasszicizmus s az avantgárd irányok egymásba szervesítése); másrészt a század második felében legáltalánosabban s legerősebben ható költői magatartás, világkép és versnyelv a József Attilaé: epigonjai máig számosak; Nagy László és Juhász Ferenc költészete éppúgy elképzelhetetlen nélküle, mint Pilinszkyé vagy Nemes Nagyé; a szövegalkítás posztmodernbe hajló kísérletei Tandori Dezső első két kötetében áttételesen, az elhatárolódás deklarált gesztusa Petri Györgynél közvetlenül utal vissza a kongeniális elődre.

Ebben a történeti összefüggésben tűnik hallatlanul izgalmasnak Rába György vállalkozása. Ő ugyanis – olvasatunkban – mintegy *megkerüli* a József Attila-i vershagyományt, és közvetlenül Babbitshoz (részben pedig Aranyhoz) tér vissza – hangért, szavakért, intellektualitásért. Innen származtatható lírájában az erkölcsfilozófiai tartás, a kiküzdött klasszicitás, a darabos-töredelmes versmondattan s az eruditív beszédmodor.

Jellemző mód Lengyel Balázs egykorú kritikája is kitért minderre; úgy fogalmazva, hogy Rába és a rokon szellemű költők két úton-módon távolodnak el József Attilától: egyfelől a kihagyásos-szenvedélyes tömörség s feszültségkeltő sűrítettség révén („a közlés írama sebesebb”), másfelől az önreflexivitás megújított eszköztárával: „Ők nem más személyből beszélnek, hanem a tapasztalatok, a megismert törvények és szenvedélyek tárgyasításával, a világ dolgaira való kivetítésével: az énből *általános alanyt csinálnak*. Bármennyire személyes is a tapasztalás, amelyről hírt kapunk, maga a tapasztalat általános érvényű. [...] ... az én versbeli pozícióján, funkcióján változtattak; tartózkodással, eltávolítással lefaragták róla az esetlegest, mindazt, ami old, félrevisz, fecsegésre készítet”.⁸

A hatvanas évek bizonyos értelemben a huszadik századi magyar líra aranykorává lett. Nem váratlanul s nem értelmezhetetlenül. A megelőző évtizedben hallgatásra ítélt (avagy szilenciumot fogadó) szerzők iránt, a kultúrpolitikai szigor enyhültével, ekkor mutathattak leplezetlen érdeklődést a nyilvánosság fórumai. S a külföldi utak és a világirodalmi import európeér ábrándja ugyancsak ez időben vált valósággá – ha egyelőre ellenőrzött részlegességgel is. A teljesség igénye nélkül néhány az időszak meghatározó verseskötényei közül: Pilinszky János: *Harmadnapon* (1959), *Nagyvárosi ikonok* (1970), Nemes Nagy Ágnes: *Napforduló* (1967), *A lovak és az angyalok* (1969), Juhász Ferenc: *Harc a fehér báránnyal* (1965), Nagy László: *Himnusz minden időben* (1965), *Arccal a tengernek* (1966), Illyés Gyula: *A költő felel* (1966), Vas István: *Rapszódia egy őszi kertben* (1960), Weöres Sándor: *Merülő Saturnus* (1968), *Psyché* (1972), Lator László: *Sárangyal* (1969), Székely Magda: *Kőábla* (1962), Gergely Ágnes: *Ajtófélfámon jel vagy* (1963), *Johanna* (1968), Takács Zsuzsa: *Némajáték* (1970), Tandori Dezső: *Töredék Hamletnek* (1968), Petri György: *Magyarázatok M. számára* (1971), Oravecz Imre: *Héj* (1972).

Rába György költői pályáján is az ekkoriban megjelent két verseskötet, a *Nyíltenger* (1961) és – még inkább – a *Férfihangra* (1969) jelöli új pályaszakasz nyitányát.

Mint nemzedéktársai többsége, Rába is egzisztencialista látásmódú, cizelláltan vallomásos, elégikusan alanyi versekkel lépett be az irodalmi életbe. Amíg egyéne a szigorúan szervezett tárgyasírágra, fogékony-sága az egyetemes létdilemmák iránt versnyelvét mind koncentráltabbá s intenzívebbé tette.

Költészete legalábbis három szempontból bizonyosan korszakokra tagolható.

7 LENGYEL Balázs, *Rába, Tandori. Rába György*: Lobbanások; *Tandori Dezső*: Egy talált tárgy megtisztítása, in L. B., *Verseskötényről verseskötényre. Líránk a hetvenes években*, Magvető Kiadó, Budapest, 1982 [második, bővített kiadás], 306.

8 LENGYEL Balázs, i. m., 307.

Formanyelv tekintetében látni a legélesebb váltásokat. A klasszikus alaktan s központosított versbeszéd helyére már a hatvanas években a központosítást elhagyó szövegformák kerültek. Közlebből: a klasszicizáló kötött formák után előbb a szabad és prózavers irányában következett kísérletező kitérő, majd – a harmadik, szintetizálóan nagyszabású poétikai gesztus eredményeként – egy lazább, fesztelenebb, keresetlenebb, mégis pontosabbnak tetsző kötött formavilág kristályosodott ki koteiteiben.

A tematikus szakaszolás is értelmes művelete a Rába-olvasásnak, hiszen e vonatkozásban is szembe-tűnő a súlypontok arrébb vándorlása: míg az induló kötetek szokványos lírai témákat (élet, halál, Isten, szerelem stb.) vittek színre, a hatvanas–hetvenes években az önelemzés esztétikája, az én-vizsgálat ethosza került középpontba (s rögzült évtizedekre), a nyolcvanas évektől pedig – mind nagyobb eréllyel – az öregedés és az öregség mentális kondíciói s ontologikus konklúziói adják a fő verstárgyat.

E két, egymást többé-kevésbé fedő módosulással függ össze végül az alkalmasint leglényegesebb változás: Rába lírája – nagyjából a *Férfihangra* versanyagától számíthatóan – esztétikai színvonalában is új dimenzióba csúszott át; a formanyelvi és tematikus kísérletezés magas, a továbbiakban pedig egyre emelkedő költészeti minőséget hozott.

Költő, műfordító, irodalomtörténész: Rába György több szinten, több irányban kiteljesített irodalmi munkásságát méltatni nincs idő, mely alkalmatlan lehetne. Rábának az *Újhold* köréből induló költői pályája csakhamar a gondolati líra, az intellektuális versalkotás különleges eredményeit hozta. Mindeközben „örökké nyitott állapot” (Reményi József Tamás)⁹ jellemezte költészetét és költői alkatát is; olyas nyitottság, amelynek hűség a másik neve: „Rába költői gondolkodása a *Nyíltenger* óta változatlan képzetkörökben bontakozik ki, jórészt ugyanazokat a motívumokat írja újra, de poétikájának módosulása szerint más-más felhasználati feltételek mellett más-más értelmi egységekbe állítja őket” (Schein Gábor).¹⁰ (Arany, Babits, *Újhold*, posztmodern: vajon hányan lehetnek, akiknek – mint Rábának – művészetükben sikerült közös nevezőre hozniok ennyire elütő értékközpontokat?)

Hogy mégis magányos mester maradt (egyszer-smind azonban a mindenség társa, mondhatnánk fellengzős félszeggel), csak részben magyarázható verseinek az olvasót feladat elé állító esztétikai bonyodalmasságával, intellektuális rétegzettségével. Perdöntőbb magyarázat lehet a korszellem metamorfózisa. Ha ugyanis a költészeti korszakok, hagyományok, paradigmák között jelentős részben for-

9 REMÉNYI József Tamás, *Téli alma. Rába György*: A jelenlét furfangjai, in R. J. T., *Zsurnál. Újságos kritikák*, Kortárs Kiadó (Kortárs Kritika), Budapest, 2007, 33.

10 SCHEIN Gábor, *Rába György költészete*.

manyelvi (alak- és verstani) különbséget tételezünk, azt is látnunk kell: a jelenkori magyar irodalom – a posztmodern szövegjátékok gyümölcsöző eszten-dei után – éppenséggel a klasszikus dikciótól s mives komponáltságtól eltérő utakat keres – visszatérően a komolysághoz, az érzékenységhoz, a *produktív pesz-szimizmushoz*. Nincs keletje, nincs divatja Rábának – ahogy Gergely Ágnesnek, Lator Lászlónak, Székely Magdának sincs. Nincs, mert az emelkedett formakultúra, főként ha humanizmus alakítja, legföljebb távolságtartó elismerést vált ki a mai – többségükben kinyilvánítottan nem-újholdas – fiatal lírikusokból. (Nem újholdas az, aki nem akar vagy nem tud szabatosan, hitelesen megszólalni kötött formában. Vethet-nénk közbe egyszerűsítően és igazságtalanul. – Talán egyszerűsítően, talán igazságtalanul.)

A *szép hűségesek* gyér csoportjából Tóth Krisztinát ezúttal is jó szívvel emeljük ki. Annál is inkább, mivel *Séta* című, Mándy Ivánnak ajánlott verse – az eltávozott személyről hírt adó, annak antropológiáját magukra vevő tárgyakkal – akár a tárgyas (újholdas) költészet elbúcsúztatásaként, azaz *meta-objektív* *homage*-ként is olvasható. S kevés érdekfeszítőbb kérdésen töprenghet ma el poetológus elme, mint hogy a zárlatbéli alvó ülés fölébred-e egyszer, avagy végleg a holtak idejében reked: „Az, aki nincs, az csak a térre ment ki. / Csak a szemetet vitte le. / Rövidke sétat író levél helyett, / hogy ernyőt is vitt, nem jön este se, // hogy nem jön vissza, mert ő most az este, / ő az eső, a fényes járda őre. / Előrehajta alszik egy ülés, / mintha valaki a kormányra dőlné”.¹¹

2. A Rába-vers jellemrajza

Rába a nyugatos–újholdas vershagyománynak egyszerre tanúja, örököse és örökhagyója: irodalom-történész és műfordító munkássága is e kontextusban teljesedett ki, szépirói életműve is ezen esztétikai alapokon újult meg kötetről kötetre. Poétikájában tárgyas szándékú, hangvételeben mégis személyes-vallomásos természetű líra az övé. Olyan, amelyben az önvizsgáló attitűd létköltészeti ambíciót takar. Mégpedig egy *humanista agnoszticizmus* létköltészeti ambícióját.

Versművészete arra a paradoxonra épül, hogy a világból csak önmagunkat ismerhetjük meg, de önmagunkat nem ismerhetjük meg soha.

A dalszerű könnyedséget az enigmatikus-epigrammatikus zártsággal összeigazító, jobbadán központosítás nélküli, ámde a verstan elegáns fegyelmét megőrző költeményeiben az időződő Arany attitűdjé találkozik a kései Babits tónusaival. Az időszembesítő versnyelv, a számvető magatartás, a latoló képzelet változatos nyelvtanban ölt alakot: az alanyi líra, az önmegszólító versbeszéd és az epikus retorika erényei adódnak

11 TÓTH Krisztina, *Porhó. Új és válogatott versek*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2001, 68.

össze; s végső soron a Rába-versek létbölcséleti igénye egyidejűleg érint etikai kérdéseket és egzisztenciális problémákat.

A számvetés köteteken keresztül kitartott szólama; a nyelvi-poétikai önreflexivitas módszertani gazdagsága; érzékek és tudatosság együttműködő fegyelme; annak bölcséleti igényű fölmérése a líra eszközeivel, hogy milyen helyet foglalhat el a világ az énben, az én a világban – s mindez klasszikus verstani keretek között, de a központosítás programszerű elhagyásával: Rába költészetét e vonások egyedik, s teszik egyúttal elhelyezhetővé irodalomtörténetünk folytonosságában.

A Rába-versek alanya az „ellenségesen leskelő enyészet” (*Korszerű mágia*) tapasztalatával szemközt, „a szép remények hagyatéka” (*A hőszerződés éneke*) megőrzésének elszántságával tájékozódik „a fölőszatlan létben” (*Még, még*). Ekképp kerülhet „az egyetemeshez mind közelebb” (*Az álmatlanság hátrányai*), ekképp szabadulhat a „központoszatlan fényfogyatkozás” (*A mesterek*) idejéből. S ekképp alakíthatják léttörvényeket elfogadó magatartását metafizikus sejtelmek is: „s megadóan beletörődöm én is / folyamatos betöltése a térnek / talán csak az a nyelv és semmi más / melyen a teremtés velünk beszélget” (*Megbeszélés Csehovval*).

A Ráolvasás ars poeticára hangolt sorai e líra önértését a mágia archaikus beszéde és a személyes szeretetigény lélektana között bontakoztatják ki:

*Nem mind dalok elégiák
lírai eredetük más ok
szorongásból torkomon át
ki-ki-törő ráolvasások*

*Ez a szókincs se tár belőlem
többet fényre vagy egyebet
mint hogy ott bujkál minden őszben
egy magakellő gyerekek*

*kinek megvan a maga nyelve
jelmondata megfújható
hogy érte valaki szeresse
ő meg lakjék benne csak ő*

Egy közelebbi vers, a *Szeretendőség* nyíltabban fogalmaz, közvetlenebbül vall. A létösszegzés gesztusát e műben már egyértelműen hatja át a szakrális vendégségélmény közérzete, az én és a másik közötti viszony létalapító hatalmának tudata, tudatossága: „Szerettem ha fölnevetek / szerettem hogy hangjuk csengett / szerettem a hirtelen csöndet / szerettem a morajló emberzsivajt / nem szerettem az elnyelt választ / a párhuzamos monológokat / de kettesben a természet beszédét / szerettem a mosollyal tűzdelte tálat / csorgók kortyát a szikkadt ínyen / egy kézszorítást

a sötétben / napvert árnyékot téli tűzfalon / hogy én vagyok én éjszakáig / szerettem s azt hogy különös a másik”.

Késő modern? Újholdas? Objektív? Tárgyas? Bizonyára mindegyik. Az irodalomtörténeti korszakolás és a szellemi kötések-kötődések logikája szerint az első kettő.

A harmadikat a negyediktől különböző fölfogások különbözőképpen határolják el (vagy mossák egybe egyiket a másikkal. Más iskolák a másikat az egyikkel). De bármint foglalunk is állást a definíciós diskurzusban, az bizonyosnak látszik: Rába költészete (a) téma-választásaiban tárgyközpontú, (b) szemléletmódjában tárgyszerű, (c) hangvételében tárgyilagoss. Legalábbis igen gyakran és többé-kevésbé. Ebből adódnak verseiben a rezignált rácsodálkozások és kalkulált eufóriák, a kimért önkívület hétköznapi ünnepei.

Arany-attitűd és Babits-tónusok – folytathatnánk a jellemzést. A versnyelvi magatartásra (gyötrelmes önanalízis) s a beszédmodorra (fennkölt dünnögés) gondolva.

S gondolva egyúttal az önelemző európai szemlélet, a napnyugati önvizsgálat kérlelhetetlen etikájára.

Mi jellemzi még a Rába-verset – *jellemzően*?

A verscímek előreutaló poézise (azaz informatív líraiság már a föliratokban).

Az hommage-ok, allúziók, ars poeticák, nyelvi-poétikai önreflexiók (tehát hangminták és hitvallások) jószerével megszakítatlan láncolata.

Vissza-visszatérő motívumok („titkosírás”, „szemhatár”, „kézrátétel”, „földlakó” stb.), amelyek szöveg- és kötetsszervező erővel komponálnak egybe strófát, ciklust, olvasót.

Képek, képzetek, képzettársítások hol a-, hol disszociatív sokasága. Sűrű és eredeti képvilág – mégpedig a döntően fogalmi versnyelv (például aránylag kevés Rábánál a láttató jelző s általában a halmazott bővítmény) dacára.

Kompassióvá emelt részvét az állati, növényi, tárgyi létezés iránt is.

Érzékiség és érzékletesség – a megismerésben és a megszeretésben egyaránt.

Hűség a verstani kötetmekhez – más szóval a formanyelv ethosza. Ha jól értjük (rosszul az ilyesmit tán nem is lehet), a jambus Rábánál erkölcsi támasz; egy-egy hasonlat vagy metafora anyagi jóváhagyás a nyelv álöltözetében; a metafizikus garanciákat pedig az alaktan szigorú rendje szolgáltatja. (Az ilyen költészet romok közt megült ünnep; az ilyen vers sárból gyúrt oltár.)

Központoszatlanság – amely (a) szabadságot sugall; (b) éterien áttetsző szövegtestet eredményez; (c) mentesíti a nyelvet minden fölöslegtől; (d) jobbadán nem a többértelmű, hanem a pontos értelmet nyilvánvalóvá tevő szerkezetek ügyében jár közbe.

Jótkonyan kiszámíthatatlan rend, azaz változatosan fegyelmezett formanyelv (soráthajlások; többértelműnek álcázott mondatlan; változó szótagszám; át- meg átíródo rímképlet).

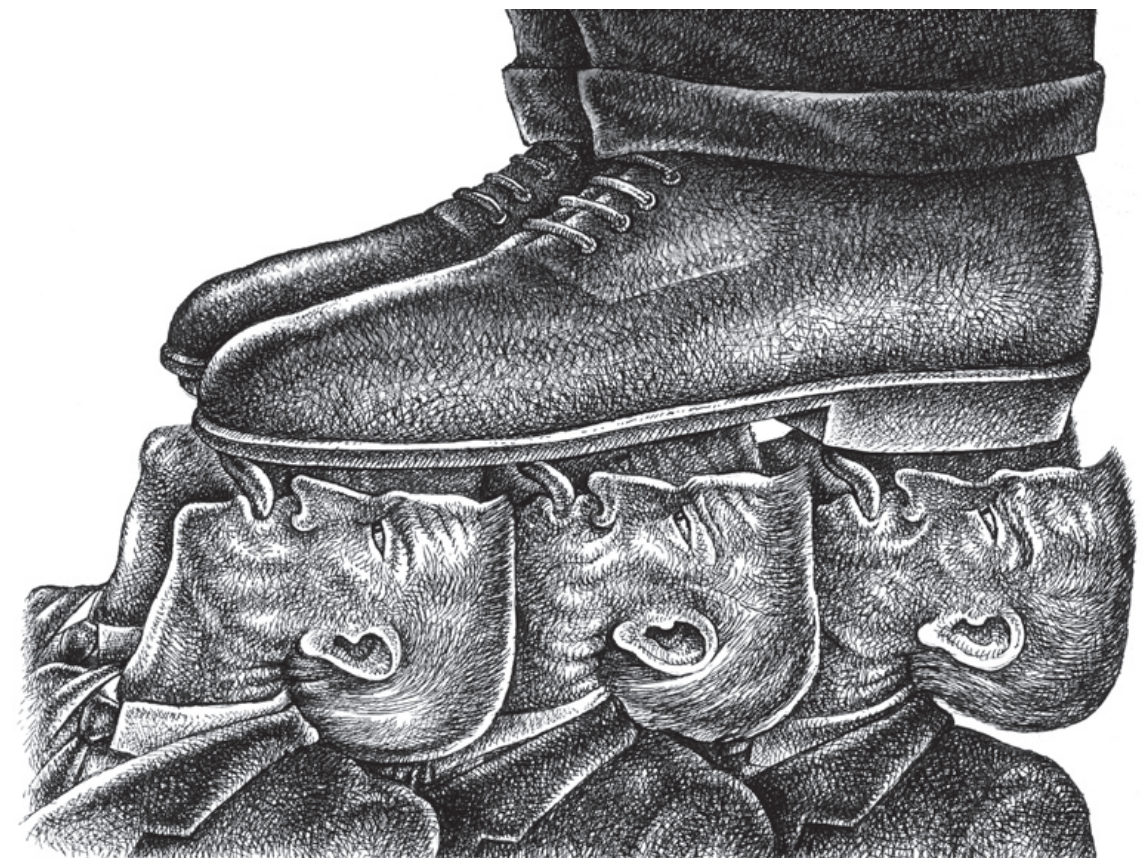
Széles spektrumú szókészlet (részint etikai, részint esztétikai megfontolásból, akárcsak Aranynál, Babitsnál). Ám ne tévedjünk: nem hivalkodó bőség, hanem meglátott gazdagság ez. Vasadi Péter érzékletes kifejezéseivel: „összefoglaló szuggesztivitás”, „megfontolt bőség”, „szabad, szigorú, de (legszívesebben azt mondanám:) zaftos szóválasztás”, „fegyelmezett gazdagság”.¹² A Rába-vers, mert kincset komponáló műgond fogódzik össze benne az írástudás morális premisszáival, szóválasztásaiban is megvesztegethetetlen.

12 VASADI Péter, „egy mozgó erőd álmai”. *Rába György verseiről*, in V. P., *Csoportkép. Látás, jelek, jelentés*, Kortárs Kiadó, [Budapest], 1998, 71. és 73.

Hogy összességében miféle nyelvi-poétikai utakon közlekedik a Rába-féle „nagyszabású humanizmus” (Lengyel Balázs),¹³ kiderülhetett a fentiekből. Mégse volna talán hiábavaló összegezni az elősoroltakat – igaz, ebben megelőzött bennünket Vasadi Péter: „Ez a nyelv az etikai magasnyomástól, a hosszantartó tudatos és lankadatlan tudományos fölkészültségtől tiszta, intakt, levegős, érzelmileg roppant változatos, hajlékony és leleményes. Ezek a tulajdonságok – művészetről lévén szó – alighanem egyetlen erényben, a pontosságban összegződnek”.¹⁴

13 LENGYEL Balázs, i. m., 308.

14 VASADI Péter, „Próbaidőül rózsalángok”. *Rába György rovásai*, in V. P., *Üdvösség ideje. Esszék*, Széphalom Könyvműhely (Aranyhal sorozat), Budapest, 1998, 89.

Talpnyalók (1990; tinta, papír; 297x420 mm)

► Z. URBÁN PÉTER

A költő-én megalkotásának kísérletei Nemes Nagy Ágnes ars poeticájában Nemes Nagy Ágnes: Mesterségemhez

„Aki eredményesen invokálja a természetet az, akihhez azután a természet is beszélhet. Vagyis látnoknak, költőnek teszi meg magát. Így tehát az invokáció az elhivatottság [vocation] egy figurája.”¹

*Mesterségem, te gyönyörű,
ki elhited: fontos élnem.
Erkölc és rémület között
egyszerre fényben s vakötétben*

*mint egy villámszaggatta táj
szikláin, ahol állhatatlan
roppant felhők – nagy, gomolyos
agyvelők – tüze összecsattan,*

*s a tűzzel csíkos levegőben
szülik a szüntelen csatát,
sejt-korom óta ismerős
végtelen Buda-ostromát,*

*hol minden vibrál és veszendő,
hol minden fércelt, foszlado,
hol rojtosodik már a szív,
s egyetlen szálon függ a szó,*

*a szó, amely a földből égbe
sistergő döngés ütemét
ingázza folyton, összevétve
önrángását, s a fellegét –*

*erkölcs és rémület között,
vagy erkölcstelen rémületben,
mesterségem, mégis te vagy,
mi méred, ami mérhetetlen,*

*ha rángva is, de óráként,
mely képzelt ütemet rovatkól
az egy-ídon – mégis a fényt
elválasztja az éjszakától.*

A magyar irodalomtudomány ismereteink szerint mindeddig nem vetett számot kellő mértékben az ars poetica modelljével, amelynek élő voltát nemcsak mind a költemények címében, mind a versinterpretációk szövegében újra és újra felbukkanó *ars poetica* kifejezés igazol, hanem az is, hogy több, a kategóriát középpontba állító antológia is napvilágot látott.² Ezek egyikének bevezetőjében Kardos László ad rövid áttekintést a műfaj történetéről. Véleménye szerint az ars poetica fejlődésének három szakasza, illetve ennek megfelelően a műfaj három típusa különíthető el. Az első, általa klasszikusnak nevezett típus Horatius híres leveléhez köthető, és olyan tudatosan oktató célzatú műveket jelöl, melyek a költészettel kapcsolatban normatív elveket fogalmaznak meg. Ezt a típust később a didaktikus jelleg elhalványulásával a vallo-másos ars poetica váltja fel, melyben a költő a tanítás helyett azt a sokrétű kapcsolatot tematizálja, amely őt a mesterségéhez fűzi. A bevezető szerzője a műfaj harmadik típusát – Petőfi Sándor költeményeire hivatkozva – azokban a versekben ismeri fel, amelyek a költészet és a társadalom viszonyát, a költő sajátos szerepét problematizálják. Kardos szerint tehát az első típust a tárgyias nyugalom, a másodikat a bensőséges lírai fűtöttség, ezt a harmadikat a tiszta, hitfedeztető pátoz bélégyzi.”³

Már e bevezető áttekintés is sejteni engedi, hogy az ars poetica esetében egy, a költészettel kapcsolatos elvárások függvényében folyamatosan változó kategóriával van dolgunk, amely több okból is ellenáll azoknak a teoretikus megközelítéseknek, melyek egy

definíció keretében igyekeznek jelentését rögzíteni. A fogalom tartalmának változása mellett további problémát jelent, hogy e műfaj nevéhez olyan előfeltételek tapadnak, amelyek a versszöveget egyfelől mint diszkurzív megnyilatkozást olvassák, és azt így egyfajta kötött formába öntött esszéhez közelítik, másfelől – részben ezzel összefüggésben – a költemény kijelentéseit az életrajzi szerző személyéhez kötik. Bár meglátásunk szerint mind a vers tematikus rétegének, mind az életrajzi szerzőről való, a vers keletkezésével kapcsolatba hozható információknak helye lehet a mű értő befogadásában, hibát követnénk el, ha olvasatunkban hagynánk, hogy e tényezők elfedjék előlünk a szöveg nyelviségét, retorikai vagy ritmikai-zenei működését.

Az alábbiakban Nemes Nagy Ágnes *Mesterségemhez* című versének elemzésével teszünk kísérletet az imént említett szempontok együttes alkalmazásában rejlő interpretációs lehetőségek kiaknázására.

„Erkölc és rémület” Nemes Nagy Ágnes Szárazvillám című kötetében

A Nemes Nagy Ágnes 1946 és 1957 között keletkezett költeményeit tartalmazó *Szárazvillám* című kötet egyik kulcsmotívuma kétségtelenül a félelem.⁴ Különösen igaz ez a verseskötény *Jegyzetek a félelemről* című első ciklusára, amely a címadás gesztusa révén központi jelentőséget kölcsönöz a fogalom verbeli megjelenéseinek, illetve egyfajta közös értelmezési keretet alkotva a költeményeket a félelemről szóló, a saját félelmet reflektálva feldolgozó „jegyzetként” teszi olvashatóvá.

Bár általában igyekszünk kerülni a szerzői életrajzból meríthető információknak a jelentésadás szándékával történő visszavetítését a versszövegekre,⁵ a félelem e meghatározó szerepének okát vizsgálva aligha volna megkerülhető azon történelmi és biográfiai tényezők tudatosítása, amelyek közegében e költemények megszülettek. Itt elsősorban az újhaldas költők alapvető élményét, a végső kiszolgáltatottság és az

állandó életveszély tapasztalatával járó háborút említhetjük, illetve az azt nem sokkal, mintegy három évvel követő diktatúrát, amely Nemes Nagy számára a hallgatás kényszere és a méltatlan elhallgatás mellett szintén az állandó szorongás idejét jelentette.⁶ Az ösztönös félelem mellett, annak egyfajta ellenpólusként – ahogyan a *Mesterségemhez* „erkölcs és rémület között” szembeállítás is mutatja – mind a költő eszéiben, mind a költeményekben jelentős szerepet kap az emberi tartásnak, illetve a morálnak a fogalma is. A félelemnek mint erkölcsi kihívásnak a jelentőségét fogalmazta meg Nemes Nagy egy 1984-es televíziós beszélgetésben is: „Az a korszak félelemben élt. Az írók is félelemben éltek, méghozzá csábítás és félelem között. Egyfelől volt a pályának a lehetősége, a karrier, a pozíció, ez-meg-az, ami az íróknak is, mint mindenkinek, a vágya. Másfelől a veszélyeztetettség. Az a kor túlságosan nagy kísértésekkel és túlságosan nagy veszélyekkel volt tele, amely veszélyek között az írói pálya romlása aránylag még csekélységnek látszhat. Sokkal nagyobb veszélyek fenyegettek, ugye, tudjuk jól. Ha ezt nem látjuk át – kísértést és fenyegetettséget –, akkor nem értjük meg a kort. S még egy befejező mondatom van: tehát azok az írók, akik ilyen körülmények között megírták a megírandókat, azok jóhiszeműnek szubjektíve nevezhetők, de objektív igazságuk, objektív valósághoz való viszonyuk oly mértékig eltért a tényektől, hogy ily módon az írói erkölcsnek egy bizonyos fokát, feladatát nem teljesítették, azt, amely a valóságtartalom jelenlétét követeli meg. Ottlikot szeretném idézni: Lehet, hogy vannak szerencsésebb, nagy nemzetek, amelyeknek erkölcs nélküli íróik is lehetnek – egy ilyen kis nép ezt nem engedheti meg magának.”⁷

Mint az e hosszabban idézett részletből is kiderül, Nemes Nagy Ágnes válasza erre a személyesen átélt veszélyeztetettségre és félelemre egyértelműen az alkotói magatartásban is megnyilvánuló erkölcsi tartás, amelynek minden más szempont alárendelődik. Ferenc Győző szerint az, hogy „Nemes Nagy Ágnes lényét és művészetét a jellem etikai tartása határozta meg” annak a szellemi örökségnek a része, amely az *Újholdat* a *Nyugattal* összeköti: „A minőség volt a

4 Bár a félelem motívuma a lehangsúlyosabb módon a *Szárazvillám* darabjaiban érhető tetten, tagadhatatlan, hogy bizonyos mértékben Nemes Nagy Ágnes egész lírájában jelen van.

5 Nemes Nagy Ágnes tudatos alkotói törekvése, hogy a konkrét személyes élményeket felismerhetlenné, viszakereshetlenné tegye szövegeiben, bár – mint állítja – verseinek szinte minden egyes látványa visszavezethető egy-egy konkrétumra: „Majdnem mindig valóság van a szürreális képeim mögött. Röghöz kötött a fantáziám” (NEMES NAGY ÁGNES, *Négyen – 1956-ban* = Uő., *Az élő mértana: Prózai írások II.*, 177). Ugyanakkor éppen a vizsgált költemények körében találkozhatunk viszonylag sűrűn olyan könnyen azonosítható élményekkel, mint például a német katonák eltemetése (*Nem akarok, Trisztán és Izolda*), egy aquincumi sörözes (*Félelem*), vagy az elmeosztályon tett látogatás (*Patak*).

6 Vö. „Alapérzésünk, amit a háborúban szereztünk, és amely később se szűnt (csak arra a bizonyos három évre valamennyire), a veszélyeztetettség volt. Ha pedig valaki egy életen át veszélyeztetett és másodszori állampolgár, akkor ennek megvannak a pszichés következményei.” (NEMES NAGY ÁGNES, *Látkép, gesztenyefával*, KADDEBŐ LÓRÁNT interjúja = Uő., *Az élő mértana: Prózai írások II.*, 235.)

7 *Művészet és valóság az ötvenes években*, A Magyar Televízióban, a *Tudósklub* 1984. április 25-i műsorában elhangzott szöveg szerkesztett változata, műsorvez. PAPP ZSOLT = NEMES NAGY ÁGNES, *Az élő mértana: Prózai írások II.*, 518.

1 Jonathan CULLER, *Aposztrophé*, ford. SZÉLES Csongor, Helikon, 2000/3, 377.

2 Vö. például: *Magyar Ars Poetica*, szerk. PÁNDI Pál, Bp., Magvető, 1959, *A világirodalom ars poeticái*, szerk. LENGYEL Béla és VINCZE Flóra, Bp., Gondolat, 1965, *Ars poeticák a XX. századból: Irodalom, képzőművészet, zene*, szerk. SÍK Csaba, Bp., Gondolat, 1982, *Ars poetica: Költői hitvallás a magyar irodalomban*, szerk. Cs. NAGY Zoltán, Kisújszállás, Pannon-Literatúra, é. n.

3 *A világirodalom ars poeticái*, 7.

Nyugat mércéje, ez volt az *Újholdé*.⁸ Ezt a meglátást látszik alátámasztani az a körülmény is, hogy Nemes Nagy többek között éppen ennek a magatartásnak a képviselőjeként tisztelte Babits Mihályt.⁹ Amikor tehát az költő ars poeticájaként olvasott vers a beszélő helyét az „erkölcs és rémület” feloldhatatlan ellenében jelöli ki, akkor aligha feledkezhetünk meg annak a költői hitvallások hagyományához különben is szervesen hozzátartozó olvasatnak a lehetőségéről sem, mely e szavak jelentését a történelmi háttérhez köti.¹⁰

Mielőtt az erkölcs és a félelem fogalompárjának a *Mesterségemhez* című versben játszott szerepét alaposabban megvizsgálánánk, a kötetnek a bevezetőben említett, a verseket tudatosan egymás mellé rendelő, illetve azokat egy bizonyos félelemről szóló beszéd részeként („jegyzeteiként”) meghatározó kompozícióját megfontolva hasznosnak tűnik e motívum megjelenési formáit a vers szűkebb kontextusát jelentő *Jegyzetek a félelemről* ciklus darabjaiban is szemügyre venni. A félelem előfordulásai közül a legjellemzőbbnek azok az esetek bizonyulnak, amikor annak egyik sajátos külső jegye, a reszketés vagy remegés azonosítható egy metaforát *tertium comparationis*ként motiváló tényezőként. A közvetlenül a *Mesterségemhez* című költeményt követő *Nem akarok* például a szélben rezgő lombokban ismeri fel a félelem reszketését:

*Temettem pucér németet,
láttam a kormányt Debrecenben –
nem áll a ház, ahol szerettem,
s nem ámulok, ha rettegek.*

*Hajamban ősz szál. A világ
haját tavaszi szél zilálja.
Hiába – mondom – mindhiába
de mégis moccan, kél a vágy*

A lombok rezgésén túl a szorongás tünetének tekinthető a hajban megjelenő ősz szál is, éppúgy, ahogyan a vers retorikai mozgásainak köszönhetően – a tavasszal szembeállítva – immár évszakként is olvasható ősz toposza is hasonló képzeteket idéz fel, vagy

8 FERENCZ Győző, Nemes Nagy Ágnesről, *visszatérőleg* = Uő, *Hol a költészet mostanában: Esszék, tanulmányok*, Bp., Nagyvilág, 1999, 133.)

9 Vö. „Babits műve, történelmi magatartása nekem mindenekelőtt szabadságharcot jelent: bármiféle embertelen kényszerekkel szemben a humánus, az erkölcsi és művészi függetlenség, a színvonal harcát. Aktualitása elől egyszerűen nem lehet kitérni.” (NEMES NAGY Ágnes, *A hegyi költő: Vázlat Babits lírájáról* = Uő, *Az élők mértana: Prózaírók I.*, 627.)

10 Vö. HONTI Mária, „*Óhajozás Isten után*”: *A hit és a megbocsátás Nemes Nagy Ágnes verseiben*, Irodalomismeret, 1998/3–4, 63.

ahogyan a *zilál* ige is a nyugtalanságnak, a feldúltságnak az élethelyzeteit konnotálja. A *Trisztán és Izolda* mindezt az ablakba kitett gyertya hasonlatával teszi érzékletessé:

*ablakban álltam éjjel, mint a gyertya,
mely önmagában-támolyogva megdőlt,
viasz-nyakát a kintibb éjbe hajtja,
és reszket és lángol a félelemtől*

A részlet, amelyben a gyertyaláng részben szintén a reszketés jelenségében érintkezik a félelemmel, amellet, hogy az előző példához hasonlóan ugyan-csak számos olyan mozzanatot kínál, amely – legalábbis ebben a kontextusban – a szorongás érzetere is vonatkoztatható (az éjszaka, a magány, a támolygás, a lángolás), a gyertya szimbolikus jelentéseket is hordozó képe révén sajátos módon egyszerre írja a szövegbe egyfelől a fény által megjelenő reménységet, másfelől az állandó félelemnek az embert lassú folyamatként kikezdő és végül megsemmisítő következményét is.¹¹ A félelemnek ez az embert lefokozó, méltóságától megfosztó tulajdonsága jelenik meg a ciklus kiemelt darabjában, a *Jegyzetek a félelemről* című versben:

*Hogy tud reszketni, tehetetlen,
mint egy járó, húsos növény,
az ember! Hordva elfedtetten,
szirmai titkos belsején,
a hajló borda-rejtekekben
a verdesőt, a reszketőt,
amellyel méri az időt,
s míg színe-fodra meg se lebben,
láthatatlanul egy rázza,
vibráltatva a levegőt:
elfojtott szíve-dobbanása!*

A reszketésben megragadott félelem e sorokban cselekvésre képtelenné tett, tehetetlen növényként teszi érzékelhetővé az embert.¹² Ezzel a reszketéssel azonban a költemény egy másik, a félelem által „elfedett”, ám annak ellenében is jelen lévő rezgést, az „elfojtott” szívdobogást állítja szembe. Mivel ezt a szívdobogást éppen a félelemben létesülő növényi lét fedi el („elfedtetten”, „szirmai titkos belsején”, „hajló borda-rejtekekben”, „láthatatlanul”, „elfojtott”), joggal olvashatjuk azt a félelemmel szemben is megőrzött, sajátosan emberi tartásnak vagy más szóval: az er-

11 A gyertyát éppen ezen tulajdonsága teszi a keresztény szimbolikában az emberiséget önmaga feláldozásával megváltó Jézus jelképévé.

12 A félelemnek ez az ember alatti szintre lefokozó jellege érhető tetten már a *Kettős világban* kötet *Állatok* című versében is: „Sok éven át sütött a nap: / Vénebb vagyok, s boldogabb. / Megértem. / A gyermek rezgő, állati / félelme kezd kiállani / csontomból. Ép a térdem.” (Kiemelés: U. P.)

kölcsnek a metaforájaként.¹³ Emellett nem kerülheti el az olvasó figyelmét az sem, hogy itt a szív ugyanazt a funkciót tölti be – „méri az időt” – amelyet Nemes Nagy Ágnes más versei¹⁴ magának a költészetnek tulajdonítanak.¹⁵ A versírás tehát ebben az értelemben a félelem közegében kifejezetten morális tettként értékelődik. Ebből a szempontból is megvilágító erejű lehet A *Jegyzetek a félelemről* ciklus *Alkony* című darabja, amelyben még együtt figyelhető meg a lüktető szív és az időt mérő szótag motívuma:

*A bőr ilyenkor síma csak,
a torok szorítása enged,
a csont a szemnél fontosabb,
és bizton támasztja a rendet,
mely most ocsúdik, félve, bentebb,
s szótaggal méri az időt,
s az érlökre lüktető
párnát érzi az arca mellett.*

Ezeket a *Jegyzetek a félelemről* versciklus darabjaiban megjelenő, a félelem és az erkölcs viszonyával, illetve az e viszonyban sajátos módon szituálódó költőszereppel kapcsolatos tapasztalatokat megfontolva egy olyan értelmezési keretben válik olvashatóvá a *Mesterségemhez* című költemény is, amely a megértésben e kontextus jelentésképző potenciálját is hatékony módon realizálhatja.

A vers beszélője már az első szakasz kijelentéseiben a fent vizsgált három tényező, a költészet, az erkölcs, illetve a félelem vonatkozásaiban definiálódik, mégpedig úgy, hogy a megszólaló hangtól a megszólítás aktusa révén leválasztott „mesterség”³⁰ az „erkölcs és rémület között” jelöli ki azt a helyet, ahol általa („elhitetted”) az én számára megtapasztalha-

13 A szív így értett ellenállásának lehetünk tanúi például akkor is, amikor az imént már említett *Trisztán és Izolda* című versben a szoba falának csapódó, de a „baleset” túlélő verebet egyetlen szívként festi le a szöveg: „Nem pusztult el, ereje szálltán. / Fölborzolt, tollas szív, a párkány / szélén lüktetett, verdesett, / rángva emelve az eget, / áttetsző boltozatú mellet”.

14 E motívum első előfordulását a *Kettős világban* című kötetben találjuk: „Mert mind megölted a halottakat, / mert szótagokkal méred az időt, / órájaként a folytonpusztulásnak” (*Bűn*).

15 A szó helyén azonos kontextusban megjelenő szív motívumában, illetve tágabb értelemben az „elvont tartalmakat jelölő kifejezések” helyett használt „testi, anyagi vallóságot jelentő” szavakban Hernádi Mária Nemes Nagy Ágnes költészetének egy olyan, a *Szárazvillám* című kötetben megkezdődő átalakulását éri tetten, amelynek keretében „az eddig csak szelleminek tekintett költészet-fogalomhoz testi, anyagszerű vonatkozások rendelődnek” ezzel jelezve „a lírai nyelv küszöbön álló tárgyas fordulatát”. (HERNÁDI Mária, *A névre szóló állomás*, 88–89.)

30 A megszólítás alakzatának e versben betöltött szerepét az alábbiakban részletesen is megvizsgáljuk.

tó lesz életének értelme („fontos élnem”). Ahogyan azonban a kötet verseit olvasva már világossá vált, a félelem és az erkölcs olyan ellentétes, egymást kizáró fogalmakként jelennek meg Nemes Nagy Ágnes lírájában, amelyek a morális tettként felfogott költői létet paradox tevékenységgé („egyszerre fényben s vaksötétben”, „méred, ami mérhetetlen”), egyfajta „mégis”-cselekedetté avatják („mégis te vagy”, „mégis a fényt / elválasztja az éjszakától”). A második versszakot bevezető *mint* kötőszóval egy monumentális hasonlat kezdődik, amely az „erkölcs és rémület között”, illetve az „egyszerre fényben s vaksötétben” sorokkal kifejezett hely(zet)meghatározások szemléltetéseként interpretálható.¹⁶ Ez a nagyszabású kép a kötetcímmel is kiemelt villám-metafora révén az „erkölcs és rémület” közötti helyet ellentétes pólusok feszültségében¹⁷ megrongálódott tájként láttatja.¹⁸ A táj motívuma Nemes Nagy Ágnes költészetében – mint Hernádi Mária rámutat – az e lírát kezdettől fogva jellemző „sajátos kettősség” tapasztalatának legfontosabb megjelenítője, és mint ilyen a költői nyelv keresésének „legfontosabb kísérleti terepe.”¹⁹ Mindezt továbbgondolva az is belátható, hogy a táj révén az írás kérdése gyakran magukban a költeményekben is tematizálódik. A *Mesterségemhez* „villámszaggatta tájának” ezt az önreflexív jellegét abban ismerhetjük fel, hogy a vers a tájat következetesen szövetszerűnek (*szaggat, csíkos, fércelt, foszladó, rojtosodik, szálón*), azaz megalkotott, *szövegszerű* létezőként írja le.

A szövetszerűség jegyei mellett a hasonlat képeit a félelem motívuma kapcsán bemutatott reszketés határozza meg a leginkább. Ennek a mozgásnak a jelentőségét nagymértékben növeli, hogy a *rémület* főnév révén a szövegben a félelemnek olyan szinonimája szerepel, amelynek *rém*- töve a félelmet éppen az azt

16 E hasonlattal kapcsolatban okvetlenül ki kell tértünk még arra a versmondatok nyelvtani hiányosságából fakadó problémára is, hogy nem derül ki, hogy pontosan mi a *mint* kötőszóval bevezetett alárendelő tagmondat hasonlítottja. Mivel e dilemma megítélésünk szerint szorosabban kapcsolódik az aposztrophé kapcsán felvetett kérdésekhez, megválaszolására is ott teszünk kísérletet.

17 A második szakaszban a feszültség a vershangzásban is intenzíven érzékletessé válik. Ez elsősorban a hangutánzó szavaknak (*szaggat, roppant, csattan*) és a bennük megszólaló geminátáknak köszönhető.

18 Vö. „villámszaggatta”, „veszendő”, „fércelt”, „foszladó”, „rojtosodik”.

19 Vö. HERNÁDI Mária, *A névre szóló állomás*, 79. Hernádi Nemes Nagy Ágnes költészetének alakulását termékeny módon a táj motívumának középpontba állításával tekintti át, és meggyőzően interpretálja az életművet úgy, mint a „táj keresésétől” (*Kettős világban*), „a beszélni engedett tájon” (*Szárazvillám*) és „a táj mint mítoszon” (*Napforduló*) át „a megnevezhetetlen tájig” (*Egy pályaudvar átalakítása*) bejárat utat.

kísérő remegés képzetével nevezi meg.²⁰ Ily módon válik sejthetővé, hogy a költészet metaforájaként értett táj kikezdése, lassú pusztítása ismét a félelemre vezethető vissza. („hol minden vibrál és veszendő / hol minden fércelt, foszlado”). A félelemben vibráló „tájnak” egyfelől részeként, másfelől azonban egyszersmind azzal ellentétes minőségként jelenik meg a szív motívuma, amelyet a *Jegyzetek a félelemről* ciklus verseiben az imént a szorongás lefokozó hatásával szemben a sajátosan emberi és – mint láttuk – Nemes Nagy esetében a költői megszólalás tettével szorosan összefüggő erkölcs metaforájaként azonosítottunk. A szív a látvány többi eleméhez hasonlóan szintén ki van téve a mindent felemészítő pusztulásnak („hol rojtosodik már a szív”), ugyanakkor a szöveg a félelem ellenpólusként határozza meg azt, amikor a szóval megfélemltetve saját mozgást tulajdonít neki („sistergő döngés ütemét / ingázza folyton, összevétve / önrángását, s a fellegét”). Az ellentétes pólusok találkozását kétféleképpen is tetten érhetjük a „sistergő döngés” jelzős szó szerkezetben. Egyfelől azáltal, hogy a *sistergés* jellemzően éppen ilyen találkozások (pl. szikrázó vezetékek, forró olajba kerülő víz stb.) hangja, másfelől a két hangutánzó szó összeférhetlensége által. E szókapcsolat tehát joggal értelmezhető a vers villámának („sistergő”) és az önálló mozgással és hanggal is rendelkező, a villámmal ellentétes minőséget megjelenítő szívnek („döngés”) a találkozásaként. Figyelemre méltó körülmény az is, hogy ez a mozgás a tájat „szaggató” villámával ellentétes irányú: míg az a fentről lefelé irányultságával jellemezhető, addig az „egyetlen szálon függő” szó „földből égbe” mutató ingamozgást végez.²¹

Mindezt összefoglalva tehát kijelenthető, hogy e költeményben, miként a *Jegyzetek a félelemről* számos darabjában is, a félelem megsemmisítő erejével szemben a mesterség „mégis”-e biztosíthatja az én vállalható megőrzését. Az alábbi gondolatmenetben arra teszünk kísérletet, hogy megmutassuk, hogy a vers imént bemutatott motívikus síkján túl e probléma a vers retorikai síkján is intenzív módon megjelenik.

Az aposztrophében létesülő és lebomló szubjektum

A költemény a mesterség ünnepélyes megszólítása, illetve az emelkedett, himnikus beszédmód révén fel-

idézi az óda műfaját,²² illetve az e műfaji hagyományhoz köthető tematikus és olvasási konvenciókat. Ez a körülmény mellett, hogy magasztos személyek, élettelen tárgyak vagy elvont eszmék és fogalmak megénekelésének az antikvitásig visszanyúló gyökerekkel rendelkező tradíciójához köti a verset, határozottan emlékeztetünkbe idézi a lírai megszólalás egy speciális típusát is. E sajátosan „ódai” megszólalásmód, amelyben a lírai énnak az óda műfajkonstitutív jegyeként számon tartott megszólítás²³ ad különösen intenzíven érzékelhető jelenlétet, számos más tényező mellett azzal jellemezhető, hogy a versszövegben megnyilatkozó szubjektum sokszor saját költőszerepével tisztában levő beszélőként jelenik meg, aki a vers tárgyának méltatására mint e szerep részére, tehát mint irodalmi feladatra tekint. A költői szerepnek ez a jellemző inszenírozása lehet az oka annak, hogy az ódában magának a költészetnek a kérdése is gyakran tematizálódik.²⁴ Elég, ha a műfaji hagyomány egyik mintájának tekinthető Pindarosz költeményeire²⁵ gondolunk, vagy az óda olyan reprezentatív darabjára, mint John Keats *Óda egy görög vázához* című műve, amelyet interpretációs tradíciója egyfajta ars poeticának tart. A modern magyar ódaköltészet emblematikus darabja József Attila *Óda* című verse, amelynek a műfaj nevét címbe emelő gesztusa nemcsak felszólít a műfaji konvenciókhoz viszonyító

22 Pomogáts Béla szerint az „ünnepélyes hangulatot árasztó” *Mesterségemhez* ódai hangnemét „a költemény erkölcsi súlya és emelkedettsége indokolja” (POMOGÁTS Béla, *Mesterségem, te gyönyörű...*: Nemes Nagy Ágnes: *Mesterségemhez*, Jelenkor, 1978/10, 954.) Hernádi Mária az ódát Nemes Nagy Ágnes korai költészetének legjellegzetesebb műfajaként tartja számon. (Vö. HERNÁDI Mária, *A névre szóló állomás*, 82.).

23 Katrin Kohl kimutatja, hogy a különböző formai hagyományokat párhuzamosan tovább örökítő és tematikusan is meglehetősen sokféle óda nehezen rögzíthető fogalmában éppen az emocionális megszólítás gesztusa az egyik biztos pont. (KATRIN KOHL, *Ode = Handbuch der literarischen Gattungen*, Hrsg. Dieter LAMPING, Sandra POPPE, Sascha SEILER, Frank ZIPFEL, Stuttgart, Alfred Kröner Verlag, 2009, 549–558.)

24 Vö. Katrin KOHL, *Ode*, 549.

25 Az *akragaszi Thérónnak* (*Kocsiversenyen nyert diadalára*) című óda bevezető soraiban például (az invokáció hagyományát követve) az önmagát a szöveg szerzőjeként azonosító hang még a „készülő vers” formai-ritmikai aspektusaira is reflektál: „Vágyom a Tündaridáknak lelni kedvét, / a nagyhaju, szép Helenének, / hős Agrigentum vegye most méltó dalom, / Thérón diadalmairól zeng himnuszom, pompás lovait dalolom. / Muzsám olyan készségesen mellettem állt, / hogy nagyszerűen sikerült új mód szerint / dór ütemben ünnepélyes, szépszavu dalt // zengenem. És koszorúm is, homlok-ékem / szüntelen arra hevít, / hogy megtegyem azt, mit az / ég szabott ki rám: / a szépszavu lant, meg a síp lágy zengzete / ötvözze a vers ütemét.” (BEDE Anna fordítása, *Fohász a múzsához: Tíz görög költő*, <http://mek.oszk.hu/00300/00386/00386.htm#d595>, a letöltés ideje: 2012.05.08.)

olvasásra, hanem a beszélő e (műfaji, irodalmi) tudatosságát is előrejelzi. Hasonló önreflexív eljárással él Radnóti Miklós *Tétova óda* című költeménye is, amely a szerelem megvallásának tematikája mellett folytonosan reflektál a költői megszólalás nehézségeire is („Mióta készülök, hogy elmondjam neked”, „egy képbem csak talán”, „nem tudom elmondani”, „Hasonlat mit sem ér”, „annyit érek én, amennyit ér a szó” stb.).²⁶

A *Mesterségemhez* több értelmezője is rámutatott már arra a szerkezeti sajátosságra, hogy a vers első szakaszának gondolatmenete megszakad a másodiktól az ötödik strófaig tartó részben kidolgozott vihar képe által, és az „erkölcs és rémület között” sor megismétlésével, valamint a mesterség ismételt megszólításával az ötödik szakaszban folytatódik.²⁷ Míg az így elkülönített első szerkezeti egység kijelentései közvetlenül a mesterségre vonatkoznak („te gyönyörű”, „elhitetted”, „mégis te vagy, mi méred, ami mérhetetlen”, „képzeltem ütemet rovátkol”, „a fényt elválasztja az éjszakától”), addig a beékelődött második egység – mint az az előző fejezet gondolatmenetéből világossá vált – a beszélő „erkölcs és rémület között” kijelölt léhelyzetének, illetve e lét a mesterségtől való elválaszthatatlanságának egyfajta metaforikus szemléltetéseként olvasható.²⁸

A verset ily módon, az óda műfajalkotó tényezőjeként, illetve a szerkezetet megszervező faktorként is meghatározó megszólítás gesztusával kapcsolatban megvilágító erejük lehetnek Jonathan Culler nagy hatású dolgozatának gondolatai. Culler azzal a kritikai gyakorlattal szemben, amely meglátása szerint sokkal inkább „elfojtja” vagy leírással helyettesíti a lírai művekben meglehetősen gyakori megszólítást ahelyett, hogy valódi súlyának megfelelően vetne vele számot, már a tanulmány elején felállított tételében leszögezi, hogy az aposztrophét úgy kell tekintennünk, „mint azt a figurát, amely a legradikálisabban, legzavarbaejtőbb, legmesterkétebb és legmisztikusabb a lírában, sőt lehetséges lenne ezt az alakzatot magával a lírával azonosítani”.²⁹ A szerző az aposztrophé működését négy szinten éri tetten. Az alakzat első funkciója a tanulmány szerint az, hogy szubjektumként tesz érzékelhetővé élettelen tárgyakat, a második

szinten az aposztrophé „a világgal való találkozást interszubjektív viszonyként konstituálja”, a harmadik szinten a megszólítás olyan eszközként jelenik meg, „amelyet arra használ a költői hang, hogy egy tárggyal olyan viszonyt alakítson ki, amely segít megképeznie saját magát. Az objektum szubjektumként van kezelve, én-ként, amely viszont egy bizonyos típusú *te*-t implikál.”³⁰ Ezeket a funkciókat egészíti ki Culler egy negyedik szinttel, ahol viszont a megszólításban létesülő *te* státusa kérdőjelezik meg: „reflektálnunk kell arra a tényre, hogy ez a figura, amely viszonyokat látszik létesíteni az én és a másik között, valójában a radikális interiorizáció és szolipszizmus aktusaként olvasható”.³¹

Mindez különösen is igaznak bizonyul a *Mesterségemhez* című vers aposztrophikus struktúráiban megképződő interszubjektív viszony esetében is. A mesterségként való megszólítás egyfelől ismét látókörünkbe hozza az ars poetica műfaját, amennyiben azt hagyományosan költői *mesterség*ként szokás fordítani, másfelől a költő tevékenységét egy, a „mesternek” eleve rendelkezésére álló nyersanyag a szakma elsajátított szabályai szerint történő, egyfajta célszerűséget szolgáló tárgy létrehozására irányuló megmunkálásaként határozza meg.³² A szövegben a megszólítás révén önálló léthez juttatott mesterség³³ tevékenységét ugyanakkor éppen az anyag szétfoszlásának („minden vibrál és veszendő, hol minden fércelt, foszlado, hol rojtosodik már a szív”), megragadhatatlanságának a képzele kíséri, másrészt a szöveg a már eleve adott anyag megmunkálásának mozzanatával szemben sokkal inkább a semmiből való teremtés motivikáját kínálja. Ez utóbbit első sorban a mesterség azon teljesítményében ismerhetjük fel, amelyet a vers az óra metaforájában, illetve a fény és az éjszaka elválasztásának bibliai allúziójában³⁴ jelenít meg. Bár az, amit időnek nevezünk, kétségtávol létezik az óra nélkül is, ez a határtalan, tagoltatlan létezés mindaddig megragadhatatlan, hozzáférhetetlen marad, míg az óra, kiszámíthatóvá, illetve megnevez-

30 Jonathan CULLER, *i.m.*, 376–377.

31 *Uo.*, 381.

32 Ahogyan az dolgozatunk korábbi fejezetében a szövé példáján már világossá vált, a költészetet valamely kétkézi munkával azonosító metaforák meglehetősen nagy múlttal rendelkeznek (Vö. *Költői műhely, műhelyforgácsok, műhelytitok, rímlet/verset farag, formába önt, sokáig csiszolja a versét* stb.)

33 Schein Gábor szerint a „szerelmi költészetből ismert himnikus beszédmód” igazolja, hogy a mesterség megőrzi különállását a megszólításban. (SCHEIN Gábor, *Nemes Nagy Ágnes költészete*, 55.)

34 Vö.: „Kezdetkor teremtette Isten az eget és a földet. A föld pusztta volt és üres, sötétség borította a mélységeket, és Isten lelke lebegett a vizek fölött. Isten szólt: »Legyen világosság«, és világos lett. Isten látta, hogy a világosság jó. Isten elválasztotta a világosságot a sötétségtől. A világosságot nappalnak nevezte Isten, a sötétséget pedig éjszakának.” (Ter 1,1–5.)

hetővé nem teszi azáltal, hogy önkényesen részekre, másodpercekre, percekre, órákra stb. bontja azt. Mivel azonban ez az önkényes tagolás nem tartozhat a természeténél fogva tagolatlan idő fogalmához, léte fiktív marad: „ha rángva is, de óráként, / mely *képzelt* ütemet rovatkol az egy-időn”.³⁵ Az órához hasonló módon jellemezhetjük a nyelv működését is, amennyiben az a képzetek tagolatlan halmazának szintén önkényes felosztásával az uralhatóvá (azaz megnevezhetővé) tételükkel egy időben radikálisan le is csökkenti a „létező” dolgok számát: „s egyetlen szálon függ a szó, // a szó, amely a földből égbe / sistergő döngés *ütemét* / *ingázza* folyton”.³⁶

Az aposztrophé már a költemény első két sorában is megfigyelhetővé teszi a mesterség és a beszélő én a megszólításban létesülő interszjektív viszonyának sajátos kitérénységét. Míg a mesterség az őt megszólító beszélő *te*-jében ölt alakot,³⁷ léte elválaszthatatlan a rá *te*-ként hivatkozó *éntől*, addig – ahogyan Culler a fent idézett tanulmányában is kimutatta – mindez fordítva is igaz: a beszélő *én* szintén a megszólításban képződik meg, és léte éppúgy leválaszthatatlan a megszólítottól, mint ahogyan a mesterség léte a beszélőről. A szubjektumnak ez az aposztrophé aktusában konstruálódó jelenléte meglátásunk szerint három szinten is kimutatható. A versben – Nemes Nagy Ágnes korai költészetének³⁸ más darabjaival összehasonlítva szokatlan módon³⁹ – egyetlen egyes szám első személyben ragozott ige sem található. A megnyilatkozó szubjektum nyelvtani jelölése így a birtokos személyjelle („mesterségem”, „sejt-korom”), illetve a főnévi igenév személyragjára („élnem”) hárul. Az én tehát már a grammatikai reprezentációnak ezen a szintjén is csupán a *mesterség* szóhoz kötődve jelenhet meg. A szövegben így módon megalkotott én az első kijelentésével szintén a mesterség fogalmához köti saját létének értelmét („Mesterségem, te gyönyörű, ki elhited: fontos élnem”). Ez a tematikus síkon kimondott meghatározottság az utolsó előtti versszak soraiban a metaforikus síkon is megjelenik: „erkölcs és rémület között, / vagy

erkölcstelen rémületben, / mesterségem, mégis te vagy, / mi méred, ami mérhetetlen”. A mérhetetlen mérésének motívuma ugyanis, ahogyan arra *A költészet mint mértékvetel* című fejezetben már részletesebben is kitértünk, Nemes Nagy Ágnes lírájában ahhoz a heideggeri gondolathoz kapcsolható, amely szerint az ember sajátos, a „mérhető és a mérhetetlen” között szituált léthelyzetét éppen a költészet „méri fel”, így kötve össze elválaszthatatlanul az ember „költői lakozását” a költészettel. A vers hangzó oldalának jelentésképző funkcióját támasztja alá az a körülmény is, hogy míg az első versszakban a *te* szekvencia ismétlődését úgy interpretáltuk, hogy a megszólítás aktusa, illetve a mesterségnek az aposztrophé révén történő megalkotása íródik bele ily módon is a szövegbe, addig a költeménynek ezen a helyén éppen az *m* hang szembeötlő felülreprezentáltsága teszi még inkább jelenvalóvá (és hozzátehetjük: ezzel egy időben még inkább a szöveghez kötötten, attól függően jelenvalóvá) az *e* hang által képviselt szubjektumot.⁴⁰

Nem kerülheti el azonban a figyelmünket az a körülmény sem, hogy a megszólításban fiktív alakot öltő mesterségtől függővé tett beszélő léte maga is szükségszerűen fiktív. Ahogyan a mesterség „óraként” pusztán „*képzelt* ütemet rovatkol az egy-időn”, úgy – ahelyett, hogy bizonyosságot nyújtana – a „fontos élnem” állítás igazságát is csupán „elhiteti”, ami viszont e kölcsönös függőségre épülő viszonyban egyben saját igazságának megkérdőjeleződéséhez is vezet. Így tehát a vers a megszólítás aktusában azzal egy időben, hogy megteremt egy költőként beszélő szubjektumot, e szubjektum létét bizonytalanlanná is teszi azáltal, hogy ily módon föltárja saját fikcionalitását. Friedrich Nietzsche gondolatai nyomán Paul de Man a szubjektum megalkothatóságának erre az ambivalenciájára utal *A trópusok retorikája* című tanulmányában:

„Azáltal, hogy az ént tagadó nyelvből csinálunk középpontot, nyelvileg megmentjük az ént, miközben pusztá retorikai alakzattá nyilvánításával éppen jelentéktelenségét és ürességét állítjuk. Csakis akkor maradhat meg énnak, ha áthelyeződik az őt tagadó szövegbe. Az én, amely empirikus referensként kezdetben a nyelv középpontja volt, most *fikcióként*, az én metaforájaként a középpont nyelvvé válik. [...] Az énnak mint metaforának a dekonstrukciója nem a két kategória (én és alakzat) szigorú különválasztásával végződik, hanem tulajdonságok felcserélődésével, amely a szó szerinti igazság feloldozása árán lehetővé teszi *kölcsönös* fennmaradásukat.”⁴¹

40 Vö. „mesterségem, mégis te vagy, / mi méred, ami mérhetetlen”

41 Paul de MAN, *A trópusok retorikája* (Nietzsche) = Uő., *Az olvasás allegóriái: Figurális nyelv Rousseau, Nietzsche, Rilke és Proust műveiben*, ford. FOGARASI György, Bp., Magvető, 2006, 134. (Kiemelések: U. P.)

Ezen a helyen kell visszatérnünk arra a szintaktikai problémára, illetve annak következményeire, amelyet fejezetünk előző egységében csupán érintettünk. A vers első mondata grammatikai ételelemben hiányos mondat, ugyanis (a főmondat szintjén) nem tartalmaz állítmányt. Ennek az a megoldás az oka, hogy a szöveg az „elhited” igét nem közvetlenül, hanem egy, a *ki* alárendelő kötőszóval bevezetett mellékmondatban rendeli a mesterséghez. Az első mondat így valójában nyelvtani szempontból sem tekinthető többnek, mint egy olyan nyomatékos megszólításnak, amely egyszersmind egy állítást is magában foglal. A versszak harmadik és negyedik sorával kezdődő második, ugyancsak hiányos, többszörösen összetett mondat „erkölcs és rémület között”, illetve „egyszerre fényben s vaksötétben” meghatározásai éppen a mondathatár elválasztó szerepe miatt nem rendelhetőek egyértelműen az előző mondat valamely konkrét eleméhez. Ugyanez mondható el a második szakasz *mint* kötőszaváról is, amelynek egy őt alárendelő főmondat igéjére kellene visszautalnia,⁴² ám a vele bevezetett hasonlat az említett okok miatt egyszerre vonatkozhat az *elhited* igeen keresztül a mesterségre és az *élnem* révén a beszélő énrre. E feloldhatatlan kétértelműségben tehát egy újabb szinten is bizonytalanul válik az én megalkotásának kísérlete, amennyiben az ebben az esetben sem szemlélhető a megszólított mesterségtől függetlenül.

Végül e problémakör keretében vizsgálva válik meglehetősen hangsúlyossá a *gyönyörű* melléknév, amellyel a költemény elsőként, már a szöveg nyitósorában jellemzi a mesterséget. Ez a gesztus több okból is felkeltheti az értelmező érdeklődését. Bár nem tekinthető idegennek az egyes – a társadalomnak különösen is hasznosnak tartott, nagy elhivatottságot igénylő vagy elsősorban nem a várható anyagi elismeréstől motiváltan választott – hivatásokról szóló beszédűl a *szép* jelzőnek és szinonimáinak a köznyelvben is meghonosodott metaforikus használat,⁴³ ebben az esetben mégis szokatlannak hat, hiszen az egyes szám második személyű megszólítás éppen abból a kontextusból emeli ki a szót, amelyben e használat metaforikus volta már elhalványodott, konvencionálissá vált. A vers első sora így a mesterséget szépnak mondó nyelvi praxis egyfajta megújításaként olvasható. Ugyancsak a szokatlanságával irányítja magára a figyelmet az is, hogy a költemény a *szép* szinonimái közül a szépség attribútumát leginkább felmutató dolgoknak

42 A hasonlatot interpretáló gondolatmenetünkben eltekintettünk e dilemmától, és pusztán az „erkölcs és rémület” között kijelölt metaforikus tájként értelmeztük a képet, ám a helyhatározói alárendelés jellemző kötőszava (*ahol*) csak a „villámszaggatta táj szikláin” szókapcsolatot követően, annak alárendelve jelenik meg a szövegben.

43 E használat ugyanis a 'látására vagy hallásra tetszetős' jelentés a 'tetszetős' mozzanatot megőrző kibővítésének tekinthető.

fenntartott *gyönyörűt* választja, amellyel egyfelől még hatékonyabbá teszi a metaforikus viszony imént említett megújítását, másfelől a szó szubjektív tartalma révén még erőteljesebb jelenléte kölcsönöz a mesterséget e kifejezéssel értékelő beszélőnek.⁴⁴

A *Mesterségemhez* című vers tekintetében is megvilágító lehet a *gyönyörű* szó előfordulásait Nemes Nagy Ágnes más költeményeiben is megvizsgálni. Ez interpretációnk esetében azért is gyümölcsöző kísérletnek ígérkezik, mert kimutatható, hogy e szó megjelenése rendszeresen együtt jár a mulandóságának, illetve az ember mulandóságából fakadó korlátainak szorongást kiváltó megtapasztalásával. A *Balaton* című versben például így kerül egymás mellé a gyönyör és az iszonyat:

Hogy nem buggyan szét ez az ég!
Hogy bírja önnön gyönyörét!

S iszonyatát – az éj delel –
Hogy vége lesz, hogy bírja el?⁴⁵

A *Paradicsomkert* anyaga a teremtest bírálva ugyancsak ezt a szót használja, amikor „rothadékon gyönyörűség”-ről beszél:

Őt mire szántad? – Mire néki
a testtelenből tesibe lépni?
Mire gömbnyi szemében úszva
a fenn száguldó esti ég?
a rostra feszített ostya-vékony
szirom? mire e rothadékon
gyönyörűség?

E sorok beszélője egy testtelen lény „testbe lépésként” érti meg az embert, akiben azonban e két minőség elválaszthatatlannak bizonyul. Az elválasztás kísérletének kudarca már az első sor két személyes névmásában tetten érhető, amikor a „testbe lépett” emberre vonatkozó *ő* névmás helyett a következő mondatban álló „néki” szócska e megtestesülést

35 Kiemelések: U. P.

36 Kiemelések: U. P.

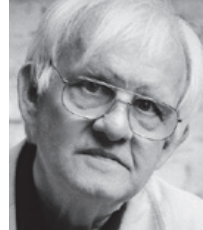
37 A megszólított *te*-nek ez a megképződése azáltal is különös nyomatékot kap a vers első két sorában, hogy az egyes szám második személyű személyes névmás hangalakját meglehetősen intenzíven teszi hallhatóvá a versszöveg e része: „Mesterségem te gyönyörű, / ki elhited: fontos élnem”.

38 A *Mesterségemhez* című költemény keletkezési éve – ahogyan az a *Szárazvillám* kötetbeli datálásból kiderül – 1951. (Vö. BÁNYAI, i. m., 1068.)

39 Bár – mint Schein kimutatja – a *Mesterségemhez* „modalitásban és felhasználásban” is még elsősorban a *Kettős világban* darabjaival tart rokonságot (Vö. SCHEIN Gábor, i. m., 55.), az egyes szám első személyben ragozott igék feltűnő hiánya már a Nemes Nagy-költészet megváltozását jelzi, és a *Napforduló* kötetből jellemzővé váló sajátos megszólalásmódot előlegezi.

44 Bánya János a „szándékosan eltúlzó jelző” választását az *elhited* ige használatával párhuzamba állítva egyfajta „ironikus jelentéshálózatot” azonosít a szövegben. „Így a lelkesnek tűnő első két sor egyfajta ironikus reményt nevez meg, melyben »fontos élnem«” (BÁNYAI János, i. m., 1069.). E megfigyelés nem áll messze interpretációnk gondolatmenetétől, amennyiben az ironia alatt olyan alakzatot értünk, amely egy kijelentést éppen állításával tagad, azaz jelentése „eltér a szó szerinti jelentésétől”, funkciója pedig épp ennek az eltérésnek a tematizálása” (Paul de MAN, *A temporalitás retorikája* = *Az irodalom elméletei I.*, szerk. THOMKA Beáta, ford. BECK András, Pécs, Jelenkor, 1996, 34.)

45 A vers utolsó egységében ugyanígy kerül egymás mellé a rémület és a gyönyörűség: „takard el arcod, mindenütt / a rémület s a gyönyörűség, / keblek: szöllőfűrt, habléány”.

„Rács és világűr, ég és bilincs”

Az esszéíró Nemes Nagy Ágnes

Nemes Nagy Ágnes, a költő ragyogó – kevés beszédű, pontos. Az ész és erkölcs fegyelmezte versét – kell-e a lírai világszelídítéshez ennél biztosabb alapkő? – szenvedély fűti. „Objektív líra”? A legszemélyesebb, az ég és a föld közötti vándorlást *én-próbává* tevő valóság. Költészetében – nomen est omen – a *nemes* hang Babits Mihályon és József Attilán keresztül az univerzumot úgy visszhangozza, hogy nem nehéz észlelni: a „szóért folyó küzdelem” – egyik esszéje szerint ez volt „az öreg Babits egyik alaptémája” – egyben a sokat olvasó, a verstan minden csínját-bínját ismerő író boldogság-forrása is.

Aki a nyelvben otthonos – a megannyi küzdelem és játék mutatja, Nemes Nagy otthonos volt –, az mítoszi-bibliái (hétköznapijaitól sosem idegen) kiruccanásaiban: a valós terrénumokon és az irodalom (műfordítás, esszé, napló) „napos” oldalain megtett *sétákban* ugyancsak nem marad idegen. A költői arctól ugyan elválaszthatjuk az esszéírói arcot – más terep, másfajta módja az önkifejezésnek –, ám a világra nyitottság és érzékenység ugyanaz. Ha az esszé helyett prózát mondunk – könnyen tehetjük, hiszen a *Lova* és *angyalok* költője nem csupán tanulmányt, elemzést, irodalom- és filmkritikát, de élménnyel teli naplót, csaknem tárcanovella-igényű tudós mesét és humoros kroit is írt –, a versen túli izgalmas, nem is oly könnyen megkerülhető *földrész* megnő.

Gondolta volna-e valaki, hogy az 1975-ös 64 *hattyú*, ez a műfaji sokarcúságával meglepő könyv a megújuló magyar esszé egyik zászlós hajója lesz? Aligha. Pedig a tudósi rendszert fölülíró artistikus „rendtelenségben” megvolt minden: komolyság és az irodalom iránti alázat, a gyermekkor és az ifjúság tündérvilágának a fölvilantása – a Baár–Madas-beli tanárjáról írja: „Áprily oktatásai körülsétálták velem Európát” –, arcképfestő bátorság és irodalomtörténeti-verselemzői akarat.

A motívum, a hasonlat, a verset előhívó ihlet vagy akár csak egyetlen szóban való gyönyörködés megvi-

megelőző alanyt feltételez. A szemben tükröződő égboltban – a *Kettős világban* című vers „esti kútban csillagrendszer” képének egyfajta változataként – a végesben megmutatkozó végtelent⁴⁶ ismerhetjük fel, éppúgy, mint „a rostra feszített ostya-vékony szírom” metaforájában is. Ez utóbbi, meglehetősen összetett kép, amely a rost révén az alkotóelemeire bomló véges anyagot írja a versbe, a ráfeszített „ostya-vékony” szíromban olyasmint mutat fel, ami szépségével túlmutat e materialitáson akkor is, ha nem választható le róla.⁴⁷ Végül a „rothadékonnyal gyönyörűség” is pusztán látszólag különíti el az ember e két attribútumát. Míg a rothadékonyság és a gyönyörűség fogalma a két szó megnevező teljesítményében különállónak mutatkozik, addig éppen a vers egyesíti őket azáltal, hogy jelzős szerkezetbe szervezve elválaszthatatlanul egymáshoz rendeli őket.⁴⁸

A *Mesterségemhez* felől olvasva már a szembeötlő motivikus rokonsága révén is felhívja magára a figyelmet a *Rózsafa* című vers, amely egyfelől a szüntelen reszketés képzetében kapcsolja össze a gyönyörűséget és a félelmet, másfelől azáltal, hogy mindkettőt az idő

46 A fogalompár a szem és a gömb szimbolikája révén is a versbe íródik.

47 Az ostya Nemes Nagy Ágnes más verseiben – az Ol-táriszentségre utalva – többször jelenik meg mint az anyaginak és a testetlennek egyfajta egyesítője vagy mint az anyagban hozzáférhetővé váló anyagtalan: „bár volnál oly kicsiny, szerelmem, mint egy isten az ostyán.” (*Ékhnáton éjszakája*), „Hova szálltál szerelem / Szárnyad szélét őrizem / Körbe-foglal a szívem / Átlátszó borostyán / Elférsz látod kis helyen / Tömör voltál s végtelen / Mint az Úr az ostyán (*Hová szálltál*). A *Paradicsomkert* idézett részletében az ostya anyagszerűségét a hangtanilag rokon *rost* szó közelsége is felerősíti.

48 A gyönyör egyfajta leválasztásának kudarca jelenik meg a *Fáj* című költemény is: „hiába, / a hősi képből kihörög / riasztó, fulladt fújtatása – / A küzdelemről már lefoszlott / a mozdulat gyönyöre, s koszlott / pátozából csak rongy telik, / így-úgy kötözni sebeit.”

fogalmához köti. A vágyott jelenben megsejtett gyönyörűség „elérését”, teljes megélését ebben az esetben is az időben megtapasztalt mulandóság teszi lehetetlenné:

*Kimondhatatlan vágyom azt a percet,
amelyben élek. S el nem érhetem.
Idő, idő! szüntelen benne reszket
a gyönyörűség és a félelem.*

Mindezt megfontolva a mesterséget a „gyönyörű” szóval megszólító nyitósort tehát joggal olvashatjuk a költemény olyan jeleként, amely az életmű fényében már önmagában megelőlegezi a vers interpretációja során bemutatott, a szubjektumot költőként megalkotó és azt egyszersmind felszámoló szöveg kettősségét.

Nemes Nagy Ágnes *Mesterségemhez* című költeménye olyan ars poeticának tekinthető, amely amellett, hogy egy konkrét történelmi-társadalmi környezethez, illetve személyes morális megfontolásokhoz is köthető költőszerepet tematizál, a költőtét kérdését a nyelvi-retorikai megszervezettségében is intenzíven a szövegbe írja.

És kitetszik a mi röghözköttőségünk. Fájdalmasan be kell ismernünk, hogy a szavaknak értelmük is van. De azért a szóhangzás a mi örökös, titkos manipulációnk.”

Minthogy a fönti mese nem a filozofikus értelmezés magaskiskolája, könnyen érheti vád a mesélőt: a köznépnek áldoz. Holott a „mese” írói módon járja körül az értelemhez föl nőni igyekvő hangzás problémakörét. Akinek füle van a szó mögötti hangulat-, szokás- és hagyományvilág meghallására, az könnyen rájöhet az író sorok közötti szemérmes rejtőzködésére. A „mángorol” ugyanis – még a *felséges* is elmaradhat előle – itt önéletrajzi elemként funkcionál, hiszen tájnyelvi varázslattal megidézi az ősök Erdélyét. Első írásos előfordulása az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár szerint – 1674. (Az 1956-os augusztusi–szeptemberi útinapló, a Mészöly Miklósek társaságában megtett *Erdélyi út* kegyetlen őszinteséggel vall a mindannyiukat ért pozitív és negatív élményekről.)

Az esszéíró a kritikai megfigyelővel alapozódott, hiszen a Köznevelésben 1946–47-ben megjelent irodalmi-színházi kritikák, könyvrecenziók a pontos megfigyelésen és a lényegértésen kívül – tárgyismeret nélkül nincsen bírálat – az írói szellemujjat is mutatták. Szerb Antal *Gondolatok a könyvtárban* című kötete kapcsán írja: „Oly hirtelen verte ki a tollat a kezükből az embertelenség – a Nyugat esszéíró nemzedékéről, vagyis Halász Gáborékról van szó – Sz. L. –, hogy a magyar esszéírásban bennszakadt a lélegzet”.

S avval, hogy a szépírói eszközökkel dolgozó kritikus a Szerb Antal-arcot faragva leszögezi, hogy „kevés kecsesebb író van nála a magyar irodalomban”, némely esztétikai s emberbaráti nézetét is kinyilvánítja. Később a Szerb Antal-portréban meg is világítatják ez a kecsesség, hiszen a korai „helyzet” – egy fiatal, az értékért-szépségért rajongó leány óráig sétál a budapesti utcákon, tereken az „imádottal” – a megérett tudással ég-magasisg nő.

Ez az „ég-magas” – nem szakrális körök meghódításáról van szó – legyen a Nemes Nagy Ágnes-i érzékelés, értés és megélés non plus ultrája. Sok minden beletartozik: Áprily Lajos természetszeretete s lírájának „ébresztő” melankóliája – róla, akárcsak Kassák-ról több kisebb-nagyobb *élmény-dús* portré és megemlékezés születik –; Illyés *Hunok Párizsban*jának hatásmechanizmusa („erő és báj, laza kompozíció és tökéletes részletek, apró lírai jelenetek és végül nagy epikus áramlású befejezés”); az „óceáni évek hűvös, tengerszagú tájairól” gazdagon valló Victor Hugo-i vers (mely szerint állítható, hogy a francia költő „a képalkotás, a nekilendült képzelet Krőzusa”); a szovjet géppuskatűzben (1956!) félelmében megmeredő s a gyilkosokkal szembenéző Jékely Zsoli (Zoltán), az álomvers álomhajósának, a „költői költőnek” a magatartása; Hajnal Anna énekhangja, vagyis természetes versbeszéde („Ez a fájdalmasan boldog köl-

tészet, ez a nem szűnő gyermeki ámulat, ez a régóta haláltudatos emberszeretet melegen tiszta látványain túl megajándékoz minket, olvasóit olyasmivel is, ami napjainkban ritkán, nagyon ritkán jut osztályrészünkhöz); Lengyel Balázs, a férj nemzedéket összetoborozó gesztusa s eredménye, az Újhold; a Szatmárnémetiből Erdődig tartó, két órás téli kociút („Voltál már behavazva sötétben?”).

S nem utolsósorban minden olyan, az érzékeny lelket önmagából kifordító esemény erősíti ezt a boldogság- és szenvedés-tornyt építő folyamatot, amely így vagy úgy az írói élményvilág alapja. Ebből a szempontból a jó vers születése fölötti kételkedő vigalom, a műfordítás – az édes-keserű szerelem – okos magyarázata, az utazás és a naplóírás öröme, a gyermekkori megvesszőzések sebeinek kései bevallása (a beteg anya volt a ludas), a történelem poklaiban való személyes részvétel mind-mind motor volt – *égő* fantáziájával s *égő* benzinével – az önkifejező, minél *tisztábban* szóló személyiség számára.

Ha az egymást követő esszékötetek (próza-kötetek) – *64 hattyú* (1975), *Metszetek* (1982), *A hegyi költő* (1984), *Látkép gesztenyefával* (1987), *Szőke bikk fák* (1988) írásait vizsgáljuk, a törmelések – mégis minden vonásában egymást erősítő – arc sokféle irányultsága, összetettsége a szembetűnő. Az egyikben a hangulatos kiroki és a kortársakról rajzolt portré megannyi verselemzéssel – klasszikus magyar és idegen költők remekműveinek a boncolásával – elegyedik. A másikban az élményszerűségükben új verstani esszék könyvkritikákkal, életrajzi ihletésű – lírai s drámai hangsúlyú – beszámolókkal, fényben megvillantott arcokkal és – *Irodalmi szénaboglya* címmel – a literatúra mint élet, a szellemi játékok, a szigligeti pihenés és a „röghöz kötött” képzelet mozaikkockáival ötvöződnek. A harmadikban a ragyogó, Kabdebó Lóránt készíttette interjút (*Látkép, gesztenyefával*) költők-versek kavalkádja (Kosztolányi, Dsida, Áprily, Jékely, József Attila, Pilinszky) követi, s itt ugyancsak olvashatók a „szénaboglyába” gyűjtött újabb karcolatok, jegyzetek. A *Szőke bikk fák* pedig – érthető, hiszen a *Diákkönyvtár* jeles darabjaként jelent meg – a verselemzéseket adja közre (Csokonai Vitéz, Rilke, Berzsenyi, Arany, Petőfi, Apollinaire, József Attila, Vörösmarty, stb.).

Műfaját tekintve ez utóbbi a legegységesebb kötet, és a Babits Mihály-i életműbe kalauzoló az *A hegyi költő*. A fent föl soroltakból is élesen látni a *költői alapállású* esszéíró arcát. Élete végéig őrzött szenvedélyét – bár nem egy korszakában szembefordult imádottjával – a Babits-hűséget, s nem utolsósorban (vagy épp talán ebből kifolyólag) a Vershez kötődő (hol szelíd, hol zaklatottabb) „örületét”. Ezt az esszéírói arcot lényegében nem változtatja meg a próza írásokat egybefogó *Az élőlk mártana I. és II.* (2004), csak árnyalja – méghozzá izgalmasan, a megjelent, de a korábbi kötetek által figyelmen kívül hagyott, illetve a hagra-

tékban szunnyadó írások közreadásával. (A három útinapló – *Erdélyi út*, *Brüsszeli út*, *Amerikai napló* – és a sok életrajzi jegyzet egyenesen unikum.)

Nemes Nagy Ágnes a legbonyolultabb versek, művészi problémák elemzésekor is igyekszik magáról ledobni a szakzsargon bilincseit. Ennek ellenére érzéketlen, szakszerű, pontos. A magyar szó szerelmese, ezért minden sorát szenvedély fűti. (A kis élmények éppúgy magával ragadják – az igazgató-tanár Áprily kapcsán jegyezte meg, „ő mutatott leánykőrcsint hóban” –, mint a sorsfordulókat: a II. világháborút és az 1956-os forradalmat kísérő drámaiak.) Babits-ra függeszti leginkább a szemét – „Kétségkívül, van a fiatal Babits tárgyversei mögött valami állandóan érezhető, földtani remegés; forró gejzirekkel szabdal, titkos mélyrengésekkel átjárt objektivitás ez, amelynek nem szűnő feszültségeit már csak azért is fontos tudomásul vennünk, mert ezek vezetnek át a későbbi Babits-mű értelmezéséhez” –, és József Attilára.

Ez utóbbi *halhatatlan* poéta verse, személyisége, magatartása több elemzés, arckép, jegyzet megírására ösztönzi. Ahogyan, amilyen *lélekemelő* alázattal szétszereli a verset – csak egy példát: a *József Attila pillanata* című esszéjében a *Tehervonatok tolatnak...* című vers kulcsszavait (tehervonatok, csörömpölés, bilincs, néma, megtört kövek, vágy, stb.) világítja meg –, abban tudás van, mámor van, kozmikus érzékenység van.

A BILINCS mint mozaik-elem, mint határozott kép körülírása szinte *ars poetica*-szerű kinyilatkoztatás. „A csörömpölés itt a bilincs felé kanyarítja az asszociációt. Bilincs, rács, börtön: benne is vagyunk József Attila közérzetének legközepében. De nemcsak a politikumban vagyunk benne (a képzettársítás oly átlátszó fátyola mögött), hanem a kozmoszban is,

mindjárt. Emlékezzünk csak: >Hát, amint fölállok, – a csillagok, a Göncölök, – úgy fénylenek fönn, mint a rácsok... < Itt pedig rögtön a bilincs után: >Oly könnyen száll a hold, mint a *fölszabadult*. < Úgy látszik, a mi költőnk képzeletében rács és világűr, ég és bilincs ugyanegy lelki kábelre van kötve (plusz-mínusz változatokkal persze), mint, mondjuk Victor Hugónál a tenger és az oroszlan. Egyik képzet hívja a másikat. Nahát, ezt megtanultuk tőle. Mármint a rácsot meg a kozmoszt, meg a kettő összekapcsolását. (---) Úgy is nevezhetném József Attilát: az első űrhajós költőnk.”

A Nemes Nagy Ágnes-esszé, akárcsak versei, tele *önéletrajziséggel*. Mikor a megírás szerinti utolsó, *Négyen – 1956-ban* című visszaemlékezésében azt írja, hogy „Majdnem mindig valóság van a szürreális képeim mögött. Röghöz kötött a fantáziám”, nagy versének, az *Ekhnáton éjszakájának* háttérét, valóság-ihletét hozza tudunkra. Nem a mítoszt kell faggatnunk, ha közelebb akarunk jutni a költemény rejtélyéhez, hanem a Nemes Nagy Ágnes-i, tankokkal, meneküléssel, az egymásra guruló testek végtelen drámájával, az 1956-os Moszkva téri passióval körülírt *valóság-látomást*.

Tündér voltát – kilencven éve született – ma sem tudná letagadni. Áttipeg ügyes-bajos életünk, nagy-zolásunk, félelmünk Himalájának látszó, ám a föld bársonyán alig kitüremkedő *pocoktúrásai* fölött, s mint aki jól végezte dolgát, visszaül egy felhő szélére. Úgy vélem, megbékélt a saját maga foncsorozta *szigorú* tükörrel: „olyan az életművem (muszáj keserűen röghögnöm ezen a szón), mint egy agyonbombázott terep, csupa kráter, bombatölcsér, itt-ott egy-egy házrom. Úristen, mi minden hiányzik!”

Úristen, mi mindent csinált!

► GÁSPÁR GYÖRGY

„...azzá legyünk, akik lehetnénk” Beszélgetés Gálfalvi Györggyel¹

– *A Látó 2007. augusztus–szeptemberi számának belső oldalán egy kézzel írt mondatod szerepel: „azért vagyunk a világon, hogy azzá legyünk, akik lehetnénk.” – egy Tamási Aron-parafrázis.*

– Igen. Ez egy Tamási Áron-parafrázis. Azzá legyünk, akik lehetnénk. Az emberben a tudatosodásától kezdve benne van, hogy felméri a helyét a világban, felméri a koordinátáit, ahol él, a benne rejlő lehetőségeket; nagyon sokáig öntudatlanul.

Hároméves koromtól kezdve az én-tudat csírái megvoltak bennem. Ez egy paradicsomi élmény volt. Úgy, ahogy Ádámék felfedezték maguk számára a Paradicsomot, én is felfedeztem magam számára a világot, de ez a világ meglehetősen mozgásban volt velem együtt. Ugyanis két éves koromban engem a szüleim szökésbe vezényeltek, és Németországig meg sem álltunk. Tudatos élményeim már Németországból vannak.

– *Ezek a háborús évek...*

– Igen. 1942. április 28-án születtem és 1944. szeptember 1-jén hagytuk el a szülőházamat, ahova aztán a következő alkalommal 2008 februárjában léptem be. Polgári ház volt Marosvásárhelyen, sarokház kerttel, mindennel ellátva. Édesapám ügyvéd volt, 1944 szeptemberéig Marosvásárhelyi tisztí főügyésze, anyám háztartásbeli. Nagypám, aki ez a ház volt, szintén tisztí főügyész volt valamikor 1919 előtt, és a város egyik legtekintélyesebb polgáraként tisztelték.

Ezt a háttérrel fel kell vázoljam, mikor arról beszélek, hogy miből estem ki, mibe kerültem be, és miként tudatosodott bennem az, hogy tulajdonképpen hol az én helyem a világban, és az a világ (emlékszem, az egyik első filozofikus gondolatom az volt, hogy tulajdonképpen a világ csak az én tudatomban létezik), mint olyan nincs is. Ez a kétely nagyon hamar megfogalmazódott bennem. Van-e valódi világ, vagy csak én képelem? És utána a következő gondolatom, hogy mennyire más vagyok, mint a velem egykorú társaim.

Később szerkesztőként, olvasóként nagy érdeklődéssel olvastam azt, amikor a kollégáim, az írók azt

vallották, hogy ők nagyon hamar rájöttek: többek, mint a többiek. Én ezt soha nem így éltem meg, inkább úgy, hogy kevesebb, és azt éreztem, hogy valami hiányzik belőlem, amit okvetlenül meg kellene szerezzek, hogy én is olyan legyek, mint a többiek.

– *Tudást értesz ezalatt, vagy valami mentalitásbeli dolgot?*

– Nem. Mentalitás és készség. A rugalmasság. Nagyon nehéz gyerek voltam, kényelmetlen és kellemetlen ember lettem, ezt éreztem óvodától kezdve iskolán át az egyetemig, a katonaságnál, a szerkesztőségénél. Amit másnak könnyű volt áthágni, a különböző, inkább íratlan szabályokat, nekem rettenetesen nehezemre esett, sőt szinte képtelen voltam rá. Ezzel szemben azokat a szabályokat, amiket magam számára alkottam, eléggé következetesen alkalmaztam, és hágtam át ezekkel az iskolai szabályokat, egyetemi szabályokat, vagy egyáltalán a politikai együttélés szabályait is. Tehát abba a kérdésbe, hogy azzá legyünk, akik lehetnénk, az egyik alapvető dilemmám fogalmazódott meg, hogy én a magam életét élem-e, az vagyok-e, aki lehetnék, vagy pedig a kényszer hatására egy más, idegen életet élek? Ez életem egyik legkínzóbb kérdése volt nagyon régóta, de a mai napig is az maradt. Másképpen fogalmazva: hogy őszintén élek-e, a kételyeimmel megküzdök-e, és tisztességesen megküzdök-e?

Az igazság nyilvánvalóan rengeteg szubjektív igazságból tevődik össze, de azért vannak az életben objektív igazságok is, közmegegyezés alapján objektíveknek elismert igazságok, és én nagyon sokszor kerültem konfliktusba ezekkel a közmegegyezés szerinti igazságokkal. Nem viselkedtem úgy, ahogy elvártam volna magamtól, de a reflexem, az életöszönöm sokszor az ízlésem ellenére mentett meg. Ezt úgy szoktam mondani, hogy megúsztam az életemet, amikor nem lett volna szabad. Kerestem is a konfliktusokat, meg is találtam, de a konfliktusok is rám találtak. Nem lett volna szabad megúsznom, és emiatt állandó lelkiismeret furdalásom volt. Nagyon konkrét helyzetekben végső soron talpon maradtam a csapások után,

egyetemi botrányok után, securitátés kihallgatások után, az Ifjúmunkásnál a szembesüléskor. Amikor a fejemet követelte a kolozsvári pártbizottság és Ion Iliescu, akkori KISZ titkár. Úgy mentem be hozzá, hogy én onnan a Securitátéra megyek, vagy pedig egyenesen kihajítanak, és a végén ezt is megúsztam. Szerencsém is volt egy csomó dologban, és nem tudtam örvideni eléggé ennek a szerencsének. Jobban tetszett volna nekem, ha veszítek, ha jobban ráfázok. Ráfáztam én, csak egészen másként, mint amit köznapai ésszel el lehet képzelni.

Viszonylag korán, mert érdeklődő gyerek voltam, olvasott gyerek voltam, elképzeltem magamnak, hogy akarom leélni az életemet. Kezembe kerültek azok a könyvek és szerzők, akik meghatározták az életemet, tehát tudtam, hogy milyen akarok lenni, és ki lehetek. Rádásul éreztem is magam előtt a tért, és éreztem magamban az elszántságot, hogy azt a teret ki is töltöm, de nem oda jutottam. Nem töltöttem ki a teret, tehát végső soron még mindig nem az lettem, aki lehetnék, és bár egyre kevesebb felvonulási időm van, de még mindig erre fogok törekedni, ami még hátra van, hogy azzá legyek, aki lehetnék.

Örvendek, hogy ebbe a mondatba belekapaszkodtál, mert fontos mondat számomra is.

– *Miért jöttetek haza?*

– Azért jöttünk haza, mert fel sem merült apámékban, a szüleimben, hogy ne jöjjenek haza. 1946-ban jöttünk haza Németországból, és a polgári jóléteből kiesve egy tornács bérházban nőttem fel, másfél szobában éltünk heten. Apám a jogi tudományok doktoraként egy ideig fertály marhákat emelt a marosvásárhelyi vágóhídon. Ő jó erőben volt, hála Istennek, sokáig.

– *Miért kellett elmennetek?*

– Azért, mert apámmal, aki szökésbe vezényelt, közölték, hogy mint városi tisztí főügyész és tartalékos tiszt, akit akkor behívtak szolgálatba, el kell hagynia a területet. Felsőbb parancsra. Másrészt pedig valóban bizonytalan volt a helyzet, nem tudták, mi történhet

velünk. Augusztus 23-án volt a román átállás, és szeptemberre, amikor elmentünk, már közeledtek a román csapatok Marosvásárhelyhez. Apám demokratikus érzelmű ember volt és anyanyelvi szinten beszélt románul, hiszen a jogot Csernovicban, tehát román területen végezte – más dolog, hogy Szegeden doktorált –, de apám tudott volna tárgyalni.

Anekdota talán, amit szívesen vállalom: a nagypám – aki édesanyám nevelőapja volt, mert anyám szülei hamar meghaltak – 1918-ban, amikor először bejöttek a románok, akkor párbajra hívta a román helyőrség tisztjeit, mert azok megsértették. Huszárkapitányként. Kis kövér, szangvinikus ember volt. Antalffy Endre, Effendi néven ismert akkori kormány megbízott, aki 16 nyelven beszélő nyelvtudós volt, intézte el ezt az ügyet valahogy, hogy a párbajból nem lett semmi. Nagypámat lecsendesítették, de ő 1918 után, bár – a német és a francia mellett – beszélt románul, soha többet nem szólalt meg románul 1940-ig. Tehát rossz volt a tapasztalat. Nagypám ügyvédi iro-

dát vezetett tovább. Odavett két fiatal ügyvédet szakújságnak, akik tudtak románul, és ezek intézték az ügyeit.

Elbizonytalanodtunk a létünkben. Apámék mindig azt mondták, hogy ő a menekülésre parancsot kapott a tisztikartól. Apám akkor még nem is jött velünk, mert behívták és valahol Pápán csatlakozott hozzánk. Tehát menekültek a bizonytalanba. És amikor otthon megnyugodott a helyzet, attól függetlenül, hogy megint impériumváltás jött, elvették a házunkat, ami a román munkáspárt székháza lett, tehát ennek ellenére egy pillanatig sem volt kétséges, hogy ahogy lehet, hazajönnek. 1946-ban haza is jöttünk. Tehát bármi is lett volna a következménye – apám székely gyökerekkel rendelkező, megfontolt, józan életű ember volt, nem akart ő a világban kóborolni – hazajöttünk.

Nem is lett volna probléma a hazajövetellel. A probléma ott volt, hogy éreztették velünk: osztályellenségek vagyunk. Az első években, az iskolában

Gálfalvi György – Fotó: Kocsis Csaba

¹ A Gálfalvi Györggyel a Petőfi Irodalmi Múzeum Hangstúdiójában készült interjú szerkesztett részletei

például engem burzsujfióknak címeztek. Az igazgatónő széttepte az osztály nyilvánossága előtt kérvényemet, amivel pionír akartam lenni, és közölte, hogy burzsujfiókákra nincs szükség közöttünk. Kiközösítették, a gyerekek nagyon kegyetlenek tudnak lenni. Én nyilvánvalóan nem értettem, hogy miért vagyok burzsujfióka, mikor szegényebbek vagyunk, mint a pajtásaim nagy része. Olajos pirítóst ettünk fokhagymával (amit egyébként nagyon szerettem), vagy vérgaluskát a vérből, amit apám hozott a vágóhídról, ahol dolgozott. Piros kannában hozta esténként a vért, a marhavért, amit hagymával ettünk, királyi eledel volt. Tehát én éreztem, hogy mégsem vagyok burzsujfióka, és tiltakoztam ellene, és összeverekedtem az osztálytársaimmal, de így is kiközösítettek. Látták, hogy nekem fáj, és kegyetlenül s csak azért is kiabálták, hogy burzsujfióka, burzsujfióka.

– *Ez magyar közösség volt?*

– Teljesen. Magyar iskolába jártam. A református, ma Bolyai Farkas Líceumba, ami református gimnázium volt.

Visszatérnék még a gyökerekhez. Elmondtam, hogy polgári jólétbe születtem. Anyai ágon Ternovszky Béla, a dédnagyapám Marosvásárhelyen táblabíró volt. Nagyapám, anyám nevelőapja, Bodolla, aki amellet, hogy a román helyőrséget párbajra hívta, arról volt híres, hogy – konzervatív beállítottsága miatt – a városépítő liberális Bernárdy Györgynek legélesebb vitapartnere volt, de lényeges kérdésekben mellette szavazott. Molter Károly leírta róla, hogy Erdély talán legokosabb jogásza volt. Én nem ismertem, bár van közös fényképünk nagyapámmal, ott ülünk a karácsonyfa alatt 1942 decemberében. 1943-ban halt meg. Az egyház főgondnoka volt. A marosvásárhelyi temetőben a cinterem előtt van a dízsírhelye. Minden konzervativizmusa ellenére nagyon széles látókörű és nagyon erős nemzeti elkötelezettségű ember volt. Nagyapja, Bodola Sámuel (ő még egy ellet írta nevét) Erdély református püspöke volt.

Édesapám Gálfalvi György. Apai nagyapám unitárius lelkész volt Gagyban 45 éven keresztül, a felmenői tanítók, a még régebbi felmenői pedig vízimolnárook voltak Nagykadácson. A Nyikón felszereltek vízimalmokat, és ezeket működtették. Évszázadokon keresztül erős családja volt, de a 2000-es évekre kiszáradt, mint ahogy rengeteg dolog kiszárad mellettünk és körülöttünk.

– *Amikor hazatértetek Németországból, akkor nem abba a házba költöztetek vissza, amelyikből eljöttetek. Oda, amelyikben most is éltek?*

– Nem. Az a ház, amelyikben most élek, azt két nagynénémnek építette édesapám 1934-ben, amikor már jól ment az ügyvédi iroda, a Bodolla-féle ügyvédi irodában. Az egyik nem ment férjhez, a másik pedig elvált. Akkor megtehette, hogy a két nővérnek,

akik közül az egyik történetesen a keresztanyám volt, épített egy házat, az ő nevükre íratta, és én azután, miután a keresztanyámat 11 évig ápoltuk, 1984-ben megörököltem, és abban élünk.

– *A házatok kapcsán térjünk vissza a közelmúltba. Kőhajításnyira tőletek székel a Securitate. Most mi a helyzet, van-e ott még valamilyen nyoma ennek?*

– 1954-ben elkezdték ide építeni a Securitate épületét, mert addig a Securitate a Gecse Dániel utcában volt, ami valóban egy kőhajításnyira volt tőlem. Ez nincs egy kőhajításnyira, hiszen ez a tőszomszédom. De az előbbi épület, a Gecse Dániel utcai – Székely János írt többek között a pincéből hallatszó halálsikolyokról – idővel kicsinek bizonyult, mivel befogadóképességéhez képest túl nagy volt a „forgalom”. Akkor építettek ide egy monstrum épületet hátul. Engem először a ’70-es években vittek be, akkor még nem laktam a szomszédban, a Tudor negyedi lakásomról vittek oda. Tudtam, hogy itt van a nagynéném melletti telken. Úgyhogy, amikor a nagynéném meghalt, és én örököltem a házat, akkor az volt a kérdés: oda merjek-e költözni a Securitate mellé, vagy ne?

Volt egy létezés-technikám, amelyik arra szolgált, hogy megússzam az életemet, annak ellenére, hogy állandó kételyeim voltak, hogy a fenevaddal szembe kell-e menni? És biztos vagyok benne: hogy megússzam a dolgot, azt annak köszönhetem, hogy szembe mentem a fenevaddal.

Engem már a ’60-as években kihallgattak Kolozsváron a Gaál Gábor körüi tevékenységem miatt. Csendesíteni akartak, miért vagyok én ilyen rátarti, és ne izgárogjak. És nagyon jó volt, hogy izgárogtam, nagyon jó volt, mert azt hiszem, hogy olcsóbban úsztam meg, beleértve a fizikai bántalmazást is, olcsóbban úsztam meg ezeket a kihallgatásokat, mint a kollégáim, barátaim, mert látták bennem az elszántságot. Ők is el kell szánják akkor magukat, arra, hogy szétvernek. Látszott rajtam, hogy nem sunyítok.

Tehát én ott laktam a Securitate mellett, és ott lakom most is. Most nem Securitate, hanem forgalmi rendőrség. De el kell mondani, hogy még sokáig ők voltak ott 1989. december 22. után.

Sokat tudnék mesélni a velük való kapcsolatokról, beleértve ’89. december 22-ét, vagy 24-ét, ezek nagyon fontos dátumok voltak számomra. Vagy 25-ét. Ők valamikor a 2000-es évek elején mentek el, és költöztek le a mai Dózsa György utcába. Nem tudtak egyik napról a másikra elköltözni, és nem tudták elvágni a szálakat. Még sokáig láttam az ismerős arccokat, a ’89 előtti ismerős arccokat a ’90-es években, de a 2000-es években is. Amikor bemennek évente egyszer átvenni a hűségjuttalmat, akkor összegyűlnek, és mint régi hadfiakat köszöntik egymást. Ott vannak, érzelmesebb emberek, ragaszkodnak az épülethez. Ebben az épületben adják át nekik, és nem az új épületben; kicsi staneclivel, tasakkal távoznak ezekről az összejöv-

vetelekről. Innen mennek el. Ragaszkodnak ehhez az épülethez.

Ahányszor nálam aludtak emberek, nyilván látták, hogy ki volt nálam aludni, nyilván akármennyire is távol tettük le az autókat, akármennyire is égvé hagytuk éjjel a villanyt, hogy ne mondják azt, hogy aluszunk, hanem csak beszélgetünk, azonnal jöttek a büntetések.

’89. december 9-én, tehát még nem 22-én, érkezett hozzám a futár, Beke Mihály András. A Hiteltől jött és azt szerették volna, hogy én legyek a marosvásárhelyi szerkesztője a Hitelnek, a sepsiszentgyörgyi Farkas Árpád lett volna, a kolozsvári Kántor Lajos. ’89. december 9-én volt ez, és természetesen számítógépet, e-mailt, fénymásolót, mindent adtak volna nekünk. Hát hol éltek gyerekek, rajtunk van a Securitate – mondtam. Nem, már nincsen rajtunk a Securitate – mondta. Senkinek nem volt fogalma az itteni helyzetről. Ahogy mentünk az utcán, egyfolytában jöttek utánunk. Nem, ezt csak én képzelem – mondta. Nem vállalom – mondtam neki. Nem azért nem vállalom, mert gyáva vagyok, hanem azért, mert nem akarom, hogy ez a szál ne működjön. Én küldök kéziratot, ezt vállalom, azt nem vállalom, hogy hivatalosan valamilyen szerződést kössünk, hogy én a Hitel alkalmazottja vagyok. Mondja, hogy ő most Sepsiszentgyörgyről jön, és megy Kolozsvárra Lajossal ezt megbeszélni. Lajos meg közben elindult felém. Figyeld az úton – mondtam, megismertem az autója számát, villogtassál, hogy beszéljétek meg. Megérkezik Lajos és közli velem, hogy csak egy nagy fehér arcot látott a szélvédőn át, villogott (ez Misi volt), kiszállt az autóból és azt mondta, hogy igazam volt, tényleg követnek. A dossziém-ban ott van a beszámoló a találkozásiról, fénykép is van rólunk, amint Misi éppen azt magyarázza, senki sem tud az ittlétéről.

Mi történt később?

22-én délbén, a főtéren vagyunk, még nem tudjuk, hogy mi fog történni. Ceausescu még nem menekült el. Ott vannak a kiskatonák velünk szemben és ott vannak a tankok velünk szemben. Nem akarom részletezni, ott van Markó Béla mellettem. Én hátat fordítottam a tankoknak, mert egy kolléganőmmel beszéltem, és az ő arcán láttam a fejleményeket: a tankok megindultak felénk. Ági, a kolléganőm, elkezdett rohanni. A tömeg uszályába kerültem én is, és én is rohantam, de Ági elbotlott, elesett, én felemltem és akkor láttam, hogy megálltak a tankok. Csak ijesztettek. Mindez történt mintegy tíz perccel azelőtt, hogy bejelentették, hogy Ceausescu elmenekült.

Kitört az eufória, mi elmentünk Bélával Sütőhöz, és ott bekapcsoltuk a televíziót. Dinescu és Caramitru jelentették be, hogy a zsarnok elmenekült. Ezt még elkaptuk. Visszamentünk a főtérrre, ott vagyunk a tömeggel, amely megindult fel a Securitate felé. Megindultam velük. Betérünk az utcánkba, az én utcámba,

amelynek a végén ott van a Securitate. Meg kell mondanom, általában nem voltam félős ember, de akkor megijedtem. Az volt az érzésem, hogy most ránk fognak lőni. És ráadásul nincs hova menekülni, mert ez zsákutca. Én életemben nem féltem úgy, mint akkor. Ugyanakkor nem lehetett kilépni, hátramenni. Mentünk előre és elértünk a kerítésig. Akkor felmászik egy szekus, aki egyébként iskolatársam volt, tudtam, hogy ott dolgozik és magyarul – tehát tudták, hogy akik fel mernek ide jönni a szekuhoz, azok magyarok –, egy magyart állítottak ki a kerítés tetejére, és közölte velünk, hogy emberek, értsünk szót: természetesen a politikai foglyokat elengedjük. De a köztörvényeseket nem. Amire a tömeg elkezdett kórusban zúgni: mész te..., hol vannak nálatok köztörvényesek? Egyből nekimentek a kapunak. Ez hátraugrott, nem lett semmi baja, senkinek sem lett semmi baja, bementek az udvarra. Bennem volt, hogy én ide be nem megyek. Engem ide vittek, én most magamtól nem megyek be. Bementek és felforgatták a Securitatét. Nagyon fontos: az egyik kis forradalmárnő, Hanga lányomnak az osztálytársnője jött kifelé egy kenyeret majszolva. Nézze meg Gyuri bácsi, még meleg. Aznap ezek süttöttek, és a konyhából kiszedték a kenyeret.

23–24-én nagy fraternizálás volt. 24-én egyszer csak az őrség eltűnik. Ott maradnak a katonák, de katonai ruha és fegyver nélkül. Tehát nem fegyveres minőségükben vannak ott. Eltűnnek és csend támad a Securitate körül. Karácsony este telefonált Sütő nekem. Te, Gyuri – mondja –, baj van, eltűntek a házunk előtt a katonák, akik őriztek eddig, és Éva (András felesége) nagyon fél. Nem tudnál átmenni a Polgárőrséghez szólni, hogy küldjenek valakit? Szóltam a feleségemnek, hogy csinálj egy kicsi csomagot, belerakott szaloncukrot, ezt-azt, átmentem, döngettem, de nem akarták kinyitni az ajtót. Egyszer csak előjött egy tiszt és a régi hangnemben, mintha nem történt volna semmi december 22-én, üvölt rám, hogy mit akar? Mondtam, hogy a parancsnokkal akarok beszélni. Milyen ügyben? Mondom, hogy milyen ügyben, én vagyok a szomszéd, és ezt a csomagot adja oda az őrségnek, legalább ezeknek a kiskatonáknak, legyen nekik is karácsonyuk és kérem a parancsnokot. Elment és egyszer csak hallom a lépteiket. Én eléggé rövidlátó ember vagyok, akkor még jó volt a hallásom. Aki jött, annak a lépteit ismertem. Az volt az az ember, aki felelt a szerkesztőségért. A „rókalelkű öcsénk”. Elmondtam neki, hogy miről van szó. Hogy András védelmet kér. Természetesen, mondták.

1990. február 10-én tüntetésünk kiírtuk a kapunkra, hogy elmentünk tüntetni. Márkus Béla, a felesége és barátai eljöttek. Ott a tüntetésen találkoztunk, de hamarabb mentek vissza. Nekem a táblák összegyűjtésével kellett foglalkozni, hoztuk fel a székházhoz, tehát később mentem haza. Azzal fogadtak, hogy Márkusékat bevitték a Securitatéra. 1990. febru-

ár 10-én! Bevitték a Securitate-ra őt és Turi Gábor debreceni újságírót.. És ott ült Ibolya asszony dühösen, hogy ez hogy lehet, hogy ilyesmi megtörténhetne. Nálunk, a házunk előtt volt. Én megint önként és dalolva odamentem, és elkezdtem döngötni a kaput, kijött egy tiszt és közölte, hogy micsoda dolog ez?! Már nagyon nagy volt a szám, mert akkor már elnökségi tag voltam az RMDSZ-nél, de különben is nagy volt a szám. Mondtam, hogy ez micsoda disznóság! – De ezek fényképeztek! – Na és ha fényképeztek?! A vége az lett, hogy Bélácat kiengedték.

December 26-án, nem tévedek, én katonaviselt ember vagyok, a Securitate udvarán hallottam géppisztolyt, a feleségem is hallotta, géppisztolyos sortűzeket. Hogy mit csináltak, hogy egymás közt számoltak le? Mi történt? Mi nem tudunk saját hallottainkról, tehát mi arról nem tudunk, hogy a forradalmárok közül, vagy a lakosság közül agyonlőttek volna valakit, de géppisztolytűzet hallottunk.

A Securitate állandó jelenléte kétségtelenül az élet része, mégpedig olyan része, amit egy pillanattig sem lehet elfeledni, és nem is akarok elfeledni, viszont arra nagyon kellett ügyelni, hogy a helyén kezelje az ember. Meg kellett tanulni, nem túlságosan félni. És nagyon jó, hogy az ember megtanulta. Óriási szerencseje volt azzal, hogy kivédte a pánikreakciókat, és kivédte az elhamarkodott döntéseket, például a meg gondolatlan menekülést, vagy egyáltalán azt, hogy valamit túlereagál. Tehát arányérzék alakult ki. Ebben az, hogy ott éltem mellettük, sokat segített.

Még egyet el kell mondjak: a kertem végében volt egy őrtorony. A Securitate őrtornya. Az őrtorony árnyékában, tőle 5-10 méterre boroztunk esténként. Így éltem le az életemet. Megszoktam már ezt az őrtornyot, hogy ott van. És az őrtorony árnyékában az ember beszélget a barátaival. Zalán Tibor meg is írta – egy kicsit eltúlozta –, hogy megkérdezte tőlem: hallgat-e itt minket valaki. Erre támadt olyan fényesség, hogy gombát lehetett volna szedni – írja Zalán. Tényleg ez volt. 2000 körül tűnt el az őrtorony, de úgy, hogy észre sem vettem. Egyszer csak a vejem szólt, hogy Gyuri bácsi, tudod, hogy az őrtornyot lebontották tegnap? Mondom: hogy-hogy?

Szinte hiányzik. Adjátok vissza az őrtornyomat!

Sokkal tisztább volt a helyzet, ha az őrtoronyból nézték az embert, mint akkor, amikor ugyanúgy megfigyelnek, lehallgatnak minket, mint '89 előtt, de sokkal bonyolultabbak a lövészárkok, és nem úgy van, hogy egyfelől itt vagyunk mi, és másfelől ők. Összebonyolítottak ezek a lövészárkok.

– *Beszéljünk a tanulóévekről. Milyen iskolákba jártál?*

– Volt négy osztály elemi, volt három általános, 5-6-7, és nekünk, az én korosztályomnak 8-tól kezdődött a líceum. A líceumba elég kemény felvételi volt. Elit líceumnak számított, bár akkor nem Bolyai volt a neve, azt később, 1957-ben kapta vissza. A líceum-

ban magyarból, románból, számtanból volt felvételi, jó színvonalú társaság jött össze.

– *Korábbi beszélgetéseinkből tudom, hogy eltanácsoltak a líceumból. Mivel adtál erre okot?*

– Engem '58-ban kicsaptak az iskolából. Megpofoztam a kémia tanárat, nem az osztály nyilvánossága előtt, hanem a folyósón, történetesen éppen egy olyan szolgálatos kislány szeme előtt, aki tetszett nekem. Lehazugozott, és ezt kikértem magamnak. Ő akart megütni, és nem hagytam. Tulajdonképpen nem is akartam megütni, csak védekeztem. Tisztességes jobb csapott ütés volt.

Akkor már voltak irodalmi sikereim. A Bolyaiban én nyertem a négyszáz éves öreg iskola pályázatát, az iskola történetéből merített százöt szakaszos elbeszélő költeményemmel. Jelent meg már versem is, az iskolai ünnepeken én voltam az ünnepi költő. De állandó fegyelmi konfliktusaim is voltak. Nem voltam különösebben kirívóan fegyelmezetlen, de kezelhetetlen ember voltam. Akkoriban volt nagyon erős olvasmányélményem a *Thibault család* és *Az elvarázsolt lélek*, ezek bűvkörében éltem, és ezek a hősök sem voltak kényelmes emberek. Ezek is állandó lázadók voltak. A tanárokkal való viszonyomban: akiket szerettem, azokkal nagyon lojális és nagyon hálás tudtam lenni. A magyar szakos tanárainkra a mai napig hálával gondolok, és ahányszor elhívnak találkozókra, mindig elmondom, hogy nekem mennyit jelentettek azok a tanárok, akik tanítottak. De voltak olyan, hogy is mondjam, autoritárius személyiségek, akiket nem tudtam elviselni.

Azzal a tanárral, akit megpofoztam – ez hétfőn volt – szombaton pertut ittam egy házibulín.

Nagyképű pasas volt, aki beállt közénk focizni és eredetieskedett. De éppen azért mert ismert, és tudta, hogy önérzetes vagyok, provokált: Gálfalvi, hazudsz, hazug, jellemtelen alak vagy, és jött nekem. Nyilvánvaló, hogy elengedtem a kezemet, márpedig ezt nem lehetett elmosni. Akarták, de nem lehetett elmosni.

Így '58 novemberétől '59 szeptemberéig segédkönyvtáros voltam a Szakszervezetek Művelődési Házánál. Nem kaptam egy fityinget se, de bent ülhettem és nagyon jó dolgokat olvastam. Meghatározó dolgokat. Például akkor került a kezembe Balázs Ferenc *Rög alatt* című regénye, amit nem ismertek Erdélyben. Óriási élmény volt, és meghatározó az életemben. A Szakszervezetek Művelődési Házába sorozták be a Tordai Szövetkezeti Könyvtárat, amit Dél-Erdélyből '40-ben áthoztak. Az volt a feladatom, hogy beletározzam ezt a könyvtárat.

Nekem végső soron ez az egész kicsapás nagyon jól jött. Meg kell mondanom, ha akkor mentem volna tovább az osztályommal, valószínűleg leérettségizek, de az egyetemre sokkal jobb évfolyammal jutottam be, mintha egy évvel hamarabb végzek, úgyhogy nekem az egész kicsapás kitűnően jött.

– *Lezártul tanulmányaid középiskolás szakasza. Irodalom iránt érdeklődő emberként kerülsz az egyetemre.*

– Természetes volt ez. 15 éves koromban megjelenik az első versem *Bolyaihoz szóló* címmel, éppen abból az alkalomból, hogy felállítják a Bolyai-szobrot, az iskola felveheti Bolyai nevét. Járok a Salamon Ernő irodalmi körbe, amit Molter Károly vezetett. Járunk ki a kör tagjaival falvakra felolvasni, sikerünk van, beleszimultam az irodalmi életbe. Ráadásul akkor a testvérem, Gálfalvi Zsolt házhoz hoz néhány író. Én 12 éves koromban tegeződöm Bodor Pállal, 17 éves koromban összetegeződöm Tomcsa Sándorral, 18 éves koromban Sütő Andrással. A bátyám '55-ben jött haza Kolozsvárról, és az *Igaz Szónak* lett szerkesztője, később főszerkesztő-helyettese. Amikor korábban Kolozsváron volt az *Utunk* szerkesztője, 12 éves koromban gyakran bejártam az *Utunk* szerkesztőségéhez, a kollegáihoz. Tudtam, hogy ki kicsoda, egyébként is rengeteget olvastam. Vegyesen. Szerencsém volt, mert a bátyám egy ideig nálunk lakott, és a könyvtárát, mielőtt eladtam volna, azelőtt kiolvastam.

– *Az ő tudásával adtad el?*

– Nem. Kimondottan azért adtam el, mert az árakat megfolyósítottuk: elittuk szabályosan. Mielőtt az egyetemre mentem volna, volt valami tudomásom arról, hogy mi is az irodalmi élet Kolozsváron vagy Marosvásárhelyen, vagy egyáltalán. Rengeteget olvastam, így utólag nézve fölöslegesen is, de az olvasás örülete bennem volt.

– *Beszélj kérlek, a kolozsvári időszakról, az egyetemi évekről.*

– Nagyon komplex ez az egész egyetemi élet. Felkerülünk az egyetemre '60-ban, a Bolyai és a Babes egyetem '59-es egyesítése után. Megtört hangulatban kapjuk a tanárainkat is, érezzük, hogy itt valami megröppant. Tehát tudunk az öngyilkosságokról, nagyon óvatosak a tanáraink, és nagyon nehéz kapcsolatot teremteni, mert félnek.

Borzasztó botrány lett az egyetemen, mikor negyedévesként elmondtam, hogy amit mi tanultunk, azt Kolozsváron tanultuk, de nem az egyetemen. Ami fontosat tanultunk, azt Kolozsváron tanultuk, megszereztük magunknak, mert elmehettünk az egyetemi könyvtárba, kitűnő könyvtár volt. A legtöbbet saját magunktól tanultuk, beszélgetés közben, mert olyan csapat került össze.

Az évfolyamtársaim közül egynéhányan kötetre vergődünk. Domokos Eszter, Kocsis Pista, a drámaíró, aki később, csak másodéven csatlakozott hozzánk katonaruhában, Zsibói Béla, ő is Forrás-szerző, Salgótarjánban egy ideig a lapnál is volt. Volt egy kitűnő fejű ember, aki most éppen Mexikóban él, de élt már Szaúd-Arábiában és Amerikában is, Aradi József, Schreiner József az eredeti neve. Az utánam lévő évfolyamon ott volt Farkas Árpád, Király László, Magyar

Lajos. Jöttek a többiek: Kenéz Feri (aki nem fejezte be soha az egyetemet, de nem is kellett neki), Csiki Laci; ott voltunk együtt, ez jelentett valamit, a Gaál Gábor Kör, ahová más szakokról is eljöttek.

Ez volt nekünk a lényeges, a péntek esti srácoknak. Péntek esténként, de tulajdonképpen egész héten találkoztunk különböző vendéglátóipari egységekben és azon kívül. Az egyetem mosdójában is adtuk egymásnak a könyveket. A *Kortárs*, az *Új Írás* számait azonnal kaptuk, és nekünk nagyon fontos volt, mohón vetettük rá magunkat, elsősorban a *Nagyvilágra*, a *Látóhatár*-ra. Jött a hihetetlen ismerethalmaz és ugyanakkor az érzékenység, ami a világra való nyitottságot jelentette. Valóban formáltuk egymást a véleményünkkel, magunkat is formáltuk természetesen. Az ember elmondott egy mondatot, visszahallotta néhány nap múlva a másiktól, kissé már átköltve. Többször is előfordult ez. Nem csak illúzió volt, hogy a véleményünkkel, ha a világot nem is, de egymást formáljuk.

– *Térjünk vissza a '80-as évekhez: voltak ügyek, amik nagy hullámokat gerjesztettek Magyarországon is és Romániában is. Nevezetesen a '82-es Tiszatáj-botrányra gondolok, amikor Ion Lăncrăjan Romániában megjelent elhíresült kötetére született egy esszé, amit Köteles Pál írt. Ennek Tiszatáj-beli közlése meglehetősen indulatot keltett a magyarországi kultúrpolitika körében, néhány minisztériumi hivatalnoknak mennie kellett. De az itteni akciótól függetlenül Erdélyben is tiltakozások voltak, aminek Te is az egyik főszereplője voltál.*

– Markó Béla és Sütő András mellett az egyik szerzője voltam, annak a levélnek, amit velünk együtt harminchat romániai magyar író írt Ceaușescunak. Mi hárman írtuk a levelet, egészen pontosan a levél nyers változatát Sütő András írta meg a Markó Béla és velem való konzultálás után, végső formába együtt öntöttük. Ezt az egész történetet nagyon sokszor halom és sokszor olvasok róla.

Megjelent a Lăncrăjan-kötet, elolvassuk, felháborodunk, megbeszéljük Andrással, hogy tenni kéne valamit. Andrásnak igaza van, hogy igen, ez az, amikor írni kellene egy levelet, de közben le fog-nak bennünket tartóztatni, mondja. Előfordulhat. Ki lesz az, aki ezt aláírja? Mi nyújtjuk a kezünket, hogy mi. Nemcsak itt Vásárhelyen, hanem Kolozsváron is. András megírja a levelet, aláírjuk. Azt mondja, hogy az *Új Élet*ben is aláírhatja.

Azt kell erről tudni, hogy András szerkesztőségében nagyon sok volt a besúgó. Több volt a besúgó, mint más szerkesztőségekben, körül volt véve. Az is igaz, hogy ehhez ő is hozzájárult, ugyanis – teljes jóindulattal – sok olyan embert vett fel, akik börtönviseltek voltak, és akik kiszolgáltatott emberek voltak. Többször minden kétséget kizáróan bebizonyosodott, hogy írták a jelentéseket róla. A börtönviseltek közül kettő, és még másik négy. Az egész szerkesztőségben nem volt 11 ember. Tehát a fele besúgó volt. András az

A gazember, aki voltam

Amikor 2008 áprilisában Bukarestben a Szekuritáre Irattárát Tanulmányozó Nemzeti Tanács épületének célszerűen berendezett termében asztalomra tették a tizenöt vaskos irattartóba szortírozott hatezer oldalt, a szomszédos asztalok mellől érezhető respektussal kezdtek méregetni. Hány évet ült? – kérdezte suttogva egy nálam is idősebb férfi. – Egy napot sem – válaszoltam szinte restelkedve. – Nézzé, uram, szívszent fel az érdeklődő, és meglobogtatta vékony irattartóját – a rólam szóló jelentés mindössze nyolc oldal és négy évre zártak be.

Ezzel a közjátékkal kezdődött utazásom a múltnak kútja újabb mélységeibe, mely azóta is tart, s valószínűleg csak elmúlásommal ér majd véget. Az a hatezer oldal más alagutat, sőt, egész alagútrendszert ásott életembe, azt is mondhatnám, más emlékezetet teremtett, más kapcsolatot az emlékek és az emlékek, az emlékek és az emlékező között. *Se nőrszök, se őzikék* című naplómban 1993-ban felpanaszoltam, hogy valamikor tűrhető volt a memóriám, két lábon járó adatbanknak használt szűkebb és tágabb környezetem, idézetekért, címekért és évekkért fordultak hozzám, de egy túlterhelt időszakomban bekövetkezett rövidzárlat után úgy éreztem, az évtizedek során belém táplált teljes adatbankom kitörlődött, csak arra emlékeztem pontosan, hogy nagyon fontos dolgokat felejtettem el. Elnézést, amiért magamtól idézek: „utána kell nyúlnom az emlékeimnek, vissza kell hoznom őket a feledésből. Nem az a legfontosabb, hogy átértékeljem őket, bár valószínűleg ezt sem lehet majd elkerülni. Emlékezetem feltámasztásával és restaurálásával az idő, a feledés, az elmúlás rombolásának ellenszegülve legfontosabb háterszágomat szeretném újra benépesíteni.” Nos, ez a hatezer oldal, az 1974. január 15-től 1989. december 15-ig tartó megfigyelésem és lehallgatásom jegyzőkönyvei, a rólam írt jelentések és feljelentések minden eddiginél értékesebb segítséget adtak abban az erőfeszítésemben, hogy emlékezetemet restauráljam. Olvasás közben újabb és újabb emlékképek elevenedtek fel, néha életeseb-

ben, mint a régiek, olyanok is, amelyekről csak homályosan tudtam, hogy emlékeim élnek, munkálnak bennem, íme, a legváratlanabb helyről érkezett hívó szóra, valami titokzatos libikókán felbukkanva érvényesítik jogaikat.

1991 februárjában, a kovásznai kórházból jövet, a brassói állomáson ellopták az aktatáskámat, évtizedekig vezetett naplómmal együtt. Ez a hatezer oldal részben pótolja az ellopott naplót, tájékoztat arról, mi történt velem és körülöttem a jelzett tizenöt év alatt. Nemcsak a történetekről, találkozásaimról, családi eseményekről számol be, de beszélgetéseim alapján a gondjaimról, olvasmányaimról is tájékoztat, sőt, arról is, milyennek láttak engem életem tanúi, s itt nemcsak az államvédelmi szervekre gondolok. Egyfajta tükröt tart elém, a tükörképben kétségtelenül vannak ismerős vonások, melyeket vállallok. Néhány gondolatom megőrzéséért kimondottan hálás vagyok azoknak, akik feljegyezték őket.

Három napot töltöttem nyitástól zárásig az olvasóteremben, és nagyon sajnálom, hogy nem maradtam tovább. Az iratoknak ugyanis csak töredékét tudtam elolvasni, a másolásra kért jelentések közül sokat nem küldtek utánam, a kiadott szövegekből neveket, szavakat, passzusokat fekete tussal kihúztak. A mai napig sem tudtam megfejteni, milyen szempontok alapján szelektáltak, hiszen emlékezetem szerint teljesen ártalmatlan szövegeket is elérhetetlenné tettek. Besúgóim közül teljes egészében csak egynek a jelentéseit tartották vissza, egy másiknál – a bőség zavarával küszködve – válogattak. Azóta mindketten meghaltak. Nyugodjanak békében. Egyikük 1989 után felelős állást töltött be, de nagyon nyugtalannak látszott. A besúgók olykor halékonyabbak, mint a besúgottak.

Az alatt a három nap alatt emlékezetem szerint sikerült uralkodnom magamon és az arcomon, de nagyon nehéz pillanataim voltak. A legnehezebbet egy, a kívülről számára teljesen ártatlan és jelentéktelen szöveg jelentette. Íme.

írókat behívta külön-külön, és aláíratta velük. Valaki már aznap jelentette ezt az egész akciót.

Mi, Bélával, beültünk a kék Trabantjába és elmentünk Kolozsvárra. Először a *Napsugár* szerkesztőségébe mentünk, Fodor Sándorral, Kányádival, Lászlóffy Aladárral, Bálint Tiborral beszélünk. Megváltak az aláírások. Átvittük a *Kriterion*hoz, ahol Dávid Gyula aláírta. Elvittük az *Utunk*hoz, ahol Szilágyi Pista, Király Laci aláírta. Aztán mentünk le Balogh Edgárhoz, aki a kapuban állt, és közölte is, hogy már várt minket. Ez volt a nagy titok, a nagy összeesküvés! Elővette a ceruzáját, mire mi kértük, hogy ne javítson már bele, ez az egy példányunk van. Nem vittünk több példányt. Aláírta szó nélkül. Most is előttem van, ahogyan somolyog boldogan, hogy egyáltalán valami történik. Elmentünk Gaál Ernőhöz, aláírta. És Kántor Lajoshoz. Lajos nekünk nem mondta meg, hogy ők is írtak egy másikat. Tehát ebben a Lăncrănjan-ügyben két beadvány volt, ő a kolozsváriakkal külön aláíratott egy beadványt.

Visszamentünk Vásárhelyre. Gálfalvi Zsolt – aki akkor a *Hét* szerkesztője volt – vállalta, hogy elviszi Bukarestbe és átadja Domokos Gézának. Az ő közvetítésével eljutott Gere Mihályhoz, aki erős befolyással bírt a pártvezetésben. Gere Mihály azt kérte, hogy hivatalosan iktassák az irodájában a kérést, amit Bukarestben még Domokos Géza és Bodor Pali is aláírt. Domokos Géza felesége, aki az *Ifjúmunkás*nál a kolléganőm volt, másnap reggel iktatta (kolozsvári utunk után a második napon) ezt a levelet, és egy nap múlva letette Ceaușescu asztalára. Úgy tudom, hogy Ceaușescu nem szólt semmit. Másnap volt egy

tanácskozás a Központi Bizottságnál és ott tájékoztatást kért, hogy mi ez a Lăncrănjan-ügy. Akkor Elena Ceaușescu, aki Lăncrănjan támogatója volt, felháborodott, hogy ez micsoda disznóság, de Ceaușescu azt mondta, hogy ebből ne csináljunk ügyet, és próbáljuk ezt megoldani politikai eszközökkel.

A sajtóban nem lett polémia, minket nem vettek elő.

Engem életem során rengetegszer kihallgattak. De itt, amikor tényleg lehetett volna rá okuk, nem, és a következő kihallgatásokon sem kérdezték ezt meg. Ezzel szemben, amikor néhány nap múlva mentem Magyarországra, a határt őrző szerveknek küldenek egy felszólítást, hogy nézzék meg a csomagomat, mert egy titkos iratot fogok kilopni. A családommal, sátorral Csehszlovákiába, Németországba tartottunk. A határon, ahogy megérkezünk, beállunk a sor végére, jön egy határőr, ránk üvölt, hogy te, Maros-menti, te állj félre. Félreállok és szétszedik az autót, szétszedik a sátram, szétszednek mindent, legkisebb füzetet, írást, a 12 éves Ági kislányomnak a titkos naplóját elviszik. Nyilvánvalóan alig tudtam magamat türtőztetni, a feleségem csillapított, aztán visszahozták a naplót. Én tiltakozom az ellen, hogy beleolvassanak. A határőr annyit mondott, hogy jó barátai vannak magának valahol...

A hülyék kérdezhették volna, hiszen én azt a levelet már régen átküldtem Lezsák Sanyival.

Utólag olvastam, '89 után egy konzulátusi jelentést, amiben nagyon hitelesen fel van tüntetve, hogy mi, vásárhelyiek írtuk ezt a levelet. Leellenőriztük és a levél eljutott Ceaușescuhoz.

Magyar nyelvből fordítva
1 oldal

5-ös adó

Iktatószám: 00493/1975. 09. 16.

1975. 09.19.
Szigorúan titkos
Egyetlen példány
I. S. osztály

„KELEMEN”

(Itt még Kelemen a fedőnevem. Később Gálként, Gheorgheként, Gherasimként emlegetnek.)

Időpont: 18 óra 40 perc. A célszemélyt az apja hívja, akivel a következő beszélgetést folytatja:

Apá: Zsoltról nem tudsz semmit? (Gálfalvi Zsolt a testvérem – G. Gy.)

A célszemély: De igen. Holnap este érkeznek.

Apá: Érkeznek holnap este?

A célszemély: Igen, Évával együtt. (Gálfalvi Éva az unokahúgom – G. Gy.)

Apá: Akkor jó. Ezt akartam tudni. Mégis, az ember tudni akarja... Jön Zsóka is? (Gálfalvi Erzsébet a sógornőm – G. Gy.)

A célszemély: Ezt nem tudom. Úgy tudom, csak Évával jönnek.

Apá: Értem, drágám. Értelek. Tegnap este végre elment Palkó (Kinizsi Pál az unokaöcsém – G. Gy.), de utolsó nap annyi bajt csinált, hogy szörnyűség. Egyébként Ti jól vagytok?

A célszemély: Igen, édesapám, elég jól vagyunk.

Apá: Akkor szervusz. Mindnyájatokat csókollak.

A célszemély: Csókollak, édesapám.

Fordította: N. A. őrnagy

Elszorult a torkom. A fordító – sejtésem szerint Nagy Sándor, egykori iskolatársam – mestermunkát végzett: a román szövegben is érzékeltette – én legalábbis hallani véltem – édesapám (1976. február 11-én hunyt el) örökké aggodalmas, el-elcsukló beszédét. Harminchárom év után a beszélgetés témájára emlékeztem, de a szavakra, a hangvételre nem. Apámmal öregkorára bensőségesse vált a kapcsolatunk, de 2008-ig úgy tudtam, sohasem voltunk ennyire érzelmesek.

Szöveggyűjtemény a dossziéból

Belügyminisztérium
Marosmegyei Felügyelőség
Belügyi Információk Osztálya
Iktatószám: 102/J. osztály/00294/1984. 03. 29.

Szigorúan titkos

Személyes űrlap
D.U.J. (Megfigyelési dosszié)
ELEMZÉS

Név: Gálfalvi
Keresztnév: György-Kálmán-János
Előző neve: –
Szülők keresztnéve: Apa: György; Anya: Margit-Hajnalka-Márta
Születési dátum: 1942. IV. 28.
Születési hely: Marosvásárhely
Nemzetiség: magyar. Állampolgársága: román.
Politikai hovatartozás: R.K.P.

Tanulmányai: filológia-szak (sic). Foglalkozása: filológia tanár (sic)

Munkahely: Igaz Szó, szerkesztő. Lakhely: Marosvásárhely, Moldovei 28, 16. lakrész (A cím áthúzva.) Pades utca 5. szám (Ez egy későbbi javítás lehet. Adataim rögzítésekor még Téka utca 5. szám alatt laktam.)

Gépkocsi: Trabant 601, rendszám: 2MS-8699. Telefon: otthon: 30274, munkahelyén: 14158.

A pártszervek engedélye: 1983. 07. 02. (Az első jóváhagyás 1974-ből származik, ezt időről-időre megújították – G. Gy.)

Az elemzés időpontja: 1984. III. 29.

Az információk tartalma

1973. 03. 01. Felvették a megfigyeltek listájára, nacionalista és ellenséges megnyilvánulásaiért.

1973. 04. 11. Törölték a megfigyeltek listájáról.

1974. 01. 08. Visszatették a megfigyeltek listájára.

1974. 12. 14. Megnyitják a megfigyelési dossziét 1721-es számmal „Kelemen” fedőnévvel a célszemélyről a következő okokból:

– az a véleménye, hogy Erdélyben erőszakos románosítás folyik N. Iorga útmutatása nyomán, aki szerint „egy nemzet felemelkedése érdekében nem kell mindig a legemberségesebb eszközöket használni”.

– hangsúlyozza, hogy az elrománosítással a magyarok passzív ellenállással kell szembeszálljanak, nem szabad beleegyezni semmibe, ami a magyarságnak árthat;

– olyan külföldi újságírók és írók látogatják, akik hazánk politikájával kapcsolatosan ellenségesen viselkednek;

– szoros barátságban van Balogh Edgárral, aki nacionalista és ellenséges nézeteiről ismert;

– azt állítja, hogy az állami szervek a magyar közösségek (irodalmi körök, kórusok, művészi együttesek) szétzúzására törekszenek.

A megfigyelési eljárás idején bebizonyosodtak azok az adatok, amelyek alapján a megfigyelési dossziét elindították, a célszemély a kolozsvári és temesvári irodalmi közőkben kijelentette:

– hazánkban nincs megfelelő módon megoldva a magyarság helyzete;

– elnemzetlenítési politika folyik;

– a cenzúra miatt nem lehet a negatív jelenségekről írni;

– a magyar fiatalság azért hagyja el az országot, mert nincsenek jogaik;

– „a magyarságnak csak papíron biztosítjuk jogait, a valóságban a világ szélén élnek”;

– a folyóiratban azért jelennek meg olvashatatlan írások, mert arra kényszerítik a szerzőket, hogy aktuális politikai kérdésekről írjanak.

1975. 12. 14. Javasolták a bűnvádi eljárás beindítását a szocialista rendszer elleni propaganda vádjával a Büntetőtörvény 166. fejezetének 2. bekezdése alapján. Jeltettük az esetet a Megyei Pártbizottság szerveinek és a Megyei Igazgatóságnak.

A célszemély megjegyzése:

A bűnvádi eljárás beindításáról a jelentés a dossziémban megtalálható, mint ahogy megtalálható az 1983-as és 1989 novemberében kiállított hasonló tartalmú irat is. 1975-ben és 1983-ban az eljárást felfüggesztették. Az 1989 novemberében indított eljárást a decemberi események függesztették fel. De nincsenek illúzióim, az a kartoték létezik, bármikor előkotorhatják. Azt, hogy mi és mikor évül el, a történelmi pillanat határozza meg.

Most önhatalmúlag én is felfüggesztem a hatvanöt oldalas jelentés ismertetését (átlag kéthavonként bővült újabb és újabb fejezetekkel), később még visszatérek rá. A dosszié anyaga ugyanis változatosabb annál, hogy egyetlen műfajra szorítkozzak. megtalálható benne például több tucat átirat egyik ügyosztálytól a másikhöz, lehallgatásom ügyében. Íme egy példa:

Belügyminisztérium

Marosmegyei Felügyelőség

I-es ügyosztály

Jóváhagyva: a Megyei Felügyelőség Parancsnoka

Sălcudeanu Pavel ezredes

Szigorúan titkos

Egyetlen példány

Iktatószám:

103/B; B10015

Dátum: 1974. I. 14.

A „T” SZOLGÁLAT FIGYELMÉBE

(A „T” szolgálat felelős a lehallgatásokért – G. Gy.)

Kérem, hajtsák végre az A. S. T. műveletet (a lehallgató készülék elhelyezését – G. Gy.) Gálfalvi György-Kálmán-János (fedőneve „Gheorghe”) lakásán, a Moldovei utca 28 szám, telefonszáma 30274) 1974. I. 13 és 1974. IV. 30. között. Különösképpen a

következők érdekelnek: a beszélgetések a célszemély társaságában levő személyek között, kiváltképp a nacionalista és ellenséges tartalmúak, valamint a beszélőtársakhoz fűződő kapcsolatainak a jellege.

Eligazításért forduljanak Buzogány Béla őrnagyhoz az I. ügyosztálytól, a 87-es telefonon.

A szolgálat főnöke

Olvashatatlan aláírás

(én megtanultam kiolvasni:

Hristea Gheorghe alezredes az illető – G. Gy.)

A hasonló engedélyeket átlag háromhavonként megújították, időnként a készülékeket kicserélték (lásd: amortizáció). Visszatérő gond a jelentésekben, hogy a lehallgatást erősíteni kell és ki kell terjeszteni azokra a helyiségekre is, ahova a célszemély vendégeivel elvonnul. Ma sem értem, hogy kedvenc helyemre, az almafa alá miért nem szereltek poloskát. Nem okozott gondot az sem, ha elutaztam: utánam nyúltak, illetve jó előre berendezkedtek a szállásaimon. Egy 1974. május 29-i jelentés felső sarkában – miután megtudják, hogy az Írószövetség szovátai vendégházában akarok tölteni néhány napot – ott van a szigorú utasítás: „Buzogány elvtárs! Tanulmányozzák a célszemély utazásainak megfigyelését és ellenőrzését. Vizsgálják meg annak lehetőségét, hogyan biztosíthatnánk Szovátán a megfigyelését. Egyeztessen ebben a témában Nagy Stefan őrnaggyal.” Az aláírás olvashatatlan, de más dokumentumokkal összevetve, ahol géppel is kiírták a nevét, nyilvánvaló, hogy ezúttal is Hristea Gheorghe alezredes, az akkori parancsnok tisztelt meg figyelmével.

A dosszié törzsanyagát a lehallgatási jegyzőkönyvek teszik ki: egyrészt az otthonról és a szerkesztőségből folytatott telefonbeszélgetések lehallgatása, melyek nyomán akkurátusan leellenőrizték az általam hívottak, vagy engem tárcsázók személyazonosságát (akad közöttük, akikről ma sem tudom, hogy kik voltak) másrészt a szerkesztőségben vagy otthon, illetve barátaim lakásán elhangzott beszélgetéseim rögzítése. Ilyenkor pontosan feltűntették, kik vannak jelen a helyiségben, pedig ez olykor nem kis fáradtsággal járhatott. Egy alkalommal például feleségem népes rokonsága tette nálunk tiszteletét, főhetett a feje a nyomozóknak, amíg kiderítették, ki is az a Kikka néni (Krisztinából, Kiriskából lett Kikka) akinek személyében mi anyósom nagynénjét tiszteltük és szerettük. A szórakoztatónak mondott változatosság kedvéért idemásolok egy párbeszédet, amelyből a kései olvasó megtudhatja, miről diskurált telefonon két testvér 1974. május harmadikán este hét óra öt perctől kezdve:

A célszemély: Ne haragudj, hogy ilyen késői órában zavarlak, de itt Vásárhelyen tragikus a hangulat. Meg akarlak kérdezni, igaz-e, amit Győző (Hajdu Győző, az Igaz Szó főszerkesztője – G. Gy.) mond, vagyis hogy ezután hatvannégy oldalon fogunk megjelenni?

Zs.: (Gálfalvi Zsolt, a bátyám 1971 és 1975 között a Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Igazgatóságának az igazgatója – G. Gy.) Pillanatnyilag ez a helyzet.

A célszemély: Igen, úgy tűnik. Namármost: ez a személyzeti listán is változásokhoz fog vezetni?

Zs.: Egyelőre nem kaptunk erre vonatkozó utasítást.

A célszemély: Értem. Zsolt, hogy látod, ez a határozat végleges?

Zs.: Nézd, tíz nappal ezelőtt még rosszabb határozat született. Akkor is lapszámonként hatvannégy oldalról volt szó, de kéthavonkénti megjelenéssel. Úgy tűnt, hogy ez így marad. Most erre visszatértek. Mi ezután is mindent meg fogunk próbálni. Nekem vannak javaslataim e probléma megoldására, például a példányszám csökkentésével.

A célszemély: Értem.

Zs.: Ez még a legjobb megoldás. Győző és Andris (Sütő András – G. Gy.) is mindent megpróbál, mi is mindent megpróbálunk.

A célszemély: Tudok róla, hogy Győző hétfőn felmegy (Bukarestbe – G. Gy.). Csak azért kérdezek, hogy tudjam, mi a helyzet. A családunkra gondolok, a gyerekekre. Hova az öregistenbe menjek velük?

Zs.: Nem lesz semmi baj veletek. Ha változatlan marad a helyzet, akkor sem lesz baj az állásoddal.

A célszemély: Úgy látod, hogy nincs visszaút?

Zs.: Milyen értelemben?

A célszemély: Hát az eddigi állapotokhoz.

Zs.: Erre nincs remény.

A célszemély: Értem. Ma telefonált Farkas Árpai, a Megyei Tükörtől 17 személyt tettek ki, köztük a feleségét. Maradt 15 ember. Hogy hallottad, a megyei lapok hetente fognak megjelenni?

Zs.: A megye választhat aközött, hogy a lap hente egyszer jelenjen meg 8 oldalon vagy kétszer 4 oldalon.

A célszemély: Értettem. Ne haragudj, amiért zavartalak.

Zs.: Ne számárkodjál. A Vörös Zászló megmarad napilapnak.

A célszemély: Mikor jössz erre?

Zs.: 14-én.

A célszemély: Tehát ahogy mondtad.

Zs.: Igen.

A célszemély: Ezt mondtam a szüleinknek is.

Zs.: Ne aggódj az állásodért.

A célszemély: Tudod hogy van ez. Ne aggódjak, ne aggódjak, de mi lesz a lappal? Ki menjen el? Ilyenkor nem az elvégzett munka szerint döntenek.

Zs.: Azért ezt is figyelembe veszik.

A célszemély: Ne haragudj, hogy megkérdeztelek, de itt bizonytalanságban vagyunk, mindenki iszik, igaz, akkor is ittunk, amikor azt gondoltuk, ez nem így megy.

Zs.: Igen, eddig sikerült megúszni.

A célszemély: Ha 14-én jössz, látogass meg.

Zs.: Természetesen. Hogy tudjál róla, az itteni kollégák egykettőre beleegyeztek abba, hogy a Viața Românească (román testvérnapunk – G. Gy.) így jelenjen meg, mert nem kedvelik.

A célszemély: Tudom.

Zs.: Így kerültetek Ti is szóba, mint testvérnap.

A célszemély: Igaz, a testvérnapunk, a jóistenüket, csak más helyzetben vannak.

Zs.: Most hasonló a helyzet.

A célszemély: Kérdeznék még valamit: a kiadókat érinti ez az intézkedés? Azért kérdem, mert a múlt héten voltunk fent Irmával Kolozsváron, megnéztem, mi maradt a kötetemből, s attól függetlenül, mi a véleményem arról, amit meghagytak, most már azt is féltém.

Zs.: A nyomdában lévő kötetek megjelennek.

A célszemély: Abból is látszik, mire jutottam, hogy most már ezt a helyzetet is elfogadom, csak már végre megjelenne a könyv. Szörnyű, hogy mi maradt belőle. Most már mindegy.

Zs.: Minden könyv meg fog jelenni. Természetes, hogy a papírpórolás a kiadók helyzetére is hatással lesz.

A célszemély: Zsolt, ne haragudj, amiért zavartalak. Csak azért érdeklődtem, mert ma délelőtt az is elhangzott, hogy valószínűleg az Igaz Szót felszámolják. Később megérkezett Győző, s azzal vigasztalt, hogy a folyóiratot nem számolják fel, marad belőle 64 oldal, személyzetként pedig ő, mint főszerkesztő, Jánosházy, mint főszerkesztőhelyettes és a gépíró.

Zs.: Ismétlem, a 64 oldalról a hír valóságos. A személyzeti kérdésekről még nincs határozat, erről később döntenek.

A célszemély: A határozat a 64 oldalról mikortól érvényes? A májusi számunkat ugyanis már kinyomtatattuk.

Zs.: Az így marad.

A célszemély: Tehát a határozatnak csak júniustól lehet érvényt szerezni.

Zs.: A személyzeti kérdések csak ott kerültek szóba, ahol a lapot megszüntették vagy már periodicitásra tették.

A célszemély: Igaz, hogy a Hét is csak nyolc oldalt kapott?

Zs.: Egyelőre így igaz, de majd meglátjuk.

A célszemély: Azért kérdeztelek, mert nem jött, hogy elhiggyem. Székely Jánosnak igaza volt, amikor azt mondta, sohasem lehetünk eléggé pesszimisták.

Zs. Még meglátjuk. A helyzet változhat.

A célszemély: Akkor várunk 14-én.

Zs.: Tegnap például más volt a helyzet, ma már egészen már határozatok is vannak. Ilyen körülmények között nem mehetek, mert a felelősség előli megfutamodás lenne.

A célszemély: Igazad van. Ne haragudj, amiért zavartalak. Szervusz.

Zs.: Csókolom Irmát. Szervusz.

(A szöveg után a megjegyzés:

Fordította: M. G.)

A beszélgetéshez annyit fűznék hozzá magyarázatul, hogy 1974 májusában kormányrendelettel drasztikusan csökkentették a sajtónak és a kiadónak kiutalt költségeket és a papírmennyiséget fedező pénzt. Hosszas huzavona után az irodalmi lapok aránylag olcsón megúszták, az Igaz Szó például 6 íven jelenhetett meg az addigi nyolc ív helyett, de a megyei napilapok nagy része, például a Megyei Tükör és a Hargita évekre hetilappá zsugorodott és az alkalmazottak közül is sokat elbocsátottak.

Váltunk műfajt, olvassunk el egy jelentést, amely Király Károly dossziéjából került át az enyémbé. Bevett eljárás volt ugyanis, hogy a célszemélyek dossziéjából a másokra vonatkozó adatokat az illető dossziéjába is átküldték, a Markó Béla és az én dossziém között például különösen nagy volt az átjárás. A jelentésnek ezúttal nincs hivatalos formája, hiányzanak róla az iktatószámok és jobb sarkából a „Szigorúan titkos” megjegyzés, egyetlen hitelesítője a Szekuritate Iratai Vizsgáló Bizottság pecsétje 2008. április 16-i dátummal. Tehát: **Jelentés.** Dátum: 1978. XI. 25.

1978. XI. 24-én este Călătorul (magyar jelentése Az utas, Király Károly egyik fedőneve célszemélyként, az iratokban ezenkívül Corbuként – Holló – is szerepel) az 1-es számú poliklinikán volt az anyósával, operáció utáni időszakos ellenőrzésen. Amikor hazatért, felesége közölte vele, hogy van két színházjegyük, a Zaharia házaspárral (nyilván fedőnév, nem tudom kiket takar – G. Gy.) együtt mennek Tamási Áron Énekes madár című színdarabjának a bemutatására. Negyed nyolckor a Călătorul és a Zaharia házaspár bement a színházba, ahol a ruhatárnál Călătorul találkozott Gálfalvi Györggyel (így, fedőnév nélkül), az Igaz Szó szerkesztőjével, aki bemutatta neki Lezsák Sándor magyar állampolgárt, ez utóbbi közölte, hogy beszélni szeretne vele. Călătorul azt válaszolta, hogy előadás után várja meg a színház előtt.

Az egyezségnek megfelelően Lezsák Sándor megvárta Călătorul a színház kijáratánál, és kettesben, felesége és a Zaharia házaspár nélkül körülbelül tízenöt percig beszélgettek sétálva a központban. Az Arta mozi előtt váltak el, Călătorul csatlakozott a feleségéhez, és kettesben, a Zaharia házaspár nélkül hazaindultak.

Lezsák a szállodába ment, onnan taxival ment Gálfalvi György lakására, mert meghívták vacsorára. Ebből az alkalomból a házigazdának Lezsák beszámolt a beszélgetésről, elmondta, hogy a Călătorul nem volt kihallgatva és házkutatva vagy vizsgálat alatt, három hónapig betegszabadságon volt és saját

kérésére jött vissza Karánsebesről Marosvásárhelyre, ahol kinevezték igazgatónak és jól érzi magát. Megjegyezzük, hogy kihallgatásakor Gálfalvi György azt állította, azért mutatta be Călătorul Lezsáknak, mert utóbbi szerint Hildában (ez Magyarország fedőneve, az iratokban később Helgára módosították – G. Gy.) az értelmiségiek között az a hír járja, hogy Sorescut (ez Sütő András egyik fedőneve a sok közül – G. Gy.) lelőttek és Călătorul karanténban van, elszigetelve.

Eddig tart a jelentés. Nincs aláírva, esetleg az aláírt lap hiányzik az én dossziémból. A találkozóról s az ezt követő kalamajkáról Lezsák Sándor részletesen beszámol *Himnusz kívülről, belülről* című könyvében (Kairosz Kiadó, 2012). A magam részéről beszámolójához az alábbiakat tenném hozzá. 1978. november 25-én reggel nyolckor lakásomon megszólalt a telefonom. Korán kelő ember vagyok, de arra a reggelre ez nem volt érvényes, mert hajnalig beszélgettünk Sándorral, utána hazakísértem, mert aggódtam érte (Lezsákkal 1972 óta vagyunk nagyon szoros barátságban. A hetvenes években gyakran meglátogattam, ilyenkor hajnalig beszélgettünk, ő alvás nélkül hazautazott, mert másnap órát tartott a Szikrai tanyán, később Lakiteleken. Ezúttal hivatalos úton, az Írószövetség vendégeként érkezett – G. Gy.) A telefon tehát első álmomból ébresztett és nagyon morcos voltam. Bőtagá ezredes arra kért, fáradjak be a Szekuritatéra, hogy néhány kérdést tisztázzunk, én azt válaszoltam, nem megyek be, ha beszélni akarnak velem, jöjjenek a szerkesztőségbe, ott Jánosházy György főszerkesztőhelyettes jelenlétében, aki protokollfőnök és hivatalos kapcsolattartó volt, beszélgethetünk. Bőtagá felháborította az ellenkezésem, de megmakacsoltam magam, sürgetésére csak azt ígértem, hogy kilenc órákor bent leszek a munkahelyemen. Jánosházy sem szeretett korán bemenni, de ezúttal neki is kivételt kellett tennie. A kihallgatáson Jánosházy és Bőtagán kívül szerkesztőségi tartótisztunk, Grama Nicolae alezredes vett részt. Máshol már megírtam, mi Arany János után szabadon „rókalelkű bátyánknak” neveztük, később utódját, Grama Ioant, természetszerűleg, mondhatnám, hivatalból „rókalelkű öcsénknak” becéztük, főhetett a fejük beszélgetéseink rögzítőinek és a fordítóknak. A kihallgatás végig feszült légkörben zajlott, a hazai pálya – Jánosházy szobája – nem sokat segített, de ötletem, miszerint én csak egy rémhírt cáfoltam meg azzal, hogy Lezsák Sándort Királlyal összehoztam, végül is mentő ötletnek bizonyult, bár Bőtagá részéről felmerült, hogy elég lett volna Királyt csak megmutatni Lezsáknak és nem bemutatni. Ezúttal még nem került szóba részletesebben a Királyhoz fűződő kapcsolat, mert viszonylag jól konspiráltunk. Az üzeneteket rendszerint Király Károly húga, Ibo-lya közvetítette nekem, akinek a lányai osztálytársai voltak a lányaimnak, közel is laktunk egymáshoz, de inkább az utcán találkoztunk, előre megbeszélt helye-

ken és időpontban. Ezeken a találkozókön a külvilág megtévesztésére megjátszottuk a randizó szerelmeket – részemről igazán nem esett nehezemre, mert Ibi szemrevaló fiatalasszony volt –, ha valaki követett, csak azt állapította meg, hogy piszok aljas módon csalom a feleségemet.

A dossziében továbblapozva közvetett beszámolót találunk egy feljelentésről, pedig ebben a témakörben sokkal alaposabb dokumentációra számítottam. Íme a formájában is rendhagyó szöveg. A bal felső sarok ezúttal üres. A jobb felső sarokban az iktatószám rendhagyó és megfeythetetlen: 102/G. N. A dátum 1982. 07. 11. Adatközlő – szó szerinti fordításban: forrás – „Vasile”. A „feljegyzés” szövege: A forrás közli, hogy az írók Sütő András és Gálfalvi György kezdeményezésére június első felében a Párt legfelsőbb vezetőséghez intézett beadványt szerkesztettek, amelyben tiltakoztak Ion Lăncrănján *Egy mondat Erdélyről* című könyve ellen. A beadványt a Marosvásárhelyen megjelenő *Új Élet* és *Igaz Szó* több szerkesztője és Gálfalvi Zsolt Bukarestből is aláírta. Dátum: (alul is szerepel: 1982. 02. 01.) Aláírás (csak géppel): „Vasile”.

A lap alján kéziratos utalás: Folyamatosan követni az eseményeket és megfelelő lépéseket tenni, nehogy az elégedetlenség ellenséges akcióba torkoljon. Olvaszhatatlan aláírás, csak az kivehető, hogy alezredesről van szó.

A „Vasile” nevezetű informátor személyazonossága számomra nyilvánvaló, többször is szerepel a dossziében. Kilétét fedje jótékony homály. A nyolcvanas évek végén hunyt el, fia most is Marosvásárhelyen él, tudtommal derék ember. A jelentés tárgyát illetően engedessék meg néhány pontosítás. A Ion Lăncrănján szélsőségesen magyarellenes, hamisításoktól hemzsező könyve elleni tiltakozó beadványt Sütő Andrással és Markó Bélával hármasban fogalmaztuk, előzetes egyeztetésünk után Sütő András gépelte le, a gépelt szövegben utólag néhány változtatást javasoltunk, melyeket András elfogadott és úragépelte a végleges változatot. Körültekintő mérlegelés után a beadványt aláírtattuk az *Új Élet* és az *Igaz Szó* néhány szerkesztőjével („Vasile” nem volt közöttük), beültünk Markó Béla Trabantjába és felmentünk Kolozsvárra. Ott egyenesen a *Napsugár*hoz kopogtattunk be, s barátaink orra alá dugtuk a szöveget. Emlékezetem szerint Kányádi elégedetlenkedett, a hangvételt kifogásolta, de Fodor Sándor és Lászlóffy Aladár segítségével sikerült meggyőznünk. A galamblelkű Fodorúr szájából ekkor hallottam először drasztikusabb kifejezéseket. Az *Utunktól* és a *Korunktól* csak célzott személyeknél próbálkoztunk. Balogh Edgárt a lakásán kerestük meg, ő azzal fogadott somolyogva, hogy „már vártalak” – ezúttal ennyit a konspirációról –, s elővette a publicisztikai szemináriumokról ismert piros ceruzáját. Pánikszzerűen tiltakoztam, ez a végleges változat, nehogy belejavítson. Gáll Ernőhöz is haza-

mentünk, körbeintett a szobában, jelezve, hogy tart a lehallgatástól, hümmögve olvasta el a szöveget és szó nélkül aláírta. Erdélyi Lajos szavai jutnak eszembe: Gáll Ernő a legbátrabb gyáva ember, akit ismertem. Kolozsvári körmenetünkön meglepetések is értek, olyanok is megtagadták az aláírást, akikre feltétlenül számítottunk. Szerencsésen hazaérkeztünk Marosvásárhelyre, Sütő Andrásnak beszámoltunk az eredményről, a beadványt átadtuk Gálfalvi Zsoltnak, aki másnap repülőn felvitte Bukarestbe.

Domokos Géza és Bodor Pál csatlakozott az aláírókhoz – végül is harminchatan voltunk –, s Bodor vállalta, hogy a beadvány ügyében közvetít Gere Mihály, a sógora felé, aki az R.K.P. egyik titkára volt. Bodor megkeresésére Gere azt tanácsolta, a beadványt hivatalosan iktassák a Központi Bizottság irodájánál, hogy ő civil kezdeményezésként hivatkozzon rá. Az iktatásra Domokos Géza felesége, D. Harasztosi Éva vállalkozott.

Marosvásárhelyen feszült hangulatban várakoztunk, nem annyira a válasza, mint a számonkérésre. De egyelőre csend volt körülöttünk. Hogy mit takart ez a csend, azt a dossziém-ban található telexüzenet (új műfaj!) sejteti.

Belügyminisztérium

Marosmegyei Felügyelőség

Belügyi Információk szolgálata

Iktatószám 102/G.N./002754/1982. 07. 30.

Szigorúan titkos

Egyetlen példány

Sürgős!

Középen tintaceruzával a telexüzenet száma: 791,200 szó, 1982. 07. 30. 22 óra 15 perckor

A Belügyminisztérium 0200-as Katonai Egységéhez

A birtokunkban levő információ szerint Gálfalvi György, született 1942. április 28-án Marosvásárhelyen, szülei György és Margit, az *Igaz Szó* című folyóirat szerkesztője, Marosvásárhely, Moldovei utca 28 szám alatti lakos, elindult Nagyvárad felé személyi tulajdonban levő Trabantjával, rendszámát nem ismerjük (a célszemély utólagos megjegyzése: hülyék, az autó száma a személyi lapomon is szerepel, a sietésben arra sem volt időtök, hogy megnézzétek?), mert folyó év 31-én át kíván menni Magyarországra, turisztikai útlel birtokában.

Értesülésünk szerint az a szándéka, hogy az országból kivigye egy beadvány szövegét, amelyet egyes magyar értelmiségiek a Párt és a Kormány legfelsőbb szerveihez intéztek, valamint más tiltakozó jellegű kéziratokat, amelyek Ion Lăncrănján: *Egy mondat Erdélyről* című könyvének megjelenésére vonatkoznak.

A fentiek figyelembevételével, kérjük, rendeljék el az alapos ellenőrzést a határ átlépése előtt, s ha megtalálják a jelzett iratokat, tartsák vissza azokat és értesítsenek minket.

Aláírás:

A Szekuritate parancsnoka

Ágoston Alexandru

ezredes

Ehhez a telexüzenethez van némi hozzáfűznivalóm. Mindenekelőtt: Csoda volt, hogy egyáltalán útlevelet kaptunk, igaz, a gyerekekre való tekintettel hónapokkal korábban elkezdődött az utánajárás, s jóval a Lăncrănján-ügy kipattanása előtt kezünkben voltak az iratok. De mindvégig izgultunk, mi is, a lányaink is, hogy bármikor visszavonhatják az okmányokat, s jellemző, hogy amikor nekivágtunk, nem a főúton, hanem a mellékutakon lopakodtunk a határig, nehogy utánunk nyúljanak. (Mintha a mellékút védettséget nyújtott volna!) A szerkesztőségben, Hajdu Győző kivételével tudták, hogy elindultunk, a tanúk szerint Hajdu délben bejött a szobába, megkérdezte, ki engedett el. Jánosházy azt válaszolta: törvényes évi szabadságomon vagyok.

A telexüzenetben megrendelt alapos ellenőrzés több mint alapos volt. Szétszedték az autót és a csomagjainkat, a tetőtéri csomagtartóból szétszórt hóbelevancunk több négyzetméterre terült szét, hiszen Magyarországon kívül Csehszlovákiában és Németországban sátorozni készültünk. Tehetetlenül néztem a felfordulást, nehezemre esett uralkodnom magamon, legszívesebben a szemükbe vágtam volna, ne fáradjanak, azt, amit keresnek, már régen átküldtem több példányban, hiszen akkor már a mélyben kiépült háttérrel hazában kitűnően működött a futárszolgálat. A legnehezebb pillanat az volt, amikor elkobozták Ági lányom naplóját, egy tizenkét éves kamaszlány féltve őrzött titkaival. Ági sírni kezdett, én ordítani, a naplót végül visszakaptuk. Egy emberségesebb vámtiszt szolidaritása jelül odasúgta nekem: „Jóbarátaik vannak valahol.” Nyilván azt akarta jelezni, hogy feljelentés nyomán cselekednek.

Többórás cirkusz, izgatott futkorászás és telefonálgatás után végül visszaálltunk a határátlépésre várakozók közé.

A műfajok széles skáláján tovább játszva egy tanári óravázlatra emlékeztető akkurátusan felépített akcióterv következik. Íme:

Kihallgatási terv Gálfalvi György ügyében

Dátum a felső sarokban: 1983. szeptember 27. (kézzel írt példány).

Megkérdezzük tőle, kikkel találkozott az utóbbi időben, s miért nem tájékoztatta a külföldiekkel való találkozásairól a protokolláris ügyekért felelős kapcsolattartó személyt?

Mikor volt utoljára Magyarországon és milyen könyveket hozott be az országba?

Milyen könyveket olvasott külföldi szerzőktől az utóbbi időben?

Sorolja fel a címeket és jelezze, kiktől kapta őket. Ha nem ismeri be, hogy kezébe járt a szóban forgó könyv, közöljük vele, hogy minket írásban tájékoztattak, felolvassuk az idevágó mondatokat a levélből és magyarázatot kérünk.

Beismerése esetén megkérdezzük tőle, tart-e a lakásán hasonló könyveket? Közöljük vele, hogy meg akarunk győződni erről és beleegyezését kérjük a könyvtára ellenőrzéséhez. Ha nem egyezik bele, akkor felmutatjuk a házkutatási parancsot.

A házkutatás után visszahozzuk a székházba a talált anyagokkal együtt és aláíratjuk vele a jegyzőkönyveket.

(Aláírás nélkül – G. Gy.)

Erről a kihallgatásról és a házkutatásról részletesen beszámoltam Szokolczay Lajosnak egy 1990. január 25-én készült interjúban, az írás 1990 májusában a *Kortárs*ban jelent meg. *A Szekuritate árnyékában* címmel, két kötetben is szerepel. Az akciótervben szereplő ürügyül szolgáló levél viszont csak a dossziében található meg, a kihallgatásomon csak hivatkoztak rá és felolvastak belőle, nem adták a kezembe. Dátum, aláírás nincs rajta, nyilvánvaló hamisítványról van szó, de a módszerről és a felhasznált eszközökről árulkodik, ezért megérdemli az első közlést.

Tehát: Parancsnok Elvtárs! Mint olyan ember, aki nem ért egyet a nacionalista-irredenta megnyilvánulásokkal, attól függetlenül, hogy melyik oldalról jönnek, nem fogadtam el Szócs Géza magatartását sem, aki kalandor szellemben ténylegesen hozzájárult az Ellenpontok szerkesztéséhez és terjesztéséhez, sok kellemetlenséget okozva ezzel egyes értelmiségieknek és más magyar nemzetiségű személyiségeknek itt Kolozsváron és más városokban.

Úgy tűnik, nem nyugszik és továbbra is azzal foglalkozik, hogy hasonlóan nacionalista szövegeket szerezzen be és terjesszen. Így birtokába jutott Durai (sic!) Miklós Kutyaszorító című könyve, amelyet az Egyesült Államokban élő reakciós magyar emigráció adott ki, s tartalmában elítéli a Magyarországgal határos szocialista országoknak a magyar nemzetiségekkel kapcsolatos politikáját. (Szócs) terjeszti ezeket az elveket és egyenesen másoknak is kölcsönadja a könyvet, amint erről egy közeli barátjától értesültem.

Azért fordulok Önökhöz, mert ugyanettől a barátjától megtudtam, hogy Szócs Géza Marosvásárhelyen igyekszik ezeknek az elveknek híveket szerezni. Azzal dicsekszik, hogy egyetért vele Gálfalvi György, akinek kölcsönadta ezt a könyvet, valamint Markó Béla, Jánosházy György, ugyancsak az *Igaz Szó* szerkesztőségéből, Kelemen állatorvos felesége és mások.

Meglepett, hogy az *Igaz Szó* júliusi száma közölte ennek a Szócs Géza nevű politikai kalandornak a ver-

sét, ami azt bizonyítja, hogy sem Hajdu Győzötől, sem Sütő Andrástól nem idegenek a hasonló gondolatok, hallgatólagosan támogatják ezeket. Felháborít minden, ami megmérgezné kapcsolatunkat a román néppel, ezért tisztelettel kérem, hogy vessenek véget a hasonló nacionalista és sovíniszta tevékenységnek. Egyébként nem kívánom felfedni magam. Tisztelettel.

Ismétlem: nyilvánvaló, de árulkodó hamisítványról van szó. A következmények viszont nagyon is valóságosak voltak. Mint ahogy valóságghú az a jelentés is, amely részletesen és aprólékosan rögzíti, mit műveltem a kihallgatásom és házkutatásom után.

A dosszié számomra különösen fájdalmas leletei azok a levelek, amelyeket hozzám írtak, illetve melyeket én írtam, de sohasem értek el a címzetthez. Szerkesztői munkámban lelkiismeretes levelezőnek tudtam magam, igyekeztem minden kéziratra idejében válaszolni, magánlevelezésemben kevésbé voltam pontos, de kiemelten fontosnak tartottam a kapcsolattartást és az információcserét barátaimmal, hiszen ez is az elszigetelésünkre törekvő hatalommal való ellenszegülésnek egyik eszköze volt, amellyel inkább ösztönösen, mint tudatosan éltünk. Tudta ezt a hatalom is, a „S” nevű szolgálatuk nem győzte küldeni a jelentéseket levelezésünk tartalmáról (Sanda álnevű ügynökök különösen szorgalmas volt, egyébként tele voltam Sanda álnevű ügynökökkel, nehezemre esett eligazodni közöttük). A beszámolókat mellé gyakran a levelek teljes szövegét csatolták, a borítékkal együtt, ezekre a szövegekre az időszakonkénti összefoglaló jelentések során hivatkoztak. Ilia Mihállyal folytatott levelezésünkből (az első levelet 1973-ban kaptam tőle, a legutóbbit néhány órával ezelőtt), nemcsak a mi leveleinket tartották vissza, hanem azokat is, amelyeket Miska a lányaimmal váltott.

Alább két Ilia Mihályhoz írt leveletem közlöm, amelyeket borítéknál keményebb dossziék fogságába zártak.

Az első:

Kedves Miskám,
nagyon szomorú szívvel írom ezt a levelet; árvábak vagyunk, védtelenebbek. Ismét „a sakál dalol, s a pacsirták vonítanak”. Lehet, csak a fájdalom kiáltja belőlem, de úgy érzem, nemcsak irodalmunkból, történelmünkéből halt el egy darab, most, éppen most, tanúi vagyunk, szenvedő szemlélői és átélei ennek az elmúlásnak, olyan ritka tudatossággal, mint amikor belénk hasít: öregszem, éppen most, ebben a pillanatban. Tudom, oldódik majd a döbbenet, az irodalom és a történelem határköveit nem lehet pontos dátumok mögé állítani, de a halál árnyékában pontosabban érzékeljük az időt, s benne a magunk sorsát. A kishitűség kísért: gyengének érzem magunkat, akik élni, írni egy közösségért tartjuk érdemesnek, ahhoz, hogy

kiheverjük, kibírjuk az Ő elvesztését. Hiszen már életében inkább emlegették nevét, mint szellemét, halála után még kevésbé várhat s várhatunk kíméletet. Nagyon jó lenne most elbeszélgetni.

Köszönöm leveleidet. Nagyon leszűkültek hírforrásaim, amióta L. Sanyi nem jöhet; időnként K. Huba látogat. Szippantásnyi levegőt küldtél híreiddel. A B. Imre-ügy annál sötétebb, hogy éppen neki tudnia kellett: az inkriminált interjú hamis. De az emberi hiúságra mindig lehet spekulálni. Ott is, itt is. Olvasd csak el az Utunk vitáját az év könyvéről. Nagyon megrendített a szám, és tudom, hogy ez csak a kezdet.

Egyetértek: nem új lapok kellene, hanem a megélőket kellene jobban csinálni. De ha már szóba kerültek, csodálom, hogy Csoóriék nem osztottak volna kártyát számodra. Egyszerűen nem tudom elhinni. Egyébként talán írtam már: ha sikerül felépülnöm még magammá, abban Csoórinak legalább akkora szerepe lesz, mint indulásomban Németh Lászlónak. A D. cikk háttere a következő: a cikkíró barátja, mondhatni bűntársa, B. F. marosvásárhelyi igen korlátozott tehetségű költő, akinek műveit – köztük egy kétségbeesetten rossz Bartók-drámáját – az Új Auróra közölte.

Gáll Ernőt május elsejétől nyugdíjazták. Utódja Rácz Győző.

Annak idején írtam az Eminescu-vers ügyében; Dani barátunk más véleményen van, de Oláh Tibor erősen köti az ebet a karóhoz – tőle kaptam volt az információt.

Láttam egy meghívót a Városmajor utcai kiállításról. Ne haragudj, hogy nem mentem el meghallgatni megnyitódát. Itt egyébként Juhász Gyula nagyon megkapta a magáét M. Attilától. (Utunk, 13.) Szász János kellett a védelmére siessen (A Hét, 16.).

Farkas Árpi publicisztika-kötetét már hirdetik, de még nem láttam-kaptam belőle. Emlékezetem szerint erős, jó kötetnek ígérkezik. Árpi tudommal (még) nem dolgozik, de (már) nem iszik, s ez biztató.

Ödi könyve már nyomdába ment. A szerződés szerint 60.000 példányban fog megjelenni.

Mi több energiát ölünk eltartó mellékgazdaságunkba, Delfin címmel összelopott tarka mellékletünkbe, mint a folyóiratba. Viszont: önellátók vagyunk, sőt, nyereséggel zártuk a múlt évet. Csak éppen az irodalom sikkadt el...

Hanga lányom ma utazott el az országos döntőre. Szorongva kísértem ki az állomásra; nagyon féltém őket. Könnyebb lenne, ha nem lennének ennyire értelmese.

Mikor jössz erre? Tudom, nagyon nehezen mozdulhatsz, de ne kerüld el városunkat.

Miki hová kukkant el? Több mint egy fél éve nem jelentkezett. Sz. Attila írt, hogy nyáron talán kijönnek. Lóhalálában válaszoltam, hogy tárt karokkal várjuk; azóta semmi hír felőle.

a Tieiddel együtt szeretettel öllelek

Gyurka
Marosvásárhely, 1983. IV. 16.

A második:
137.
S.I.
7753
ME
Kedves Miska,

ma érkezett meg a példatár, amit Hangának küldtél, addig is, amíg szóban is megköszönöm, szeretném ismételtelen elmondani, mennyire hálás vagyok, amiért foglalkozol lányaimmal, írsz nekik, gondoskodsz róluk. Irma írta egy el nem küldött levélben, hogy rajtunk kívül talán senki sem tett többet értük, mint Te.

Huba említette telefonon, hogy aggódsz értünk, s talán leveleim sem érkeztek meg. Konkrétan velem nincs semmi különös baj, illetve ami van, azt már megszoktam elviselni. Itt minden a maga szigorú logikája szerint halad előre: repülni kezdtek a fejek. Most bocsátották el a Hét vezetését: Huszár Urat és helyettesét. Helyükre még csak nem is névtelen, hanem rossznévvű újságírók kerültek. A leváltás ürügye egy, a lapban fordítva közölt fénykép volt (idejében észreveték és újranyomták), de nem hagytak kétséget afelől, hogy az új feladathoz való adaptálódás hiánya volt az ok. Huszár úrra különben is rájár a rúd, olvasd el a Korunk 8-as és 9-es számait, valamint az Utunkban Szócs István cikkét Bárányi Ferenc kötetéről. (Ebben döfi le egy zárójelben a Szört, olyan kegyetlenül, hogy az már visszatetsző). Régóta mondom, hogy „honi sajtós” körülmények között nem szabad vitát indítani, mert menten elszabadul a pokol.

Múlt héten meghalt Guga, a Vatra főszerkesztője, azt hiszem, őt is ismerted. Sajnos, semmi remény nincs arra, hogy Dan Culcer barátunkat nevezzék ki helyébe.

Írjak jót is: Babits-összeállításunk minimális veszteséggel átment a cerberusokon, néhány napon belül, októberi számunkban megjelenik. Majd küldök belőle.

Jakabos Ödön könyvéből Dr. K. M.-el küldtem számodra egy példányt, nagyon remélem, átadta. Közben a könyv kapcsán jártam Sepsin és Kézdin, s talán Incze Laci említette, hogy ő is küldött egyet számodra. Nézz jól körül, hogy kinek adod tovább. A könyvért itt közelharc folyt; 80.000 volt az igénylés és 15.000 példányban jelent meg. Nekem is alig sikerült a négy tiszteletpéldányon kívül még kettőt szereznem. Odaátrol rendelés nem érkezett a Kiadóhoz. Furcsálltam.

Sok mindenről szeretnék még írni, de félek, úgy is túl sokat fecsegetem ahhoz, hogy eljusson Hozzád ez a levél. (Ezért is kérlek: jelezd, ha megérkezett.) Beszélgetni kellene, jó lenne, ha erre járhatnál. Én jövőre mennék (illetve mennénk) ha engednének.

Barátsággal ölel

Gálfalvi György
Marosvásárhely, 1983. X. 26.

U.I. Tegnap akartam föladni ezt a levelet, de másképp alakult az életem: Szócs Géza barátunknak köszönhetően egész nap kérdésekre válaszoltam egy szürke épületben, közben udvariassági látogatást is tettem – engem kísérve – saját lakásomban. Olyan nyugodt voltam és vagyok, hogy az már ijesztő.

Marosvásárhely, 1983. X. 28.

Nemcsak az én leveleim nem jutottak el annak idején Ilia Mihályhoz, az ő levelei sem érkeztek meg hozzám. A dossziéból értesültem például arról, mit írt nekem 1988. XI. 25-én. Az összefoglaló jelentésben olvasom: „egy Magyarországról származó „S” jelentésből kiderül, hogy a Szegeden élő Ilia Mihály napirenden van a Romániában élő (sic) célszemély helyzetével (például a kötete sorsával, azzal, hogy kivettek belőle írásokat, Hanga lányának írásai jelentek meg a kolozsvári lapokban stb.), Nem derül ki, ezek az információk hogyan jutottak el Magyarországra (az adat iktatószáma 321. 1988.XI.17.) A két személy között nagyon szoros kapcsolat van, Ilia Mihály 1988. XI. 25-én azt írja: „Kár, hogy ilyen távol élünk egymástól.” (iktatószám: 327)

Az 1988 novemberében írt levél töredéke 2008 áprilisában került a kezembe. Ezért az egy mondatért is érdemes volt átolvasni a hatezer oldalt.

A műfaji változatosság kedvéért folytassuk két rövid feljegyzéssel. Az egyik ugyancsak vendégszöveg az én dossziémban: Graur (Hajdu Győző fedőneve) dossziéjából került át a Gherasiméba, vagyis az enyémbé.

*Belügyminisztérium
Marosmegyei Felügyelőség
Iktatószám: 0017006/1986. 11. 15.*

*Másolat
Szigorúan titkos
1986. 11. 15.
II. Cabinet MG*

IPEB – ez azt jelzi, hogy a beszélgetést elemmel működő készülékkel vették fel, valószínűleg a szekuritáé épületében.

Középen „Graur”
alatta ceruzával: Gherasim dossziéjába

Az irodában Graur és M. G. beszélgetnek (M. G. nyilvánvalóan magasrangú belügyi tiszt lehet, a jelentés jobb felső sarkában jelzik, hogy a II. kabinethez tartozik.)

A beszélgetés első felében Graur (Hajdu Győző) a színházban uralkodó állapotokról és az erről írt beadványairól beszél. A továbbiakban Sütő fiának távozásáról beszélnek, aki kivándorolt Magyarországra. Ezzel kapcsolatban Graur jelenti, hogy Sütő azt

mondta, a fia távozása után kezdődik a valódi csata. G. a beszélgetés során felveti: az orvosok és a színészek között egy figyelemreméltó jelenség erősödik, ez a jelenség Marosvásárhelyen is érezhető, de a helyi pártszervek nem lépnek közbe. Ezzel kapcsolatban elmondja, hogy az Új Élet és az Igaz Szó szerkesztőségében sok sovén elem van, olyan írók, akik nem akarnak semmit sem tenni az ország érdekében, erről ő tájékoztatta a pártszerveket és javasolta, hogy ezekkel tegyenek egy próbát, nevezetesen kérjenek tőlük cikkeket, megadott témára, de a javaslata csak javaslat maradt és az illetőket senki sem vonta felelősségre. Graur beszél a szerkesztők, név szerint Székely János, Markó Béla és Gálfalvi György felháborodásáról egyes utcanévek megváltoztatása kapcsán. Beszámol azokról a vitákról, amelyek az Írószövetségben kirobbantak az 1986-os irodalmi díjak kiosztásakor, amikor Domokos Géza javaslatára Gálfalvi Zsolt, Szilágyi István és Szász János támogatásával úgy döntöttek, hogy Kántor Lajos kolozsvári irodalomkritikust díjazza, aki köztudottan nacionalista-irredenta és nagy sovíniszta.

Graur elmondja, hogy ő a gyűlésen, és személyesen D. R. Popescu elvtárral is közölte (akkor az Írószövetség elnöke – G. Gy.), hogy nem ért egyet ezzel a határozattal; a hasonló állásfoglalásért tartják őt árulónak.

A továbbiakban beszámol arról, tudatában van, hogy az Igaz Szótól legalább 20 embert ki kellene tennie (összesen kilencen voltunk – G. Gy.) hasonló okokból, mindekelőtt Gálfalvi Györgyöt és Farkas Árpádot.

Végül a célszemély (ezúttal Hajdu Győző – G. Gy.) meghívja M. G.-t a felesége előadására (Ádám Erzsébet román nyelvű szavalóestjéről van szó – G. Gy.) és megkéri, biztosítsa a Felügyelőség személyzetének széles körű részvételét a rendezvényen.

A beszélgetést lejegyezte (ezúttal nem fordította – G. Gy.) S. L. kapitány

Lényege szerint ugyancsak feljelentés a Grama kapitány kézírásával rögzített tájékoztatás is.

*Belügyminisztérium
Marosmegyei Felügyelőség
I. B. Szolgálat*

Iktatószám: 102/I. csoport/00/251/1987. 12. 11.

*Szigorúan titkos
Egyetlen példány*

Tájékoztató jelentés

1987. XII. 11-én G. H. (Hajdu Győző) hivatalos kapcsolattartó az Igaz Szónál felmerült problémákról tájékoztatta a tartótisztet. A Szabad Európa Rádióba Kányádi Sándorról elhangzott hírekre hivatkozva Gálfalvi György és Markó Béla szerkesztők kijelen-

tették, hogy Kányádival való szolidaritásuk jeleként kilépnek a Román Írószövetségből, mert úgy látják, akadályozzák magyar íróként való érvényesülésüket. A fentnevezettek azt kérték az Igaz Szó folyóirat főszerkesztőjétől, ahol alkalmazásban vannak, hogy az egyik üres állásra vegyen fel egy székelykeresztúri magyar szakos tanárt, névszerint Kovács András Ferencet, aki barátjuk, annak ellenére, hogy tudomásuk van az illető nacionalista-irredenta felfogásáról és ismerik áthallásos verseit. A szóban forgó költő a Magyarországon megjelenő Kortárs munkatársa, ahol jóváhagyás nélkül közölte Új grammatika című versét, amelyben ironizál az állítólagos diktatúrával Romániában. A beszélgetésre a szerkesztőségben került sor 1987. XII. 2-án.

Közli: Grama Ioan kapitány

A szöveg elején ugyancsak Grama kézírásával: Az adatokat csatoljuk „Marian” és „Gherasim” megfigyelési dossziéjához. A marosvásárhelyi magyar szerkesztőségekben tapasztalható jelenségekről összeállítottunk egy tájékoztatást a megyei pártszervek részére.

Néhány bekezdés erejéig visszatérek az összeállításom elején felfüggesztett terjedelmes időszakos elemzéshez, kajánul rögzítve, hogy tartótisztem jogos önvédelemből saját feletteseit fúrja, mert időről-időre a jelentések szélén szemére vetik, hogy lehallgatásom nem tökéletes.

Elemzés

„Gherasim” (eddig „Kelemen”) célszemély tevékenységéről az 1985. 06. 01. és 1985. 09. 30. közötti időszakban.

Az elemzett időszakban nem merültek fel érdemleges újdonságok a célszemélyről, mert örökölt háza javítási munkálataival van elfoglalva. Mivel a munkálatok közben az aláfalazáskor kidőlt a ház egyik oldala és az ablakokat is kivették, javasoltam a Megyei Felügyelőség Operatív Technikai osztálya főnökének, hogy titkos behatolással most szereljék be a mikrofonokat. Nem értett egyet velem, arra hivatkozott, hogy a vakoláskor megsérülhetnek a speciális készülékek. A célszemély kérvényezte telefonja áthelyezését az új címre, ezúttal a Technikai Osztály főnökéhez fordultam, hogy ebből az alkalomból szereljék fel az I.C.D.T. készüléket. (Szigorúan szakszerű fordításban: telefonbeszélgetések és más beszélgetések lehallgatása a telefonkészülék közvetítésével – G. Gy.) Javaslatomat a Szekuritate parancsnokhelyettesének a szintjén (sic!) elemezték, de a Technikai Osztály főnöke jelezte, hogy ezzel munkatársuk dekonspirálását kockáztatják, mivel történetesen ez a szakemberük szolgálja ki a Megyei Felügyelőséget is és a célszemély látva az épületbe bejönni, kikövetkeztethetné, hogy a szerelőt a mi szerveink küldték. Ebben a helyzetben erről a változatról is lemondtak. Mivel a célszemély már beköltözött az új lakásba, de a munkálatok még folynak, megbíztam két emberünket, hogy szerezzék meg a kulcsok másolatát.

Grama Ioan kapitány

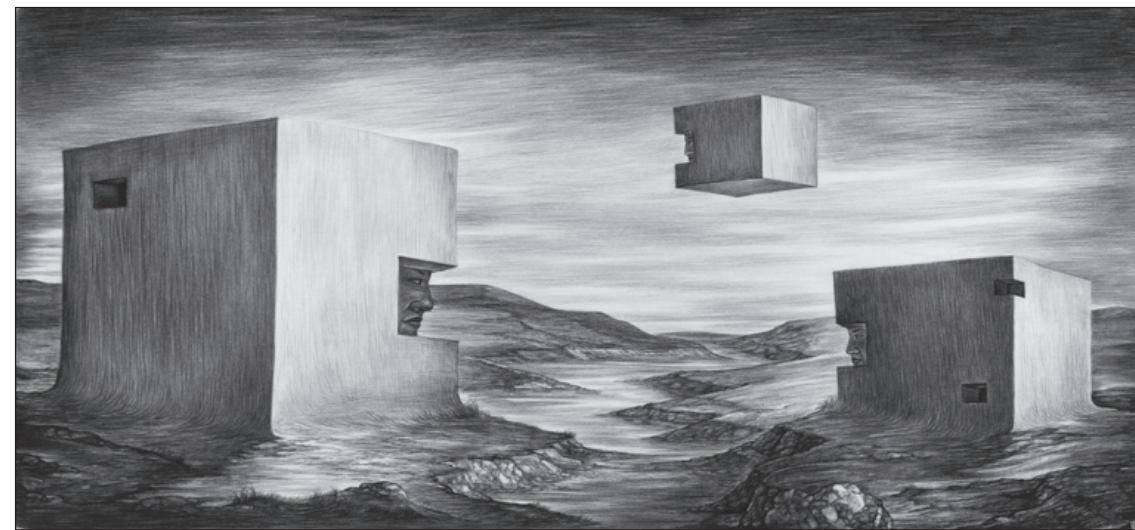
A javaslat meghallgattatott. A lap szélén ez áll: 1985. II. 16. A dossziét elemezték az I. Igazgatóságon, a Megyei Felügyelőség Gyűlésén. A jelentéshez tartozó ugyancsak terjedelmes Intézkedési Tervben kiemelik: „Jelenleg megpróbáljuk a kulcsok másolatának a beszerzését a célszemély lányaitól, akik a Bolyai Farkas líceum tanulói. (Vagyis: a kulcsok ellopása. G.Gy.) Mivel egyes üzenetek a célszemélyhez a feleségén keresztül érkeznek – aki a Teleki Könyvtár alkalmazottja –, olyan alkalmakkor, amikor délután van szolgálatban és könnyen elérhető az idegenek számára, az ő munkahelyére is be kell szerelni a készülékeket.”

Határidő: 1987. V. 1. Felel: Grama Ioan kapitány, Bîrsan Ion kapitány a Teleki Könyvtár tartótisztje, Rusu Emil főhadnagy, a Bolyai Líceum tartótisztje.

Ugyanebből az elemzésből megtudhatjuk, hogy „A célszemély rossz hatással van a családjára. A felesége és Ági lánya idegen állampolgárokkal kerülnek kapcsolatba, az édesanyja és az anyósa ellenséges rádióadókat hallgatnak. Ági lánya mozgósítja a fiatalokat a magyar nyelvű előadásokra (például Boér Ferenc előadójestjére). Kirándult Érmihályfalvára és visszaérkezésekor beszámolt szüleinek arról, hogy amikor a magyar konzulátus tagjai elhagyták az országot, a magyarok és a románok együtt kiáltották,

hogy visszavárják őket. A célszemély felesége, annak érdekében, hogy nacionalista hangulatot teremtsen, húsvétkor piros és zöld tojást küldött Kolozsvárra egyetemista lányának és azt tanácsolta, hogy ezeket fehér abroszon tegye az asztalra.

„A tengernek, amelyből ezt a cseppet újbegyvettem, nem lehet partot szabni. Alkalomadtán bővebben fogok belőle meríteni, de remélni sem merem, hogy valódi ízét akárcsak sejteni is sikerül. Az a dolgom, hogy kísérletet tegyek erre.” A fenti sorokat a *Látó* 2009. decemberi számából idézem, ahol először közöltem szemelvényes mutatványt dossziémből. (A 11/4-es adó jelenti. Adalék a *Látó* őstörténetéhez.) Ezúttal ismét megpróbáltam formába önteni a rólam szóló túlméretezett irathalmaz parányi részét. Tudomásul veszem, hogy a tükör igazának a mércéje attól függ, ki néz bele. Egy 1989. február 2-án készült jelentés szerint fogcsikorgatva tiltakozom amúgy is hányatott sorsú kötetem, a *Találkozásaink* végső megcsúfolása ellen, mert az ellenőrző szervek azt követelik, hogy a helységneveket, köztük szülővárosom nevét, Marosvásárhelyt románul írjam le. Tiltakozásomra válaszul a lap szélén hatalmas betűkkel az áll: A gazember! Igen, a hatalom emberei számára évtizedeken keresztül valóban gazember voltam. Ezt akarták bizonyítani hatezer oldalon.

Hajnal (2009; szén, textil; 83x176 cm / 156x260 cm)

► ILIA MIHÁLY

Besúgóim, akik barátaim is voltak

Györe Balázs könyvéről

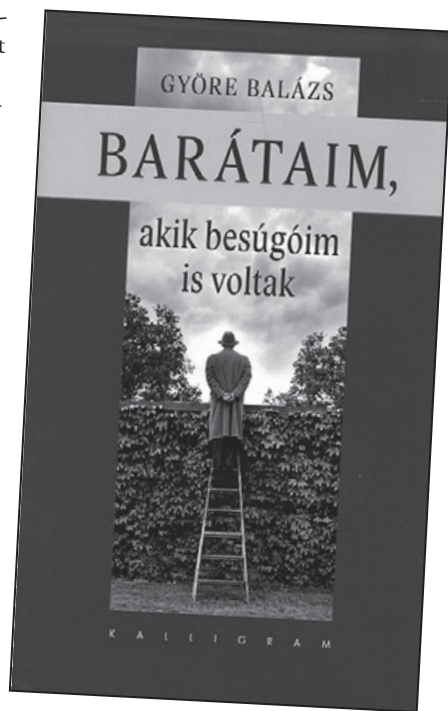
Györe Balázs könyvének címe nem az, amit ide felülre írtam; a pontos címe: *Barátaim, akik besúgóim is voltak*. Nem akarok a szavakkal játszani, és tisztetem a szerzői címadást is, de az olvasó számára e könyv a besúgókról érdekes, nem a szerző barátairól. Ezért a hangsúly a besúgókra esik.

Föltűnő, hogy a közvéleményben, sajtóban nagy port fölvert besúgóügyek, történetek milyen lassan szívárognak be az irodalomba, a fikciós írásokba – a székelvudvarhelyi Lőrincz György regénye hosszú ideig majdnem az egyedüli volt, amely erről szólt.

Györe Balázs könyve sem regény. Esszé, kommentár, dokumentum (főleg a „szervek” anyaga), néha beleképzeléses szöveg a besúgó barátok gondolkodásába, jelentések és írói kommentárok szövevénye, mindaz, ami az író foglalkoztatja, amikor már tudja, hogy ezek a barátok voltak a besúgói.

Jellemző, hogy mire figyel föl a figyelő hatalom: *Alapítók* néven irodalmi csoport alakul, folyóiratkiadást tervezgetnek. Az irodalmi életnek ez a természetes mozgása a hatalom részéről gyanút kelt, a kiválás, a különbözőzés ennek az ideológiának elképzelhetetlen jelensége, az irodalom, mint minden más szellemi megmozdulás, rendőrségi üggyé válik. Hosszú lista készül a feladatokról, mely a fizikai megfigyelést, a lehallgatást, az akadályozást, az utánnyúlást, az útlevelemegvonást, az állásba kerülés megakadályozását, a magánélet kurkászását vonja maga után, és a fő feladat: a megfigyelt baráti körből három-négy személyt beszervezni jelentőnek, akiket nem kis cinizmussal a belüleges a jelentéseiben

„barátomnak” nevez. Persze ezek Györe Balázs barátai voltak, a Madách-kutató „Andics Gábor” (Andor Csaba), a fiatal művészek körében foglalkozása szerint is jól tájékozódó „Pécsi Zoltán”

(Kalligram Kiadó, Budapest, 2012.)

(Hábermann Gusztáv) és az író- és újságíró-társ „Solymosi” (Csató Károly). A könyv nagyobbik része a legkülönösebb tehetségű irodalomtörténész, író Andor Csaba alakját (néha szavait) idézi meg, Györe gyötrődését a barátság ilyen megcsúfolásáról, a történet vele kapcsolatos megírásának lehetetlenségéről. (Az író és a „barát” szava is leíródik a könyvben: „megírlak”. Györe könyve ennek a jelentős kísérlete, Andor Csaba egyelőre – tudtommal – nem írta meg a maga részét ebből a történetből.)

A megfigyelések szövege, a besúgói jelentések anyaga itt sem különb, mint másutt, de van különös érdekessége annak, hogy az irodalmi ügyekről a korszakot jellemző mozzanatokat olvashatunk: nevek,

törekvések, alkalmi csoportosulások.

És egy irodalomtörténetileg is érdekes anyag arról, hogyan zajlott le 1979. augusztus 12-én a Budapesti Művelődési Házban a *Fölöspéldány* estje, a punk disco-műsor, a Beatrice együttes közreműködésével és a képkiállításal. Az emlékezők felejtenek, ha csak nem írtak naplót, ezeknek az ellenzéki színezetű, neoavantgárd ösztönművészeti rendezvényeknek a leírása a rendőrségi besúgók írásaiban maradt fenn tárgyias hitelességgel. Ez az est éppenséggel „Pécsi Zoltán” érzékletes leírásában olvasható itt.

A performansz rendezvények kialakulásának ideje ez, és az itteni leírás ennek dokumentuma. Be már nem tiltották, de rendőrségi megfigyelés alatt tartották.

Györe Balázs beleszövi a fő történetbe néhány író-társával való barátságának mozzanatait is, a kicsit titokzatos életű és tehetségű Szerb János is megjelenik a könyvben. Az Ottlik Gézával való kapcsolatát levélközléssel is hitelesíti a szerző. Sok kortársa neve, főleg a hetvenes évek fiatal magyar íróinak neve szerepel Györe nevével és működésével összevonva a jelentésekben, mindez az irodalom nem hivatalos, félig-meddig titkos, baráti kapcsolatainak világa, egy beilleszkedni nem tudó és nem akaró fiatal magyar irodalmi rend kiala-

kulásának dokumentuma a vele ellenséges hivatal tálalásában.

A besúgók jelenéseit mindig kíséri a jelentést vevő (a tartótsz vagy annak fölöttese) aláírása. Nem én teszem föl a kérdést, csak ismétlem: ezeknek a működéséről, világáról, szerepléséről kellene könyvet írni, a hatalomnak ők is eszközei voltak ugyan, de buzgó és szorgos szereplői és végrehajtói a megalázásoknak, a beszervezéseknek, a magánéletek kifigyelésének, lehallgatásnak, a legelemibb emberi jogok megcsúfolásának.

Györe Balázs könyve töprengő írás a barátságról, a barátság lehetetlenségéről a diktatúrában, a döbbenet, hogy hogyan éltek a fiatal magyar értelmiségiek a diktatúra idején.

Gondolkodó (2006; acél; 63x46x10 cm)

► DOMÁN CSABA

Titkos rocktörténelem és irodalomtörténet

Szőnyi Tamás: *Titkos írás 1–2.**Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet, 1956–1990*

„1989 [...] új időszámítást hozott [...] ekkor jelent meg *Az új hullám évtizede* című könyvem [...]. 1992-ben [...] pedig a második kötete [...]. Aztán a kilencvenes évek vége felé kezdett megjelenni lelki szemeim előtt egy könyv, amely ott vennie fel a fonalat, ahol letettem. Ha már egyszer Ungvári Tamás megírta a történet elejét [*A rock mesterei – Az ellenkultúra története* (1974)], Sebők János a folytatást [*A Beatlestől az új hullámig – A rock a hetvenes években* (1981)], és a sztori hazai verzióját [*Magya-Rock 1. 1958–1973* (1983) és *Magya-Rock 2. 1973–1983* (1984)], én pedig a nyolcvanas éveket, ne hiányozzon mellőlük a kilencvenes évek sem. [...] már a 2000-es esztendő piacára kacsintó címét is kitaláltam: *Ezredvégi Nirvánia*. A cím a magyar art punk előfutára, a Spions egyik legpregnansabb számának felidézésén keresztül volt hivatott utalni a Nirvánára, a kilencvenes évek egyik amerikai alapzenekarára és egyúttal Kamondy Ágnes [*Dalok Közép-Nirvániából* (1995)] lemezére is, amely csodálatos érzékenységgel nyúlt a korszak [Spions, URH, Trabant Balaton, Európa Kiadó, Sziámi] dalterméséhez...” (Szőnyi Tamás *Nyilván tartottak* műve előszava, 2005)¹

Szőnyi Tamás 1989 és 1992 évi *Új hullám évtizede* című első és második kötete már több mint húsz éve jelent meg. A műveket történetileg, rockzenei történetíró módon 2000-ben folytató *Ezredvégi Nirvánia* pedig sajnos már csak könyvterv maradt, nem valósulhatott meg. A műnek egy könnyűzenei ügynök aktás fejezet-részeként tervezett kutatási anyaga az egykori Történeti Hivatalban viszont már olyan nagyra növekedett, hogy új, önálló életet kezdett élni. A rockzenészek államvédelmi megfigyeléséről tervezett egy fejezete kibővült

és átalakult a *Nyilván tartottak, Titkos szolgák a magyar rock körül 1960–1990* című 2005. évi könyvére. 2012-ben pedig már meg jelent a *Titkos írás 1–2. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet 1956–1990* című műve is az irodalmi élet ügynök-világáról szóló folytatásként.

Az 1990-es évek megíratlan magyar, nemzetközi, rockzene-történeti összegzését azóta sok mikro-makro történeti részkutatásban létrehozták. A *Nyilván tartottak* mű megjelenésekor a szűk zenei szakmai nyilvánosságon túl általános *társadalomtudományi* körökben üdvözölték, az ügynökbetrányok átjárta közéletben a szakmákon kívülről jött új lehetőségként még a múltat feltáró *történészek* is: „nem mi tettük le az első komoly művet az asztalra, hanem a Magyar Narancs munkatársa, két »új hullámmal« foglalkozó rocktörténeti könyv szerzője”.

Valamilyen hasonló dolog történik most az *irodalomtörténetben* is, és ismét szakma közeli esélyként, a közelmúlt Kádár-korszak eddig ismeretlen irodalmi vonatkozású szövegei révén.

2012-ben a közelmúlt újra szakaszos, ügynöklítés hatalmi-politikai közéleti műtfeldolgozása ellenére ismét elindulhatott a történészi munka a történelmi emlékezet egésze és irodalomtörténeti területei számára, ismét szakmán kívüli lehetőségként. Ismét „furcsán kavarog körülöttünk a közelmúlt”, a „szakaszos, magyar műtfeldolgozás”² a részleges-töredékes

2 KLANICZAY Gábor [2006] *Szőnyi Tamás: Nyilván tartottak. Titkos szolgák a magyar rock körül 1960–1990*. In: BUK-SZ, Budapesti Könyvszemle 18. évfolyam 2. szám 2006. nyár 185–189. (2012. 12. 10.-es utolsó letöltés) <http://epa.oszk.hu/00000/00015/00042/pdf/08szemle08.pdf> „Furcsán kavarog körülöttünk a közelmúlt. 1989 után néhány évig a felejtés, a megbocsátó amnézia tűnt ugyan a legvonzóbb taktikának a közelmúlt feldolgozatlan problémáinak kezelésére, de ez nem tartott sokáig, jött a kommunisztázás, jött a visszaemlékezések áradata, és mindenekelőtt a leplezések, besúgóbotrányok szünni nem akaró sorozata. A szakaszos magyar műtfeldolgozás [...] pszichotikus] önmentegetés, vádaskodás közben azonban, szerencsére elindult komoly történészi munka is.”

történelmi emlékezet, az újra megtört kulturális-társadalmi folytonosság; A volt létező szocializmus területe nagy részén nyilvánosak lettek volt titkos iratai, ügynökei; a magyar rendszerváltás utáni ügynökkártya az átvilágításokig mégis pártpolitikai adu maradt. Az ezredfordulós értelmiségi, párvezetői ügynökbetrányok tovább dagadtak, az új évtizedre valótlán pártvezéri, valós kormányvezetői, miniszterelnöki érintettségéig érték, miközben a Kenedi-bizottságtól tudhatóan létező teljes listás mágnesszalagok 2060-ig titkosítottak lettek.

A társadalomtudomány számára ez talán csak a politológia szintjén lehet új tételt bírótény. Szőnyi Tamás érdeklődése és a vállalkozása minden aktuálpolitikát mellőzően csak szakmai.

A XIX. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválra jelent meg Szőnyi Tamás ötévi kutatásainak új eredményeit összegző *Titkos írás* című könyve. Műve megkerülhetetlen alapjává válhat több szakterület, a 20. század második felének magyar irodalom-, művészet-, társadalomtörténeti, de az egész közelmúlt Kádár-korszak hatalmi történelmi-történetfilozófiai értelmezéseinek is. Korábban ilyen átfogóan nem kutatták az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárát. Az 1956 és 1990 közötti időből őrzött belügyi besúgó jelentések mikro történeti, a rendszerrel szembeni ellenállásként pedig makro társadalmi-történelmi, szempontból értelmezik a múltat. Segíthetnek létrehozni a jelen világ számára döntően fontos Kádár-kor alternatív történelmét.

Az egykori kommunista blokk társadalmilag legkiterjedtebb, legnagyobb ügynökrendszere az NDK hírhedt Stasi hálózata volt. Keserűen vicces kortárs fordulattal a kelet-németek fele beszerzett lehetett, mivel a társadalom egyik fele megfigyelte a népességük másik felét. Magyarországon az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára ÁBTL adatai szerint, ma már örületes számú, közel 750 000 fő egykori belügyi módon megfigyelt adatai kutathatóak!

1950-es évek közepén 1,5 millió(!) 1960-ban 600 ezer volt az ellenséges ellenőrzött személy, és 1966-évi felülvizsgálással csökkent le csak 180 ezer főre, és maradt 207 (1974), 195 ezer (1977) fő. Elképzelhetetlen, hogy – egy 1987 évi adattal – a 4300 nyílt állományú munkatárs mellett a Hálózat munkáját hány beszerzett titkos megbízott, társadalmi munkatárs, tmb. besú-

gó segíthette; Szőnyi könyve Névmutatójában, 4500 indexelt név szerepel, melyből 10%, 490 hálózati személy, és ebből törvényi előírások szerint 267 fő azonosított a fedőnévvel is. A lényeg mégsem az azonosított számokban rejlik – ez a nagyságrendi arányok miatt fontos.

A lényegi kérdések a mű hagyomány-, problémátörténeti jelenében a következők lehetnek: hogyan lesz a rekonstruált kultúrtörténeti visszaemlékezések, ese-

mény- és szövegtöredékek nyomaiból, mozaikkockák szilánkaiból, az irodalom vagy a rockzene hazai történetének több olyan új olvasata, története, mely már egészen más megvilágításba helyezheti a közelmúltat? Miért lehet szükségünk eddig rejtve maradt ügynöki jelentésekre, kémaktákra, melyekben az irodalmár és rockzenész besúgók tartótisztjeikkel, fontos tételt bíró szövegekként elemeztek irodalmi műveket, populáris rockdalokat, közös értelmezésük miatt vár még máig feltárára?

A *Titkos írás* a közelmúlt magyar irodalom-, és kultúrtörténetének legaktuálisabb könyve. A megvalósult mű kétkötetes, válogatott eredeti ügynök-jelentés-részleteket és nagy, ezeket összekötő, magyarázó, rend-

szerező szerzői szövegrészeket tartalmazó, bő irodalmi háttérrel adó vállalkozásként is monumentális. A szerző több mint tízezer archív oldalnyi szöveget olvasott, tanulmányozott át, az irodalmi élettel kapcsolatban fennmaradt, eddig rejtve létező iratok becsülten közel felét. Az eredmény két kötet lett 200 szerzői ív, 2248 oldalon. A mű epikus jellegű felépítettsége lehetőséget ad arra, hogy kis mikro történeti eseteken keresztül kibontakozzon a korszakrész akár történetfilozófia ívű egésze is a magyar történelem makro folyamatában. A fejezet-részek között ezt segítik a nagyobb korszakok közötti fejezeteket felvezető enumerációk, epikai harci felsorolások, népi, rendszerhű, polgári írók, költők párfogók, lapalapítók, támogatóik jelentésszerű listái. A terepfelmérő besúgó összesítő már a zsarolhatóság, beszervezhetőség, szétbomlasztás, manipulálás eszközeit kutatják, miközben a kor irodalmi éltére vetül a társadalmi, belpolitikai, kulturális válság bűnbakjának egész képe.

Az első kötet a Kádár korszakot elindító korszak határ 1956-tól, a következő nagy határig, 1968–1968-ig tart. A könyv fiktív besúgói jelentésekkel kezd, az olvasót rögtön játékba hozva: a feldolgozott akták, kulturális antropológiai megközelítésekkel is, csak leírások, szöve-

Noran Könyvesház Kiadó, Budapest, 2012.

Figyelem vagy figyelmeztetés Szurcsik József művészetéről

Amikor a svájci műkritikus és kurátor, Harald Szeemann a kasseli *Documenta*n 1972-ben először használta az *individuális mitológia* kifejezést, az akkori művészeti élet hétköznapi vagy befolyásos szereplői aligha sejtették, hogy az elkövetkező évtizedekben milyen nagy jelentősége és befolyása lesz ennek a terminus technicusnak. A kifejezés egy új típusú művészeti magatartást jelez; a művész élesen elhatárolódik a konceptualista eszméktől, felépít egy személyes, törekény, sokszor kényszerképzetekkel teli, mániákus világot. Hiába temette el Barthes a *Szerzőt*, az mit sem törődött sírbéli állapotával. S nem törődött az elidegenedett, fogyasztói társadalommal, a kilúgozott tömegkultúrával sem. A nyolcvanas években Európa-szerte megerősödött a festészet, a festeni akarás. Az egyéni mitológiák legfőbb ismérve a személyes nyelvezet, a művészi szabadság mindenhatósága. Valójában az *individuális mitológia* kifejezés egy oximoron, hiszen a mitológia történetet feltételez, a posztmodern művészetből pedig gyakran éppen a narrativitás hiányzik, legalábbis azok a korábban meghatározó metanarratívák, amiket Jean-François Lyotard¹ „*grands récits*” (nagy narratívák) néven ír le, s amelyek helyét átveszik a „*petits récits*” (kis narratívák), olyan eszmerendszerek, amelyek egy szűkebb körben érvényesek. A legszűkebb kör az egyes művész, aki újrainterpretálja, újradefiniálja a világot, szabadon (fel)használja az emberi kultúra, az irodalom, a vallások, a mitológiák eszközeit, szimbólumait, hogy felépítsen egy saját világot.

Ilyen saját világot épít Szurcsik József festőművész is, immáron közel három évtizede. Aki valaha látott Szurcsik-művet, emlékezetébe mélyen bevésődnek a zord férfiprofilok, az architektonikus elemek, a kettőből születő különös keveréklények; a falból kinövő vagy a falba zárt árnyak. A művész következetes ragaszkodása a profilhoz, abból a többször hangoztatott tulajdonságából származik, hogy az arcél sohasem hazudik. Ha kapcsolatba lépünk valakivel, önkéntelen szerepet játszunk, a másikkal való viszonyunk,

érzelmeink megjelennek arcunkon. Ha viszont oldalról tekintünk valakire, megfigyelőkké válunk, úgy nézhetjük a másikat, hogy az mit sem tud róla. A megfigyelő és a megfigyelt viszonya azonban igen sokrétű lehet. Megfigyelő az is, aki egy szeretett lényt titkon és rajongással néz, megfigyelő a lesifotós is, akit a nyereségvágy hajt, és megfigyelő a besúgó is, aki a hatalomnak kémkedik. Szurcsik fallényei is figyelnek, nehezen eldönthető, hogy a távolt fürkészik-e, vagy inkább önmagukba tekintenek, hogy a kémlelőnyílásokban kémekeket látunk-e vagy éppen azokat, akik a megfigyelők elől próbálnak elrejtőzni. A megfigyelt is figyel valaki, így egyszer csak a megfigyelő és a megfigyelt eggyé válik. A fal is egy Janus-arcú motívum, egyszerre megvéd és bezár. Megszabadít a külvilág veszélyeitől, miközben rabbá tesz. A fallények egyszerre építők és beépítettek? A fal végül felfalja építőit.

Az ember „*csak egy tégl a falban*”, ahogy azt már a Pink Floyd is megénekelte.²

A művész születésének dátumából (1959) könnyen kiszámítható, hogy eszmélésének időszaka a hetvenes évek második, illetve a nyolcvanas évek első felére esett. A hatalom ebben az orwelli korszakban (is) csúfos játékot űz az alattvalóival. A kiszolgáltatottság érzését a fiatal Szurcsik is megtapasztalja, amikor a Képzőművészeti Főiskola egyik befolyásos művésztanárának köszönhetően éveken keresztül hiába felvételezik festő szakra. Szurcsik művészcsaládból származik, édesapja, Szurcsik János festőművész, édesanyja Sárkány Anna, gobelinművész. Ez a szellemi környezet megkönnyíti számára a művészi gondolkodás elsajátítását és a technikai tudás megszerzését. A művészvilágban való otthonosság érzését azonban megrontja az itt is jelen lévő irigység és rosszindulat. A fent említett művésztanár, abból a megfontolásból, hogy nem kell művészdinasztiákat nevelni, három éven át nem engedi, hogy az ifjabb Szurcsik bekerüljön festő szakra. Végül negyedszerre grafikára felvételizik, ahova azonnal fel is veszik. 1985-ben diplomázik. A sikertelen felvételik

¹ La Condition postmoderne: Rapport sur le savoir (1979)

² Pink Floyd, The Wall, 1979

gek, ügynöki konstrukciók a volt létező szocializmus egy konstruált, konspirált világában. A könyv jelenét egy történelmi kronológia indítja 1945 és 1956 között. Az indító kor irodalmi életének bélyege és beszerkezési, támadási gyenge pontja rögtön maga 1956, ami végigvonul a kötet majd minden történetén, melyben az értelmiségi lét, de maga a szabadság bélyeggé, gyanússá válik, az írás, az írástudás és a gondolkodás gondolatbűnévé. A rendszert megalapító aktus egyből az, ahogy a Nagy Imre-per hatásait előre már értelmiségi, író perrel tesztelik, és az, ahogy az irodalomba már visszatérítve rendet teremtenek emigránsok és a hallgatók között. 1956 után nagyon hamar 1968 következett. Ami a beat-hippi rock generációnak nyugaton Woodstock, Altamont volt, a magyar *Nagy* generációnak az új mechanizmus reményén, a Táncdalfesztiválok beat illúzióján túl Csehszlovákia megszállásának nemzedéki lelkiismerete lehetett az emigránsok, önégetők hullámain keresztül és az értelmiségi ellenállás kibontakozása.

A második kötet rendszerváltásig tartó érett Kádár-korszakát a szerző saját *Kis*

generációja alapélményein építi fel, beleértve ebbe a *Nyilván tartottak* könnyűzenei ellenállási világát is. Az irodalom ekkor már párhuzamosan tárgyalható ifjúsági zenei szubkulturális létformaként. Segítségül hívhatja, korábbi könnyűzenei kutatásaiban is feldolgozott hasonló területekként a (neo)avantgárd, underground fiatal írói, művészi, zenei, szubkulturák, klubok, happeningeik sajtókísérletek, színházlakás nyilvánosságok, irodalmi újhullámok, irodalmi koncertek világát.

A Bárka folyóirat Békés megyei olvasóit érintő részek a második kötet Magyarország felfedezői fejezetében találhatók (339–549. o.). A Békéscsaba: Problémák a peremvidékkel és a Gyula: az első számú közelség: Simonyi Imre című fejezetrészek kifejezetten az *Új Auróra* lappal és a *Peremvidék*, a *Párbeszéd* belülegesek által elgáncsolt irodalmi folyóirat alapításával és több F aktássá vált helyi irodalmárral foglalkoznak. Az ügyekkel többek között kapcsolatba hozható Forgács Béla fedőnevű helyi könyvtáros, fényképész képes anyagából pedig további érdekességek is feltárhatók az egykor többértelműen Viharsaroknak nevezett országrész irodalmi élete rekonstrukciójaként.

„Művészet mindaz, ami tilos. Légy tilos!” Viszszafelé hihetetlen, ahogy a rendszer-egész – az érett/hanyatló Kádár-kor, az aczéli különalku, 3T, Tűrés-Tiltás-Támogatás kultúrpolitika – amely a tabuival

mit sem tudott kezdeni, hogyan is maradhatott fenn egész a rendszerváltásig.

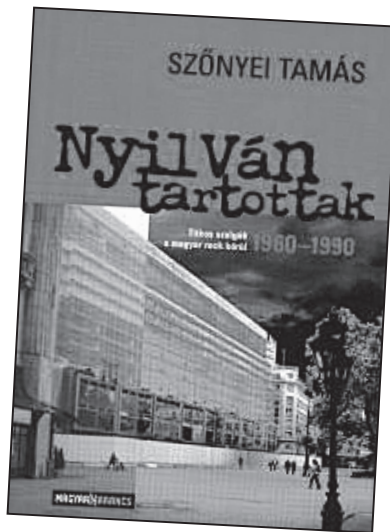
Kádár álma, a mai világgal is paradigmatis, a felemás felpuhuló/keményedő lehető legjobb világ egykor létező utópiája, anti-utópiája lehetett. Az 1960–1980 közötti évek a jelenkor világa számára a viszássan érett hanyatló Kádár-korszak példáit adják, ahol a kommunikáció, a közbeszéd a médiumokig terjedő csatornáit a párt, vagyis a hatalom úgy sajátította ki, hogy a folyton mozgó normarend álarcsbáljában az vált „árulóvá”, aki nem lett azzá, és az ügynökvilág úgy maradt rejtve, hogy közben a konspiráció fő művészeti-irodalmi témává lett! A sor a kortárs irodalom paradigmatis szerzőitől az értelmiségi ellenállás első pop-punk kultusz csapatáig – Esterházytól, Szőnyi korábbi műveinek kedvenc új hullámos Spions zenekarig – is idézhető, és ebből a szempontból az első kelet európai punkzenekar kifejezetten példászerű:

„Több mint három évtizeddel ezelőtt, 1977-ben, Magyarországon alakult meg a néhai Szovjet blokk első punk együttese, a SPIONS. A zenekar mindössze háromszor lépett

fel a magyar közönség előtt. A három koncert közül kettő katasztrófában végződött. Kevesen szerették a SPIONSt indulása idején. A rockerek túl intellektuálisnak tartották. Az entellektüelek nem tudták elfogadni humorát és radikalizmusát, és hogy a csoport az általuk mélységesen lenézett pop kultúrában operált...”³

Az irodalmi élet, mint az ellenzék legfőbb értelmiségi/ellenállási létmódja önmagán túlmutató társadalmi, politikai, hatalmi jelentősége új társadalomtudományi kutatási paradigmát adhat. Számos történelmi-társadalmi jelenséget és mítoszt új, tisztább látásmódban állíthat a hatalom, a pártvezetés belüleges embereinek és magának a rendszernek a feltárható belső működése, az, ahogy párt hatalma és ügynökhálózata a társadalmat, kiemelten az irodalmat kezelni próbálta.

³ Najmányi László: *SPIONS A Varsói Paktum első punk zenekarának története 1–32. fejezetek* 1. o. Kézirat Najmányi László szerzőtől (aki, [mint társa Molnár Gergely (formerly known as Anton Ello, Sergei Pravda, Gregor Davidow, G.G. Miller, DJ Helmut Spiell...)] maga is több fedőnevű: *Aliases/ Kódnevek: Najmányi László, Laszlo Najmányi, WordCitizen, Pére Lachaise; Dr. Száraz Edit, Dr. Homoki Helga, Perint Pál, A.L. Newman, Boris Popoff, Bardo, David Dog, David Boogie, Nemo David, David O'Clock, Sir David O'Clock, Aurora Consurgens, MC BusyB, Ambiance21, DJ NoMore, VJ NoMore, MC NoMore, Karl-Heinz Wienerblut*, <http://wordcity.webs.com/>) részletek Balkon kortárs művészeti folyóirat 2012–13 <http://www.balkon.hu/>

Magyar Narancs Könyvek – Tihany-rév Kiadó Budapest, 2005.

Hangár (1986; fénymásolat, papír; 100x140 mm)

miatt elvesztett évek azonban hasznára válnak, mert megismeri a nyomdai munkát, dolgozik rajzfilmstúdióban, majd régészeti leletekről készít rajzokat az egyik múzeum számára.

Első sikereit az alkalmazott grafika területén aratja, még a főiskolai tanulmányai előtt. 1981-ben lemezborítót tervez a Szegedről³ elindult East együttes részére, a borító elnyeri az Év Lemezborítója címet. Ez a siker 1985-ben megismétlődik, újra az East együttes borítója díjazott.

A jellegzetes szurcsiki arcél először egy 1986-ban tervezett hangos folyóirat kazettaborítóján jelenik meg. Író-barátja, Császár László Hollandiába emigrál, ahol többedmagával megalapítja a *Hangár*⁴. A borító megtervezésére Császár Szurcsikot kéri fel, aki így emlékszik vissza az akkori időkre: „*Azon gondolkodtam, milyen formát találhatnék a téma kifejezésére, ráadásul hogyan mutassam meg azt, hogy az emberek*

az információt egymás fülébe súgva, a suttogó propaganda által tudják továbbadni. Így kanyarodtam vissza az egyiptomi művészethez. Itt felmerült, hogy mi volt az az erő, ami több ezer éven át a művészetet szinte változatlan módon megőrizte? Erre egyetlen válasz van, a hatalom maga. A hatalom ereje volt képes megtartani. Ez volt az az alaptétel, ami miatt a profilábrázolást kezdtem alkalmazni.”⁵

A rendszerváltást megelőző és azt követő évek képei közé nem lehet éles határvonalat húzni. A nyolcvanas évek végi *Janus*nak vagy a *Szónok*nak egyenes ági leszármazottjai a „talpnyalók”⁶, a „besúgók”⁷ vagy a „gerinctelenek”⁸. Több évtizednyi távlatból ma már mi is tisztán látjuk, a rendszerváltás nem volt teljes, a hatalom egyes emberei ügyesen átmentették magukat az új apparátusokba. A festő ez idő tájt készült képei megdöbbentő éleslátással mutatnak rá a politika fonákosságaira, a képmutatás folytonosságára. A hatalom embereit mindig jólfészült külsővel, nyakkendőben és öltönyben ábrázolja. Szurcsik annak a generációnak a tagjai közé tartozik, akik számára a hosszú haj az egyén szabadságát jelképezte. (A művész a mai napig ragaszkodik ehhez a hajviselethez.) A sörtehajú nyakkendős egyenruhához egyenarc dukál, e tömegember egyszerre lép, egyformán „nyal” és „besúg”, ugyanazt hallja és ugyanazt mondja. Az egyén és a hatalom viszonyát boncolgató, ironikus-groteszk képek korszaka a kilencvenes évek végén lezárulni látszik. Talán a kiábrándultság, talán az új művészi kifejezés megtalálása hajtja, a kilencvenes évek végén a társadalomkritikus attitűdöt felváltja a világtól elzárkózó, inkább az olvasmányából, mint a valóságból merítő művészi magatartás. Fő inspirációs forrásra az antik szerzőkben talál, az elkövetkező években ceruzáját és ecsetjét Apollodórosz, Ovidius, Homérosz és Diogenész mozgatja. A profil megmarad, de elveszti kapcsolatát a valóságos lényekkel, geometrikus alakzatok, emlékműszerű képződmények részévé válik. A háttérben hullámozó hegyek vonulnak, a monumentumokat burjánzó növényi ornamensek lepik el.

A kilencvenes évek közepén született művek főszereplője a hal. A hal-motívum keresztény, buddhista, asztrológiai⁹ konnotációi révén sokféle olvasatot kínál. A halas tusrajz-sorozat (1995) a művész legbensőbb világát kibeszélő lírai monológ; szeretetről és halálról. A drámai erejű, légüres térben lebegő fej nélküli hal-bölcső és hal-koporsó az édesanya elvesztése felett érzett fájdalom kifejeződése.

⁵ <http://www.kanizsaujsag.hu/hirek/1244/a-szurcsik-galaxis-lakoi-a-petro-galeriaban/>

⁶ *Talpnyalók / Alattvalók* (1990; színes tinta, papír)

⁷ *Besúgóverseny* (1991; litográfia, papír)

⁸ *Gerinctelenek* (1991–1992; akril, tus, vászon)

⁹ Az esetleges asztrológiai megközelítéshez megjegyzendő, hogy a művész a Halak jegyében, március 3-án született.

Az ezredforduló felé közeledve nemcsak a tematika változik, hanem a forma is. Megjelennek a fal síkjából kiemelkedő, rafinált vakkeret-szerkezetekre szerelt háromdimenziós festmények, melyek élénk, homogén színvilágukban is eltérnek a korábbi korszak műveitől. A reliefképek eredetisége abban áll, hogy a művész a téri illúzió megteremtése érdekében egyszerre vet be festői és plasztikai fogásokat. Kilépni a vászon síkjából a festők régi vágya. Ez hajtotta Lucio Fontanát is, amikor átvágta, felhasította vásznait, vagy Frank Stellát, amikor szabálytalan formájú vásznakra festett, ezért hajolnak el a fal síkjától George Peck monokróm vásznai, és ez a célja Szikora Tamás álperspektivikus „dobozos” képeinek is. Ennek a törekvésnek újabb állomását jelentik Szurcsik plasztikus festményei.

A *Zeusz fia*-sorozat egyik darabjának szereplői Amphion és Zéthosz¹⁰. Nem véletlen, hogy az ikrek története megfogta a festőt. Az ikrek a művészet két alkotóelemét, az anyagi és a szellemi energiát jelképezik. A történetben két fiú, Amphion és Zéthosz erős falat épít az általuk kormányzott város köré. A nagy erejű Zéthosz hatalmas sziklákat mozgat, Amphion pedig, az Apollóntól kapott aranylantját pengetve, zenei játékaival emeli helyére a köveket.

A szellemi energiáról, a művész gondolkodásáról, szimbólumteremtő szándékáról már ejtettünk néhány szót, az anyagi energia, vagyis a művek materiája éppoly fontos, mint az általuk közvetített üzenet.

Szurcsik grafikusként tanul, de a kezdetektől fogva nem adja fel festői ambícióit sem. Miután a sokszorosító grafika valamennyi ágát megtanulja, szívesen műveli is azokat, rézkarcot, szitanyomatot, litográfiát, digitális printeket készít. Kidolgoz egy egyéni festői technikát, melynek nyomán képeit pókhálóként borítja be egy finom repedésháló, ami azt a hatást kelti, mintha legalább félévszázados művel állnánk szemben. E mesterséges archaizálás nyomán felerősödik a nézőben az időtlenség érzése.

De térjünk vissza a szurcsiki művészet fő motívumaihoz, az arcélhez és a falépítményhez. Ahogy fentebb említettem, az arcél tudatos választás eredménye, de mániákus használata művészettörténeti előzményekre is visszavezethető. Az egyik inspiráló forrás az egyiptomi művészet. A másik a XV. századi reneszánsz portréfestészet. A művész vonzódása az egyiptomi művészethez a profilábrázoláson túl az architektonikus képződmények méltóságteljes, alázatot követelő szellemiségében is tetten érhető. Látszólag nem sok köze van Szurcsik művészetének

Fehérnek fekete, feketenek fehér (2011; akril, olaj, vászon; 70x100 cm)

¹⁰ *Amphion és Zéthosz* (2002; akril, olaj, vászon; 36x25 cm)

Interbarokk

Noll a lápvilágból Nyisztor János kiállítása, Munkácsy Mihály Múzeum*

A címből a „barokk” talán jobban érthető, bár anakronisztikusnak tűnhet a kifejezést kortárs alkotóval kapcsolatba hozni még akkor is, ha népszerű kritikai eljárás az időbehátrólásról lefejtett stílusmeghatározásokat jelzőként használni. Az érzéken dűsan komponált művek jellemzésére azonban kínálja a szó magát, mivel a szín- és fénygazdagság, a motívumbőség, az organizmusok izgatón lüktető ábrázolásai ezzel a megjelöléssel fedhetők le a leginkább.

Nem újdonság ez Nyisztor János festészetében, korai műveire emlékezve mondható, hogy Caravaggio köpönyegéből bújt elő ő is. Pályakezde idején még tombolt a (Békés megyében mindig is kitüntetett helyzetű) geometrikus absztrakció, azon belül is a hard edge, ám mellette már felszabadult a gesztus – persze az is nonfiguratív – , markáns ellenpontként.

Nyisztor se ezt, se azt nem választotta, mert hihetetlenül „terhelt” vitalitásának és konkrét közlendőinek egyik irányzat önértékűsége sem felelt meg, ehelyett még csak nem is szimbolikus, figurális kompozícióit a XVII. századot megidéző szín- és formaorgiával festte. Persze korántsem holmi stílusgyakorlatba belefeledkezve, hanem a formai-technikai megoldásokat a saját mondanivalójához igazítva, s magabiztosan használva.

Ez az irány a mai napig nem változott, mint ahogy az sem, hogy a klasszikus, ízig-vérig festői gyökerekkel párhuzamosan, technikailag naprakészen számítógépes grafikákat is alkotott. Ez utóbbi eljárás pár éve a fotóval egészült ki, a komputer szisztéma nyelve, illetve eszköztára pedig átvándorolt a hagyományos alapanyagokra, például a vászonra.

Csak hogy Nyisztornál időközben magának a vászonnak a tradíciója is újjáértelmeződött, a szak-

Nyisztor János: NŐ / FÉRFI > + I-III. (2009; olaj, vászon; 85x95 cm/db; fotó: Nyisztor János)

* A tárlat 2013. január 24-től március 10-ig volt látható

a reneszánszhoz, a profil esetében a rokonság elég távolinak mondható, de ha jobban belegondolunk, a reneszánsz korszaknak van egy másik fontos vonása is: az elegancia, a harmóniát sugárzó rendezettség, melyet leginkább a perspektivikus ábrázolás biztosít, s ez a művész egyes képein feltétlen jelen van. Persze a rend is ambivalens fogalom, nem mindig a harmóniát szolgálja, lehet parancselvű, jelentheti a megtervezett gépezetet is. Az építmény lehet monumentális, tiszteletet parancsoló, de lehet fenyegető, a „tekintély-építészet”¹¹ jegyében. A falak, a labirintusszerű, zegzugos terek, a monumentumok – a reneszánsz mellett – más művészettörténeti időket is megidézhettek. Eszünkbe juthat a romantika romkultusza vagy Giorgio de Chirico metafizikus korszaka.

Az antik tematikának az ezredforduló első évében egy New York-i meghívás vet véget. Szerencsétlenségére éppen az amerikai történelem egyik legnagyobb tragédiájának évére tervezik a kiállítást, amit ezért el kell halasztani 2002-re. A 9/11-et követő időszak nem kedvez egy magyar festő bemutatkozásának. Ennek ellenére a kiállítás jó fogadtatást kap. Festészetében mély nyomokat hagy a világváros építészete. A szurcsiki lelkek megszállják a toronyházakat. Az arcél ismét finom változáson megy át. A kilencvenes évek közepének keskeny, lebiggyedt száju fallényei után Amerika szellemei vérdúsabb ajkúak. Szurcsik művészete kapcsán eddig is utalhattunk volna Fritz Lang némafilmjére, a *Metropolisra*, hiszen a nagyvárosról alkotott futurisztikus képét okkal állíthatjuk párhuzamba a festő emberarcú labirintusaival. A langi képi világ nagy hatással volt a *The Wall (A Fal)* című film alkotójára, Alan Parkerre is. Talán éppen az amerikai képek felfogása áll legközelebb a nagyváros langi-parkeri értelmezéséhez.

Ahogy már említettem, Szurcsik építményei mindig hordoztak valami emlékműszerűséget, ez a vonásuk az új évezred első évtizedének közepétől felerősödik, elsősorban az újra előszeretettel alkalmazott táji környezet okán. A férfinprofilok keménysége is enyhül, mintha az eddig határozottan férfias jelleget androgün vonások árnyalnák. A tájban álló emlékműveket, az egykori városok romjait körbeszővi a természet. A művész igyekszik kivonulni a világból, először a természetben keresi a megnyugvást, majd még távolabbra tart, képein kockák és téglányok emelkednek a

levegőbe, a súlytalanság állapotában lebegve. Talán a felülemelkedés képzeletbeli élménye vezeti el a körkép-formához. Forgatható körképein nincs lenn és fenn, a néző maga választhat nézőpontot. Látszólag ez egy interaktív játék alkotó és befogadó között. De nem arról az érzésről van-e szó, hogy kiment alólunk a talaj? Hogy elvesztettük az irányérzékünk, hogy nem látjuk a jövőt?

Az évtized végére a memento mori korszaknak vége szakad. Eljön a feltámadás, hatalmas titánok emelkednek ki a vizekből, vagy magasodnak a táj fölé, Signorelli földből kimászó figuráit idézve. Űrbéli utazásáról visszatér a Földre a művész is. Hogy nyomatékot adjon filozofikus mondandójának, verbális üzenetekkel festi tele új képeit:

„Soha nincs, hogy mindig van”;

„Most vagy soha”;

„Mikor, ha nem most”;

„Vagyok, aki vagyok”;

„Nem tudok semmit”;

„Tudom, amit tudok”.

Egyik festményén így lamentál: „Mit is mondhatnék?”, majd a következőre felírja a választ, a nagy dilemmát: „Fehérnek fekete, feketeinek fehér” másként megfogalmazva: „Szegénynek gazdag, gazdagnak szegény”. Nem mond le a színekről – hogyan is tehetné –, de egyre több fekete képet rajzol vagy fest. A „fekete-korszak” közeledtét a 2009-es, textilre festett, nagyméretű festői szénrajzok jelzik.

Az elmúlt három évtizedben a szurcsiki festészet motívumvilága alapvetően nem változott, de csak a felületes szemlélő nem veszi észre azt az állandó mozgást, amely képein és gondolkodásában tetten érhető. A korai években megfigyelhető radikális társadalomkritika megfogalmazásához a grafika eszköztárából merít, festészetében is túlsúlyban vannak a rajzos elemek. A fiatal Szurcsik figyelemfelkeltő és figyelmeztető magatartása a kilencvenes években lassan megváltozik. A művész inkább a világ megfigyelőjévé válik, majd figyelme egyre inkább önmaga felé irányul. A maga építette (ön)védelmi rendszert, a bástyákat, a zikkuratokat, a bábeli tornyokat a művész az elmúlt években elkezdte lebontani, hogy képbe épített szövegekkel, hús-vér figurákkal újra figyelmeztető állásba helyezkedjen. Minden oka megvan a mesternek, hogy előjöjjön és kiszabadítson bennünket a falanszterből.

¹¹ A kifejezés Konrád György *A városalapító* című regényéből való, melyhez 1989-ben Szurcsik illusztrációkat készített.

Lépteinkből valahogy út lesz

DESZKA Fesztivál (Debrecen, 2013. február 28.–március 4.)

Vidnyánszky Attila az általa szervezett utolsó DESZKA Fesztivál (Debrecen, 2013. február 28. – március 4.) megnyitóján két meglehetősen ceremóniálisnak és elnagyoltnak ható (ebben egyébként a színészbüfében tartott megnyitóhoz hozzásapott, Gemza Péter által koreografált és a kaposvári színészosztály által előadott performanszra meglehetősen hasonlító), valójában mégis fontos dolgot mondott. Megállapította egyrészt – az aznapi telt házra hivatkozva –, hogy a Deszkára igény van, majd hozzátette, hogy „az újonnan érkezők majd újrafogalmazzák a lényegét”. Kortárs magyar drámák fesztiváljáról lévén szó, a leköszönő igazgató mindkét kijelentésében fölfedezhetjük azt a tartalmi elemet, amelyet másnap a „Tradíció és modernitás a mai magyar bábművészetben” című szakmai beszélgetésen így fogalmazott meg Bartal Kiss Rita, számomra nagyon esszenciálisan: „Alapvetően a kortársaihoz akar szólni minden művész.” Ezért van egy ilyen seregszemlére igény, és ezért fog megtörténni (ezért nem tud nem végbemenni) annak újrafogalmazása.

Banális megállapítás ez? Magától értetődik, hogy az alkotó a kortársaihoz szól? Azt hiszem, egy olyan művészet- és kultúrtörténeti korban, amely a posztmodernen is túlinak tartja magát, nem evidencia már az odafordulás gesztusa sem, a megszólítás mikéntje pedig végképp nem az. Épp ezért volt számomra tanulságos végigkövetni – a fesztiválprogram előadásai mellett – a szakmai beszélgetéseket és felolvasó színházi bemutatókat. Előbbiek ugyanis hol messzebből („Beszélgetés Borbély Szilárd drámaíróval”), hol egész közelről („Posztmodern és szakralitás”) indulva a posztmodern fogal-

mát igyekeztek körüljárni, keresván az esetleges kitételeket, amelyekkel ezt a fogalmat használva a kortárs drámairodalom leírható, utóbbiak pedig fölmutattak egy-egy olyan vonást, amely a fogalmi bizonytalanságok ellenére is markánsan kirajzolja sokszorosan „poszt” jelenünk főbb minőségeit. A szakmai programokon fölmerült és megvitatott kérdések mentén haladva próbálom meg néhány előadás bemutatásával, rövid elemzésével illusztrálni mindazt, ami a posztmodernről itt és most ki akart derülni.

Alapvetés, amit a fesztiválprogram is igazol: a posztmodern az újraírás, ha nem is kényszerében, de legalábbis bűvöletében él. Nehéz, sőt talán lehetetlen belátni, hogy valóban az a közhelyes, de tagadhatatlanul létező, sőt némileg jogos szorongás-e a motiváció, hogy „mostanra már mindent megírtak”, vagy netán épp ellenkezőleg: az újraírás nyugodt (esetenként nem is rezignált, hanem már-már derűs) beismerése annak, hogy egy-egy kérdésben eljutottunk bizonyos konklúziókra, amelyeket újragondolni és -fogalmazni lehet, de elvitatni képtelen és szükségtelen volna.

A Posztmodern és szakralitás címmel rendezett beszélgetés résztvevői: Végh Attila, Verebes Ernő, Pálfi Ágnes, Szász Zsolt

szerűen, a vak-keretre feszesen húzott anyag ugyanis a maga materialitásában önállósul, autentikus képi összetevővé vált. Konkrétan: a vászon levetkőzött „láthatatlan”, pusztá hordozó szerepét, s kendőzetlen (hanyagnak tűnő, de szándék szerint pulzáló hatású) felerősítésével, az éleket semmibe vevő, azokon olykor túlnyúló darabkáival, sőt egymásra rakódó többretegűségével a mű értelmezési tartományának a részévé vált.

A békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum Tégla termében megrendezett *Noll a lápvilágból* című kiállítás az elmúlt hét év anyagából válogat, tehát egy nem is szűk periódusból, amelyben – bár sokrétű, mégis – egymásból következő és egymásra vonatkoztatható művek együttese/sorozatai születtek.

A sajátos hangulatú, irodalmias címadás nem újdonság Nyisztornál, a bemutató teljességére vonatkozó *Noll a lápvilágból* is beszédes, noha első hallásra meglehet, talányosnak tűnik. Mondhatnánk, abból a novellarészletből származik, amelyik a meghívón is olvasható (Nyisztor Miklós szövege), s talán lenne benne némi igazság – de csak féligazság.

A lép-ökológiai értelmezésétől nem teljesen elrugaskodott, azonban a veszni látszó, természetközeli életminőség ideájával (festői) programszerűen is megfejtelt fogalom, a lápvilág itt arra a védett természeti jelenségre utal, amely egyúttal a biológiai körforgásnak is vegytiszta modelljét adja. A bomlásnak e tö-

kéletes és értékes lefolyása a művész számára is alapkérdés, sőt elköteleződés, s ennek értelmében több művének témája, például a *Négyzet alá kerül* (2/2, 5D) (2005–2009) című nagyméretű festménynek, továbbá a *Gasztroshape > a lápvilágba* (2006–2010) című fotó-grafikai sorozatnak.

A koherens kiállítási anyag igen gazdag úgy technikailag, mint tematikailag, előbbi szinte hiánytalanul említettük, az utóbbihoz azonban – a teljesség igénye nélkül – még van mit hozzátenni. Például a férfi-nő egymáson kölcsönösen jelet hagyó együvé tartozását érzékeltető *NŐ/FÉRFI > + amitől ráragad* (2009) című triptichonját. A windows szimbólumok, illetve az internetes alkalmazások valamely program-sorának kompozícióba emelését (*4 Layer*, 2006 és *amíg a zöld kocka while engedi*, 2011). Vagy a legfrissebbet, az *Oroszlános kút* (2012) fotóalapú héttérképbe helyezett 3 D-s objektumait, amelyek épp most fejlődnek – várhatóan – terjedelmes sorozattá.

Régóta esedékes Nyisztor János ekkora volumenű, rangos megmutatkozása, eddig ugyanis munkássága jobbára csak szűk kör számára volt ismerős. Épp ideje, hogy ezzel a tárlattal nyilvánvalóvá váljon művészetének kétséget kizáró, meggyőző minősége, amely kortárs szellemiségének, vagyis folyamatos és aktuális – a világhoz való értelmes kapcsolódási pontokra, s az alkotás tétjére vonatkozó – kérdésfelvetéseinek köszönheti a hitelét.

Enterőrőrkép a *Noll a lápvilágból* című kiállításban (fotó: Nyisztor János)

Vinnai András *Másikember* című darabjának egyik főszereplője egy Nóra nevű fiatal lány. (Jogos az azonnali fölszisszenés: lehet-e Ibsen óta ártatlan egy ilyen névválasztás? A posztmodern szépsége pedig abban rejlik, hogy – mint most is – igen; akár az is lehet.) Nóra, akit a történet szerint az emberi fajt megmenekíteni és „újrateremtetni” kívánó földönkívüliek a fiújával, Alvinnal együtt bezárnak egy időkapuszulába, nem felejt el megemlíteni, hogy ő bizony olvasta a *Zárt tárgyalást* (barátja későbbi szavaival: a Sartre-tárgyalást), és igenis tudja meg Alvin, aki a lány szerint egyébként „olyan hülye, mint egy gödör, amiben fénymászott reklámanyagokat tartanak a világ végén”, hogy a pokol nem más, mint a másik ember. Ezt Alvin hamar meg is érti, bőrén érzi, és – noha ő épp úgy poklává lesz a lánynak, mint a lány öneki – végső kétségbeesésében megpróbálja azzal a keresetlen, ösztönös felismeréssel ellentpontozni, hogy talán „meg kellene tanulnunk szeretni egymás hibáit”. Ez a fajta szükségből, jobb híján történő elfogadás („Itt nincsenek körülmények, itt csak mi vagyunk, ezért én is szeretlek.” – mondja Alvin), akár megoldás is lehetne, a sarthei feszültség mégsem oldódik föl. Igaz, hogy egy véletlen folytán, de Alvin megöli (az ágyban lábtól-fejtől fekvé fejbe rúgja) Nórát, a Tulajdonos figurája pedig, aki korábban mint főbőrlő terelte be őket az albréletnek álcázott időkapuszulába, elcsodálkozik, hogy a lány meg tudott halni, hiszen „itt halál csak akkor lehet, ha kiereszkolják, mert a kapszula nem bánt, csak a másik [ember].” A másik viszont – úgy tűnik – akarattal vagy akarattól kívül, elkerülhetetlenül és mindig bánt, és ezen a keserű zárson nem tudunk felülemelkedni, túllendülni, hiába a fikciót leleplezni kívánó szándék, hiába a modernség „poszt”-ba fordultát jelző számtalan elidegenítő gesztus (színészi kiszólások a közönséghez és a technikusokhoz, illetve az olyan valószerűtlen kellékek, mint a lakás ablakát jelző „Microsoft Windows” felirat).

Vinnai András másik darabja, a Kovács Dániel által a Katonában megrendezett *Virágos Magyarország* is újrashasznosít bizonyos értelemben, csak éppen nem irodalmi előzményt, hanem a politikai, közéleti közelmúlt és jelen, meg persze a tömegkultúra és -ideológia jól ismert jelenségeit, gesztusait. A kis alföldi falucskákból, Tunyándról elszármazott, azóta vidékfejlesztési kormánybiztossá avanzsált fiatalember, Szigeti Jácint nem éppen bonyolult (legalábbis nem vívódó, agyonpszichologizált) karakter, mégis sajátosan összetett: jó erkölcsi érzékkel, bizonyos igazságérzettel, egészséges (és persze nosztalgikus) lokálpatrióta hajlammal megáldott figura, aki azonban igen tehetségesen működteti választott szakmájára, a politikára jellemző demagóg retorikát is. Akkor is – nyugtalanítóan – jól vág az esze, amikor „biankó törvényjavaslatért” telefonál Pestre, hogy egy ad hoc módosítással („Tíz perce jött le a Magyar Közlönyben.”) kobozza el a falusiakat ki-

semmizni akaró nagystílű vállalkozó vagyonát. Ambivalens igazságszolgáltatás, hiszen a frissen elfogadott törvénymódosításban az áll, hogy ha nemzeti jelképeink (konkrétan a nagyszabású tunyándi nemzeti ünnepségre virágokból megformázandó Szent Korona) veszélyben forognak, akkor megmentésükre a magántulajdon (a vállalkozó kertészetéből származó virágok) állami tulajdonba vehető. A falu lakói, akik közt olyan, a média által nem is csak ismertté tett, de már toposszá lett figurák vannak, mint az énekelni (még) nem tudó, de már határozottan dívának készülő tinilány vagy a nagyhangú és erőszakos szélsőjobb polgárőr, együtt örülnek, hogy ilyen szépen győzött az igazság. Dalra is fakadnak, nem először persze, az operett műfajra egyébként is jellemző virágos jókedvükben, amelynek hevében a szerelmesek is egymásra találhatnak, sőt az is kiderül, hogy a kormányzati Audival érkező, pollenallergiás, ropilábú pesti legény, Jácint személyi asszisztense valójában szatmári gyerek. A nézőt azonban kimondottan nyugtalanítja valami, holott a leegyszerűsödő, magától kikerekedő végkifejlet esetleg pusztán untatná. Nyugtalanítja, hiszen rá kell döbennie: végső soron a – vélt – közjó is egyfajta ideológia, amely nem létezhetne egyesek elkerülhetetlen pórul járása és mások befolyásolhatósága nélkül. Az előadás természetesen nagyon szándékoltan okozza – már eleve az operettforma választásával – ezt az állapott, egyfajta csömört: a végére a néző igencsak belefárad a pirosposztgás örömködésbe, a „minden hű szív elnyeri jutalmát” típusú következtetések sorjázásába. De elfárad az előadás is, amely ezen következtetések falsságára (is) hivatott fölhívni a figyelmet. A második felvonás végére már az operett- és tanmeseformát kritikai távolságból vizsgáló előadásforma is csak önmaga körül forog.

A szétszedő-vizsgáló-ismét összerakó újraírás gyakorlása mellett fontosnak tűnik a magukat a posztmodernnel rokonító – vagy éppen nem rokonító – alkotók számára az önreflexió; kínzó kérdés annak hogyanja. (A létjogosultsága, sőt szükségessége evidencia.) Erre vonatkozott az általam hallott első szakmai beszélgetés, a Vojtina Bábszínházban megrendezett „Tradíció és modernitás a mai magyar bábművészetben” moderátorának, Láposi Terkának első kérdése is. Kuthy Ágnes bábrendező szerint a művészember tele van komplexussal, amelyekkel ha szembe akar nézni, kívül kell helyezkednie önmagán, a bábszínházban pedig erre adott a lehetőség. Ezen a műfajhoz ugyanis az elidegenítés mint forma igen közel áll: a modern bábszínész a bábjá mellérendeltje; nem gondolatainak közvetítőjeként, alárendelt szócsőként használja a bábót, hanem ő maga is – akárcsak a báb – sztereophordozóvá lép elő. Szerepet hordoz tehát ember és tárgy.

Ahogy Kuthy a későbbiekben fogalmaz, a bábrendező különleges helyzetben van, hiszen megengedheti magának, hogy megbomoljon a fejében a ra-

A teljes tizedik évad

cionális rend, amelyben a tárgy tárgy, a személy pedig személy, és olyan szubjektummal ruházhatja föl az objektumot, amilyennel csak akarja. Épp ebből adódik Grosschmid Erik tervező szerint az, hogy a bábozás nem pusztán gyermekszórakoztatás, foglalkoztatás, hanem érvényes kortárs színházi műfaj, amely jelenleg épp egyfajta formai ötletdömpingben lubickol. Hozzáteszi, hogy soha nem látott szabadságot, így az önmagunkon való gondolkodás szabadságát is adja az a tény, hogy a technikai fejlettség immár bármilyen gondolat „bábos” kifejezését lehetővé teszi. Innen ered azonban az a stílusbeli komplexitás is, ami kizárja esetleges izmusok kiválását, valamilyen egységes korstílus körülhatárolását. A beszélgetés vezetőjének azon – szintén a posztmodern mibenlétét is feszegető – kérdésére, hogy újraértelmez-e a bábszínház, a többektől érkező válasz egyértelmű: nem tud nem újraértelmezni. Ha a báb mint képzőművészeti alkotás változatlan is marad, a bábozás ugyanúgy a pillanat művészete, mint a színház általában, és így nem tudja nem a jelen érzelmi-szellemi tartalmával megtölteni a meglévő struktúrát, azaz bizonyos értelemben újraformálni önmagát.

Figé Attila rendező – akinek *Pimpáré és Vakvarjúcska* című gyermekelőadása számomra a fesztivál egyik legfrissebb, saját műfajának konvencióihoz képest legeredetibb produkciója volt – ugyanezen a beszélgetésen, ha már önmagára kell, hogy reflektáljon, elmond-

ja, hogy színészeit úgy mozgatja, mintha bábok volnának, de nem az elidegenítés szándékával, hanem csak mert szereti a tiszta formákat. Ez a képességében, főleg gesztus-és mozgásnyelvében letisztult, ám a jelmezek, díszletelemek sokszor a teljes valószerűtlenségig harsány színvilága (királykék lombkorona) okán telített, tempóját tekintve pedig kimondottan mozgalmas világ az általam látott *Pimpáré és Vakvarjúcska* két-ségtől sajátja. Ez a világ, amelyet a beszélgetés valamelyik résztvevője Robert Wilsonéhoz hasonlít, Figé szerint azért olyan, amilyen, mert a rajz- és animációs filmmel kíván versenyezni, még akkor is, ha – ahogyan Bartal Kiss Rita közbeveti – más-más hatásmechanizmussal működik színház és film, televízió. Valóban a képernyőt idézi a szinte kétdimenziós síkterelést eredményező fénykezelés és néhány fontos, ugyancsak kétdimenziós díszletelem, mint például Vakvarjúcska fészke a fa tetején, amely tulajdonképp egy korláttal ellátott rámpa, amelyről a szereplők többnyire szembenéznek a nézővel. Erdős Virág verses mesejáték szövege kínálja az ilyen újító megoldásokat, hiszen tartalmaz is újragondol sok megszokott mese-sémát. Ahogyan a műsorfüzet fogalmaz: „A történet klasszikus mesei motívumokat, utalásokat, karaktereket használ, és ezeket helyezi a modern kor élethelyzeteibe.” Nagyon szép jelenet például, amikor Pimpáré, ahelyett, hogy királykisasszony módjára passzívan várná, hogy megmentse ő magát és az őt megvédeni akaró, de

Pimpimpare – Fotó: Mudra László

megsérült Vakvarjúcskát, hátára veszi sebesült szerelmét, és lassan, nehezen, de kitartóan és eltökélten cipeli menedékbe.

Az éber önreflexió mellett a transzcendens, a misztikum kiemelt helye is meghatározni látszik a posztmodern. Sajnos a „Posztmodern és szakralitás” című beszélgetésen nem tudtam részt venni, szerencsére azonban a Borbély Szilárddal folytatott beszélgetés során sokszor utaltak vissza az ott elhangzottakra. Borbély szerint az ő drámái, amelyek közt van álmodalszínház és oratóriumnak nevezett is, leginkább drámai költemények egy olyan írótól, aki nem tartja magát színpadi szerzőnek, aki „nem látja és nem ismeri a színházat”. Drámáinak a beszélgetőpartnere, Radnóti Zsuzsa által „sajátos titokzatosságnak” nevezett minősége nem más, mint a sokkal inkább saját műfajának érzett esszé vagy vers metaforikussága térre és szereplőkre vetítve. Borbély szerint minden kor színháza szimulálja azt a világot, amely körülveszi. Az ő drámái sem tehetnek másként, az azonban nem célja, hogy reprodukáljon valamiféle köz- vagy magánéleti valóságot; ennél különben is metaforikusabban gondolkodik. Számára a legcsodálatosabb metafora a képzőművészeti értelemben vett kép, ami önmagában persze nem lehet és nem is lesz színpadi esemény, de számára az inspirálódás nagyon komoly tényezője. A képből bomlik ugyanis ki valamilyen aura, amely élővé teszi a majdani színpadi megszólalást. Ami pedig az emberin

túl érdeklí, az nem is annyira a „transzcendens”, mint inkább az „etikus” problémája: drámáiban etikai határokat igyekezik fölmutatni és fölmutatni, mégpedig úgy, hogy először – mint mondtam – mindig egy képet lát maga előtt, amely köré utólag szövődik textus, innen a sajátos rejtélyesség.

Ilyen talányos Verebes Ernő felolvasó színházi keretek közt bemutatott *Gerendák* című darabja is, amelyet leginkább mágikus realista misztériumjátékként lehetne leírni, amelyben a szerző egymásba játszatja egy templommá alakítandó szélmalom és az onnan elbocsátott szélmolnár hétköznapi történetét valami titokzatos eredet- és kiválasztottságmítosszal. Végh Attila a fesztiválon szintén fölolvastott *Amnézia* című drámája pedig egyfajta áthallás mítosz és filozófia között, egy sajátos, útkereső-útmutató szellemi játék a „lélekerdőben”, ahol a hazautat nem lelő két amnéziás főszereplő bolyong: X, az egyszerű ember és Y, a bonyolult ember. Nem emlékeznek, honnan jöttek, hogy kerültek az erdőbe, kik ők, mégis érzik és egymással is éreztetik – Y esetében – szellemi, illetve – X esetében – gyakorlati, életpasztalati (ha úgy tetszik: érzéki) fölényüket, ami ebben a környezetben persze nem vezethet alá-fölérendeltséghez, hiszen legfeljebb megmosolyogni tudjuk, amikor a bonyolult Y rámond az egyszerű X-re, hogy „Maga sose tanult filozófiát?”, holott ő maga sem emlékszik, hogy tanult volna, és ha tanult, akkor mit sajátított el. Az erdő szelíd ta-

nítását mégis megérzi a talán még filozófiát is tanult Y: „A szeretethez idő kell, vagy a szeretet maga az idő. Ezt az erdőt is szeretni kellene talán, hogy kijussunk belőle.” X persze nem osztja ezt a beleérzést, ahogyan az őket fává változtatni és így az erdőlélek részévé tenni kívánó varázsló szavait sem hallja meg, amikor az megszírdja őket, amiért „itt, az álomszínházban is csak az én” jut eszükbe, holott „nincs osztatlan én, csak áramlás”. Laura, a két vándort a varázslóhoz vezető, „faölélő lány” azt mondja az erdőlélekről: „Ez maradt nekünk, mióta kihaltak az istenek”. Új, ugyanakkor épp, hogy maradék- vagy esszenciajellegű, szabad és áradó, nem tekintélyelvű transzcendencia ez. A dráma pedig fölmutatja az ebbe való integrálódás lehetőségét, amellyel megadja a maga átfogó válaszát a világmagyarázat kérdésére, igényére.

Ez a válasz nem esik messze Weöres Sándorétól, akinek életművét centenáriuma alkalmából egy kiterjedt kerekasztal beszélgetés keretében tárgyalták. Az ősdramát rekonstruálni kívánó (ld. Theomachia) Weöres ugyanis – Pálfi Ágnes költő szerint – mediátor volt a mítikus (ősdramái) és a metaforikus (költői) nyelv között. Mindez pedig azért releváns 2013-ban – ezt már a beszélgetést vezető Szász Zsolt teszi hozzá –, mert a posztmodern igénybejelentése hasonló: egyfajta szemléleti világegész megteremtése.

Ahogy a báb- és látványtervező Miareczky Edit (*Pimpipare és Vakvarjúcska*) számára szervesen tartozik színház és képzőművészet, ahogyan Weöres Sándor drámái életművét többek szerint is leginkább onnan vett fogalmakkal (kollázs, montázs, brikolázs) lehet megközelíteni, és ahogyan Borbély Szilárd is egy-egy képtől inspirált megérezésből indítja színműveit, úgy lesz a posztmodernnek a különböző művészeti ágakat „összművészetté” egybebugyoláló törekvése *par excellence* rendezőelv a Podmaniczky Szilárd szövegére épülő *A fenyegetett gyilkos anatómiája* (René Magritte *éjszakái*) című előadásban (RS9 Színház). Ahogyan a szerző fogalmaz, ő a mágikus erejű képekhez keresett prozódíát, létrehozva így egyfajta „alkalmazott szöveget”, amely képzőművészet és zene határmezsgyéjén mozog mint lehetséges, esetleges harmadik. A történet is így bomlik ki: inkább mint koreográfia egy szuggesztív, radikálisan „másfajta” térben, mint egy sajátos szerelmi háromszög magyarázó narratívája. Az előadás Magritte-képek fegyvermezt, felsorolás-jellegű vetítésével kezdődik, mégpedig a későbbi játéktérként szolgáló, fehér leplekkel határolt kocka előlapjára. Erről később, az esti-éjszakai közönségtalálkozón azt mondja Podmaniczky, hogy számára a legnagyobb feladat az volt, a szöveg újra és újra „fölrjén” ahhoz, amit az elején a képek fölmutatnak. Megjegyzi továbbá, hogy Magritte élettrajzában ismeretében bekapcsolhatók új, realitásalapú értelmezési horizontok, ez azonban sem nem cél, sem nem feltétel, hiszen az egész előadás tulajdonképp annak az ismert tételnek

az állítása, hogy a művészetet a (több csatornán terelt) érzékiség tudja igazán megragadni; a műalkotást élvezni kell. A közönségtalálkozó beszélgetését vezető Kozma András von párhuzamot Borbély Szilárd képi indíttatású drámaköltészete és Podmaniczky Szilárd szintén képből induló, majd a szöveg által a befogadói figyelmet ismét a képhez visszavezető munkamódszere között. Veres Dóra rendező szerint az ő feladata a zenei, a képi és a szöveges réteg szövetszerű egymásba simulásának felügyelete volt, nehogy valamelyik szegmens öncélúan domborodjon ki. Ezek a szegmensek pedig addig erősítik egymást, amíg valóban kirajzolódnak a gyilkossá lett férfi (férj) anatómiája: az, hogy hogyan nem tud mit kezdeni a gyerekkori szerelem (vagy legalábbis az az iránti nosztalgia) intenzitásával, az, hogy hogyan lehetetlenül el a jelenlegi életével való szembenézés épp úgy, ahogyan soha nem sikerült a szembenézés, a megértés édesanyja korai, nagy valószínűséggel erőszakos (fulladásos) halálával, és hogy hogyan vezet mindez egy kegyetlen, ám korántsem hidegvérű, hanem nagyon is indulatos, sőt szenvedélyes gyilkossághoz.

A gondolati, fogalmi inspirációból indító, „posztmodernnek” mondott vagy mondható vonal mellett mindig meglévő másikat, a szituációs élményből építkező drámát Pintér Béla és Társulatának 42. hét című előadása, illetve a Bárka Színház *A teljes tizedik évada* képviselte. Pintér Béla ezúttal mindössze néhány jelenetet emelt – a zene „lebegtető” hatásmechanizmusát kihasználva – a tőle megszokott póztalan realizmus síkja fölé. Felismerhetően, jellegzetesen, kissé talán már kényelmesen is, de még mindenképp szerethető módon működteti a Pintér Béla-módszertant, ezúttal egy szakmai és magánéletben kihívások elé állítódó szülésznő kilenc hónapjára alkalmazva. Szabó Borbála *Teljes tizedik évada* pedig – ahogy az előadást megelőző Hangolón a szerző fogalmaz – amellett, hogy függőségdráma, szól az egymás mellett való elbeszélés abszurditásáról is egy olyan helyzetben, amikor két ember összetartozik, de más terekben, más életet él. *A teljes tizedik évadot* nagyrészt önéletrajzi ihletésűnek tartja a szerző, aki maga is háromszor volt gyese, és élte meg az élettér beszűkülésével járó kétségbeesést. A darab elején egy Erika nevű ingerlékeny, boldogtalan feleség, fiatal anyuka, akinek a külvilággal való egyetlen érintkezési felülete a férje (amely felületet nem tudja már másként kezelni, mint tehetetlen dühének céltáblájaként), egy szép napon összefut a játszótéren egy középkorú férfival, Bélával, aki azt ajánlja neki, próbáljon meg „kikapcsolódni”, kezdje el ő is nézni a *That's life* című amerikai szituációs komédiát (sitcomot).

A kikapcsolódás fogalma körüli vitából nem lehet nem kihallani a színháznak mint kulturális intézménynek visszájára fordított, keserű önmeghatározását, pontosabban annak belátását, hogy bizonyos

hálátlan társadalmi szerepeket is el kell játszania. Béla ugyanis azt fejtegeti, hogy „néhány szöszmötölő idegromcs magánügye lett a szent művészet”, és hogy különben is, „sebekben vájkálni mindenki tud”, kikapcsolni azonban kevesen. Ebben a fals retorikában (amelynek felütése egyébként rendkívül hatásos, hiszen a Bélát játszó színész a nézők közül áll föl és rohan be a színpadra méltatlankodva) a sitcom erényének tehát épp az tűnik föl, hogy nem kell, nem is szabad rajta gondolkodni, hiszen azzal a hatásmechanizmust gáncsolná az ember. Szép ellenpontja ennek a gondolatmenetnek magának az előadásnak a gondolatvezetése, amely arra fut ki, hogy mint életünkbe beköltözött jelenségen, igenis kell rajta gondolkodnunk, hiszen csak akkor tudjuk helyén kezelni, ha áldozunk rá szellemi energiáinkból. Ahhoz ugyanis, hogy a sorozatba szó szerint beletemetkező feleség, aki a második felvonásban maga is szereplője lesz kedvenc sitcomjának, (újra) megtalálja saját hangját, igényeit, társát, arra van szükség, hogy a férj belemenjen a játékba. Végignézi ő is a sorozatot, majd saját képzelőerejével maga mögé utasítja az amerikai forgatókönyvírókat, föltárja a sekélyes karakterek elfojtott traumáit és frusztrációit, súlyos emberi defektusait, és visszarángatja feleségét kettejük közös valóságba, amely talán nem is az a merő posvány, amelynek korábban az elvonási tünetekkel küzdő nő nevezte. („Aki a valóságban él, azt fölhabálja a semmi.”)

A teljes tizedik évad bátran és őszintén néz szembe egy valós problémával, mégsem ráz föl elemi erővel. Úgy érzem, ez nagyban betudható annak, hogy a néző (az előadás nézője) valószínűleg eleve nem találja a *That's life* szereplőit kellően szerethetőnek ahhoz, hogy elhiggye: a néző (mármint a tévésorozat nézője) valóban a tőlük kapott és nekik adott „időtlen szeretet” erejével „győzi le a halált”, ahogyan azt

Béla, a sorozatdíler ígéri Erikának. A sitcomban szereplő karakterek – amint azt a színen egyszer föltűnő forgatókönyvíróktól is tudjuk, akik orvosi köpenyben és szájmaszkban, műtőasztalon raknak össze építőkövekből jellemeket – „nem folyhatnak egymásba”. El kell különülnie az érzékeny szöke srácnak a tisztaságmániás rasztától, az excentrikus, de kevésbé tehetséges és plagizálásra igencsak hajlamos költőlánynak a topis, tudáskereső egyetemi tanártól stb. Hangsúlyozott valóságátlanságuk azonban sokszor inkább steril, mint szórakoztató, illetve túlságosan didaktikussá válik olyan pillanatokban, mint például amikor a szöke szívtipró Phil így fordul – a már szintén sorozatszereplő – Erikához: „Én megértelek, mert ugyanolyan érzékeny vagyok, mint te.” A fikciósíkok és a színpadi tér megkettőzöttsége inkább szükség-szerűség, mint nagy ötlet, de kétségkívül működik, különös tekintettel a kanapéra, amely valóban elengedhetetlen központi kelléke mind a sitcomok, mind a középosztálybeli magyar családok nappalijának, és amelyik mintegy csatornaként vezeti át a szereplőket egyik világból a másikba, illetve nyeri a végén szimbolikusan vissza a nyitóképben a szereplő, a házaspár „valóságához” kötött formáját.

Sosem könnyű, és sokszor bizony csak utólagos, kényszeredett erőfeszítés valamilyen címkét találni, amely egy fesztiválprogram sokféle előadását valamennyire mégiscsak összefogja. A „posztmodern” ilyen szempontból hálás és tagadhatatlanul működő fogalom, pláne ha összefogó erejűnek ismerjük el azt, hogy a közös nevező épp a pluralitás; ha érvényes rendezőelvnek tekintjük a számon tartott sokféleséget. Ha elfogadjuk, hogy jófelé tart, aki azt mondja magáról (idézet következik Végh Attila *Amnézia* című drámájának a lélekerdőben sétálgató Laurájától): „Én csak megyek, és a lépteimből valahogy út lesz.”

LACKFI JÁNOS ◀

Bogár

Múltkor ment egy krimi,
egy pasas valamibe
belekeveredett.
Aztán kis, bogárhátú Volkswagenen
kellett menekülnie.
Én mondtam volna neki,
hogy meneküljön inkább Porschén,
avval úgy elporzik,
por se marad utána.
De a színészek
nem hallgatnak az emberre,
ha a tévében krimi ment,
mindig hiába kiabáltam,
hogy ki a gyilkos,
rám se hederítettek.
Azóta nem szólok bele,
mindegy, az ő bajuk.
Szóval a pasas menekült,
de az autópályán megelőzte
egy nagy bazi kamion, szépen beállt
elé, és nem engedte többé elmenni.
Aztán jött egy másik kamion,
az beállt mögé, és hátulról lökdöste.
Később még két kamion jött,
közrefogták kétoldalt, mintha
négy fal közt bezárva autózna.
Szépen beteretgették egy parkolóba,
ott az egyik oldalsó kamion odébb gurult,
és akkor látszott, hogy egy ötödik
kamion rohan a bogárrautó felé,
és orral szépen össze is lapítja.
Ahogy egy bogarat szokás eltaposni.
Én inkább kamionsofőr leszek, azok ülnek
a legmagasabban.

Sátánkutya

A Bobi a Sátán kutya,
először is tiszta fekete,
másodszor mert a nyelve bordó,
harmadszor mert a szeme világít,
pluszba megharapott,
miközben simogattam
felülről lefelé a fejét,
meg a füle tövét.
Alulról felfelé harapott,
alattomosan belekapott a kezembe
háromszögű, hegyes fogával,
és utána mintha még
ki is röhögött volna,
úgy állt a szája széle
felfelé.
És most lehet, hogy
megfertőzött a Sátánnal,
mert azóta néha fordított keresztokról
meg varacskosan sütögetett
emberi végtagokról álmodom,
pokoli nevetést hallok,
és vérbe mártott testű, vörös hajú
pucér nők vigyorognak rám
hegyes fogakkal.
Lehet, hogy azt a filmet
se kellett volna megnézni,
amit a hülye Gerő mutatott a gépén,
hogy tök vagány,
tiszta pokoli.
A legkínosabb az volt,
hogy anyám meglátta a harapást,
elcipelt a Bobi gazdájához,
és vérfagyasztó hangon követelte
az oltási igazolványt,
meg hogy kössék meg a kutyát,
ha veszélyes,
és én hiába ágaskodtam,
nem tudtam elolvasni a kiskönyvben,
hogy Bobi be van-e oltva
Sátán ellen.

Amerikában

Amerikában minden van.
Olvastam, hogy egy pasas
minden áldott nap begyűjtötte
amit a vécén termelt,
egy zacskóba zárta,
dátummal ellátta,
majd lefagyasztotta.
A pincéjében sorban álltak
a hűtőládák, tele
tíz évre visszamenőleg
a mindennapi hurkák,
ha akarta,
bármikor kikereshette
bármelyik napi termést.
Arról nem szólt a cikk,
nosztalgiazott-e néha,
kikeresve egy-egy
különösen jól sikerült
darabot,
visszaemlékezve
annak a napnak
a speciális illatára.
Ábrándos lélek lehetett.
Azért hogy áramszünet esetén
mi történt abban a házban,
azt durva elképzelni.

► MÉSZÖLY ÁGNES

Hanna és a lényegrablók

Napról-napra melegebb lett a helyzet. A radiátorok szinte izzottak, az ablakokról pedig eltűnt az összes kilincs. Csak Taki bácsinál, a pedellusnál maradt egyetlenegy, ő pedig azt ki nem adta a kezéből. Így szellőztetni sem lehetett, egy szál pólóban izzadtuk végig az órákat. A tanárok bágyadtan kortyolgatták a langyos ásványvizeiket magyarázat közben, és néhány nap alatt a feleltetéstől is elment a kedvük.

Ez akár jó is lehetett volna. De mégsem volt jó.

Mórácsi igazgató úr utasította Taki bácsit, hogy csökkentse a fűtést, meg elrendelt valami vizsgálatot az ellopott kilincsek ügyében, de egyébként nem nagyon foglalkozott az egészszel. Volt más gondja, meg szeretete a meleget: egy idő után pálmafás rövid ujjú ingben és bermudanadrágban ült az irodájában.

A szünetekben csak a hetesek maradtak a termekben. Ez kiváltságnak számított, de ebben a melegben inkább büntetés volt, kegyetlen.

– Jaj, már a víz is forró! – ugrott el pad-, és hetes-társam, Sárlóki Hanna a csap mellől. – Pont most, hogy Réka odaajándékozta az Alkonyatos tolltartóját valamelyik alsósna!

– Még jó! – csitítottam. – Az egész Alkonyat egy vacak...

– Szerinted, Jónás Várkony, szerinted! – csóválta a fejét. – Rékának nagyon fontos volt! Olyan fontos, mint a kockás svájcisapkám vagy a baranta-bot neked. Hónapokig nyaggatta érte a mamáját! Most meg... nem értem, egyre kevésbé értem – tette hozzá, aztán szórakozottan levette fejéről a híres sapkát és letette a tanári asztalra. Felborzolta hosszú barna haját, kicsavarta a kihűlt vizet a szivacsból, és elmélyülten törölni kezdte a táblát.

Be kell vallani, a melegen kívül más furcsaság is volt mostanában. Ez is pár hete kezdődött: hol ez, hol az ajándékozott oda valami szívének kedves tárgyat egy osztálytársnak vagy egy alsósna, Petra például a vadiúj Iphone-ját, lett is botrány belőle rendesen. Az is megesett, hogy valaki hirtelen kidobott vagy elvesztett valamit, ami azelőtt fontos volt neki. Bori leszedte a falról, és darabokra tépte a Justin Bieber plakátot,

pedig hetekig harcolt, hogy feltehesse. Kende egyszerűen kint hagyta az udvaron a dedikált Barca-focit.

– Lehetetlen, hogy a borsónyi agyatokkal nem látjátok az összefüggést – kezdte magyarázni Hanna, amikor nyílt a terem ajtaja.

– Drágicáim, futás az udvarra, szellőztetés, takarítás! – nyomult be Taki bácsi, kezében az iskola egyszem ablakkilincselével. Mögötte a felesége, hipermodern porszívót cincálva maga után.

– Nem értem, miért kell kizavarniuk ilyenkor – dohogott Hanna immár a folyosón. – Még a sapkát sem hagyták felvenni... A sapkám! – fordult vissza a terem felé.

Kibírhatta volna ezt a pár percet, hiszen már szólt a jelzőcsengetés. Mindenesetre én siettem kifelé, hogy egy kis friss levegőhöz jussak. Már az udvaron voltam, mikor Hanna utolért.

– Bezárták belülről a termet! Hiába kopogtatam...

– Hagyd már! – próbáltam leállítani. – Biztosan nem hallották a porszívótól, és...

– Miért kell újabban porszívózás közben magukra zárniuk az ajtót?! – nézett rám Hanna olyan arccal, hogy jobbnak láttam meg sem mukanni.

Szó nélkül caplattunk vissza a terembe.

– Látod, itt a sapka, semmi baja nem lett – dobtam felé, ahogy elmentem a tanári asztal mellett. Hanna elkapta, de nem tette fel.

– Mizu, csak nincs meleg? – kérdezte gúnyosan Bogi.

Hanna nézegette, forgatta a sapkát, aztán ledobta a padra, és kirohant a teremből.

– Pont most kellett megsértened, matekdoga előtt?! Most kiről másolunk, nagyokos, talán rólad? – támadtunk Bogira.

Közben megérkezett a tanárnő is. Egyedül jelentettem, egyedül osztottam ki a témazáró lapokat, és egyedül próbáltam lesúgni mindenkinek az eredményeket – lehetett, a tanárnő mentolos hűsítővel fújkalta magát, és csak ritkán nézett ránk a legyezője mögül.

Elment az óra fele, mire nyílt az ajtó. Doktor Gáth, a fizikatanár tolt be rajta a lángvörös képű Hannát, aki szó nélkül leült a helyére, és néhány perc alatt megoldotta az egész tesztlapot. Még arra is maradt ideje, hogy kijavítsa Rékáét és Bogiét is.

Kettőig Hanna egy szót sem szólt. Csendben bandukoltunk, én baranta-edzésre, ő meg hazafelé. Hjadonfőtt.

– Nem veszed fel a sapkát? – próbáltam beszélgetni.

– Nem – válaszolt kurtán. – Eddig azt hittem, kifejezi, hogy milyen vagyok. De elvesztette a lényegét...

– Ugyan, valami attól, hogy pár percig együtt volt Taki bácsiékkal a bezárt teremben, nem vesztheti el... – vitakoztam.

– Tényleg? – nézett vissza rám. – Akkor, nagyokos, hol a baranta-botod?

Mint az örült, rohantam vissza az iskolába. Soha nem hagytam még el a botomat. A padom mellett találtam meg. Kibontottam a vászonból, egy karcolás baja sem volt, de mégis... valahogy nem lehetett rajta érezni a törődést, amivel csiszoltam, az izzadságszagot, a küzdelmek tapasztalatát.

– Most már elhiszed? – szólt mögülem Hanna.

– El, de akkor is érthetetlen – motyogtam zavarodottan.

– Na, akkor próbáld megerőltetni a kétségbeejtően gyenge felfogásodat! – nézett barátném szigorúan a szemembe. – Mondd csak, mi volt az első feltűnő dolog januárban?

– A kilincsek – feleltem. – Mikor visszajöttünk, már egyik ablakon sem volt kilincs.

– Pontosan. Ennek senki nem tulajdonított különösebb jelentőséget, sőt, a meleg-büdös pártiak még örültek is neki. Az is csak nekem szűrt szemet, hogy Taki néni új porszívót kapott, és napközben jár takarítani. Aztán jöttek a furcsa ajándékozgatások és a meleg. Nyilvánvaló volt az összefüggés.

– Hogyhogy?

– Mindig abban az osztályban döbrent rá valaki, hogy az eddig kedvelt tárgya igazából fabatkát sem ér, ahol aznap takarítás-szellőztetés volt. És ha valami nagyon különleges dolog vesztette el a jelentőségét – gondolj csak Kende focijára –, napokig észvesztően meleg volt a suliban, de Taki bácsiéknak olyankor színét sem láttuk.

– Tényleg... de hogy lehet, hogy...

– Hogy Taki bácsiék kiporszívózzák minden fontos dologból a lényegét? Pofonegyszerű! Minden érzélem energiát jelent. Azzal, hogy valaminek értéket tulajdonítunk, kvantumszinten módosítjuk az energetikai állapotát. Magasabb frekvencián rezeg. És innentől már pofonegyszerű atomfizika az egész! – legyintett Hanna

– Atomfizika? – kerekedett el a szemem. – De hát mióta ért Taki bácsi az atomfizikához? És mi köze a lényegvesztett dolgoknak a meleghez?

– Jaj, te őslény! Taki bácsiék csak a piszkos munkát végezték! Az egész háttérben valaki más áll! És már azt is tudom, mire készül! Gáth megfenyegetett, hogy megbuktat év végén – de akkor is meg kell állítanunk! Gyere!

Nem értettem, hogy kerül elő hirtelen a fizikatanár neve, de Hannának nem volt kedve tovább magyarázni. Elszántan indult az iskola alagsora felé.

Hobbiként lopakodtunk a kazánház résnyire nyitott ajtajához. Ahogy bekukucskáltunk, észrevettük, hogy a hipermodern porszívó csövet valaki rácsatlatkozta a kazánra.

– Meglásd, felrobban ez az egész – hallottuk bentről Taki néni sápiózását.

– Ne rinyálj, asszony, tedd, amit a tanár úr mondott! – gorombította le Taki bácsi.

– Nem tetszik nekem ez! Remeg meg morog az a nyúl a kazánban! Vissza kellene kötnöd az olajra szépen!

– Visszakötni? Elfelejtetted, hogy az egész évi fűtőanyagot eladtuk? Persze jó volt X-boxot venni az unokáknak a részünkből! Tegnap éjjel kiszivattyúzták a tartályból az utolsó cseppeket is! Vagy ezzel fűtünk, vagy semmivel!

– Legalább a kilincseket visszatennéd! Az a Hanna lány, látod, gyanút fogott!

– Ha visszateszem a kilincseket, milyen ürügygel járunk tanítás közben a termekbe, he? Délutánra nem hagynak itt a kölykök semmi fontosat! Tudod, hogy csak a lényeges... Szóval hagyd a sápiózást, és szaladj a Gáth úrért! Az a mutató nagyon közelít a piros vonalhoz!

Alig tudtunk elbújni. Taki néni elcsattogott a tanári felé, és néhány perc múlva a fizikatanárral érkeztek vissza.

– Milliószor mondtam – hallottuk nem sokára Gáth ingerült hangját a kazánházból –, hogy próbáld meg kevésbé személyes dolgokat keresni: holnapra elég lesz néhány póni meg verdás tornazsák az alsósoktól! Most órákig tarthat újrakalibrálnom a rendszert...

– Ne mondja már, professzor úr, hogy egy vacak sapka meg egy fakard miatt lett ilyen meleg az egész épületben! – ellenkezett Taki bácsi. – Ha bedobom őket a kazánba, akkor se...

– Boldoggá tenne, ha nem szólna bele olyasmibe, amihez nem ért! – csattant fel a fizikatanár. – Az égés során keletkező energia a töredéke annak, amit deszubsztancianizálás során kinyerünk egy tárgyból. Mikor Taki néni kezelésbe vesz valamit, valójában egy paramagnetikus mező segítségével szubatomi szinten visszaállítja az érzelmi töltettel rendelkező elemi részecskéket normálállapotba. Az így kinyerhető energia nagysága a tulajdonos kötődésének és a Teller-állandónak a szorzata, és fordítottan arányos a tárgy objektív monetáris értékével.

Én egy kukkot sem értettem az egészből, de láttam, hogy Hanna komor arccal bólogat mellettem. Gáth tanár úr pedig folytatta odabent.

– Ráadásul, Takikám, rosszul csatlakoztatta a deszubsztancianizáló készüléket a kazánhoz. Nem állította be a szűkítőgyűrűt, így túl sok energia jut a fűtőmaghoz...

– Mármint ahhoz az ócska plüssnyúlhoz?

– Igen, ahhoz! – csattant fel a fizikatanár. – A fiam egykori kedvencéhez, ami eleve magas szintű töltéssel rendelkezett, így képes a kinyert szubsztanciális energiát integrálni, és permanens plazmaállapotú izzás során, hő formájában átadni a fűtési rendszernek.

– Hát, elég félelmetes, ahogy ott lebeg meg ragyog – kottyantott közbe Taki néni is. Gáth tanár úr válasza sem méltatta, hanem elmélyülten állítgatta a kapcsolókat a porszívón – azaz a deszubsztancianizálón – és a kazánon, és közben valami olyasmit motyogott, hogy ha ez a próbaüzem is sikerül, semmi sem állíthatja meg őt többé.

– Most kell cselekednünk! – csípett belém Hanna. – Gyerünk, az igazgatóiba!

Mórácsi igazgató úr épp jeges teát iszogatót. Meglepődtem, hogy meg sem próbált elhajtani miniket, azon pedig végképp csodálkoztam, hogy milyen hamar megértette az összefüggéseket az ellopott kilincsek, a meleg és Taki bácsiék üzelmei között.

– Magam is gyanakodtam az utóbbi időben – sügta, ahogy lábujjhegyen lopakodott mellettünk a kihalt folyosón. – Gáth tanár úr engedélyeztetett valami újítást a fűtési rendszerben, de nem nagyon értettem, tudjátok, én testnevelés szakos vagyok. Nem hittem volna, hogy ez a tanulóifjúság érdekeit sérti... Kár, hogy ilyen furcsa indokkal nem hívhatjuk a rendőrséget! Kénytelen leszek saját hatáskörben elintézni az esetet!

Igazán büszke voltam az igazgatómra, aki halált megvető bátorsággal betört a Taki bácsi felségterületének számító kazánházba. Alig hagyta szóhoz jutni Gáth tanár urat, s amikor az azt merre mondani, hogy Hanna csak képzelődik, még elbocsátással is megfenyegette.

– Azonnal állítsák le ezt az örült kísérletet! Holnaptól minden térjen vissza a megbeszélte kerékvágásba! Ha egy félredobott Barbie-t látok, megnézhetik magukat!

Tetszett volna, ha a deszubsztancianizáló, azaz lényegtelenítő porszívót is összetöri az igazgató úr; de meg kellett elégednem azzal, hogy rápirított Taki néni:

– Az új gépeket pedig tessék rendeltetés szerint használni!

Sárlóki Hanna kényszeredetten mosolygott, de én a magam részéről elégedetten rohantam a barantadzésre.

Másnap reggel szokás szerint a kisközhöz elött vártam Hannát. Kockás svájcisapkája helyett fekete kalap volt a fején.

– Menő! – mondtam köszönés helyett, és értettem mindent: az előző estét én is egy új baranta-bot farigcsálásával töltöttem.

– Tudod, elvesztette a lényegét – mondta fanyar félmosollyal. – Meg egyébként is, ez jobban illik az előttünk álló nehéz napokra!

– Micsoda? Hiszen kiderítetted, ki miatt értékelenednek el a dolgaink! És az igazgató úr...

– Jónás Várkony, te nem csak ostoba vagy, hanem szálnalmasan naiv is! – csóválta a fejét Hanna. – Bedőltél Mórácsinak... nos, ma nyisd ki jól a szemed!

Nem értettem, miről beszél. Az iskolában kellemes, de nem túlzó meleg volt.

Magyarórán Liza néni lelkesen mesélt nekünk az Egri csillagokról, aztán nekiállt, hogy kiosszon néhány könyvtári példányt. Amikor kezébe vette a könyvkupacot, elmélázott, majd nagy csattanással visszadobta őket a tanári asztalra.

– Tudjátok mit, hagyjuk ezt az ósdi rémséget! Mit szólnátok, ha idén egy tetszőleges vámpírregény lenne a kötelező olvasmány?

Az osztály ugrált örömben. Csak Sárlóki Hanna nézett maga elé, fejét csóválva.

BOTH GABI ◀

„Barátságos apróműfaj”*

Beszélgetés N. Tóth Anikóval

– Megjelent már jó néhány könyved, sok-sok díjat kaptál értük, mégsem ismerjük eléggé a nevedet. Miért alakult ez így?

– Nem egyszerű dolog a bőséges és izgalmas irodalmi kínálatban felhívni magadra a figyelmet. Vagy ravasz (reklám)fogásokkal túlságosan is könnyű. A kedvező kritikák ellenére nagyon sok jó könyv magára marad. Talán szerencse kérdése is, hogy egyszerre többféle figyelem irányuljon egy-egy szövegre. Ebben nincs szerepe annak, hogy történetesen Szlovákiában élek, hiszen a legtöbb könyvem a Kalligramnál jelent meg, ami szerintem az egyik legjobb kiadó, magyarországi viszonylatban is. Az ok az is lehet, hogy nem publikálok nagyobb rendszerességgel. És hát az önmenedzselésben sem vagyok bajnok, bár nem is akarok mindenáron és minden fórumon nyomulni.

– Viszonylag ritkán fordul elő, hogy a szerző és a kiadó akkor találkozik először személyesen, amikor már elkészült a közös könyvük. Nyulas Ágnesről tudom, hogy ez veletek így történt. A távolság volt az oka?

– Földrajzi értelemben nincs nagy távolság, hiszen Ipolyság, ahol élek, 80 km-re van Budapesttől, Szentendre még közelebb... Az elektronikus levelezés sokkal nagyobb távolságokat is áthidal. De hát nem a szerző személye érdekes, hanem a kézirat. Egyébként nem vagyok rejtőzködő típus. Nyulas Ágival valóban akkor találkoztam először, amikor átvettem a tiszteletpéldányokat, de valahogy olyan érzésem volt, mint ha régóta ismernénk egymást. A könyv szerkesztőjével, Lovász Andreával is csupán leveleztünk. Biztos vagyok abban, ha találkoznánk, jókat beszélgetnénk, hiszen közös a szívügyünk.

– Hogyan született ez a könyv?

– Van egy műfaj, saját fejlesztés, nagyjából húsz éve mocorog bennem. Mesketének neveztem, mert hogy rövid, szusszanásnyi szöveget jelent, és még csak cselekménye sem kell legyen, elég hozzá egy hangulat, egy látványélmény, egy érzelmi kavargás, egy történetfoszlány. Az első könyvemben – mesekönyv, *Tamarindusz* a címe, 1994-ben jelent meg – már olvasható belől jó néhány, főleg a saját gyerekkori élménye-

im újrájátszása hozta elő őket (közel is volt még időben az a tündéri világ...). Nagyon kedvező volt a visszhang, mondták sokan, legyen több ilyen. Ezért nem is zártam le magamban. Kilencéves volt a lányom (az ihlet- és ötletgejzír), amikor egy bágyadt nyári délutánon váratlanul kigördült egy friss meskete, és jókedvűen gurult utána a többi 76. A könyvbe persze nem mind került be. De néhány (a legszeretettebbek) titokban abból a régi könyvből mégiscsak átsurrant ebbe az újba.

– Ez egy ritka forma. Talán Máté Angi Volt egyszer egy szövegei hasonlíthatók hozzá, illetve Hervay Gizella Kobak könyvének meséi hasonlóak. Miért ragaszkodnak az írók ennyire a történethez, amikor bebizonyosodott, hogy a gyerekek tökéletesen értik a történet nélküli meséket is?

– Megtisztelő hasonlatok! Épp most olvastam az *Emlékfoltozókat*, nagyon rokonszenves nyelvi világ. Az írói ragaszkodás a történethez pedig valószínűleg ősi, ezért nehezen lazítható. Meg valamiféle biztonságérzetet is nyújt talán, ebből kifelé mozogni túl kockázatos vállalkozás. Nekem is vannak hagyományos-történetes meséim. Most azonban az érzelmek érdekeltek, nem annyira a sztorik, ezért is libegnek a szövegek a líra és az epika határán.

– Nagyjából ez az egyetlen érvényes beszédmód arról a szövevényes érzelmi hálóról, ami összeköti a gyerekeket és a felnőtteket. Nem féltél, hogy félrecsúszik a nyelv?

– Egyrészt: dehogynem féltém, és azt hiszem, néha kilógott a felnőtt lólába, szerencsére Lovász Andi ré-

sen volt. Másrészt: egy kicsit sem féltem, hiszen ezt a hangot harmadszor hallatom (a *Tamarinduszon* kívül a „felöltkönyvemben”, a *Fényszilánkok* című regényben is van egy kislányszólam).

– *Hogy fogadta a célkorosztály a könyvedet?*

– A kézirat részleteit óvatosan és szemérmesen elküldtem néhány szívemhez közel álló és megbízható irodalmi ízlésű kisgyermekes ismerősömnek. Arról számoltak be, hogy a mesketék hetekig vezették az esti toplistát, sőt utazáskor is be kellett csomagolni a kedvenceket, s miután megjelent a könyv, az egyik kishű azt a mesketét is követelte, ami végül kimaradt. Még friss a kötet, remélem, sok olvasónak vagy olvasójelöltnak tetszik majd.

– *A mozaikyszerű felépítés, a töredékes elbeszélői mód jellemző a meséidre, ez lehetőséget ad arra, hogy tovább gondoljuk az olvasottakat. Saját lányoddal sikerül megbeszélni megbeszélhetetlennek tűnő problémákat a meséid segítségével?*

– Az a tapasztalatom, hogy a gyerekek bizonyos életkorban (és egyéntől függően hosszabb-rövidebb ideig) sajátosan töredezetten beszélnek. Nem azért, mert szegényes a szókincsük, hanem azért, mert a legnagyobb (lelki) szenzációkat mondják el, vagyis csupán a lényeg, és nem pazarolnak időt energiát lényegtelen részletekre. Ezt egy kicsit ellestem, de igazából egyáltalán nem áll távol tőlem. A töredezettség másrészt nekem a titokzatosság szinonimája, ami szerintem elengedhetetlen feltétele egy mesének.

Igen, sok érzelmi gubanc szétszálazódott már az esti meséléskor, hiszen nemcsak én meséltem, hanem a gyerekek is elmesélte a napi történeteket. Volt néhány megrázó eset, amikor helyén kellett legyen az eszem, hogy derűre forduljon a ború. És szerencsére volt sok-sok vicces mesélés. Egyébként az a tapasztalatom, hogy a kicsi gyerekek pontosan értik a metaforikus nyelvet, vagy legalábbis ráéreznek, egészen bonyolult dolgokat is sokkal könnyebben felfognak, mint a fel-

nőttek, csak ezt a képességet lassan és módszeresen kiveszejt belőlük a szocializáció és az intézményes oktatás számos módszertani bakija.

– *Van még nálatok közös esti (fejből/könyvből) mesélés, vagy már csak önállóan olvas a lányod? Ő mit szolt a megjelent kötethez?*

– Korán kezdődött a kamaszkor, és sajnos már egy éve elmúlt az esti mese iránti igény. Ehelyett kitaláltuk a sutyorgást: ágyban, sötétben megvitatjuk a napi eseményeket. Azért egy kicsit sóvárogva gondolok vissza a régi szép, hosszan mesélős estekre. Sok verset is olvastunk egyébként. Az új könyvnek örült, főleg az illusztrációk érdekelték, hiszen a szöveget már jól ismerte, mivel amint megírtam egyet-egyet, mindig megmutattam neki, kikerterm a véleményét. Igazából nem nagy ügy, hogy anyának időnként megjelenik egy-egy könyve – ez a kamaszhozzáállás. És reményeim szerint titkos boldogság.

– *Mit olvastál szívesen, amikor*

annyi idős voltál, mint ő?

– Pöttyös könyveket. Gyűjtöttem is őket. Ebben a sorozatban jelent meg a *Harisnyás Pippi*, azt szerettem a legjobban. És egy cseh szerző, Václav Čtvrtek *Csizár, Hínárkóc és Kocsibak* című mesefüzérét – ebből egyébként bájos rajzfilm is készült, a magyar tévében is lehetett látni *Rumcájsz* címmel.

– *Motoszkál-e benned valamilyen gyerekeknek szóló szöveg?*

– Igen, van egy gyermekszíniátszó csoportom, nagyon gyorsan meg kellene írnom az új műsor szövegét, hogy időben elkészüljünk a bemutatóval. Ebből tehát nem könyv lesz, hanem színpadi játék.

* *N. Tóth Anikó meghatározása. N. Tóth Anikónak, Az eszemet tudom címmel, 2012-ben a Cerkabella Kiadónál jelent meg a legújabb gyerekkönyve.*

Cerkabella, Szentendre, 2012.

HERMANN ZOLTÁN ◀

Történelmi lecke fiúknak

Pintér Bence–Pintér Máté: *A szivarhajó utolsó útja*
Fejezetek a Duna-menti Köztársaság történetéből

1849-ben a Dukla-szorosban legéppuskázzuk Paskievics intervenció seregét – mert egy Buda nevű mérnök időben, másfél évtizeddel Gatlin előtt feltalálja a hajtókaros géppuskát –, és ezzel merőben más irányt vesz a magyar és a közép-európai történelem. Görgeyék bús hadát nyögi Bécs, Ferenc József emigrációba kényszerül, szegény rokonnak Viktória királynő udvarába, kikiáltják a Dunai Konföderációt, Jókai *Köszívűjének* más lesz a vége, nincsenek „nyomorúságos kisállamok” – Bibónak majd nem lesz miről írnia –, és elkövetkezik az annyira áhított, kanti „örök béke”.

Persze vannak politikai ellentétek Pintér Bence és Pintér Máté „ifjúsági kalandregényében”, és van az államrend megdöntésére szervezkedő terrorizmus. De az ördögi gonosztevő, Árny – egyetlen komoly csalódás a könyv kapcsán, hogy a harmincadik oldal táján már tudtam, ki ez a rejtélyes alak – annyira azért mégsem démoni, hogy a derék konföderációs ügynökök, Kossuth Csaba és a szerb csempészmaffia főnökének leánya ne tudná könnyen hatástalanítani a készülő grandiózus merényletet, a gigantikus konföderációs léghajó felrobbantását.

A szerzők remekül kezelik a kalandregény műfaji kliséit, az olvasót beszippantja a regény. Kalandregény, technológiai utópia, Jókai vagy Verne modorában: sajnálom, hogy nincsenek hosszadalmas tájleírások és technikai ismertetők – ugye, milyen jó volt a *Rejtelmes szigetből* megtudni, hogyan készül a nitroglocerin? –, de a mai olvasó már megvan ezek nélkül. Tudja, hogy kliséket kap, hogy a reménytelen helyzetekből mindig van menekülés, éppen csak azt kell az elbeszélőnek precízen kitalálnia, hogy melyik az a kiút, amire a sok közül az olvasó sosem gondol, és a dolog máris működik. Benne vagyunk egy kalandjátékban, olvassuk és élvezzük.

Legjobban nem a lehetetlennek látszó feladatok agyafűrt megoldásai, a kalandregények hőszainak hiperkreatív túlélési mutatóvanyai ragadnak meg, hanem az áltörténelmi utalások szövedéke: a szerzők ugyanis nem egyszerűen alternatív történelmet írnak,

nem egyszerűen az van, hogy az ennek a múltba vetített fikciónak lényege szerint minden másképp van. A regény mögött van *valami*, ami több annál a bárgyú nosztalgiánál, amit az *István*, a király sámánja énekelt, jó harminc éve: „Rákóczi világot hódít, Kossuth-tal valóra válik stb., stb.”

Csak hogy ez az a zseniális *valami* – attól tartok – nagyon nehezen megy át a mai kamaszolasóknak. A szerzőpáros ugyanis rendkívül szórakoztató könyvet írt, történészek szakmai közönségének is szívesen ajánlanám *A szivarhajó utolsó útját*, mert a regényvilág tulajdonképpen egyfajta történelmi, történettudományi pamflet is egyben, gúnyirat a XIX. századi történelmi narratíváinkról, a valódi és a hamis pártos különbségéről. (Ehhez csak annyit, hogy az én derék, szorgalmas őseim, a hajósi svábok például nem szerették Kossuthot, mert elrekvirálta a pincéikből a bort és krumplit a honvédseregnek. Ez is történelem, csak máshonnan nézve.)

A regény minden mondata egy-egy reflexió a szabadságharc és a kiegyezés korának konszenzusos nagyelbeszéléseire, amiben végül azt kell meglátnunk, hogy a „minden másképpen van” alternatív történelemképe egy cseppet sem alternatív. A regény alcíme és befejezése azt sugallja, hogy a *Szivarhajó* készült a folytatása. Ha felismerjük a regény áltörténelmi hát-

Agave Kiadó, Budapest, 2012.

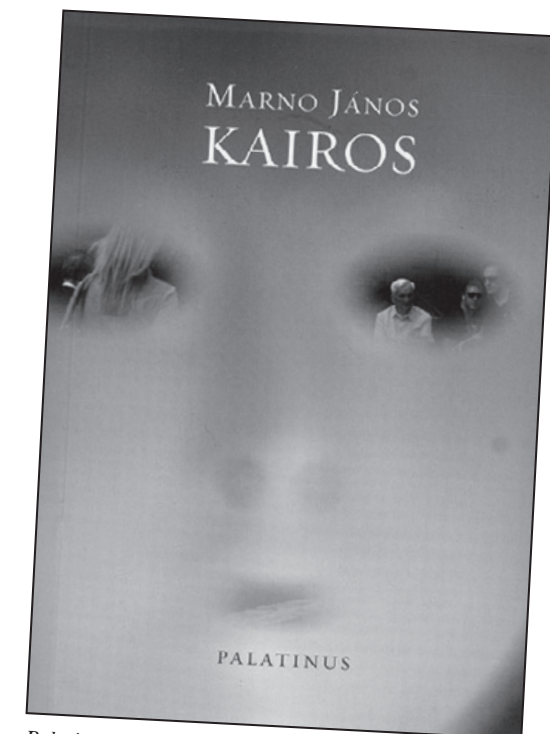

Tekeredik a líra, kérész akar lenni

Marno János: *Kairos*

Marno János *Kairos* című, legújabb könyve a mértéktelenségbe fulladó mestermunka példája lehet. A felbukkanó remek, valamint olykor sekély vagy még inkább egyhangú kontextusuk eredendően egy fontos esztétikai téma, a görög kairos jegyében alkotnak egy-egy kötetben. Az egymásutániságot és folyamatot kiemelő görög kronosszal szemben a kairos az idő minőségi aspektusát fejezi ki. Olyan időt jelent a görög gondolkodás számára, amely pontszerű, alkalom voltában, valami kiemelten fontos találkozást, eseményt sűrít össze megtapasztalója számára. A kötet kapcsán adott interjújában a költő hosszasan ecseteli, hogy mennyire fontos kihívás a költészetnek, hogy a történetmondó narratíva kronologikus időrendje mellett felmutassa a kairos alternatív időszemléletét. A gondolat természetesen régi keletű a művészet(elmélet)ben, elég ha a XIX. század máig kiható impresszionista mozgalmára gondolunk, annak minden modernség utáni továbbélésével. A problémafelvetés tehát nem új, azaz a kronologikus elvárásokat kizárva csak a kairotikus befogadás sikerére formálhat igényt.

Az idő egy versben megjeleníthető másik jellegzetességére utalva megjegyezzük azt a fegyelmet, amely az egyhangúság mellett állandóságot is sugározva lehetővé teszi, hogy kimerevített képekként tekintsünk a zömében kilenc szótagos, belső rímekkel és enjambe-ment-okkal építkező versekre. Az állandó szótagszám és a megközelítőleg azonos sorszám csupán néhány vers erejéig változik meg a kötetben (*Kelés korán, kelés délben, Augusztus, A barát erszénye*). A szótagszám csekély bővítésénél feltűnőbb a kötetet nyitó és záró mondókák rövidege, amelyek szentenciaszerű alapok kiforgatásával egyszerre mutatják fel az örökérvényűség alapját és a kiforgatás kairotikus megbolygatásával a pontszerű, jelentésszerű eseményszerűséget (*Kései mondóka, Képek*). A *Képek* című alkotás záró versszakai bölcséleti igénnyel indulnak, míg végül megvalósítják bennfoglalt állításukat a felületesség jegyében, amikor, József Attila-áthallásokat mozgósítva (*Két hexameter; A Dunánál*), érzékelhetően mondani kívánnak valamit, de helyett tautologikusan egy helyben topo-

Palatinus Kiadó, Budapest, 2012

rognak. A *Kései mondóka*hoz hasonlóan különböző rigmusok, állandósult szófordulatok, mondókák fel- és kihasználása vagy megalkotása átszövi a kötet egészét (pl. *Egy élelem, egy halálom, Hajak hajnalán, Atra harc, Ficamlások*). A nyelvi humorában erős lírai termés rendszerint képes újat is létrehozni a rögzült nyelvi jelek újrendezésekor. Ez pedig önkéntelenül is a nyelvhez utalja a kötet olvasóját, akár az ilyen explicit kérdések feltevésével is: „Szárom, a lábszárom, a vádlim, / s rajta máris a bomlásjelek. / Mit tekintek jelnek?” (133)

A kreativitásában olykor már túlbujánzó „jelhasználó” kiléte hol férfi, hol női (*Földalatti*), illetve két vers esetében gyermeki beszélőt (*Kelés korán, kelés délben, File*) sejtet, miközben a versek zömében nemét vagy életkorát illetően meghatározatlan a lírai én. Arra is találunk azonban példát, hogy többes szám első személyben szólal meg a beszélő, ami sajátos közösségi vetületet kölcsönöz számos alkotásnak.

terének logikáját (minden fiktív kül- és belpolitikai összefüggésével), szövetségeseinek és ellenségeinek érdekszövetségeit, világossá válhat az is: hiába minden alternativitás, a Konföderáció ugyanúgy bele fog sodródni a készülődő nagy háborúba, amit a nem fiktív, a már mögöttünk levő történelemben „első”-nek és „világ”-nak hívunk. Aligha tévedek, hogy a következő, készülő kötetek cselekménye ez lesz. A nemzeti történelem álmokképei álmokképek, a történelmi szükségyszerűség pedig szükségyszerűség. Az alternatív történelem nem más, mint az, hogyan jutunk el egy másik, nem kevésbé vérzivataros úton – ugyanoda.

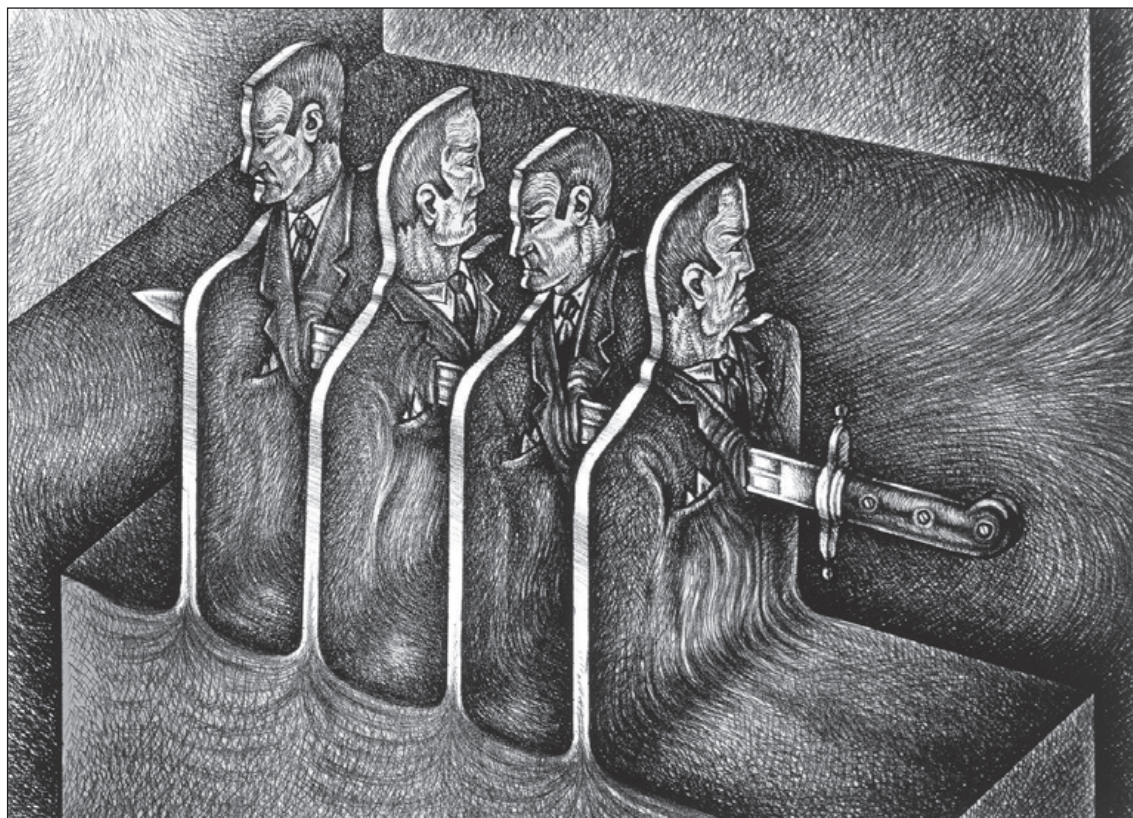
De ezt aligha érti az a mai kamaszfiú, aki a történelem-tankönyvekben és munkafüzetekben töményen kapja a leegyszerűsített, egyoldalú történelmi-nemzeti narratívát.

Pedagógus kollégák hüledeznek – lassan már ez is vagy harminc éve –, hogy nem lehet történelmi regényeket adni a tizenéves fiúk kezébe, mert a XIX–XX. századi ifjúsági irodalom még alig törődött azzal, hogy leírja a regényes események történelmi hátterét. Ezt valamikor a kamaszok a Franck-káv reklámcéduláiról vagy innen-onnan úgyszólván tudták; de a történelmi tudat ellillant és az idődimenziók eltűntek.

Ma már jó néhány egyetemistának is gondot okoz a XVIII. és a XIX. század megkülönböztetése, és a mai tizenéves olvasónak csak az a történelem, amit a tankönyvben lát. És ennek komoly veszélyei is vannak: tudnak-e vajon másképp gondolkodni a múltról, mint ahogyan egy jó szándékú, de kártékony tankönyvszerzőtől megtanulták?

Pintérék merészek, de talán van olyan kamaszgyerek, akinek a kezébe lehet adni a *Szivarhajót*. Kell mellé egy jó történet, aki elmagyarázza az összes történettudományos geget, aki játszik velük, rávezeti őket, hogy a történet lényegében egy irodalmi *Assassins Creed*, és hogy a *Szivarhajó* Kossuth alapította Konföderációjának fiktív világa tényleg valóságosabb, mint az, amikor a *Civilization*-féle számítógépes stratégiai játékokban a Napkirály Franciaországa fölveszi a buddhista vallást, és hadsereggel vonul India ellen. A történelemmel való játék az ő világuk. Pintérék nekik írják a regény(ke)t, de a történettudomány, vagy a történelmi ismeretterjesztés önironikus kiszólásainak a felismerése, felismertetése nélkül ez csak félsiker.

A siker másik fele rajtunk múlik De legalább még a történetároknak, vagy nekünk, irodalmároknak, szülőlknek is hasznunkat veszik a fiúk.

Emlékmű karddal (1991; litográfia, papír; 605x810 mm)

Ezek között olyan is akad, amely szakrális képviselőként egy spirituális helyzetben közvetítő jelleggel fogalmazódik meg (*Fohász, De profundis*), de alapvetően profán témákban szólal meg „mi”-ként a lírai beszélő (*A csend, A tőke, Értéketlen, Disznónk, Akác-láng*) közösségivé tágítva ezzel az egyedi tapasztalat horizontját. Legitimációs gesztusként és rejtőzéseként egyszerre olvasható ez a megoldás. A közösségi tudat legitimációjával szemben *A szél gyomra* című szövegben arra találunk példát, hogy az életmű korábbi szakaszában már feltűnő Nárcisz alak gyakorta mindent tudó megéneklője bizonytalanná válik az érzékelésben: „...fején / most is a barna svájcisapka, / kifakulva vagy a szénportól / besötétítve...” (34) Ez az elbizonytalanodás pedig felértékeli a szubjektivitást. A megnyilatkozó más akadályokba is ütközik, amikor a motivikusan visszatérő beszéd- vagy légzésaktusára hivatkozik. Tematikus láncként fog össze féltucatnyi verset ez a motívum (*Hajak hajnalán, Azután, Jerce, Földalatti, Hol*). A test anatómiai ábrázolásának hátterében a költészetről való indirekt beszéd legizgalmasabb megoldásait azok a pontok jelentik, amikor a csend és a megszólalás képtelenségét a torokbántalmak, a nyálutermelés vagy a hangképző szervek rendellenes működése okozza, és ez kiragadja tulajdonosukat a kommunikációs helyzetből: „Amikor itt járt a legutóbb / nálam, torkomon akadt a nyálam.” (79) Annak az ellentmondásos kimondása, hogy nem tudok megszólalni, Marno látványos csatlakozása egy az ókortól Arany *Őszikék*-ciklusán át a napjainkig ívelő hagyományához a szépirodalomnak, különösen a líra műnemének.

Marno *Kairos* című kötetében hemzsegnak a(z) irodalmi) dedikációk és a különféle intertextuális allúziók. A mottók jelentőségét növeli, hogy a cím nem egyszer összeolvashatóvá válik a mottóval, vagy a mottó a cím értelmezési lehetőségei közül egy meghatározott interpretáció mellett szól: „Az ember. »...sárkányfogvetemény.«” (36) „Mi másra. Meghalni jöttem a világra / s nem kikelni csupán ellene.” (121) Kétségtelenül a halál az emberi létezés egyik legfontosabb kairoitikus élménye, amint erre a *Kairos* versgyűjteménye is több témaválasztásával utal. Talán a halál az egyetlen kötetbeli tapasztalat, ahonnan nézve egységes antropológiát enged észrevenni Marno lírája. Az elmúlásból vagy az azokhoz közelítő poétikai helyzetekből érthető, hogy a fentebbi Vörösmarty-utalással rokon, számvető sorok miként sugároznak lehangoltságot és spleent, szinkronban a könyv szürkés alapú borítójával. A szövegek csak a nyelvi kreativitás, humor és formabontás eszközeivel tudnak távolságot tartani a halálközeli emberképtől.

A tizenöt ciklus kivétel nélkül találó címetek között. A sokat ígérő paratextusok csillogása mégis talmivá válik több versrészlet darabossága, erőltetettsége vagy aránytalansága miatt. Ennek eklatáns példája

lehet a *Repce*, egyrészt a fej-motívum erőltetése, másrészt a stilisztikailag indokolatlanul archaizáló hívó-rím miatt, amely kínossá teszi a zárlatot: „... S aranyló repce- / táblák mentén robogván tova / horkant ránk a napszekér lova.” (26) Ez a játékos, de sikerületlen vers a nyugatos esztétizáló hagyomány alkonyaként derenghet olvasója elé. Hasonlóan problematikus a *Hol a nevetésem* aránytalansága, amit az állandó kifejtési akarás nem hagy lezárni. Ennek köszönhetően a költemény utolsó hét sora túl nagy súlyt kap, kibillentve ezzel az első hét sort is saját egyensúlyából. (22) Az sem segít a versen, hogy más címmel (*Egy kéz*) a kötet végén viszontlátjuk. Mivel azonban a második esetben más címmel és másik ciklusba rendezve találjuk ugyanazt a szöveget (153), az ismétlés észrevétlen finomsággal teszi próbára a befogadói figyelmet, és ezzel együtt az időkérdést eleven, elméleti szempontból új módon teszi fel: az olvasás linearitásából fakadó időbeliség átugorható-e, és a részleges ismétlés szülte távolság változtat-e a befogadón? Avagy léphetünk-e kétszer majdnem ugyanabba a folyóba? Fontos kérdéseket generál ezzel az eljárással Marno kötet. A *Pók*-ban az enjambement-okban amúgy kifejezetten erős kötet kudarcot vall a szóban forgó soráthajlások és belső rímek kapcsán. Az első hét sor versfői hol tisztán, hol kevésbé, de egybecsengenek (pl. Holland – pókra, nőre – tőle, póknak – vakolaton), ami a megszokott sorvégi hangsúly helyett önmagában is erős eltolódást eredményez. Ehhez csatlakozik az említett kifejezések enjambement-os kiemeltsége is, ami további nyomatókat ad a sorkezdő szavaknak. Ez a kettős nyomás azonban oda vezet, hogy a hétből legalább négy esetben az áthajlás megsínyli a rímkényszer okozta vonzást, ami azt eredményezi, hogy a szoros koherencia helyett darabos kapcsolat áll fenn a sorok között, amit a közbevetések, így például a harmadik sor „skandinávra” szava is, tovább erodálnak. A közbeékelés a javuló tendenciát mutató második hétsor végén roszszul hat, pedig éppen az utolsó előtti sorból felettebb szépek ígérkeznek az áthajlás, beleértve az utolsó sor valóban remek képét is, de a „végig” szó beékelése, miközben fenntartja a szótagszámot, megöli a mondat és vele a kép lendületét.

Igazságtalanság lenne azonban, ha nem emelnénk ki a kötet számos (rész)megoldásának költészeti bravúráját, vagy ne említenénk azokat a verseket, amelyek egy befutott költői életmű méltán értékes darabjai lehetnek. Ide sorolható a *Változat odaát* nemcsak címe, hanem a vers vége felé szereplő „toronyiránt” kifejezés kettébontásáért is. De a remekek közé sorolandó a *Szavazás* is, amely nyelvi humorában és kreativitásában a banalitásoknak váratlanul sokféle jelentését képes kiaknázni és új módon értelmezni. Az *Ikre*k sorai egészen gördülékenyen vannak ki- és összedolgozva, rendkívül lágy hangzást és a töredezettségben is folytonosságot biztosítva ezáltal a befo-

gadónak. Ugyanebben fedezhetjük fel *A kéz emelkedettsége* című alkotás poétikai erősségeit is. A *Szag* is a legjobb versek egyike, képes ugyanis rendkívüli sűrítettséggel komplett történetmesélésre anélkül, hogy elveszítené pillanatszerű kimerevítettségét. Úgy hoz létre magányosból társas helyzetet, hogy eszköztárával a leírt történésekhez hasonlóan az olvasót is szövegbe „bújásra” készíti, az egyre intímabb környezethez egyre több ajakhangot használva fel. Ez a fajta vonzás alapozza meg a kötet legszebb versét, az *S-t* is. Az első kötet nyitóverseként álló *S* olvasható képszerűként is, méghozzá éppen a címet alkotó, tekeredő *S* betű kibontásaként. A soráthajlás technikája itt működik a leginkább egyenletesen és magas szinten, ami lendületet, megtorpanást, újraindulást kölcsönöz

az (újra)olvasás élményének. A szöveg egészének tekeredése ilyen módon lefesthető, tehát összesűrítendő a vers címében. A lírai én átváltozása a mitológia fává alakuló hőseit megidézve lehetőséget teremt, hogy metaforikusan a beszélő is azonosuljon az *S*-alak görbeségével, amely görbeség a csemetefa kiszáradására vezethető vissza, de a metamorfózis új célt is ad, amikor görbeségében útmutatóvá válhat a fává változott lírai én. Az utat mutató, íves tekervény pedig tökéletes nyitánya lehet egy olyan kötetnek, amely az átváltozást is kairoitikus eseménynek tételezi. Marno János legújabb, egyenetlen színvonalú kötete így válhat minden egyhangúsága és kérész jellege ellenére is több ponton a kairosról érdemben újat mondani tudó, figyelemre méltó szövegegyüttessé.

Halkanyar (1995; tus, papír; 70x45 mm)

Halcsavar (1995; tus, papír; 70x45 mm)

Iparhal (1995; tus, papír; 70x45 mm)

Testvérhal (1995; tus, papír; 70x45 mm)

► KOVÁCS FLÓRA

Emlékközpontúság

Molnár Illés: Hüllők és izzók

Molnár Illés *Hüllők és izzók* című nemrégiben megjelent kötete kétségkívül fontos helyet foglal el az elsőkönyves szerzők munkái között. Érett nyelvet tudhat magáénak, és jó szerkesztői munkát sejtet. Versei az emlékezés kérdéskörét járják körül, ahhoz térnek újra és újra vissza, legyen szó a vízről, az arcról, a szemről, az ujjbegyekről és az elmesélésről, a leírásról.

A vízhez, annak tükréhez kötődő emlékezést, emlékelőhívást különös tekintettel előnyben részesíti Molnár Illés. Ez emlékeztetpushoz szereti alkalmazni a víz mélyének és az ároknak a képét (*Vaktérkép* 2., 3.) egyben az individuumban mélyre elrejtett emlékfoszlányok aktiválásához. A vízbe meredő arc képe és az arcra íródott nyomok foglalkoztatják leginkább: „kényszeresen hajszolod, keresed / a folyó tükrében az arcot, a sebeket, / akinek színére elváltozhatnak, de csak élő vizek / ringó felszínén tűnik fel egy-egy pillanatra. / Így pillantasz a mélyből magadra, / és át-tűnődsz mindenben, / ami a tükrödön tempósan rajzik át, / így nyúlsz a kezekért, amik képedet / a víz hideg bőrére rajzolták” (*Vaktérkép*, 8.). Az arc visszatérően sebeivel jelenik meg, múltjával és annak megkísérelt elfedésével: „a barázdák egy / agyonhallgatott lemezen, egy agyongyötört arcon” (*Vaktérkép*, 1.), „akinek mindvégig a hátán / kapaszkodtál, akinek homlokára a ráncokat / fogódzók után nyúló kezeid mélyítették” (*Farkasszem*), „finom, fehér púder egy agyongyötört arcon” (*Kollízió*). Az „olvasó” (akár az arc, akár a kötet olvasója) számára az arc annak nyomaival együtt lehet tehát térkép.

A *Hüllők és izzók* darabjaiban a víz, a folyó segíti a múlt előhozását, ám az *Ugyanaz a hely* című versben egy definiálhatatlan lény működik tükörként. Ez az egység azonban szintén érinti a tükör és a folyó múlt-hoz való viszonyulását és az elfedés szükségességét: „minden tükröt összetörnek otthon, / és a halászok egyesével a víz színe alá merülnek, / hogy a meder kövei alá rejtsek, ami bennük / oly sötét”. A folyóban nemcsak eltűnhetnek az individuum jegyei, hanem fel is tárulhatnak. Ez utóbbi képviseltetik a kötet na-

gyobb hányadában. A folyó által ismerhet magára az egyén: „mint felvonón, indul most feléd, egyes szám harmadik, / egyes szám második, egyes szám első személy” (*Vaktérkép*, 2.). Az áradás, a zuhatag az emlékek hasonló mozgására hívja fel a figyelmet; a folyó hordalékai ugyanúgy viselkednek, mint az egyén múltjának darabkái: lerakódnak, felszínre törnek (*Vaktérkép* 4., *Távolság, szemgolyó*), esetleg még át-, továbbbíródnak, a megmásítódást mindenképpen, még ha a legcsekélyebb mértékben is, elszenvedik.

A törmelékek nem kizárólagosan a folyóhoz kapcsolódnak, hanem a vízfelszín feletti területekhez is, amelyek pedig a hegyekben megbújó árkokkal mégiscsak utalnak a mélységekre. A kavics (törmelék) rugdosásakor egy elfeledett világ tárul fel alant (*Vaktérkép*, 5.). A lenti megpillantott világ ismét egy kúthoz vezet, amely révén pedig a látás problematizálódik, gyaníthatóan az én meglátásnak, felismerésének (mélységének) kérdéskörével (*Farkasszem*). A tárgyalt hegyen lévő porban – mely valójában törmelék – meg lehet „mártózni” (*Vaktérkép*, 5.). A törmelékek, a töredékek az egyén önnön viszonylagos végét, saját maga leendő törmelék létét jelezhetik (*Vaktérkép*, 18.), amelyre ki is tér a kötet: „Porzsák a ruhád, ágyad hamutál, / hosszú távon az ember kis helyen is elfér” (*Porzsák és hamutál*). E tény brutalitása és egyben a benne megmutatkozó kérdéses reménység egyszerre lelhető fel a kötetben: a brutalitás a fenn-nem-maradás képével, a reménység viszont a kiásás, azaz az aktualizálás, a fenntartás sugalmazásával. A kettősség egy igekötő ki-nem-tételében gyökerezik: „Hallgatod, ahogy gondos kezek / halkan földelik kiszáradt nyelvedet” (*Farkasszem*).

A szemhez kötött (meg)látásra van szükség a lírai én fenti gondolatrendszerének végig viteléhez. Egyrészt a (meg)látás azon típusa valósul meg nem egy esetben, amely az egyén önnön megismeréséhez, önmaga előtti feltáráshoz párosul. Molnár Illés itt előszeretettel a koponya belülről való látásához, szemléléséhez is köti ezt: „Egy másik város kopogtat homlokod mögött” (*Vaktérkép*, 1.), „Szemgolyóid

belülről fürkészik homlokod” (*Porzsák és hamutál*). Másrészt a szerző a szemhez ugyancsak a (meg)látás értelmében egy olyan mozzanatot társít, amelynek lényege, hogy az értelmezéssel a szem átírja az értelmezettet, majd uralkodik felette: „A szembogár / sötétjében lappang a nyelv, / éjjeli kitingpáncél alatt. / Kiszívja a táj létét, beköpi / petéivel, és ha látod, / nem gondolsz többé a tájra, / csak a szem gyilkos bogarára” (*A szem vadászfegyver*). Harmadrészt pedig e könyvben a látás szervének elválása a rápillantás gesztusának halálát, így az értelmezés megszűnését, a remény nélkülséget, mintegy a tragédiát vetíti elő: „Halak nyelik le szemgolyód. / Aztán lerakják, mint az ikrát. / Fehérrel köpik be a folyót. / Várják kikelni a pupilla titkát. / A felszín tükre megvakult, / és lepattogott a meder zománca. / A jelenést megette a kútba hullt / törmelék örvénylő, rozsdátánca” (*Festett a víz*). Amíg van rápillantás, addig lehet az értelmezésről, továbbá az elmesélésről szó.

Az elmondáshoz, az elmeséléshez a *Hüllők és izzók* az említett kérdéskör mellett egy elfátyolozást kapcsol, hiszen a leírást az információk nem-birtoklása miatt elveti, míg a beszédet kifejezetten a pontatlanság mi-

att elviseli: „Nem írhatod le a nevét, nem írhatod le a helyet, / közölhetetlen információk nyelvi megfelelők

híján. Ezért mersz / beszélni róla, hiszen ha azt mondd, egy város, melynek folyamatos / jelenideje az ünnep és kapuja egy hangsor, nem mondtál semmit” (*Vaktérkép*, 5.). Az elmesélés mindig az ismétlést foglalja magában, ugyanis „a történet torkolata mindig ugyanaz a hely, ugyanaz a szikla” (*Ugyanaz a hely*). Az ujjbegyek is csak a fa történetét képesek átvenni, azaz annak a történetét újramondani (*Vaktérkép*, 10.), hacsak nem különleges ujjbegyek, amelyek éppenséggel a felejtést szorgalmazták: „emlékezőfehérjéd / egyesével oltogatja ki egy gondos ujjbegy, mióta nem / nézel vissza” (*Vaktérkép*, 1.).

Molnár Illés *Hüllők és izzók* című kötete a vizsgált gondolatsoron megy végig az emlékezés hálóját fenntartva. A fülszöveget író és egyben Molnár Illés által egyik előképének mondott Visky Andrással egyetérthet e kötet olvasója abban, hogy a *Hüllők és izzók*ban ténylegesen létköltészet figyelhető meg.

Fiatal Írók Szövetsége, Budapest, 2013

► KISS GEORGINA

Ugyanazt a fagyot

Miklya Anna: *Eső*

Miklya Anna harmadik kisregénye remekbe szabott olvasmány. A fiatal szerző korábbi két könyvéhez hasonlóan az *Eső* is biztos kézzel megírt, lélektani szempontból roppant izgalmas, *hétköznapi* történet. Bár a három Miklya-regény elbeszélője három teljesen különböző élettörténettel rendelkező nő, mégis természetük, viszonyulásuk mind magukhoz, mind embertársaikhoz szembevetendő hasonlóságot mutat.

Az első regény, az *Eloldozás* (2010) főszereplőjét a ki nem mondott (és egyébként is tabu alá eső) szerelem más férfakkal folytatott, a visszafojtott érzelmek átírányítása miatt testiségre redukálódott viszonyokba sodorja. A regény nézőpontjából soha nem kerül ki az elbeszélő érzelmeinek reflektált bemutatása, abnormális (mert nem egészséges és nem szokványos) objektivitással, ridegséggel és keménységgel fordul saját reakciói (vagy éppen elvárható válaszcselekedetei) felé. Ez az állandó tudatosság, az én nemcsak más szubjektumoktól, de saját magától is megtartott távolsága, a saját érzékletlenség más emberekre gyakorolt hatásának ismerete, precíz számbavétele, valamint a viszonyok metszően pontos átlátása az az alaptulajdonság, amely Miklya további két regényének elbeszélőit is jellemzi.

A *hivatásos* (2011) című alkotásban nagyobb hangsúlyt kap a testiség, a saját testhez való viszony. A többnyire pénzért vállalt szexuális együttlétek puritán, minden manírtól és érzélgősségtől mentes leírása hiteles természetrajzot ad egy nőről, aki szerette/szereti a munkáját, és nem érez önsajnálatot. Egy sodródó, de győtrődés helyett mindent megnyugvással fogadó, szemlélődő szubjektum jelenik meg az olvasó előtt, akinek alapjellege emlékeztet minket a korábbi Miklya-regény fiatalabb nőszereplőjére. Érdekes szál a regényben az elbeszélő kishúgával való viszonya, mert bár érte, az ő felnevelésének érdekében kezdett prostituáltként dolgozni – az édesanya behalt a szülésbe, az apa pedig a gyakorlati világban bizonytalanul mozgó szobatudós –, semmilyen szentimentális kötődés nem fedezhető fel közöttük. Nem ismerni rá az anyai vagy a nővéri elfogódás egyetlen jelére sem kettejük interakciójában, sőt a kislány nővé válása egyenesen

elidegeníti őket egymástól.

Az *Eső* főszereplőjének, Csillag Diá-nának is igen problematikus a szeretteihez – és a saját érzelmeihez – fűződő kapcsolata. Orvosi precizitással boncolgatja leendő gyermeke apjához, a magzatához és családjá tagjaihoz, valamint teste változásaihoz és jelzéseihez való viszonyulását.

A cselekmény többnyire Diána szülőfalujában, az időközben várossá lett D.-ben játszódik. A nő szemén keresztül ismerjük meg – a kívülről látószögében jelentéktelennek mutató „D.-ben sosem történt semmi különös. D. mindig tartozott valahová”, ám az ismerőinek, a benne élőknek szinte személyként manifesztálódó település „ugyanolyan maradt, mint volt. Földszintes, szürke, erősen kopaszodik, félig lehunyva tartja a szemét, és senkinek nem beszél a titkairól.” S a genius loci nemcsak az ilyen antropomorfizáló hasonlatokon keresztül van jelen D.-ben és a róla szóló beszédben, hanem a cselekmény szintjén is. (Diána anyjának házában egy Jenő nevű szellem téblábol, míg a megboldogult nagyanya lélegzetét még mindig hallani hajdandolt házában. De nem fedezkedhetünk meg a majorokról sem. Mindegyikről él egy-egy megkapó családi legenda, amely meghatározza a látogatóra gyakorolt hatásukat.)

Miklya Anna regényei mintha nem vennének tudomást a romantika szerelem-ideáljáról, egyik szereplője

Jelenkor Kiadó, Pécs, 2012

sem hisz abban a bizonyos lila-ködös, rajongó szerelemben – vagy legalábbis nem tartja különösebb értéknek. Az *Eső* alaptörténete, hogy Csillag Diána hazamegy D.-be, mert az anyja, alapítványuk nevében, megkéri a majorok statikai felmérésére. Terhes, de barátjával nem szokványos kapcsolatban él: „Gergő teljesen megzavarodott. Annak nagyon örült, hogy megtartom a gyermeket, de egyszerűen nem értette, hogy miért nem tartunk esküvőt, vagy legalább költözöm oda hozzá. Végül arra jutott, hogy csináljam, ahogy szeretném, ő támogat, aztán majd lesz valahogy”. A férfi szereti Diánát, de a főhős kizárja életéből, nem engedi magához közel. A megfogadás nemhogy közelebb hozná őket egymáshoz, Diánát egyenesen elidegeníti a férfitől: „Nem akarok Gergőre gondolni. Nem jó így, hogy ő férfi, én pedig nem vagyok nő. Egy lélegző és meleg inkubátor vagyok, egy olyan élőlény, aminek mindenki csak a funkciójára kíváncsi.” Nem tud mit kezdeni a romantikával és a szerelmesekre annyira jellemző becézgetésekkel: „Zavar, hogy nem tudom megértetni vele, nincs szükségem ezekre a bókokra, és még jobban zavar az, hogy nem tudom őket viszonzni. Mit mondhatnék neki? Azért vagyok hálás, hogy létezik.” A nő szerelme sallang- és romantikamentes: „Nem hiszek a szerelemben. Nem értek hozzá. Nem tudok róla beszélni, nem ismerem magát a kifejezést, nem beszélem a nyelvét. Van a loch nessi szörny, van a holdbéli csónakos és van a szerelem. Ha nagyon távolra utazok, kilométerenként érzem Gergőt távolodni magamtól, de Gergő csak Gergő, amint közeledek hozzá, megint eszembe jut minden, amit csak nélküle jó csinálni.” Azonban ennek oka nem érzelmi deficit, hanem a meg nem tanult viselkedés megmutatkozása – Diána anyja, Márta mondja: „[a] férfiak mintha nem számítának sokat a mi családunkban” –, valamint a félelem, hogy valakitől függni fog, valaki által irányíthatóvá, befolyásolhatóvá válik, hogy alkalmazkodnia kell: „Általában nem veszem fel a telefont, ha keresnek, de mindenkit visszahívok, amikor épp kedvem van hozzá. Megőrülök tőle, ha nem az én kezemben van az irányítás.” Ez a félelem és idegenségérzés hatja át a magával, a saját változóban lévő testével való kapcsolatát is, ennek egyértelmű jele a sikertelen maszturbáció utáni dühös megindultság: „Megszagolom az ujjaimat, és legszívesebben csuklómbe harapnék a dühtől. Ez nem az én ölem illata, bassza meg. Ez valami steril, ártatlan szag, mint egy szűzlányé, ez nem én vagyok, már ez sem én vagyok”; a leendő gyermekéhez is így viszonyul: „(...) egy idegent növelek magamban, idegen lesz, amikor megszülöm, idegen lesz, amikor először a karomba veszem és ezt az idegent kell majd felnevelnem és belenézni a tekintetébe nap mint nap, ahogy anyám nézett az enyémbé”; és Gergő és az édesanyja iránt is így viseltet.

A főhős önreflexív kijelentéseiből kiderül, hogy érzelmi és viselkedései deformációjáért elsősorban édesanyja a felelős, akit Csillag Diána így jellemez: „Olyan, mint egy hókirálynő, mint egy jég-tömb: megfagyasztja maga körül a szavakat, dermesztően hideggé teszi és lelassítja az időt, megöli és csírájába fojtja a gondolatokat.” Ezt támasztja alá az is, hogy Diána anyját – szerinte helytelen viselkedéséért – azzal próbálja megbüntetni, hogy „ugyanazt a fagyot” igyekszik árasztani magából, amit Márta szokott.

A regény kompozícióját a képi szimbolika is erősíti. Diána szobája anyja házában egy kamrából átalakított, barackszínű kis zug, ahová éppen elfér az ágya. A korábban étel tárolására használt helyiség a hasüreg metaforájaként értelmezhető, amely Diána beköltözésével anyaméhként kezd el funkcionálni. Ez a kép tér vissza a – szintén szimbolikus jelentőséggel bíró – kertben. A földön fekvő, napfényben fürdőző Diána arra gondol, olyan lehet a méhe belülről, „[o]lyan lehet most bent, mint egy csöppnyi barackszínű szobában: meleg és barátságos.” Az almáskert a napfény, a termékenység, a természetesség, a napsütötte menedék, mikor mindenhol esik. Többjelentéssel bír az eső, a víz is. A magzatvíz, a telítődés, a megtermékenyítés képzetét vonja be a regény olvasatába.

Az *Eső* nyelvezete az előző könyvekéhez hasonlóan egyszerű, lényegre törő, nem túlrétorizált vagy hivalkodó, ugyanakkor pontos, írója biztos kezéről referál. Ez nem jelenti azt, hogy ne találhatnánk bravúrosan meglevenítő leírásokat, például mikor a kényelmetlen éttermi jelenet zárásaként ezt olvassuk: „Felsóhajtok. A hirtelen támadt csöndben meztelen és üres az arcunk, akár egy-egy nyers húsdarab. Beletelek pár percbe, mire fel merek nézni a többiekre”, vagy amikor a cukrászlányt így látjuk: „Megölel vanília illatú, tejfehér, puha karjaival, és ad két puszit az arcom mellett a levegőbe. Olyan, mint egy nagy, porcukros franciakermes, legszívesebben beleharapnék.”

Miklya Anna harmadik regénye olvasásra, megolvasásra érdemes könyv, (nő)lélektani precizitása Németh Lászlóval vetekszik, elbeszélése a genderszemponitú megközelítésnek is kedvez. Kevesebbet vállal, mint az *Éjszakai állatkert* vagy a *Szomszagos oázis* – feminista törekvések nem jellemzik, és a női test középpontba helyezése, a nőiség megélésének közvetítése sem tekinthető céljának, mint az előbb említett két, épp ilyen indítatásból összeállított antológiának, de talán éppen ezért sokkal többet szolgálhat olvasóinak.

Miklya Anna kisregényei felejthetetlenek, már csak a címüknek kellene ezen tulajdonságukhoz igazodniuk.

► XANTUS BORÓKA

A történet vagy az olvasó kételye?

Vida Gábor: *A kétely meg a hiába*

Tizenegy különálló, világlátásban, narrációs technikájában néhány ponton találkozó novellát tartalmaz Vida Gábor új prózakötete, *A kétely meg a hiába*. Az író előző köteteiben is jelenlévő elbeszélés-mód: a pusztulás széléről vagy egy bizonyos végpont-ról való visszatekintés, tűnődés hangulata dominálja a történeteket, de a drámai felfokozottság, a játékos vagy groteszk ábrázolás is helyet kap a szövegekben, melyek alakjai hol reálisnak tűnő, máskor egyre homályosabbá váló kontúrú térben és időben mozognak. A tizenegy novella sokféle árnyalat felmutatására képes írói világba kalauzolni.

A történetek elmondhatósága, az elbeszélés problematikája keretezi a kötetet, a nyitó (*Mint akinek hedwig...*) és a záró novellában (*Jelenetek egy erdélyi filmből*) kap fontos szerepet ez a kérdés, mely mindkét szövegben a kapcsolatából kilépő, elhagyó nőfigura bevonásával valósul meg. Az első novella képzeletbeli Hedwigje a millió darabra tört porcelánbögre összerakásával bíbelődik, tenyerében hol előtűnnek, hol teljesen eltűnnek a hiányzó cserepek – a csupor egyben látása illúziószűrő, csak egy pillanatra adatik meg az elbeszélőnek. A porcelánarabokkal folytatott kirakós játék a történetalkítás metaforája, ahol a részleteknél elidőzés, a pillanat kinagyítása fontosabb célkitűzés-ként jelenik meg az egészre rálátásnál: „már nem a csupor eredeti alakja, nem is a rekonstrukció kezd foglalkoztatni, hanem a darabkák között levő hézag, a részek, repedések szövevénye, amely aszerint változik, hogy milyen távolságra vannak a kékes meg zöldes árnyalatban játszó cserepek.” *A Jelenetek egy erdélyi filmből* női elbeszélőjének visszatérő kérdése: „de mi lesz a történettel?” – szintén az összerakás kényszerére vonatkozik, melyet tovább fokoz a közhelyesség elkerülésére irányuló erőfeszítés: az ő élete ne hasonlítson azokhoz a háborús ízű történetekhez, amelyeknek „küldetése van meg kudarca”. Mindkét írásban maga a szakítás is egy történetből kilépést jelent, melynek résztvevői egyszerre alakítói és elszenvedői az eseményeknek: „mégsem szeretném, ha benne hagynál egy ilyen történetben”, „most kidoblak, Jónás a törté-

netemből”. A történet megkerülhetetlensége, ugyanakkor az elmondhatóságával kapcsolatos kétely kerül előtérbe ezekben a novellákban.

Az említett szövegekkel kapcsolatban a filmmel való párhuzam is kínálkozó lehetőségnek tűnik, főként a *Jelenetek egy erdélyi filmből* esetében, melyben konkrétan is zajlik egy filmforgatás. Ezekben az írásokban maga az emlékezés a filmkockák visszapörgetéséhez, bizonyos jelenetek kinagyításához hasonlítható: a porceláncsésze eltörése, a lányszöktetés egy-egy jobban kiemelt részlet az elbeszélő képzeletében létrehozott Hedwig múltjából, a másik novella Claire-je szintén néhány múltbeli jelenetnél időzik el hosszabbban. Változatokkal játszik el az elbeszélő mindkét novellában: a mi lehetett volna? kérdéssel – ahogy forgatás közben többször is felvesznek egy jelenetet. Végül a filmkészítés folyamata visszakapcsolódik az irodalmi narráció módjához: „az igazságot kell megkeresni, minden történetnek, helyszínnek, szereplőnek a maga igazságát” (*Jelenetek egy erdélyi filmből*).

A kötet novelláinak helyszíneit, alakjait úgy alkotta meg a szerző, hogy a legtöbb esetben jelzik egy bizonyos régióhoz kötöttségüket, még akkor is, ha jó néhány történet ennek felismerése nélkül is jól működik. Az írások valós térhez, a román és a magyar kultúra érintkezési területéhez kapcsolódnak, de a képzelet és a realitás mezsgyéjén mozog az a világ, amelyben helyet kap az itt élők nyelve, gondolkodása, szokásai, előítéletei és a kívülállók régióhoz fűződő sztereotípiái. Vida Gábor számos korábbi írására jellemző ez az állítás, *A kétely meg a hiába* egyes szövegeiben viszont nemcsak jelzések révén működik a régióhoz tartozás (havas, medve, farkas, pléhkrisztus stb.), hanem a korábbiakhoz képest erősebb a referencialitás. Ebből a szempontból a legszembetűnőbb novella az *Isten és a farkasok*. A történet helyszíne egy székely falu, ahol mindenki magyarul beszél, csak a rendőr román, s a helyiek szemében – annak ellenére, hogy tartanak tőle – ugyanolyan páriának számít, mint a viskókban lakó cigányok. A román férfi kirekesztettségét az a fiatal tanítónő oldhatná fel, aki tökéletes románság-

gal szól hozzá, s ez az egyszerű gesztus elég ahhoz, hogy a rendőr beleszeressen. A nő közeledése azonban csak tovább mélyíti az etnikai konfliktusokat, így a tragédia elkerülhetetlenné válik: egy téli hajnalon a rendőr hagyja, hogy széttépjék a farkasok. A novella végtelennek, túlzónak tűnhet, mégis jó megjelenítése a részben védekező, részben irracionálisan ellenséges kirekesztés, a meg nem értés problémájának. Az elbeszélő ugyan nem foglal állást, de itt érezzük a legkevésbé érvényesülni az eltávolítás, kívülállás gesztusát. A kommunizmus idején elsüllyesztett falu történetét újramondó novellában, *A pisztrángban* viszont hiába következik be a katasztrófa, az események tragikus jellegét alig érzékeljük: „elpusztul a falu, de a világvége elmarad.” Gyűjtőtő lesz a helyén, megmaradt lakói közösségi mítoszukkal a hatalmas pisztrángról – amelyet ha kifog valaki, „a világ sorsát is megváltoztathatja” – úgy jelennek meg, mint egy rezervátum lakói, akik csak arra várnak, hogy a kíváncsi antropológus lejegyezhesse történetüket.

Játékosabb, könynyedebb írásmóddal találkozhatunk a *Háziozvasmány* vagy a *Rövid Tóni* című novellákban. Élet és irodalom szövi át egymást a *Háziozvasmány* elbeszélőjének történetében, amelyben külvárosi díszletek között, nyári szünidőn lévő kamaszok révén játszódik újra a *Bánk bán*, s a csaposlány tetoválásával egy másik irodalmi szöveg, *Az utolsó mohikán* is bevonódik. A novella csattanója, hogy éppen az anya, akire az elbeszélő aznap a

Bánk bán főszerepét osztotta ki, vet véget a játéknak, azzal a szándékkal, hogy élet és irodalom egyensúlyozásában az élet javára billentse át az eseményeket. *Rövid Tóni* groteszk története szintén erős csattanóra van kiélezve. A belga származását bizonygató Légrádi Antalból nem lehet Antoine Legrand, de lá-

bai elvesztése után Rövid Tóniként hatalmas erejű világsztár lesz. Vesztét az okozza, hogy vadonatúj elektromos kocsiával is olyan bravúros mutatványokat kísérel meg, mint amelyet addig karjának önjerejével hajtott végre. Külön csavar a történetben, hogy a hírnévre szert tett Rövid Tónit egy unatkozó, szotyolázó rendőr fogadja a túlvilágon.

A kétely meg a hiába novellái nem okoznak csalódást: jól felépített szerkezetű és átgondolt írások, az elemzettekén kívül ötletes sportnovellái (*Gólkészertő*, *A fölösleges gondolat*, *A játék öröme*), a férfi és nő nézőpontot ütköztető, az elhallgatás és a homályban tartás eszközével élő címadó szövege is kiemelkedő alkotások. Mégis összességében nézve egy enyhe hiányérzet – kétely? – marad az olvasóban, talán jobban is össze-

állhatna a kötet, szövegei különállóan erősek, együtt viszont nem egy megkomponált egységet hoznak létre, hanem tizenegy, egymás mellé rakott, jó novella gyűjteményét. De valószínűleg ez szándékoltan van így, a kötet áthidalást próbál képezni két nagyobb munka (a legutóbbi *Nem szabad és nem királyi* című novelláskötet és a bejelentett, megjelenésre váró regény) között.

Magvető Kiadó, Budapest, 2012.

► TARJÁN TAMÁS

OJD negyven felé

Orbán János Dénes: *Alkalmi mesék idegbeteg fölnőtteknek; Sándor vagyok én is...*

Megszokott jelenet a 21. század elejének irodalmi mindennapjaiból: egy koránál fiatalabbnak tűnő, arcvonásaiba azonban ismeretek és tapasztalatok megbabonázó sokaságát sűrítő középkorú férfi érkezik – gépkocsin, százharminc kilométer/óra sebességgel – valamely rendezvényre. A férfi gyalogszerrel is ezt a tempót tartja, bár mozgása kimértnek, majdhogynem lassúnak hat. Az esemény színhelye lehetőleg kávéház, romkocsmá, kollégium, pinceklub, nők könyvespolca. A vendég (aki gyakorta inkább házigazda) csupán annyit időzik az irodalmi szertartáson, amennyi feltétlenül szükséges a koordináták kijelöléséhez, személye felmutatásához és az ighirdetéshez. Ezután enged tucatnyi el nem halasztható készletnek, hívásnak, és ahogy jött, sebesen távozik a következő tethelyre.

A férfi hangsúlyozottan három elemű neve Orbán János Dénes, hivatása orbánjánosdénes, rendjének jele: OJD (Ordo Johanni Deflorati). 2012 októberének egy holdvilágos estéjén a fent leírt módon érkezett meg vele majdnem egyidős, de pályáján még kevésbé előre haladt erdélyi szerzetestársa, Murányi Sándor Olivér (Greco Krisztiánnal közös) pest-budai, pontosabban óbudai író-olvasó találkozója, az utolsó szó elhangzása után kilenc perccel, az időzítés révén különösen emelve a már befejezett – egyébként táncba torkolló – szeánsz fényét. Jött, fertály óra leforgása alatt dedikált vagy hatvan, ajándékba hozott könyvet (a most tárgyalandó kettőt is, e sorok krónikásának is), majd száguldott tovább. Mivel MSO ugyancsak szerepel OJD *Alkalmi mesék idegbeteg fölnőtteknek* című könyvében, idézzük a (termetre, úgymond, a „vékonyabbja, hitványabbja” soraiba tartozó) céltársról írottakat: „Az igaz erdélyi poeta nem pszichopata, kivéve Murányi Sándor Olivért. Persze furcsa, rendkívül komplikált alkat, és néhány fogaskerékkel több van az agyában, mint a közönséges földi halandóknak. De nem igaz, hogy a fantazmagóriák felhőjében járna, a valóságtól elrugaskodva, hiszen Erdélyben élni maga a szörnyű valóság. Ezt többek közt szám-

tan Drakulás film is bizonyítja”. Arany János nem karolhatta fel segítőkészebben Madách Imrét, Móricz nem adhatta át markosabban a stafétabotot Szabó Pálnak, mint ahogy itt a közönség figyelmébe ajánlás és summázás történik.

Megállapíthatjuk tehát, csak e rövid részletből is, hogy komoly történeti és irodalomtörténeti súlyú művel van dolgunk. Az előbbi diszciplínára az „Erdélyben élni maga a szörnyű valóság” sokrétűen elemző mondata a bizonyíték, az utóbbira Murányi plasztikus kisportréja. A literátus panorámát – konkrétan már eddig is a *Hogyan basztam meg Jessica Albát* című szövegről beszéltünk – „A két leghatalmasabb természetű, másfél mázsás költőóriás, Szócs Géza és Kovács András Ferenc” a szumósport iránti elköteleződésének említése teszi teljessé. E passzus mikrofilológiai információkban sem szűkölködik, midőn a két élvonalbeli sportember lehetséges megmérkőzése kerül szóba: „...KAF drasztikusan lefogyott, testsúlyának felére, így a nagy meccs elmaradt. Állítólag azért kezdett el koplalni, mert megkapta a Magyar Köztársaság Babérkoszorúját, melyet nem a fején óhajtott viselni, hanem a derekán”.

Az *Alkalmi mesék*... Orbán szatirikus írásait tartalmazza, a vele szinte azonos időben napvilágot látott *Sándor vagyok én is...* pedig az Irodalmi Jelenél („a világ legnagyobb példányszámban megjelenő magyar irodalmi lapja” – 2005-ös adat) végzett szerkesztői – redaktori –, sajtólevelezői tevékenységének, tehetséggondozásának dokumentumait. Ez utóbbi kötet „roppant vidám könyvecskéként” definiálja magát. Átfogó műfaji megjelölése – *Kivezetés a költészetből* – arra enged következtetni, hogy némiképp rokon (ironikus, montázsos, nyomatékosan és szükségképp vendégközöveg) megszólalás bontakozik ki, mint egy régebbi (1986-os) opuszban, melynek alcíme talán *bevezetés a szépirodalomba*, címe talán *Bevezetés a szépirodalomba* volt, és talán az Orbán által talán becsült Esterházy Péter vetette – akkor még – papírra. Az *hommage*-osság, a személyes-vallomásos-önccsipedő

esszéhang Csáth Gézától Rejtő P. Howardon át Jorge Luis Borgesig (= „Borges Gyuri”) sokakat hoz játékba, akik Orbánnál már egy ideje lendítői a támadás-szövéseknek. Feltűnedeznek mások, újabbak is (*a tótár-pád*, egyes kortársak stb.).

A *Sándor vagyok én is...* („Írta, válogatta és elszenvedte Orbán János Dénes”) és az ezernyi „alkalmi típusú” alkotással, könyvvvel kapcsolatot kereső *Alkalmi mesék*... jótékonyan összefügg egymással, majdhogynem párkönyvet alkot. Hasonló a könyvtárgyi megformálásuk – küllemük, tördelésük, tipográfiájuk –: Csillag István illusztrálta őket, közel azonos barna tónust téve uralkodóvá, a morbidabb gyermekkönyvek vizuális hangulatát kelve. A képzőművészi közreműködés általános nívójától nincs okunk elragadtatva lenni. A csigán nyújtott, vicsorgó fogazatú, burjánzóra rajzolt szörzetüknél kritikailag megragadott figurák nem mindegyike találja helyét a lapokon; a fasz- és kotonmotívummal folytatott többszöri küzdelemből vesztesen került ki toll, ecset. Ám a gyűjtemények szellemi testvérségét az illusztrátor belerajzolta torzképeibe.

A két újdonság persze belső összerendezettségüknek köszönhetően játszik párost. Az egyik címben megszólított Sándor: Petőfi Sándor mosolyának áldásából bőven szállott mindkettőre rája. Tisztességes magyar költő legyen Sándor, akkor is, ha fűzfapoéta – mint a felvonultatott dilettánsok élén Szoboszlai Sándor –, akkor is, ha kollektíve kitalált zseni (mint Tsúszó Sándor, akit nem is tudjuk, miért keverünk most ide. Ha csak nem a „Sándorlírát”-kollekció számos fiktív eleme, a vers-beküldők névválasztásukban, életrajz-fogalmazásukban is hemzsegető fantazmagóriái, „a Sándor-trón várományosainak” gomolygó önhomályosítása okán). OJD példásan fogékony Petőfi nagyszabású humorának plebejusán attakos jellegére és termékeny gőgjére. Mindarra, ami *A helység kalapácsa* (és *Az apostol*) felől süvöltőbben ér minket, a *János vitéz* irányából – a név, látjuk mindjárt, ezúttal erősen ómen – iluskásabban. Szerencsés szerzői és kiadói döntés volt e két OJD-t egymás mellé sodorni. Érdemes a kettőt felváltva forgatni, egymásba olvasni.

(Az *Alkalmi...*-t az Erdélyi Híradó Kiadó publikálta, a *Sándor...*-t az Erdélyi Híradóval együttműködve az Előretolt Helyőrség Szépirodalmi Páholy és az Irodalmi Jelen Könyvek.)

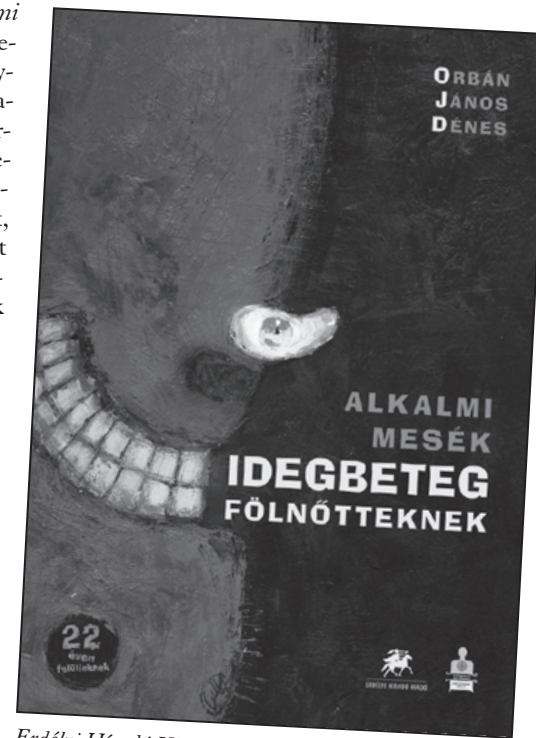
Az életmű gyarapításához nyilvánvalóan az egészében saját természetű *Alkalmi mesék*... járul hozzá inkább. A gyarapítás részint ismétlés, értékkiterjesztés, hiszen példának okáért *A zákhányos csuda* és

A nagy P szemünk elé került már a *Vajda Albert csütörtököt mond* című, 2000-es próza-kötetben is. Sajnálatos, hogy a tizenhárom „mesét” rejtő szakajtóból épp a petőfiset érdemes a legkevésbé előszedni, mivel *Petőfi fütykőse* helyett az adomázó duma más – noha kipróbált – irodalmi fütykősökre (Janus Pannoniusra, Balassa Bálintéra, Csokonai Vitéz Mihályéra) pazarolja a mellébeszélő gerjedelmet, jav., terjedelmet, gyengítve a csattanót. Ezen alkalmi mesék szerkezete gyakorta zavaróan laza (mintha részint élőbeszédre, felolvasásra lennének bemerve, helyet hagyva a ciccegés- és tapsszüneteknek. Akik hallották, hallottuk, tudjuk: OJD, midőn formában van, remekül olvas fel).

Az idegbeteg fölnőtteket

a tovább-betegítéssel és nyelvi velőrázással gyógyító fabuláknak a vélhető őstétel szerint a *Micimackóra* kellene ráépülniük, ám a kötet-vegvestál nem mézel elegendet e mintából. Önmagában a székely adaptálású, bizonyos Málna András Alajos tollszemén életre kelt, jámborrrá faragott és otthonossá szociolektizált *Misimackó* („Alig es pitymallott”; „...istenuccse csúfot csálok magikból, értike-e?”: A. A. Milne pörgekalapját nem Karinthy Frigyes pördítette magyarra), a „Gölnöcséri Pagony” új térképe nem simul az egész könyv alá. Esetleges, miért épp ennyi és ezen *Micimackó*-átsimítást/átmisítést kapunk, s hogy például a már említett, elsőrangú „Csáth-hamis”, *A nagy P* miként kerül a vége felé a krédóba.

A túlzottan elegyes anyag kis bosszúkat áll, meg nagyobbakat. Az „*Ars longa, penis brevis*” [azaz: Hoszszú művészet – rövid pénisz] tréfa nyilván csak elírás vagy nyomdahiba, azonban gyanúba keveri a tréfa atyja, a feltehetően szintén a másfél mázsás súlycsoportba tartozó Gesio Sucius, „a nagy klausenburgi poszthumanista klasszikus” latintudását. Igaz, a

Erdélyi Híradó Kiadó, Kolozsvár, 2012

previs épp ugyanolyan hosszú – vagyis rövid –, mint a helyes *brevis*, ám egy ilyen fütyi alakú betű pici elforgatása is sokat számíthat (a filológiában). A *Mcmek* s szx viszont hiába próbálja ott folytatni, ahol a mesetár száz oldallal előbb kezdte. A szexualitás gőze, az erotizált humor, a vaskos szókimondás, a túlszorduló mesélőkedv folyamatos – a mese valamiféle közös nevezője, a malackodó (Malackás) mackózás mégsem érvényesül átfogó szövegszervezésként a tört-töredezett gyűjteményben.

A szellemesség bőven buzog, s ott a legpezsgőbben, ahol nincs is miért elzárni. Az *Erős János*-parafrázis rámutat a *Sándor vagyok én is...* Sándor/János azonosítására, az ottani *János vagyok én is...* fejezetre, amelyben OJD menteni igyekszik Petőfi megcsúfolt lúdtollát, s a verstákolók fusimunkái után „Redaktor előveszi poétai énjét, és tíz vers erejéig megpróbál átsándorolni, illetve átjósolni, de csak badarságokra futja máshoz szokott pennájából”. A lírai én, pontosabban a redaktori én Petőfivel játékosan versengő öndefiníciója és vállalkozása még témánk lesz, ha elvarrtuk az Erős [Orbán] János [Dénes]-szálat. Pompás együtt-öltő, együtt-öltő olvasói élvezetet szerez ugyanis a *Véres képeslap Erdélyből, avagy a gölöncséri veszedelem* című „Kis rémtörténet kezdő Erdély-járóknak”. Túl az egész *Alkalmi*-könyvben lüktető lokális és stílári kritikán, néplélek- és karakter-pécéző vitriolos parodizáláson, a személynév-pasziánsz, a sándorozás-jánosozás mellett itt Orbán kijátssza a vezetőknév-kártyát is. Visszaüt a saját nevére. Is. Orbánozik. Orbán Balázs báró uram, Székelyföld nagy fia és leírója bukkan fel egy „Basszátok meg!” kíséretében a történelmi anizkszon, hogy mandrillról, párducról, *mándrucról* essék szó: „Hüledezett ám báró uram, dörmögött a bajsza alatt, hogy ő aztán mit csináljon a rusnya fajzatokkal, aztán elkeresztelte őket mándrucnak, s még latin nevet is adott nekik. A *Mandrillus sphynx*, a *Panthera pardus* és az Orbán Balázs összevonásából lőn a *Mandripardus orban* – olvassuk. – Fel is nevelte, mint jó gazda, bár simogatni utálta őket.”

Orbán János Dénes meséi: magyar mesék, akár magyarországi, akár erdélyországi díszletek között játszódnak. A *Sándor vagyok...*-ban is rengeteg az anyaországi vonatkozás, a budapesti politikára történő, nevesített és datált célzás. A transzilván literátus dilettantizmus leleplezése összefonódik a községi vagy a Bács-Kiskun megyei, csikériai literátus dilettantizmus leleplezésével. Az irodalmi műkedvelés kacajos ostorozása a kevésbé mulatságos közéleti műkedvelés számonkérésével. Egy mozdonyvezető versifikációja megbocsáthatóbb, elnézhetőbb, mint hivatásos politikus szakszervezeti előjárójának dicsérete e sín-líráról. A Redaktor készségesen megad forrásokat, lelőhelyeket, amelyeket a világhálón szörfölve jócskán bővíthetünk is, amennyiben az égrengetően ostoba „társadalmi, történelmi, politikai, tudományos, és

művészeti” nézetek – „axiómák” –, valamint és főképp az irodalom tűrőképesebb kulisszáit is hasogató zöngemények birodalmában nagyobb tájékozottságra szeretnénk szert tenni.

Magyar mesék? Akkor alighanem közeli irodalmi hozzátartozói Parti Nagy Lajos *Magyar mesék* című glosszasorozatának és Mosonyi Alíz egyperces-leágazású örkényiádáinak, a *Magyarmesék*nek. Utóbbi kettőből színházi előadás is készült. Orbán alkalmimeséi is párbeszédessé szöveghelyekben tobzódva kiáltanak színpadért. Különösen akkor, ha egy jó szemű dramaturg a Sándor-költészet ígyírnakők-jét is bevonná a kvázikomédia megszerkesztésébe. Gondos válogatással. Mert mint az rossz versek célzatosan összehordott garmadája esetében szinte mindig fenyeget: rosszból is megárt a kevés. A *Sándor vagyok én is...*-ben külön ciklusokkal és kommentárokkal szerepeltetett Szoboszlay Sándor, Kozma Hugó, Pál Sándor, Varecza László, Fegyvernek Szabó András (a mozdonyvezető), Bocsó Imre, Bartos Csaba István és Gy. J. nem lenne esélytelen a bűnrossz versek olimpiáján. Mégsem alkotnak fékezhetetlen sikercsapatot. Produktumaik – mindegy, melyik kié; a kötetből kiderül – lehetnek az aktualizálódó újraéledés veszélyét tán magukban hordó, mégis bepenészedett maszlagok (*Sztálin elvtársról*), lehetnek irdatlan hosszú, saját gyarlóság-poénjaikat unalomba fojtó süketelések (*Quo vadis*), kisszerűségük és tárgyuk – ebben az összecsengésben – nevetséges volta miatt irodalmon kívüli borzadmányok (*Aranyér-műtét a MÁV-kórházban*), a feltűnési viszketegség reflektálatlan, de némely szubkultúrákból akár meg is közelíthető tézisei (*Szent Varecza Halott aranyköpéseiből*) és egyebek. E valóban halott – halva született – írásműveket a halottságuknak kellene virgoncan életben tartania. A vártnál ritkábban van így; jobbra a *Sándorirtás* pattogósabb példatárában. Az a műszív viszont nevetést fakasztva dobog, amelyet Orbán János Dénes, az egykor az Irodalmi Jelenhez érkezett küldemények Redaktora operál válaszaiba, illetve a verspaksamé-táiba. Megbízható pacemaker a saját János-ciklusa is, benne a Vanessa-versekkel, melyek nem méltatlanok a hümériadás költő OJD-hez. Nem a legújabb (szöveg) modellek a *János vagyok én is...* paródia-motorkái, de kocsmában, libresszóban, stand-up pódiumon szavalhatók, énekelhetők. Ketyegnek.

A költészetből történő kivezetés legjobb része az árulkodó *Versék népe* és *Sándorirtás* címek alá fogott, öt ívnyi felvezetés. A *Hogyan írjunk levelet a szerkesztőnek?*, *Hogyan írjunk és publikáljunk verset?*, továbbá a könyv megalkotás- és befogadás-technikáinak dilemmáit feszegető *Kik írják a paródiákat: Önök vagy én?* mintha Umberto Ecót tudná ihlető mesterének. E részek a paródiaműfaj kritikai élet Karinthy Frigyes „karinthkatúráihoz” (à la Timár György) méltóan fennik ki (amint a mesekönyv helyenként képes eszünkbe

juttatni Nagy Lajos *Képtelen természetrajzát*). Ez nem csupán az irodalom vadhajtásain való gúnyolódás. Az epésség a kor diszharmonikus társadalmi viszonyainak és a kulturális szituáció ijesztő negatívumainak, úgy általában „a világnak” szól.

E hangütés érdekében a *Sándor vagyok én is...* az *Alkalmi mesék idegbeteg fölőtteknek* kötetével együtt átgondolt arzenált küld támadásba. Orbán eddigi pályájának ismeretében nem újak a fegyvernemek, de máig sem ázott be a puskapora, nem csorbult ki a lándzsája. Engesztelhetetlenül irodalom- (tágabban művészet-) ellenes pozíciókat foglal el a romániai magyar irodalmi élet, könyvkiadás, kultúraszervezés egyik legütőképesebb, fáradhatatlan harcosa – látva és tűz alá véve a rengeteg anomáliát, amely az ún. irodalmi életet minden szintjén (és aligha csak manapság) megfertőzi. Ugyanígy iskola-, pontosabban iskolás-ság-ellenes a lebutított *Micimackó/Misimackó* írója.

A *támadó önvédelem* (és irodalom-védelem) gesztusai közül nem felejtődhet ki az önfelnagyítás el nem bohóckodott daca. Orbánnak van mire önfelnagyítania. Megengedheti magának az önkritika, önmaga kinevetése groteszk fordulatait is.

Orbán János Dénes nem tőlünk tudja meg, hogy 2013. július 4-én lesz negyven éves. Sőt, ő maga mondta nekünk, sietős óbudai látogatása alkalmával: készül egy nagy dobásra ebből az alkalomból. Tehát nem hagyta meglegyintetlenül őt sem a magyar líra *Negyven felé* típusú verseinek, a betöltött negyedik X vers-számvetéseinek sokasága. Új alkotásokat is magába foglaló gyűjteményes verseskönyvvel rukkol ki? Régóta készülő, sőt kész, de fésülendő regényét adja közre?

Akár ezt, akár azt, akár egy harmadikat: a két 2012-es mű így együtt megfelelő előkészítő állomás. Főpályaudvar-külső.

A varázsló kertje (1995; akril, olaj, vászon; 36x43 cm)

Az előző számunk tartalmából

Csillag Tamás, Térey János, Markó Béla, Fecske Csaba, Pollágh Péter, Turczi István, Kiss Ottó versei

Márton László, Kiss Judit Ágnes, Sigmond István, Kiss László prózája

Farkas Wellmann Éva beszélgetése Márton Lászlóval

Imre László, Papp Endre, Elek Tibor, Nagy Gábor tanulmánya

Feledy Balázs és Bertha Zoltán esszéje Finta Edit művészetéről

Bíró Réka tanulmánya a Székelyudvarhelyi dráMa Kortárs Színházi Találkozóról

Kritikák Máté Angi, Zsigmond Andrea, Markó Béla, Poós Zoltán, Darvasi László, Péterfy Gergely kötetéről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Fekete Péter igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrassy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 2400 Ft.

Terjeszti a LAPKER Rt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.